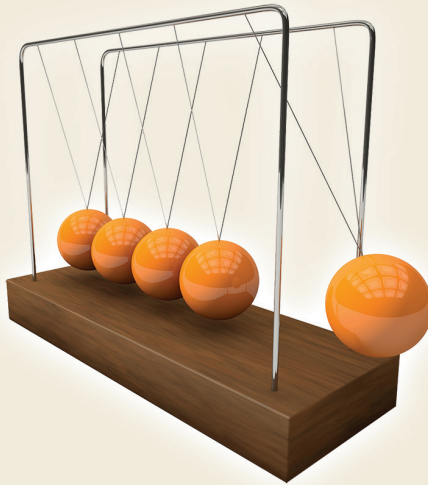

ELTE JOGI KARI TUDOMÁNY

HACK PÉTER – HORVÁTH GEORGINA – KIRÁLY ESZTER

KODIFIKÁCIÓS KÖLCSÖNHATÁSOK

TANULMÁNYOK KIRÁLY TIBOR TISZTELETÉRE

ELTE EÖTVÖS KIADÓ
EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM

Kodifikációs kölcsönhatások

Tanulmányok Király Tibor tiszteletére

ELTE Jogi Kari Tudomány 36.
Sorozatszerkesztő: VARGA ISTVÁN

Hack Péter – Horváth Georgina – Király Eszter

Kodifikációs kölcsönhatások

Tanulmányok Király Tibor tiszteletére

Budapest, 2016

A kötet megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia támogatta.

© A szerzők, 2016

© A szerkesztők, 2016

ISBN 978 963 312 264 8

ISSN 2060 9361

**E Ö T V Ö S
K I A D Ó**

www.eotvoskiado.hu

Felelős kiadó: Hunyady András, ügyvezető igazgató
Projektvezető: Sándor Júlia
Felelős szerkesztő: Gaborják Ádám
Szakszerkesztő: Borsos-Szabó Ágnes
Tipográfia: Anders Tibor
Borító: Csele-Kmotrik Ildikó
Nyomdai munkák: Multiszolg Bt.

Tartalom

Előszó	7
---------------------	----------

I.

Jogpolitika és kriminológia

Tóth Mihály

Hol az igazság mostanában? – Szemelvények és reflexiók Király Tibor professzor tiszteletére	17
---	----

Korinek László

A viktimológia esélyei és veszélyei	31
---	----

Bárd Petra

Az európai büntetőpolitika hasznáról.....	47
---	----

Gönczöl Katalin

A kirekesztettek és vámszedőik	61
--------------------------------------	----

II.

Büntető eljárásjog

Erdei Árpád

Kodifikációs kölcsönhatások a tág értelemben vett büntetőjog területei között – szükségyszerűek-e, s ha igen, akkor miért nem	73
---	----

Kadlót Erzsébet

Kényszeres kodifikáció	83
------------------------------	----

Herke Csongor

A büntetőeljárás alapelvek összehasonlító megközelítésben, különös tekintettel a legalitás elvére	95
---	----

Bárd Károly

A sértettek eljárási jogai a nemzetközi bíróságok gyakorlatában.....	113
--	-----

III.

Büntetőjog

Gellér Balázs József

A tömeges bevándorlás kezelésének büntetőjogi vetülete Magyarországon büntetőjog-filozófiai és dogmatikai megfontolások visszfényében	143
--	-----

Costopulos Orestis

Az új Btk. eddigi tanulságai és lehetséges hatásai a Be.-kodifikációra	163
--	-----

Szomora Zsolt

Kodifikációs kölcsönhatások: az Alaptörvény 28. cikke és a Büntető Törvénykönyv értelmezése	169
---	-----

IV.

Szabálysértési jog

Nagy Marianna

A kihágástól a kihágásig	185
--------------------------------	-----

Fekecs Beáta

Kodifikációs kölcsönhatások a szabálysértési jog és a büntetőjog területén	201
--	-----

Hollán Miklós

A szabálysértési jog alapjogi korlátai	209
--	-----

V.

Büntetés-végrehajtási jog

Pallo József

Új horizontok a büntetés-végrehajtási jogban	231
--	-----

Mohácsi Barbara

A túlsúlyfolság problémájának nemzeti jogon túlmutató következményei	249
--	-----

Végh Marianna

A feltételes szabadság és a reintegrációs őrizet mint a reintegráció elemei	261
---	-----

VI.

Jogtörténet

Rácz Lajos

Reformatio et Libera Religio. A vallásszabadságról szóló 1608. évi (k.e.) I. tc. létrejöttéhez vezető út.....	275
---	-----

VII.

Király Tibor pályája és munkássága

Márki Zoltán

A kétszáz éves könyv (laudáció)	305
---------------------------------------	-----

Király Tibor életrajza	309
------------------------------	-----

Válogatott publikációk Király Tibor munkásságából	311
---	-----

Előszó

Az elmúlt években, 2010 és 2016 között három nagy kódex született, amelyek a bűnügyi tudományok által vizsgált területeket szabályozzák, és egy negyedik kódex megalkotása jutott el az előkészítés utolsó szakaszába. 2012-ben az országgyűlés elfogadta a 2012. évi II. törvényt a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről, még ugyanebben az esztendőben új Büntető Törvénykönyv is született: a 2012. évi C. törvény. 2013-ban alkotta meg a törvényhozó a büntetés-végrehajtási kódexet, a 2013. évi CCXL. törvényt a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról. 2015 februárjában kerültek nyilvánosságra az új büntető eljárásjogi kódex szabályozási elvei, és 2016-ban már az első szövegtervezetek is megjelentek.

A kriminális magatartásokra adott törvényhozói reakciók ideális esetben összehangolt, az egyes jogalkotási elemek egymásra épülő, egymással kölcsönhatásban lévő jogalkotási lépések rendszereként születhettek volna meg. Jelen tanulmánykötet azt vizsgálja, hogy sikerült-e ezt az összhangot megteremteni vagy sem.

A kötetben megjelenő tanulmányok egy része egy 2015-ben, az ELTE ÁJK Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszéke és a tanszék mellett működő Tudományos Diákkör által szervezett konferencián elhangzott előadásokra épül. A konferencián a szervezők köszöntötték az akkor 95 éves Király Tibor akademikust, akinek munkássága iskolát teremtett a bűnügyi tudományok komplex megközelítésében. Király professzor évtizedekig a büntető eljárásjogi tanszék oktatója volt, aktív szerepet vállalt szinte valamennyi magyar eljárásjogi kodifikációban a 20. század második felében. Részt vett a büntetőjogi kodifikációkban, publikált a szabálysértések kérdéskörében, aktívan részt vett a kriminológia magyarországi oktatásának megindításában, elnöke volt a Magyar Kriminológiai Társaságnak. Király Tibor személyében a magyar bűnügyi tudományok olyan példamutató tudósát tisztelhetjük, aki jogásznemzedékek számára tette természetessé, hogy a „büntető ügy sorsától emberek sorsa függ”.¹

A kötet a jogalkotási folyamatokat úgy elemzi elméleti és gyakorlati szemszögből, hogy egyúttal tisztelleg Király Tibor munkássága előtt is. A Király Tibor tanítványai és tisztelői által írt tanulmányokat hét fejezetbe foglaltuk össze.

---

¹ KIRÁLY Tibor: *A védelem és a védő a büntető ügyekben*. Budapest, 1962. 121. o.

Az első fejezet a jogpolitikai és kriminológiai témájú tanulmányokat tartalmazza, ezek közös jellemzője, hogy komplexen vizsgálják a bűnügyi tárgyú magyar és nemzetközi normákat. Egyes tanulmányok reflektálnak a hazai jogszabályok megalkotásának körülményeire is, valamint a tételes jogi rendelkezések mellett beemelik a kriminológiai szempontú elemzést.

Tóth Mihály *Hol az igazság mostanában? – Szemelvények és reflexiók* Király Tibor professzor tiszteletére című tanulmányában Király professzor tudományos munkásságának figyelembevételével hoz fel érdekes példákat és téziseket mind az anyagi, mind az eljárási büntetőjog köréből. Elemzi a bűn és a büntetés kapcsolatát, a büntetés funkcióját – kiemelve a különböző irányzatok által vallott elveket is. Megvilágítja a büntetőeljárási törvény konfliktusát a perbeli és az anyagi igazságra törekvés kapcsán, és szól a bizonyítás törvényességére vonatkozó előírások szem előtt tartásáról. Mindezekre vonatkozóan észszerű határokat húz többek között a jogalkotó számára is.

Korinek László az emberi jogokat, eljárási célokat egyrésről a klasszikus szerzők tételeinek figyelembevételével, másrésről az új kihívások és problémák bemutatásával járja körül *A viktimológia esélyei és veszélyei* című tanulmányában. Szól arról, hogy az áldozat a büntető igazságszolgáltatás rendszerében a múlt század felétől kezdődően egyre fontosabb helyet, szerepet kap. A tudásalapú vagy információs társadalomból kiindulva bemutatja a büntetőeljárási valóság megismeréséhez vezető utat, annak korlátait, a biztonsági intézkedéseket és a problémaorientált rendőrségi munkát. Részletesen elemzi a terhelt, a sértett és a tanúk jogait szembeállítva az állam büntető igényének érvényesítéséhez fűződő érdekekkel, valamint a magyar szabályozás jellemzőire is rámutat.

Bárd Petra *Az európai büntetőpolitika hasznáról* című tanulmányában az uniós csatlakozással elért büntetőjogi előnyöket tekinti át – figyelemmel az euroszkeptikus retorikára is. Meghatározza az európai büntetőpolitika fogalmát, majd szól arról, hogy miért vezet tévútra, ha számszerűsítjük az uniós tagság értékeit – figyelembe véve az indexek és indikátorok korlátait. Az uniós büntetőjog keletkezését gyakorlati szükségszerűségnek tartja azzal, hogy a személyek szabad áramlása szükségszerűen bűnügyi kockázattal jár. Áttekinti azonban azt is, hogy milyen veszteséggel járna, ha az Európai Unió megszűnne. A jogállamiságból kiindulva bemutatja az összeurópai büntetőpolitika racionális kereteit, az uniós jog nemzeti jogra gyakorolt korrekciós hatását, valamint a jogállamiság tagállamok közötti dimenzióit is – mindehhez jelentős számú uniós normát, esetet is segítségül hívva.

Gönczöl Katalin azzal az uzsora jelenséggel foglalkozik *A kirekesztettek és vámszedőik* című tanulmányában, mely a társadalom legelesettebbjeit érinti. A posztmodern társadalmi kirekesztődésből kiindulva határozza meg a vizsgált csoport jellemzőit, bemutatva a rendszerváltó országok sajátosságait és a globális kapitalizmus

következményeit a társadalmi struktúrára. A kirekesztődés hazai ismérveit, majd az uzsora áldozataira vonatkozó ismeretanyagot is bemutatja a kutatások tükrében. Ismerteti az uzsora csapdáját, mely a végső kilátástalanságig vezethet, és szól az uzsora elleni állami fellépésről és annak hiányosságairól.

A második fejezetben a büntető eljárásjogi témájú tanulmányok sorát Erdei Árpád és Kadlót Erzsébet munkái nyitják, amelyek a Kodifikációs kölcsönhatások c. konferencián elhangzott előadásaik szerkesztett változatai. Erdei Árpád *Kodifikációs kölcsönhatások a tág értelemben vett büntetőjog területei között – szükségszerűek-e, s ha igen, akkor miért nem* című dolgozatában a büntetőjog különböző területein folyó kodifikációk (tehát a jogalkotás, és nem az egyes jogágak tudománya) közötti kölcsönhatások létét kutatja a büntető eljárásjog szempontjából. Már a címadása is szkepszisről árulkodik, és a szerző eszmefuttatásának a végeredménye is azt támasztja alá, hogy az említett kodifikációk háttéréből hiányzik az egységes szemlélet.

Először a büntető eljárási és anyagi jog közötti kodifikációs kapcsolatokat vizsgálja, és megállapítja, hogy a két jogág viszonylatában a büntetőjog uralkodó pozíciót foglal el, ezért kölcsönhatás helyett legfeljebb egyoldalú hatásgyakorlásról beszélhetünk. Rámutat, hogy a büntetőjog és eljárásjog közötti szemléletkülönbség következményeként az eljárásjog nem mindig képes teljesíteni az anyagi jog által rábízott feladatot. A szabálysértési jog és a büntető eljárásjog viszonylatában a szabálysértések kriminális jellegének törvényi hangsúlyozása és az eljárási kezelésük között feszülő ellentétet emeli ki. A büntetés-végrehajtási és a büntetőeljárási jog közötti lehetséges kapcsolatokat a két jogág közös gyökeréből eredezteti: a büntetés-végrehajtásban ma is vannak olyan elemek, amelyek büntetőeljárási jellegűnek is felfoghatók, ezért a jogalkotó elhatározásán múlik, melyik törvényben szabályozza őket.

Kadlót Erzsébet dolgozatában azt konkretizálja, ami Erdei Árpád előadásában általánosságban és átfogóan hangozott el. Előadása címében – *Kényszeres kodifikáció* – szellemes szójátékkal fordítja visszájára a jogalkotásért felelősök által oly sokat hangoztatott kodifikációs kényszert, amelyet a szerző szerint a jogalkotó magának teremt meg. A büntetőjog újrakodifikálását nem tartja kényszerítő erőnek az eljárásjogra nézve, mivel a dogmatikailag jól megalapozott eljárásjog jól viseli az anyagi jog módosulásait. A büntetőeljárási törvény sorozatos módosításai következtében előállt töredezettségét valódi problémának látja, ám a szabályok szükséges „összefésülését” nem tekinti kodifikációnak – az szerinte egy alapjaiban, „rendszerszinten” új jogszabály megalkotását jelenti. Elfogadva azt a tényt, hogy új büntetőeljárási törvény „márpedig lesz”, számba veszi azokat az elvárásokat, amelyeket joggal támaszthatunk vele szemben. Ilyenek a garanciák tiszteletben tartása, az eljárási hatóságok szerepének tisztázása, a nyomozás-tárgyalás viszonyára, a szakértői kérdésekre és a kényszerintézkedésekre vonatkozó törvényi szabályok „rendbetétele”, valamint a számos, csupán technikai jellegű részletszabály kiiktatása a törvényből.

Herke Csongor *A büntetőeljárás alapelvek összehasonlító megközelítésben, különös tekintettel a legalitás elvére* című tanulmányában elsőként az alapelvek fogalmát, normativitását, jogforrási elhelyezkedését és csoportosítását tárgyalja, összevetve a szakirodalmi véleményeket a saját álláspontjával. Ezt követően számba veszi néhány európai ország (Franciaország, Olaszország, Németország, Anglia és Wales) büntető eljárásjogi alapelveit. A dolgozat második felében a legalitás elvét járja körül. Ismerteti a hazai szakirodalomban uralkodó nézeteket. A legalitást összeveti az officialitással és szembeállítja az opportunitással. Megállapítja, hogy az USA-ban az ügyész diszkrecionális vádemelési joga, azaz az opportunitás elve a főszabály, míg a kontinensen elvileg a legalitás elve az uralkodó. Ez utóbbi tételt azonban megkérdőjelezi néhány olyan ország (Franciaország, Hollandia, Norvégia) példáján keresztül, ahol az ügyész rendelkezési joga olyannyira széles, hogy már-már az opportunitás tűnhet főszabálynak.

Bárd Károly *A sértettek eljárási jogai a nemzetközi bíróságok gyakorlatában* című tanulmánya első felében arra keresi a választ, hogy kit illet meg a tisztességes eljáráshoz való jog. Ennek megválaszolásához elemzi az Európai Emberi Jogi Egyezmény (EEJE), az Amerika-közi Emberi Jogi Egyezmény, valamint az állandó Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának vonatkozó szakaszait és a kapcsolódó esetjogot. Megállapítja, hogy a *fair* eljáráshoz való jogot az egyezmények alapvetően a vádlottal kapcsolatban deklarálják. A strasbourgi bíróság (EJEB) döntéseiből az olvasható ki, hogy a sértettet csak a polgári jogi igényének érvényesítése során illeti meg a tisztességes eljáráshoz való jog. A Nemzetközi Büntetőbíróság viszont ezt „átértelmezve” a „bosszú jogát” garantálja a sértett számára, ami azonban nem következik sem az EJEB, sem az Amerika-közi Emberi Bíróság esetjogából. A helyes értelmezés szerint a sértettet a felelősök megbüntetéséhez való jog kizárólag akkor illeti meg, ha a sérelme kifejezetten az állam bűnüldöző gépezetének diszfunkciója, az igazságszolgáltatás bűnösöket védő passzivitása következtében állt elő.

A harmadik fejezetben a büntető anyagi jog szabályait középpontba helyező tanulmányok közül Gellér Balázs József *A tömeges bevándorlás kezelésének büntetőjogi vetülete Magyarországon büntetőjog-filozófiai és dogmatikai megfontolások visszfényében* című tanulmányában jelentős mennyiségű statisztikai adatból kiindulva vizsgálja a tömeges bevándorlás helyzetét büntető anyagi jogi szempontból. Bemutatja, hogy 2014-ben az összes menedékkérelem több mint felét az Unióban regisztrálták, ebből Magyarország az ötödik legtöbb kérelmet regisztráló ország. Elemzi a Btk. határozással kapcsolatos tényállását, melyről megállapítja, hogy 2001-ben kivették a bűncselekmények közül és szabálysértéssé minősítették, míg 2015-ben újból kriminális, büntetőjogi következményt maga után vonó cselekmény lett. Bemutatja a vonatkozó nemzetközi szerződéseket és uniós normákat, továbbá a hatályos büntetőeljárás törvény új külön eljárás-típusát is, mely konkrétan a határozással kapcsolatos

bűncselekmények eljárási szabályait tartalmazza. Kiemeli az eljárási kérdések kapcsán azt, hogy a magyar büntetőeljárás gépezete nem volt felkészülve ezekre a tömegével jelentkező eljárásokra, így merült fel az egyszerűsített eljárás iránti kíváncsiság. Mindemellett foglalkozik az új különeljárási típus és az Emberi Jogok Európai Egyezményének 6. Cikke által meghatározott tisztességes eljáráshoz való jog követelményének kérdésével, valamint az Alaptörvénnyel való összhangjával.

Costopulos Orestis *Az új Btk. eddigi tanulságai és lehetséges hatásai a Be.-kodifikációra* című tanulmánya a joggyakorlat és a jogirodalom szemüvegén keresztül vizsgálja a büntető anyagi és eljárási jogszabályok lehetséges kölcsönhatásait. Több példán keresztül mutatja be azt, hogy a joggyakorlat mellett a jogirodalom is tud hatással lenni a kodifikációra. Felhívja a figyelmet a jogdogmatika változásaira is, kiemelten a törvényi egység, a folytatólagosság és az összefoglalt bűncselekmény kérdéseit vizsgálva. Emellett a tanulmány számtalan, a joggyakorlatból hozott példával szolgál a szerző állításainak alátámasztására.

Szomora Zsolt a büntetőjog alkotmányosságának kérdésével foglalkozik a *Kodifikációs kölcsönhatások: az Alaptörvény 28. cikke és a Büntető Törvénykönyv értelmezése* című tanulmányában. Olyan eseteket mutat be, amelyek során az eljáró bíróság a büntetőjogi főkérdés eldöntésekor alkotmányjogi, alapjogi érveléssel élt. A jogesetek között elemez helyes és téves érvelést tartalmazó határozatokat, melyek – a joggyakorlatot figyelembe véve – a vélemény szabadság, a gyülekezési jog és a *nullum crimen* elv kérdéseit boncolgatják. Vizsgálja, hogy mennyiben szolgálhat alapul büntető jogellenességet kizáró okként a gyülekezési jog, valamint a véleménynyilvánítás szabadsága. A teleologikus értelmezés gyakoriságára is felhívja a figyelmet, utalva arra, hogy az eljáró bíróságokra jellemző közös kiindulópont az értelmezési módszerek közül a teleologikus értelmezés használata. A szerződési szabadság és a bűncselekmény fogalmi elemeire is kitér, valamint szól alapvető módszertani problémákról, melyek mind első-, mind másodfokú döntésekben fellelhetők.

A negyedik fejezet a szabálysértési jogi tárgyú tanulmányok közül Nagy Marianna és Fekecs Beáta dolgozata. A tanulmányok a Kodifikációs kölcsönhatások című konferencián elhangzott előadás és korreferátum továbbgondolásai. Ezekhez csatlakozik Holán Miklós tanulmánya, amely a szabálysértési jog alapjogi korlátaival foglalkozik.

Nagy Marianna *A kihágástól a kihágásig* című tanulmányában azt a fejlődési ívet mutatja be, amely a büntett-vétség-kihágás Csemegi-kódex és a Kihágási Büntető-törvénykönyv által kodifikált trichotómiájától napjaink kodifikálatlan „kvázi-trichotómiájához” vezetett. Megjelöli a kodifikációs csomópontokat, amelyek a kihágásokat a büntetőjog felől végül a közigazgatási jogba terelték, megalkotva a szabálysértés kategóriáját. Bemutatja azokat az elméleti próbálkozásokat, amelyek a büntetőjog-ellenes és közigazgatás-ellenes magatartások közötti különbség lényegét igyekeztek megragadni, köztük Király Tibor kihágásokról, illetőleg később a szabálysértésekről

kifejtett gondolatait. Megállapítja, hogy a szabálysértési jog kriminális és igazgatásellenes tényállásokra történő felosztása csak a két szélsőérték jelzésére alkalmas, ám figyelmen kívül hagyja a kettő között elhelyezkedő „úszó sávot”, amely mindkét karakterisztikát mutatja. A szabálysértési jog jelenlegi helyzetét úgy írja le, hogy a jogalkotó a szabálysértést átpozicionálva áttolta azt a közigazgatási és büntetőjog határán lévő jogterületből a büntetőjogba, ám az így megteremtett „látens kihágási jog” annak anyagi és eljárásjogi garanciarendszerét nélkülözi.

A konkrétum területére lépve Fekecs Beáta *Kodifikációs kölcsönhatások a szabálysértési jog és a büntetőjog területén* című dolgozatában néhány büntető anyagi vagy eljárási jogi eredetű szabálysértési jogintézményt vizsgál részletesen, amelyek következtelen szabályozása sok gyakorlati nehézséghez vezethet. Az egyik ilyen, hogy a korábbi törvényhez képest a 2012. évi szabálysértési törvény esetében a bírói gyakorlat megváltozott a tekintetben, hogy kifejezett törvényi hivatkozás hiányában már nem tekinti a Btk.-t és a Be.-t az Sztv. háttérjogszabályának. További jogalkalmazói bizonytalanság forrásának látja a szerző a büntethetőséget kizáró okok eltérő büntetőjogi és szabálysértési jogi szabályozását. Alkotmányossági aggályokat is felvető helyzetként írja le továbbá azt a helytelen gyakorlatot, hogy a „visszaesőkkel” szemben folyó „három csapásos” szabálysértési ügyekben a rendőrség, illetve a kormányhivatalok fővárosi kerületi hivatalai a feljelentést a bíróságoknak azok döntésének előkészítése, azaz bizonyítás lefolytatása nélkül küldik meg. A bíróságra hárul tehát saját döntésének megalapozása, ily módon sérül az igazságszolgáltatási tevékenysége során megkövetelt függetlenség és pártatlanság elve.

Hollán Miklós tanulmányában *a szabálysértési jog alapjogi korlátait* kutatja. Ehhez felhívja az Emberi Jogok Európai Bíróságának az esetjogát, amely meghatározza a büntetőügy kritériumait: a nemzeti jogalkotó általi besorolástól függetlenül a cselekmény természete, valamint a fenyegető szankció „büntető karaktere” és súlya a döntő. Áttekinti az Alkotmánybíróságnak a büntetőjogi garanciák szabálysértési jogra alkalmazásának a kérdésében kialakult (nem töretlen) gyakorlatát. Kritizálja a szabálysértéseknek a 63/1997. (XII. 12.) AB határozatban alkalmazott kettős felosztását kriminális és közigazgatás-ellenes cselekményekre, és a velük szemben támasztott alkotmányos garanciák (például a tisztességes eljárás követelménye vagy az ártatlanság vélelme) szükségességének ezen az alapon történő megkülönböztetését. Részletesen kimutatja a 38/2012. (XI. 14.) AB határozat érvelésében felismerhető logikai hibákat. A szerző konklúziója az arany középut megtalálása: egyaránt téves felfogásnak tartja a szabálysértések kirekesztését a büntetőjogi garanciák hatóköréből, de azok válogatás nélküli megkövetését is valamennyi szabálysértés esetén – legyen szó valóban kriminális vagy pusztán közigazgatás-ellenes cselekményről.

Az ötödik fejezet a büntetés-végrehajtási jog tudománya körébe tartozó tanulmányok közül Pallo József *Új horizontok a büntetés-végrehajtási jogban* című tanulmánya a 2015. január 1-jén hatályba lépett új büntetés-végrehajtási kódexet elemzi – jelezve, hogy bár nem hosszú a hatálybalépés óta eltelt idő, mégis már most le lehet vonni bizonyos következtetéseket. Bemutatja az új jogszabály keletkezésének körülményeit, részletesen elemezve a kodifikáció szükségességét. Kitér mindazokra az elemekre, melyek kijelölték az új törvény koncepcionális kérdéseit, valamint arról is szól, hogy a korábbi törvényerejű rendelethez képest milyen újszerű megoldásokat vezettek be. Elemzi a büntetés-végrehajtási jogviszony jelentését, a szabadságvesztés büntetés célját, az alapelveket, a felhívási tevékenységet, a reintegrációs őrizetet és a pártfogói felügyeletet. Bemutatja a Kockázatkezelési és Elemzési Rendszer lényegét, mely többek között a differenciált és egyéniesített döntések meghozatalát segíti elő monitoring szisztéma alapján.

A túlszűfolttság problémájának nemzeti jogon túlmutató következményei című tanulmány szerzője, Mohácsi Barbara a börtönpopuláció jelentős növekedéséről számol be (Magyarországon 2014-ben 139%-os túlszűfolttság volt). A probléma nem csupán Magyarországot érinti, hanem számos más európai ország is küzd hasonló gondokkal. Nemzetközi és európai uniós normák, magyar jogszabályok, valamint alkotmánybírószági határozatok révén elemzi – az emberi jogokat mindvégig szem előtt tartva – a börtöncella méretére vonatkozó előírásokat és ehhez képest a magyar helyzetet. Mindemellett a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága esetjogát is felhívja a probléma ismertetésére, valamint meglehetősen statisztikai adatokkal érzékelteti a túlszűfolttság jellemzőit. Elemzi az európai elfogatóparancs kibocsátásának vagy annak megtagadásának elveit, valamint rávilágít arra, hogy a túlszűfolttság enyhítése anyagi erőforrásokon és/vagy a büntetőpolitika megváltozásán keresztül érhető el.

Végh Marianna *A feltételes szabadság és a reintegrációs őrizet mint a reintegráció elemei* című munkáján keresztül a reintegráció intézményét veszi górcső alá. Meghatározza a fogalmat, majd el is különíti más, hasonló jelentéssel bíró fogalmaktól, így a reszocializációtól és a rehabilitációtól. Elemzi a büntetés-végrehajtási intézetek „tartós” elhagyásának formáit, a feltételes szabadságra bocsátást és a reintegrációs őrizetet, valamint mindezek kapcsán a büntetés-végrehajtási bíró feladatait. Bemutatja a jogintézményekre vonatkozó külföldi trendet, és mindezt, valamint a hazai gyakorlatot figyelembe véve von le következtetéseket arra, hogy a magyar jogalkotó már szem előtt tartja a reintegráció jelentőségét, de szükséges további lépéseket is tenni a cél elérése érdekében.

A hatodik fejezetben Király Tibor szívéhez közelálló jogtörténeti témában Rác Lajos a vallásszabadságról szóló 1608. évi (k. e.) létrejöttéhez vezető utat mutatja be.

A hetedik fejezet Márki Zoltán kúriai bíró laudációjával indul, amely a Király Tibor által latinról magyarra fordított kétszáz éves könyv, az 1819-ben megjelent Vuchetich Mátyás László professzornak, *A magyar büntetőjog rendszere I. Elméleti büntetőjog* című kötetének bemutatása alkalmával született. Ezt az írást Király Tibor pályájának és munkásságának rövid bemutatása követi.

I.

Jogpolitika és kriminológia

Tóth Mihály¹

Hol az igazság mostanában?

Szemelvények és reflexiók

Király Tibor professzor tiszteletére

A bűnügyi tudományok művelői őszintén örülhetnek, hogy feszültségekkel terhes világunk nehéz perceiben erőt meríthetnek Király Tibor életművéből, és szerencsére számíthatnak bölcs, higgadt tanácsaira is.

Hasonló alkalmakkor mi, hálás tanítványok, lázasan próbálunk a ritka és nagyszerű ünnephez méltó, messzire mutató, emlékezetesnek szánt gondolatokat megfogalmazni. Tőlem azonban csak annyi telik, hogy szinte jelzésszerűen felvillantsak néhány olyan gondolattöredéket, amelyet Király Tibor rám, és bizonyára sok kortársamra is jelentős hatást gyakorló személyisége és életműve inspirált.

I.

Első téziséem az anyagi büntetőjoghoz kötődik, és abból indul ki, hogy *bűn és büntetés* – ellentétben bizonyos fejlődési pályát szükségszerűen bejáró társadalmi képződményekkel – dacolni látszanak az ilyen jelenségek esetében megismert és megszokott életúttal. Keletkezésüket, szárba szökkenésüket, majd virágzásukat nem követte hervadás, végül elszáradás. Társadalmak, jelentős történelmi formációk, vallások, az emberiség fejlődését átható viszonyrendszerek jöttek létre, olykor változtak és tűntek el a történelem süllyesztőjében, de bűn és büntetés mindegyiket végigkísérte, s mára valóra váltani látszanak az örök élet ígéretét. Az időszakonként természetes hullámhegyek és -völgyek mellett úgy tűnik, végérvényesen le kellett mondanunk a kriminalitás akár tartós visszaszorulásának a reményéről is.

Az állam és a bűn elhalása elvét hirdető ideológiai próféták hamis optimizmusával szemben Király professzor erre már több mint egy emberöltővel ezelőtt figyelmeztetett, amikor ezt írta:

---

¹ Tóth Mihály egyetemi tanár, PTE ÁJK; tudományos tanácsadó, MTA TK JTI.

Komor az a kijelentés, amely a bűnözés hosszú távú megmaradásáról szól. A társadalom sok mindenért fizet adót: a motorizációért a közlekedési balesetekkel, a technikai forradalomért a hulladéktermeléssel és a természetes környezet romlásával. A bűnözés alapján valószínűleg a megmaradt egyenlőtlenségekért, az egyenlőtlen esélyekért fizetett ár, és olyanak tűnik, mintha sorsszerűen torz árnyékaként kísérné a társadalmat. A mai embernek sajnos fel kell magát vértéznie az elviselésére és eszközöket kell fenntartania és újakat keresnie, hogy megelőzze, ami megelőzhető és korlátozza, ami korlátozható a bűnözésben. Mindez része a társadalom önvezérlő rendszerének, amivel önmagát óvja, fenntartja és javítja.²

Am vajon miközben önmagunkat igyekszünk óvni, fenntartani és javítani, hogyan találhatjuk meg az ezt elérni képes, valóban megfelelő eszközöket?

Ha a bűn örök, újratermelődik, sőt e zűrzavaros évtizedekben mindinkább hétköznapijaink nyomasztó részévé válik, tehetünk-e még valamit, ahelyett hogy eldobjuk pajzsainkat, levesszük sisakjainkat és lemondóan megadjuk magunkat?

Nos, talán igen, ha ez egyre nehezebb is, s ezt Király Tibor munkássága is meggyőzően igazolja.

Könyveink, tanulmányaink átsugárzik a bölcsesség, kiegyensúlyozottság, olykor a derűs, megértő szemlélet, a dolgok oly módon történő elfogadása, megértése és megértetése, hogy közben a megváltoztatásukról sem szabad lemondanunk. E meggyőződést évszázadok, évezredek gazdag kultúrtörténete alakítja, csiszolja, teszi mindennapijaink részévé, az emberiség, az egyén és a világ örök, de örökké újra is termelődő tanulságaiként.

Az ember nem ismer ma minden történeti, a múltban lejátszódott eseményt. Nem tudjuk biztonsággal például, kik voltak a sumérok előtt Mezopotámia lakói, milyen nyelvcsaládhoz tartozik a sumér nyelv, nem ismerjük a honfoglalás részletes eseményeit, a két fejedelem szerepét, a honfoglalók létszámát. A történelem egyes megtörtént eseményeiről még sejtelmünk sincs, és sok mindent csak hipotézisekkel magyarázunk. De az ismeretek gyarapodnak, új leletek, új összefüggések felfedezése, írásjelek megfejtése, új módszerek alkalmazása által. Az ember – habár a múltból nem tud mindent – képes megismerni a múlt eseményeit és ez a képesség a megismerhetőség tételének az igazolása.³

Ez a folyamatos törekvés hatja át Király Tibor munkásságát. Világosan, egyszerűen, ugyanakkor szemléletesen, történelmi és irodalmi adalékok lenyűgöző tárházát felhasználva keresi és találja meg a büntetőjog jóról és rosszról alkotott felfogásának kalandos múltját, értékeli jelenét és kutatja lehetséges jövőjét.

² KIRÁLY Tibor: Kilátások a bűnözés megszűnésére. *Jogtudományi Közlöny*, (1978) 6. sz., 303. o.

³ KIRÁLY Tibor: A bírói megismerés határai a büntető eljárásban. *Jogtudományi Közlöny*, (1969) 11. sz., 550. o.

Lapozzuk fel például az aranykorról, a Gilgames-eposzról, az *Odüsszeiáról* írt gondolatait, kövessük, hogyan idézi meg Rogerius mester, Morus, Campanella, Spinoza szellemét, hogy azután Anatole France, vagy Szatmári Sándor írásai révén jussunk el napjainkig. Közben mind erősebbé válhat bennünk az az érzés, hogy ez az egyetemes és saját szakterületünkön messze túlmutató szemlélet teremtheti csak meg a *humanista büntetőjog* örök érvényű, legkevésbé sem antagonisztikus, de csak nagyon nehezen fellelhető igazságait. Az aranykor bűn nélküli társadalma mára több mint naiv rege, idealista, mindinkább elfojtott, s már soha valóra nem váltható reményeink világa. Nehezen értjük meg Odüsszeusz eltűzött, kegyetlen bosszúját, vagy azt, hogy Isten nem csupán eltúrta a féltékeny Káin gyilkosságát, de biztosította is őt afelől, hogy megvédi az önbíráskodókkal szemben. Béla király is csak úgy menekülhetett álnok osztrák elrablójától, ha állítólagos adóssága fejében hatalmas váltásdíjat fizetett életéért. A hasonló példák azonban nem feltétlenül, sőt biztosan nem igazolhatják, legitimálhatják az emberi gonosztságot, hanem meg is mutathatják, le is leplezhetik azt.

A humanista büntetőjog soha nem tolerálta a szélsőségeket, s ma sem fogadja el. Sok kortársammal együtt szomorúan látom, hogy az utóbbi évtizedek hamis prófétái, önjelölt váteszei olykor hogyan próbálnak régen túlhaladott, ám ma is egyedül üdvöztetőnek vélt büntetőjogi szemléletet hirdetni és sajnos olykor – legalábbis helyenként és remélhetően átmenetileg – a jogalkotásban is a gyakorlatra erőltetni.⁴

Tovább kell látnunk ennél. Nem szabad Bernard Shaw keserű aforizmáját elfogadva csak annyi következtetést levonnunk a történelemből, hogy soha, semmit nem tanulunk belőle. A mondák, regék, mítoszok, legendák sokszor látványos díszletei segíthetnek megtalálni az emberben egyaránt megférő esendőség, hitványság, gonoszság és nagyszerűség gyökereit, példáit. S megmutatják azt is, mitől remélhető valóban pozitív, sorsformáló változás.

Mindez a harmadik évezred elejének zajos és ellentmondásos világában a bűn, a büntetés, az erkölcs, a jog átalakuló viszonyát vizsgálva csak kivételes egyéniségek gondolatai nyomán nyerhet aktuális értelmet.

⁴ Elég egyetlen példa: olvassuk el a fiatalkorúak szabálysértési elzárása bevezetésekor megfogalmazott hivatalos indokokat, melyekből kitűnik, hogy erre „a fiatalkorúak személyiségének helyes irányú fejlődésének előmozdítása” érdekében is szükség volt. Az különösen fájdalmas – bár nem meglepő –, hogy mindezt az Alkotmánybíróság többségi véleményében is elfogadható érvek tartotta [3142/2013. (VII. 16.) AB határozat], így már nem volt akadálya, hogy az új Btk. alapján az akár pár napos szabadságelvonás 14 éves gyerekekkel szemben büntetőeljárás keretében is kiszabható legyen.

II.

Abban a kérdésben, hogy voltaképpen mi a büntetőjogi büntetés elsődleges funkciója, a bűnös cselekményre, a tette reagáló, illetve az elkövető személyét meghatározónak tekintő büntetőjogi iskolák évezredek óta küzdenek egymással, s ez a vita ma is tart, lényegében a megtorlás és a megelőzés hívei között.

A modern büntetőjog reprezentánsai persze abban már egyetértenek, hogy a felelősség alapja elsősorban a bűnös magatartás, a vita tehát az utóbbi fél évszázadban már nem is annyira ennek elismerése körül folyik. Sokkal inkább az a kérdés, hogy a tettarányos büntetés korrekciójaként milyen irányú, milyen körű, tartalmú, milyen célú individuális momentumokat vegyünk, vehetünk figyelembe, s ez a korrekció milyen mértékű lehet.

A személyi körülmények szerepének, az alanyi oldalnak vajon elsősorban a szigorúbb felelősségre vonás, az ártalmatlanná tétel, a megelőző biztonsági intézkedések, a deviáns magatartások ellenőrzése kapcsán kell-e jelentőséget tulajdonítanunk, vagy ellenkezőleg: ezek a büntető útról való elterelés, a nevelés, a reszocializáció, az utógondozás eszközeit, formáit alapozhatják-e meg.

S e körben úgy vélem, a két irányzat hívei általában egyaránt a szinte feltétlen választás csapdájába esve, a jövő útját saját nézetrendszerük kizárólagosságos érvényesítésében látják.

A feltétlen szigor hívei a példás büntetés igénye mellett elsősorban a visszaesők, ismételt bűnelkövetők esetében visszatérnek a „bűnözési hajlam”, a „megrögzött büntetett” veszélyességének a hangoztatásához, s bűnisméltlési prognózisok felállításával is igazolni próbálják az ártalmatlanná tétel eszközrendszerének a bővítését. Akár e körben, akár a bagatell-kriminalitás bizonyos formái esetében is a hatékonyságot elsősorban az elrettentéstől és a megtorlástól várják. Gyanakvással és ellenérzéssel figyelik az e gondolkodásmódtól idegen, a büntetőjog hagyományos fegyvereinek a rendszerén túlterjeszkedő, azt árnyalni, enyhíteni kívánó intézményeket. A mediációt vagy az óvadékot például kizárólag a bűnözőknek tett elvtelen kedvezménynek tekintik, s nem hajlandók tudomásul venni, hogy ezek jelentős mértékben szolgálhatják a sértettek érdekeit, illetve tehermentesíthetik az államot.

A reszocializáció hívei ezzel szemben a büntetőjogi eszközök generális vissza-szorulásának az elvét hirdetik, keresik a büntetőjog kiváltásának, helyettesítésének az eszközeit, s a nevelés, a medikalizáció, a társadalmi környezet pozitív változásokat is elérni képes hatásait hangsúlyozzák.

Ennek során néha ők is túlzásokba esnek. A sértettel való kiegyezés lehetőségét büntetési tételtől és bűncselekménytípustól függetlenül valamennyi szóba jöhető bűncselekményre kiterjesztenék, a szabadságvesztést kivételes büntetésként, skandináv mintára generálisan félszabad intézményekben hajtatnák végre, s általában

bizonyos pedagógiai, pszichológiai, pszichiátriai, szociológiai eszközöknek a büntetőjog keretei közötti alkalmazását olyannyira nem tekintik testidegennek, hogy a büntetés helyett elsősorban ezekre helyeznék a hangsúlyt.

Az ellentét markánsan kiütözik például a pártfogó felügyeletről vallott álláspont kapcsán is: az utóbbi nézetrendszer hívei a pártfogásra, az előbbi hirdetői a felügyeletre helyeznék a hangsúlyt.

E feltétlen választást erőltető dilemma mindkét részről azért hamis, mert általánosít, azonos szemlélettel, mértékkel közelít teljesen eltérő jelenségekhez és csoportokhoz, s minden esetben kizárólag a saját üdvöztőnek vélt eszközrendszerének a hatékonyságában hisz.

Be kellene azonban látnunk, hogy a két büntetőpolitikai törekvés nem zárja, nem zárhatja ki egymást, hol az egyiknek, hol a másiknak kell elsőbbséget biztosítanunk. Mindkettőnek lehet, s a bűnözés mai viszonyai között van is létjogosultsága. Önmagában nem jelent megoldást sem a „zéró tolerancia”, sem pedig a teljes tolerancia.

Az egymást váltó két eltérő szemléletű büntetőpolitika jegyében zajló – tegyük hozzá, gyakran szinte követhetetlen – jogalkotási buzgalom, az elszántság demonstrálása és „precedens-törvényalkotás” helyett mértéktartó, arányos, megfontolt módon mindkét törekvés párhuzamos instrumentumainak a következetes kidolgozására és folyamatos továbbfejlesztésére lenne szükség.

Hangsúlyozom, nem a két büntetőjogi ideológia összeegyeztetése, valamiféle kibékítése a reális cél, mert ez nyilvánvalóan nem is lehetséges. A hasonló eklektikus szemlélet az egyik esetben hatástalan, a másikban nyilvánvalóan túlméretezett, diszfunkcionális hatásai miatt egyenesen káros. Azt kellene a jogalkotóknak világosan látniuk, hogy egyes egymástól markáns különbségekkel elválasztható, jól körvonalazható elkövetői csoportok – például az erőszakos többszörös visszaesők, a bizonyos bűncselekménycsoportokra specializálódott különös visszaesők, az alkalmi, megtévedt elkövetők, a megélhetési bűnözők, az intellektuális, gazdasági bűnözési formák reprezentánsai vagy éppen a fiatal felnőtt tettesek – más és más büntetőjogi eszközrendszer révén kezelhetők. A jogalkalmazók számára egyaránt fel kell kínálni az egyes sajátos csoportok bűnözésére hatékonyan reagálni képes konkrét, adekvát és hatékony lehetőségeket.

A büntetőjogi szigorítás vagy az általános társadalmi hatásmechanizmusok erősítésének elve helyett tehát differenciált, többlépcsős intézményhálózat kiépítésére van szükség, amelyben kifejezetten büntetőjogi, de azon kívüli eszközöknek is helyet kell kapniuk. S bízunk kell abban, hogy a nyomozók, ügyészek, bírák ki tudják választani ezek közül az adott esetre leginkább megfelelőt.

A kényes egyensúly megtalálása és fenntartása még egy fontos igényt támaszt a ma kodifikátorával szemben, ám sajnos ennek figyelmen kívül hagyása is mind gyakoribb.

Megfigyelhető, hogy számos területen, például az életfogytig tartó szabadságvesztés feltételeinek a megfogalmazásakor, a jogos védelem szabályozásánál, vagy a „három csapás” következményeinek a formába öntésekor (s a sor folytatható lenne) az utóbbi években lényegében ugyanaz történt: a jogalkotó nem csupán vitatható vagy hiányos megoldással élt, hanem túl is lépett a hatáskörén, amikor *kötelezően alkalmazandó* előírásokkal vonta el a bíró mérlegelési lehetőségét.

A jogalkalmazói integritás – s ezáltal az elkerülhetetlenül szükséges egyéniesítés – féltése, s a jogalkotó túlhatalma miatti aggodalom sem új keletű.

Szalay László már a reformkori kodifikáció kapcsán így írt erről:

Íme a' bírói kimérés. Ennek szerfeletti megszorítására törekedni, czéltévesztés; hinni, hogy lehetséges olly alakba önteni a' büntető törvényeket, miszerint a' büntetés bírói kimérésének tökéletesen eleje vétethessék, 's a' törvény minden előfordulható esetre magában foglalja már kimérve a' büntetést, - elméleti és gyakorlati stúdiumok hijányára mutat. – Választassék meg jól és biztosíttassék a' kéz, s milly elkerülhetetlen, oly üdvösséges leszen a' mérleg.

Rossi következő pontokba szorította e' kérdés' eredményeit: A' törvényhozó generalitások ösvényén jár. A' bíró közbenjár minden egyes esetről. Terjeszd ki szerfelett az elsőnek hatását, 's az igazság mellyet nyersz, mintegy elvont leszen, kemény, hajolhatlan, látszatra egyenlő mindnyájokra nézve, igazságtalan a' valóságban. Terjeszd ki szerfelett a' másodiknak hatását, s' az igazságkiszolgáltatás, mellyet nyersz, való, közeledni fog külső formái által az erkölcsi 'igazsághoz, de a' valóságban nélkülözni fogja a' kedvezés' 's gyűlölség' csapongásai ellen szükséges biztosítékokat.⁵

III.

Király Tibor munkásságában mindig központi szerepet játszott a büntetőperbeli *igazság* keresése, a bírói ítélet valósághoz való viszonya, az igazságszolgáltatás tevékenységének, lehetőségeinek és korlátainak a feltárása.

Nincs azon mit csodálkozni, hogy e kérdés a büntetőeljárás törvény napjainkban zajló kodifikációja során ismét előtérbe került, hiszen a büntetőper egyik meghatározó, örök dilemmájáról van szó. Olyanról, amely a törvénysértő bizonyítás által elért bizonyosság tolerálhatóságát, a „perbeli”, vagy a felek konszenzusa alapján rögzített tények és az „anyagi igazság” konfliktusát, sőt az ítéleti bizonyosság érdekében az eljárási feladatok megosztása áttörésének a tilalmát vagy lehetőségeit érinti.

⁵ SZALAY László: *Publicistai dolgozatok. Első kötet (1839–1844) Codificatio*. Pest, 1847. 78. o.

Az újabb kérdéseket és válaszokat, ha nem is determinálja, legalábbis befolyásolja a hatóságokra áramló ügydömping és az „időszerűség” folyamatosan napirenden tartott igénye.

Az „anyagi” (korábbi terminológiával „objektív”, esetleg „tárgyi”) igazság, és a „perbeli” vagy „processzuális” igazság átfedésének vagy eltérésének problematikája már Werbőczyt foglalkoztatta. Éppen 500 éve megjelent *Hármaskönyvének* előbeszédében a következők olvashatók:

Most azt a kérdést kell feltenni: vajjon a bírónak a peres felek részéről előadottak és bizonyítottak alapján, vagy mint a dolgot maga tudja, lelkiismerete szerint kell-e ítélnie? Példának okáért: valakit főbenjáró vagy más büntetssel vádolnak, és a bíró tudja, hogy a vádlott ártatlan, mert látta, hogy a bűnt nem követte el; a tanúk azonban ellene vallanak; vajjon tudva ezt köteles-e elítélni az ártatlant? Mondd, hogy az ítélet a bírót, mint közhatalom gyakorlóját illeti meg, ugyanazért a mikor bíraskodik, nem a szerint kell tájékozást szereznie a mit mint magánszemély tud; hanem a szerint, a miről, mint hivatalos személy értesül.⁶

Kétségtelen, hogy mindez erősen formális, – s ha már az „igazságról” van szó – mai igazságérzetünket is bántó felfogás. Jóval később, a múlt század derekán a szocialista jogirodalom a „perbeli igazság” objektív igazsággal való szembeállítását, vagy az előbbi akár korlátozott elfogadhatóságát a „burzsoá kódexek jellemzőjének”, a kiszákmányolást szolgáló önkénynek minősítette. A bíró szocialista jogtudata által formált, s a társadalmi viszonyok adott fejlettségi szintje által determinált anyagi igazság – mint az objektív és a szubjektív elemek sajátos dialektikus egységét kifejező jelenség – elemzése és értelmezése ma már szinte megmosolyogtatóan zavaros ideológiai okfejtéseket eredményezett.⁷ A dolog később kicsivel árnyaltabbá vált: az 1960-as évek végén már bizonyos óvatos (igaz, nem elvi) engedményeket tettek az „objektív igazság” teljes megismerhetőségével szemben.

⁶ Magyar Törvénytár. WERBŐCZY *Hármaskönyve*. Előbeszéd, 15. cím. Budapest, 1897. 47. o.

⁷ Kocsis Mihály például így összegezte álláspontját: „A bírói bizonyosság és az objektív igazság kérdését tehát nem mint valami önmagából indokolt tudományos kérdést vetjük fel, hanem mint az igazságszolgáltatás társadalmi-állami jelenségéből és társadalmi-állami feladatából kisarjadt társadalmi-állami igényt vetjük fel, a szocializmus építésének nem véletlen, hanem szükségszerű problémáját vetjük fel, amely aztán tudományos tisztázást kíván, hogy azt a társadalmi-állami szükségletet, amelyből született és kisarjadt, még határozottabban szolgálja. A szocialista igazságszolgáltatást gyakorlati szükségéből sarjadt, tudományos kidolgozása után a szocialista igazságszolgáltatást kell határozottabban szolgáltnia.” (KOC SIS Mihály: A bírói bizonyosság problémájához. In *A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának évkönyve*. Budapest, 1954. 92. o.) Az intelmekből ma is hasznosítható annyi, hogy a kérdés valóban tudományos tisztázást kíván. Úgy látom egyébként, hogy az anyagi igazság igényének hasonló ideológiai megalapozása – s a fogalom ebből adódó kompromittálódása – a mai vitákra is olykor rányomja a bélyegét.

Barna Péter leszögezte ugyan, hogy „a marxizmus–leninizmus többszörösen bizonyított tétele szerint az igazság megismerhető, és megismerésével szemben nem állnak fenn ismeretelméleti akadályok”, kénytelen volt azonban hozzátenni, hogy: ennek során „felmerülhetnek gyakorlati természetű nehézségek”.⁸

A klasszikus akkuzatórius perekben a perbeli mint gondosan szabályozott eljárásjogi keretek között megismerhető és egyesek által még a legutóbbi időben is „relatívnek” nevezett igazság bírálata egyébként abból a körülményből is sokáig erőt merített, hogy a bíró itt tradicionálisan valóban nem a szembenálló felek „fölött álló” igazságot kutatta (erre lehetősége sem volt), ítélete beérte az általuk előterjesztett bizonyításból lesűrhető következtetések rögzítésével.

Leonyid Andrejev Jegyzeteim című elbeszélésében a következő monológot adja ártatlanul elítélt hőse szájába: „(...) nekem egyszerűen nincs jogom kegyelmet kérni és ezzel megbolygatni a törvényes és teljesen igazságos bírói ítélet erejét és a büntetés végrehajtásának természetes folyását. És egyáltalán nem szeretnék magamról olyan véleményt hallani, mintha én holmi ‘bírói tévedés’ áldozata lennék, ahogyan – keserűségemre – egyes látogatóim sajnálkoznak. Ismétlem: nincs és nem is lehet tévedés ott, ahol meghatározott és összefüggő adathalmaz láttán normális felépítésű és jól fejlett emberi agy okszerűen csak egyetlen következtetésre juthat. Engem igazságosan ítélték el, jöllehet nem követtem el bűncselekményt – ez az egyszerű és világos igazság, amelynek illő tiszteletében örömmel és kiegyensúlyozott nyugalommal kívánom leélni hátralévő éveimet.”⁹

Ennél pontosabban nem fogalmazhatta volna meg senki a „tisztá processzuális igazság” lényegét, természetét: a törvényes, a perrendi szabályoknak megfelelően hozott, a formális logika szabályainak megfelelően értékelt bizonyítékokon alapuló ítélet *igazsága* eszerint még akkor sem vitatható, ha az alkalmasint ártatlanból bűnöst farag.

Napjainkban természetesen ez a dilemma már nem ebben a formában vetődik fel, a probléma sokkal inkább az, milyen viszonyban áll a büntetőbíró anyagi igazság kiderítésére irányuló törekvése (kötelessége vagy joga) a felek megállapodásában, konszenzusában rögzített igazsággal, illetve az eljárási feladatok megosztása elvének következetesebb érvényesítésével. Másként szólva, bizonyítson-e a bíró az ügyész és a védő indítványain túlmenően?

⁸ BARNA Péter – KIRÁLY Tibor – SZABÓ Lászlóné: *Magyar büntetőeljárás jog. I. kötet*. Budapest, 1966. 211. o.

⁹ Idézi: SZTROGOVICS, M. Sz.: *Az anyagi igazság és a perbeli bizonyítékok a szovjet büntető eljárásban*. Budapest, 1961. 65. o.

A területi korlátok e bonyolult kérdéskör jelentőségéhez mért elemzését ezúttal nem teszik lehetővé, a vita egyébként napjainkban is zajlik.¹⁰ Az egész probléma eldöntése – talán nem túlzás – az új büntetőeljárási törvény szinte minden más elvére, intézményére és számos rendelkezésére befolyást gyakorolhat, esetenként azokat determinálhatja is. Az „aktív” vagy „passzív” bíró kérdésköre már a nyomozás jellegét, súlyát, rendeltetését tekintve meghatározó. Az esetleges változás valóban koncepcionális alapon formálná át az új törvényt. S tudjuk, minden kodifikáció esetén nagy a kísértés teljesen új szemlélet, a korábbi felfogással való gyökeres szakítás érvényesítésére. Tény az is, hogy a bizonyítás vád és védelem közreműködésére szorítása, illetve a konszenzuális elemek bizonyítás nélküli elfogadásának erősítése sokak szerint az egyik elsődleges igényként emlegetett eljárásgyorsítást is segítheti (jóllehet ez nyilván csak a megállapodásokra nézve igaz), mentőövet dobva az ügyek gátszakadással fenyegető áradatában. Mégis, miként a Btk. esetében, ezúttal is mértéktartásra inteném a kodifikátort.

Mindig, amikor az üdvözülést, vagy legalábbis gondjaink enyhülését az angolszász eljáráshoz való közelítésben keressük, látnunk kell, hogy a keresztkérdezés, a passzív bíró és az esküdtszék (és annak kiváltása) ugyanannak a rendszernek egymásra épülő, egymást kölcsönösen kiegészítő elemei. Közülük csupán az egyik vagy másik bevezetését egy merőben más elveken építkező rendszer idegen testként kiveti magából. (Nem véletlen, hogy az utóbbi évtizedekben egyes angolszász elemeket következetesen csak korrekciókkal, ellensúlyokkal kiegészítve próbáltunk meg adaptálni, s valljuk be, legtöbbjük nem is bizonyult igazán működőképesnek.)¹¹

A passzív, pusztán a felek bizonyítását kordában tartó angolszász bíró arra ügyel, hogy ne sérüljön a laikus bírák igazságos döntésének az esélye. Ám az ügy *érdemében* is maga döntő kontinentális szakbíró ezt csak a bizonyításban történő önálló közreműködés lehetősége révén érheti el. Hiba lenne őt mintegy „hiteles helyé” sülyesztenünk, s arra kényszerítenünk, hogy indokolás címén arról értekezzen, mit tudott a „hozott anyagból” kihámozni. Szeretném leszögezni: a bizonyítás súlypontjának

¹⁰ Lásd erre nézve újabban például az ERDEI Árpád (szerk.) *A büntető ítélet igazságtartalma* című tanulmánykötetben megjelent írásokat. Budapest, 2010., továbbá ELEK Balázs: Az igazság feltárása a büntetőeljárásban. ERDEI Árpád: Az igazságon alapuló büntető ítélet ideálja és a valóság. In ELEK Balázs – HÁGER Tamás – TÓTH Andrea Noémi (szerk.): *Igazság, ideál és valóság. Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja tiszteletére*. DE ÁJK Büntető Eljárásjogi Tanszéke. Debrecen, 2014., SZENDRŐI Anna: *Az igazság felfogásai a büntető eljárásjogi rendszerekben*. (<http://ujbtk.hu/szendroi-anna-az-igazsag-felfogasai-a-bunteto-eljarasjogi-rendszerekben/>) – 2015. november 24. A Kúria 2015 szeptemberében rangos konferenciát szervezett az ítéleti bizonyosság kérdéseiről.

¹¹ A tárgyalásról lemondás intézménye például – legalábbis a bevezetett formában – már eleve kudarcra volt ítélve, azóta pedig a módosításokkal sikerült teljesen kirakatintézménnyé zülleszteni.

felekre történő áthelyezése – amelyet egyébként már a most hatályos eljárási törvény előkészítése során sokan pártoltak – elfogadható, sőt támogatandó elképzelés. Ha azonban emellett megmarad a mindezt aktív módon ellenőrző bírói közreműködés, még nem feltétlenül sérül a funkciómegosztás elve, legfeljebb nem teljesen merev módon érvényesül. Ám vegyük észre, hogy a hagyományos akkuzatórius, illetve inkvizitórius elvek teljesen steril formában sehol a világon nem bizonyultak a gyakorlatban működőképesnek. A teljesen passzív bíró naponta kénytelen lenne elszenvedni, hogy a bizonyítás során az ellenérdekű felek átlépik a releváns kereteket, s a még inkább elhúzódó, sokszor parttalanná váló eljárások kimenetelét adott esetben egy-egy aktívabb, felkészültebb, tapasztaltabb ügyész vagy védő determinálná.

Azt is figyelembe kell vennünk, hogy a funkciómegosztás fokozottabb érvényesítése érdekében rögzíthető szabályozási mechanizmus nem teljesen azonos azzal, amit a vádló és védő között formálódó konszenzus figyelembevétele (s a bizonyítás ennek megfelelő redukálása) kapcsán alkothatunk.

Sem a megállapodás bizonyos ellenőrzött formái, sem a védelem által nem vitatott vádlói tények további bizonyítás nélküli elfogadása nem jelenti feltétlenül az anyagi igazság feladását. A kompromisszum nem szükségszerűen az igazság elferdítése. Ilyen konszenzus nyomán a bizonyítás (részbeni) mellőzésének lehetővé tétele például megfelelő és észszerű korlátozásokkal, jogorvoslatokkal akár tovább erősíthető. Ezáltal valóban sok időt és energiát nyerhetnénk, s ez bizonyos fokig ellensúlyozhatja azt a kockázatot, ami egy ponton túl mellőzi a teljes körű bírói tényállás-felderítést. Bizonyos pragmatikus okok figyelembevétele a bűnüldözés működőképességének a fenntartása érdekében mind kényszerítőbbé válik.

Ha azonban a bizonyítást konszenzus nélkül is (vagyis *minden* esetben) csak az ügyész és a védő tevékenységére szorítanánk, egyedül és kizárólag a funkciómegosztás elvének a kiteljesedését nyernénk anélkül, hogy az elvi tisztaság bármit „hozna a konyhára”.

Azt kellene ezért szem előtt tartani, hogy – s belátom, ennek aprópénzre váltása nem könnyű – a bírói közreműködés kiegészítő, biztosító jellege mindig ellensúlyozhassa azokat a törekvéseket, amelyek az anyagi igazság útjában állhatnak. A bírói bizonyításnak eszerint nem a felek elsődleges szerepére, kíváncsra aktivitására mintegy „ráerősítő” (s persze még kevésbé a nyomozás anyagát mintegy hitelesítő) feladata, inkább adott esetben a bizonyítást keretek között tartó, illetve azt ellenőrző, korrekcionális funkciója lehetne.

Nyilvánvalóan ez legalább annyira szemlélet, mint amennyire szabályozás kérdése.

A múlt példái mindenesetre tanulságosak. Az ókori Róma bírái, amikor a tényeket megállapították, azzal a megszokott formulával éltek, hogy azok csupán „fecisse videtur” – „úgy látszanak”, „olybá tűnnek”. Sohasem állítottak valamit tehát teljes

bizonyossággal, tisztában voltak saját korlátaikkal. Akárcsak később a török bírák, akik minden döntésüket így zárták: „*Íme, ez a bíróság ítélete. Allah azonban jobban tudja...*”

Mégsem hiszem, hogy akár a római, akár a török bírák különböző töről fakadó óvatosságuk ellenére egyetlen percig is lemondtak volna arról, hogy legitim döntéseik egyszersmind az anyagi igazságnak is megfelelnek.

A magyar bírót sem szabad megfosztani ettől a távolról sem irreális reménytől.

IV.

Cséka Ervin Király Tibor egyik máig nagy hatású monográfiájáról írt recenziójában¹² többek között azt emelte ki, hogy a szerző következtetései során mindvégig meghatározó jelentőséget tulajdonított a bizonyítás törvényességi kérdéseinek. Alapos érvekkel, meggyőzően támasztotta alá, „hogy az igazság megállapítására a törvényes, szabályos, a formai követelményeknek megfelelő eljárás vezet, és fordítva, a súlyos eljárási szabálysértések mellett folytatott eljárásban és bizonyításban a valóság nem bizonyított és nem ismert.”¹³

Napjainkban a büntető ítéletek igazságához vezető egyenes útra a terrorizmus, a bűnözés kegyetlenebbé, gátlástalanabbá válása és a sikerre okkal éhes bűnüldözés pragmatizmusa mind nagyobb köveket gördít, s esetenként a fenti idézet feltétlen érvényességét is megkérdőjelezi. A gyakorlat egyre sűrűbben tesz fel a hagyományos elveinket lassan szétfeszíteni látszó kérdéseket.

Mi lehet például a helyes döntés akkor, ha csak nyilvánvaló, esetleg tudatosan felvállalt törvénysértés révén juthatunk el olyan eredményhez, ami esetleg ártatlan áldozatok életét mentheti meg?

Kényszeríthető-e az őrizetbe vett terrorista arra, hogy közölje, hova rejtette el időzített pokolgépét? Alkalmazható-e kényszervallatás az emberrabló ellen, hogy elárulja fogva lévő, és esetleg már haldokló túsza hollétét?

A német *Daschner*-ügyben az emiatt elítélt rendőrtiszt elmarasztalása a szakirodalomban is komoly vitát váltott ki.¹⁴

¹² CSÉKA Ervin: Király Tibor: Büntetőítélet a jog határán. Tanulmány a perbeli igazságról és valószínűségről. 1972. *Jogtudományi Közöny*, (1973) 4. sz., 236–241. o.

¹³ KIRÁLY Tibor: *Büntetőítélet...* 139. o.

¹⁴ Az emberrablót gyermek túsza hollétének elárulása céljából kényszervallatás kilátásba helyezésével fenyegették meg, azt közölve vele, hogy már útban is van egy speciális ismeretekkel rendelkező vallató, aki soha nem érzett fájdalmakat fog neki okozni, ha nem beszél. A megtört gyanúsított már

Jakab András alapos jogirodalmi áttekintés után a következőképpen vázolta a dilemma valamennyi elvileg lehetséges megoldását:¹⁵

- a) a kínzás tilalma abszolút és feloldhatatlan civilizációs vívmány, amelyet bármi áron fenn kell tartanunk;¹⁶
- b) nem kizárt a kínzás megengedhetőségének legális bevezetése életek megmentése céljából;¹⁷
- c) a vallomás kikényszerítése bizonyos esetekben megfelelő értelmezéssel már most is alkalmazható;
- d) a kínzás abszolút tilalma olyan magányos hősök által megsérthető, akik ezért vállalják a jogi felelősséget.

A tanulmány szerzője a „magányos hős” teóriáját látja leginkább elfogadhatónak, mert a tiltás legális feloldása rést ütne a jogállami elvek identitásán és visszaélések előtt is utat nyithatna, ám mégis szükség lehet olyanokra, akik tudatos áldozatot hozva vállalják a tilalom megszegését és az ezért járó büntetést. Magam inkább arra a véleményre hajlok, hogy a választás kényszere már most sem annyira drámai, mint azt vélnénk, mert bizonyos jogi lehetőségek ma is adóttak a konfliktus feloldására. Az abszolút tiltás tehát bizonyos, jól körülhatárolható és definiálható esetekben – s az időzített bombát elrejtő terrorista esete például biztosan ilyen – a hatályos jogállami jogi környezetben is feloldható. Ám *csakis ilyenkor*. Ha a gyanúsítottal

---

csak halott áldozata rejtekhelyét mutathatta meg. FILÓ Mihály: Az inkvizítor védelmében – a kínzás jogállami apológiája. *Fundamentum*, 2005. 3. sz. (http://epa.oszk.hu/02300/02334/00020/pdf/EPA02334_Fundamentum_2005_03_089-099.pdf – 2015. november 24.)

¹⁵ JAKAB András: *Jogállamiság és terrorfenyegetés. Az alkotmány normativitásának és az életmentő kínzás megengedhetőségének kérdése*. http://real.mtak.hu/19609/1/jakab_terrorizmus_voros_imre_emlekkonyv.pdf – 2015. november 24.

¹⁶ Ezt az álláspontot képviselte végül a Daschnert mintegy 10 000 euró pénzbüntetéssel sújtó Frankfurti Tartományi Bíróság is: „a kínvallatás bármely formáját jogállam még a legszélsőségesebb esetekben sem engedheti meg, ellenkező esetben a biztonság illúzióját fontosabbnak tartaná alapvető és kiemelkedetlen vívmányoknál”. [LG Frankfurt/Main, 20.12.2004 - 5/27 KLS 7570 Js 203814/03 (4/04)]

¹⁷ Jakab erre az álláspontra nézve is idéz egy igen találó – igaz, „inkább morálfilozófiai, mint jogi szempontú” érvelést: „*Alkotmányellenes a terrorista megkínzása? Valószínűleg igen. De milliók élete egész biztosan többet nyom a latban, mint az alkotmányosság. Embertelen dolog a kínzás? A tömeggyilkosság sokkal embertelenebb. Ha hagyunk több millió ártatlan embert meghalni, hogy megvédjünk egyet, aki kérkedik a saját bűnével, az egyszerűen morális gyávaság: nem akarjuk bepiszkítani a kezünket. Ha te kapnád el a terroristát, tudnád aludni éjszaka azzal a tudattal, hogy milliók halnak meg, amiért nem tudtad rávenni magadat, hogy rákösd az elektródákat?*” (LEVIN, Michael: The Case for Torture. *Newsweek*, 1982. június 7.)

szembeni kényszer alkalmazását (meg nem engedhető módszerekkel vagy eszközökkel történő vallomásra bírását) valóban olyan közvetlen és másként el nem hárítható veszély indokolja, amely emberek életét vagy testi épségét fenyegeti, a kényszer alkalmazója alappal hivatkozhat arra, hogy *végzsükségben, büntethetőséget kizáró ok keretei között* cselekedett. Ha tehát alaposan feltehető (s hangsúlyozzuk, hogy ennek tartalmi vizsgálata igen fontos), hogy a kikényszerített vallomás révén például veszélyeztetett emberek élete menthető meg, a jog már ma sem tehetetlen.

E feltételek hiányában azonban továbbra is megszívlelendőnek vélem Király Tibor sorait:

*„Mindenki tudna felhozni példákat és érveket arra, hogy törvénytelen, szabálytalan eljárás és bizonyítási módszerek is sikerre vezettek vagy vezethetnek, és ellenvehetné, hogy az igazságnak nem a szabályos eljárás, hanem a társadalmi gyakorlat a kritériuma. De a törvényeket sértő, önkényes büntető eljárás és módszerek, amint azt a társadalmi tapasztalatok igazolják, a társadalomra végső hatásaiban rendkívül veszélyes. Veszélyesebb, mint amilyen hasznos a büntetteknek és büntetteseknek sikeres, de törvénytelen leleplezése. Szükségszerű és törvényszerű, hogy az önkényesen folytatott büntető eljárások társadalmi méretekben végül is nem az igazságot, hanem az önkényt szolgálják. Ezt igazolja a társadalmi gyakorlat.”*¹⁸

---

¹⁸ KIRÁLY: *A bírói megismerés...* 562. o.

A viktimológia esélyei és veszélyei

---

1. A büntetőeljárás rendeltetése az alkotmányos demokráciákban

„A Büntetőeljárás feladata az igazság megállapítása.” Ezzel az egyszerű, kézenfekvőnek és vitathatatlannak tűnő kijelentéssel kezdődik Király Tibor immár klasszikus munkája, a *Büntetőítélet a jog határán*.² A szerző kifejtette, hogy a felvilágosodás gondolkodói a hatalmi önkény és a ténylegesen történtek, valamint a bűnösség megállapítására nyilvánvalóan képtelen igazságszolgáltatás helyébe az emberi jogokat és a valóság feltárását egyidejűleg szolgáló szabályozást, illetőleg gyakorlatot kívántak bevezetni.

A dolog azért mégsem ennyire egyértelmű, ahogyan az egyébként Király professzor hivatkozott művéből is kiderül. A cselekmény és a körülmények felderítése nem olyan cél, ami bármi áron elérhető. A jogok védelme ugyanis akár a megismerés akadályát is képezheti. A magánélet zavartalansága mint a civil társadalom egyik működési garanciája például eleve visszafogottságot követel a nyomozó hatóságok tudakozódását illetően. Bárd Károly helyesen következtetett arra, hogy a biztosítékok nem kizárólag a tények feltárásának eszköztárát erősítik. Hozzátette: ez nem jelentheti a tisztességes eljárásnak a jelzett céllal való szembeállítását, hiszen az sem igaz, hogy a jogok tiszteletben tartása csak hátráltatja az ügy tisztázását.³

Jelen tanulmány a múlt század utolsó harmadától bekövetkezett változásokra tekintettel vizsgálja az emberi jogok és az eljárási célok közötti viszony alakulását, egyáltalában nem megkérdőjelezve a hivatkozott szerzők tételeit. Mindazonáltal az időközben felmerült problémák új válaszokat igényelnek.

Tényként szögezhető le, hogy a polgári demokráciák kialakulását előkészítő, valamint az azok intézményesedését jelentő folyamatokban a hatalom visszaéléseivel

---

¹ Korinek László akadémikus, egyetemi tanár, PTE ÁJK.

² KIRÁLY Tibor: *Büntetőítélet a jog határán – tanulmány a perbeli igazságról és valószínűségről*. Budapest, 1972. 9. o.

³ BÁRD Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában – a tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberijog-dogmatikai értekezés*. Budapest, 2007. 77. o.

és esetleges tévedéseivel összefüggő igazságtalan ítéletek születését kívánták megakadályozni.⁴ Áldozatként ebben a megközelítésben azok a megkínzott, kivégzett emberek jelentek meg, akik ártatlanul szenvedték el a rájuk kiszabott büntetést. Maguknak az elkövetett vagy el nem követett bűncselekményeknek a valós, illetve vélt sértettjei nem jutottak szerephez. Mégpedig azért nem, mert az ő korábbi pozíciójukat vette át a közhatalom a büntető igazságszolgáltatás monopóliumának a megerősítése révén. Az alkotmányos – így a büntetőeljáráshoz kapcsolódó – jogok oltalmazása is az állam kötelessége volt, ezért a felelősségre vonás során a hatóságok, bíróságok mellett alapvetően a szankcióval fenyegetett emberek váltak fontossá, a kriminális támadások elszenvedői nem.

Ez a gyakorlati következményekkel is járó felfogás oda vezetett, hogy a bűnözés áldozatai rendkívül méltánytalan helyzetbe kerültek. A polgári jogi felelősséget ugyan a bűnüldözési funkciók államosítása nem érintette, de annak érvényesítéséhez is szükség lett volna a büntetőeljárásban megismert adatokra, az ott keletkezett bizonyítékokra. Már ebből a szempontból is szükségesnek mutatkozott a sértett részvétele a büntetés kiszabásához vezető folyamatban, hiszen a jelzett jogos érdek megfelelő érvényesítésére nyilvánvalóan elsősorban ő alkalmas.

2. Az áldozatok szerepe a múlt század második felétől

A 20. században vált elfogadottá az a nézet, hogy az áldozatok helyzetének figyelmen kívül hagyása mind emberi, mind pedig bűnüldözési szempontból káros. Mégpedig azért, mert igen sok deliktum csak akkor deríthető fel, ha kellő figyelmet fordítunk arra, akit az elkövető megcélzott a magatartásával. Igaz ez általánosabb szinten is: a kriminalitás egyes megnyilvánulási módjai sem magyarázhatók a sértetti oldal elemzése nélkül. Mindez pedig természetesen kihat a megelőzés lehetőségeinek a megismerésére, következőképpen azok fejlesztésére is.

Edwin Sutherland a kriminológia problémáiról írt művében 1924-ben külön fejezetet szentelt a sértetteknek.⁵ Ebben több olyan kérdést tárgyalt, amelyek a későbbi kutatásokban is jelentőséget kaptak. Felvetette például a közvetlen és közvetett sértettek közötti megkülönböztetés szükségességét, valamint az áldozatok és az elkövetők jellemzői (származás, életkor stb.) közötti jelentős egybeeséseket az emberölések esetében. A viktimológia ezen előzmény után a második világháború időszakájában és azt követően indult fejlődésnek. Hans von Hentig *A bűnöző és áldozata*

⁴ KIRÁLY: *Büntetőítélet...* 9–20. o.

⁵ SUTHERLAND, Edwin: *Criminology*. Philadelphia, 1924. 62–71. o.

című munkájában fejtette ki nézeteit 1940-ben.⁶ Benjamin Mendelsohn jeruzsálemi ügyvéd *A bio-pszicho-szociológia új távlatai: az áldozattan* címmel tartott előadást, 1948-ban. Maga a „viktimológia” kifejezés a többségi álláspont szerint Fredric Werthamtól ered, aki 1949-ben hívta fel a figyelmet az új tudomány kimunkálásának szükségességére.⁷ Kialakulásától napjainkig a viktimológia gazdag és szerteágazó tudásanyagot halmozott fel, ami egyebek mellett a bűnüldözés gyakorlatában is hasznosítható.

Az Európa Tanács 77(27) számú ajánlásában foglalkozott a bűncselekmények áldozatainak, eltartásra szoruló hozzátartozóinak a helyzetével, segítségük kérdéseivel. 1983-ban megalkották az erőszakos bűncselekmények áldozatainak állami kártalanításáról szóló európai konvenciót, amely már jogilag kötelező erővel írja elő az állami gondoskodást. 1985-ben az ENSZ Milánóba kongresszust hívott össze, amelyen elsősorban az áldozatok helyzetével, védelmük fokozásának a szükségességével foglalkoztak. A tanácskozás eredményeképpen megszületett az áldozatok részére nyújtandó igazságszolgáltatásról szóló nyilatkozat, amit a világszervezet Közgyűlése is megerősített (A/Res/40/34). Az Európai Unió szervei is több fontos dokumentumot fogadtak el a sértettek helyzetét, védelmük szükségességét érintően. 2012 októberében született meg az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelve, előírva azokat a minimális követelményeket, amelyeket a tagállamoknak ki kell elégíteniük a szabályozás körében.

Összességében azt lehet mondani, hogy a múlt század második felétől, de különösen annak utolsó évtizedeitől kezdődően egészen napjainkig az áldozatok egyre fontosabb helyet foglalnak el a büntető igazságszolgáltatás rendszerében. Nyilvánvaló, hogy ez a többi szereplőre is kihat, a pozíciók gyakran csak egymás rovására tudnak érvényesülni. Még az állam esetében is megfigyelhető a háttérbe szorulás, például a közvetítői eljárás során, ahol a közhatalom lényegében már csak felügyeleti funkciót tölt be. Természetesen érzékenyen érintik a változások a terheltek jogait, tényleges eljárási lehetőségeiket. Mindenekelőtt azzal, hogy előfordul: „eldugják” a sértetteket, nem teszik lehetővé azt, hogy a gyanúsított vagy vádlott szembenézzen velük, közvetlenül feltegye nekik a kérdéseit. Szélsőséges esetben ez még odáig is elmehet, hogy az eljárás alá vont személy meg sem tudja: voltaképpen ki az, akivel szemben a bűncselekményt elkövette (vagy nem követte el). Mondani sem kell, hogy ez az eljárás már nem csupán a sértett – egyébként vitathatatlanul méltánylandó – jogait, hanem az igazság megállapításának az esélyeit is érinti. Ez

⁶ HENTIG, Hans von: Remarks on the Interaction of Perpetrator and Victim. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 31., 3. sz., 303–309. o.

⁷ GÖRGÉNYI Ilona: *A viktimológia alapkérdései*. Budapest, 2001. 34. o.

utóbbi pedig visszahat magukra az áldozati jogokra is, hiszen azok érvényesítése is feltételezi az igazság feltárását, a bűnösség megalapozott kimondását.

3. Az igazság megismerésének fontosságáról, a biztonságról

Változott az utóbbi évtizedekben a valóság, a tények és összefüggések iránti érdeklődésünk is. A tudás természetesen az emberi történelem folyamán mindig alapvető jelentőségű tényező volt, a társadalom életében azonban nem feltétlenül játszott közvetlenül befolyásoló szerepet. Olyannyira nem, hogy a hit és a szokások meghatározó ereje mellett gyakran tiltották is az elfogadott tételeket esetlegesen megkérdőjelező kutatásokat, vagy legalábbis azok eredményeinek a terjesztését. Léteztek olyan csoportok, amelyek monopolizálhatták az ismeretek jelentős részét. A valóság megismerésének és a tudás hasznosításának tehát intézményes korlátai voltak.

Nem mondható, hogy mindezen már túl vagyunk. A minősített adatok ma sem hozzáférhetők az emberek tömegei számára, amellet vannak olyan igazságok, amelyek megkérdőjelezése akár büntetőjogi következményekkel is járhat. Mégis határozott elmozdulás tapasztalható a társadalmi lét különböző területein használható ismeretekhez fűződő viszonyunkban. A közérdekű adatok nyilvánossága elvi követelménnyé vált a tudományos kutatás szabadságát szolgáló források megnyitása mellett. Ez a változás is a múlt század második felében következett be. A „tudásalapú”, az „információs” és hasonló jelzőkkel illetett társadalomra vonatkozó nézetek döntően ezt az átalakulást tükrözik.⁸

A tudáshoz fűződő viszony változásait fejezi ki a problémaorientált rendőri munka szorgalmazása. Ez az irányzat abból indul ki, hogy a közbiztonság védelme során felmerülő kérdések megoldása komoly tudást igényel. E tényezők tudatában kell törekedni a hatékony és igazságos megoldásra.⁹ Az ilyen modell keretében a rendőrség az adatoknak nem csupán esetleges (például a gyalogos járőrözés során történő), hanem szisztematikus gyűjtését, feldolgozását és visszaáramoltatását tekinti döntő jelentőségűnek a tevékenysége körében. Jean-Paul Brodeur 1998-ban azt írta, hogy éppen ez a vonás mutat a jövő rendőri működése felé.¹⁰ Brodeurnak igaza lett.¹¹ A rendőri munka alapvető, meghatározó elemévé az információk gyűjtése, tu-

⁸ STEHR, Nico: *Knowledge & Economic Conduct*. Toronto–Buffalo–London, 2002.

⁹ GOLDSTEIN, Herman: *Problem-Oriented Policing*. New York, 1990. 1. o.

¹⁰ BRODEUR, Jean-Paul: *Taylor-Made Policing: A Conceptual Investigation*. In BRODEUR, Jean-Paul (szerk.): *How to Recognize Good Policing? – Problems and Issues*. Thousand Oaks – London – New Delhi, 1998. 50–51. o.

¹¹ BRODEUR: *Taylor-Made Policing...* 51. o.

dományosan megalapozott feldolgozása és a közbiztonság-védelmi tevékenység végzése során történő felhasználása vált. Az adatfeldolgozás által vezérelt rendőrségi modell (*Intelligence Led Policing*) alapvető céljait és jellegét illetően nem különbözik a közösségi rendőrségtől és a problémaorientált rendőrségtől, ezért az adatoknak értelemszerűen zömmel a civil társadalomba kell visszajutniuk. A tudás tehát – helyesen értelmezve – nem a hatalom szerveinek a monopóliuma. Hasonlóan fontos szerepet kap az adatok feldolgozása a COMPSTAT (a számítógépes statisztikára utaló irányzat),¹² valamint a legújabban hirdetett és alkalmazott előrelátó rendőrség modelljében.¹³ Megjegyzendő mindazonáltal, hogy ez a két utóbbi irányzat már kevésbé igényli az emberek aktív közreműködését annak ellenére, hogy alkalmazói nem kérdőjelezik meg a közösségi rendőrség filozófiáját.

A tudás jelentőségének a növekedése a bíróságok működésében is jelentkezik, például abban, hogy a szakértők bevonása olyan kérdések megítéléséhez is szükségessé válik, amelyek hagyományosan nem tartoztak a különleges felkészültséget igénylő értékelés körébe.¹⁴

A büntető igazságszolgáltatás körében a valóság megismerése sajátos okok miatt is kiemelkedően fontossá vált. A polgári alkotmányosság kialakulása előtti korban nem csupán az ítélethez vezető folyamat nélkülözötte a tudományos megalapozottságot, hanem magukra a bűncselekményekre vonatkozó számos nézet, meghatározás is. Példaképpen említhető a boszorkányság.

Amint arról szó volt, a felvilágosodás gondolkodói összekapcsolták az ártatlannak az igazságszolgáltatás tévedéseitől és visszaéléseitől való megóvását az igazság megismerését szolgáló garanciákkal. Ez a megelőzés fontosságának korabeli hangsúlyozása mellett is oda vezetett, hogy a közhatalomnak tartózkodnia kellett a beavatkozástól kellő törvényes alap (általában: bűncselekményi gyanú) hiányában.¹⁵ Így a nevelés, a szociális körülmények alakítása révén lehetett ugyan preventív hatást gyakorolni, a veszélyek elhárításának azonban jelentős korlátai voltak. Mivel pedig a bűnözés visszaszorításában a szigorúan értelmezett garanciák érvényesítése mellett nem lehetett áttörést elérni, az alkotmányos demokráciákban is megjelent a totális államokban egyébként minden további nélkül alkalmazott módszer: a fegyelmezés.¹⁶

¹² WEISBURD, David – MASTROFSKI, Stephen D. – McNALLY, Ann Marie – GREENSPAN, Rosann – WILLIS, Janes J.: *Reforming to Preserve: COMPSTAT and Strategic Problem Solving in American Policing*. 2003.

¹³ PEARSALL, Beth: Predictive Policing: The Future of Law Enforcement? *National Institute of Justice Journal*, (2010) 266. sz.

¹⁴ REDMAYNE, Mike: *Expert Evidence and Criminal Justice*. Oxford, 2001.

¹⁵ BECCARIA, Cesare: *Bűntett és büntetés*. Budapest, 1967. 120. o.

¹⁶ FOUCAULT, Michel: *Felügyelet és büntetés. A börtön története*. Budapest, 1990.

Az elkövetett cselekmények következetes, gyors felderítésén és az elkövetők igazságos megbüntetésén túlmenően (ami Beccaria számára az egyik legfontosabb megelőzési eszköz volt) a bűnüldözésért felelős vezetők egyre fontosabbnak látták (és látják) a kriminalitáshoz vezető folyamatok megállítását akkor, amikor jogilag megfoghatóan a felelősség kérdése még fel sem merül.

Valójában az akár távoli veszélyek elhárítása, a kockázatok kezelése került előtérbe az eljárási szabályok keretei között megvalósuló igazságszolgáltatás helyett. Ez magyarul a processzuális normákhoz kevésbé kötött rendészeti fellépés szerepének a növekedését jelenti, legalábbis a közjogi alapú állami működés körében.

A 20. század második felében nem csupán a tudás, hanem a biztonság is felértékelődött. Ulrich Beck kockázat-társadalomként írta le azokat a viszonyokat, amelyekben az embereket fenyegető veszélyek, illetőleg a velük szembeni fellépés lehetőségei válnak központi problémákká.¹⁷ Itt már nem valamiféle értékek megteremtése az intézmények működésének a célja, hanem a védekezés azok megsemmisülésével szemben.¹⁸ A rizikótársadalmat nem csupán a múltbeli történések kezelése jellemzi, hanem a változások várható jövőbeni hatásainak a felmérése és a kedvezőtlenek lehetséges csökkentése, vagy az alkalmazkodás stratégiájának a kidolgozására törekvés is. A fejlődés (modernizáció) által keletkeztetett fenyegetések nem pusztán a jelent, hanem egyre inkább a jövőt érintik. Ilyen értelemben a kockázati társadalom jellemzői a perspektivikus gondolkodás és a megelőzési szemlélet is.¹⁹

A leírt folyamatokkal függ össze az a módosulás, ami a társadalomra veszélyes megnyilvánulásokkal szembeni fellépést, különösen a megelőzést és a veszélyek elhárítását érinti. Egyszerűen fogalmazva: a tényleges fenyegetések elhárítása olyan fontossá vált, hogy esetenként még az alkotmányos garanciák sem gátolják a hatalmi cselekvést. Ma az Egyesült Államok – és mások, például Izrael – antiterrorista gyakorlatának részét képezik a büntetőeljárás lefolytatásának teljes mellőzésével végrehajtott célzott ölések.²⁰ A kínvallatás hivatalosan Amerikában is tilos, ennek ellenére huzamos időn keresztül alkalmazta a CIA.²¹ E néhány szélsőséges – de sajnos valóságos – példa mutatja, hogy az állam akár a jogi keretek felrúgása árán is törekszik a valóságosnak érzékelt veszélyek hatékony elhárítására. Az érvelés rendszerint az,

¹⁷ BECK, Ulrich: *A kockázat-társadalom – Út egy másik modernitásba*. Budapest, 2003.

¹⁸ IRK Ferenc: A társadalmi-gazdasági változások és a bűnözés kapcsolata – A kockázat-társadalom kriminálpolitikája. In IRK Ferenc (szerk.): *Globalizáció és kriminálpolitika – Emlékkönyv Pusztai László tiszteletére halála tizedik évfordulóján*. Budapest, 2006. 37–39. o.

¹⁹ GIDDENS, Anthony: Risk and Responsibility. *Modern Law Review*, 62. 1. sz., 3. o.

²⁰ MELZER, Nils: *Targeted Killing in International Law*. Oxford – New York, 2008.

²¹ A Szenátusi Bizottság jelentése: *Committee Study of the Central Intelligence Agency's Detention and Interrogation Program*. United States Senate, Washington D.C., 2014.

hogy az emberek, esetleg tömegek életének a megóvása fontosabb, mint a jogszabályoknak való megfelelés. Témánk szempontjából azt kell kiemelni, hogy a jogépség megóvása helyett a közhatalom ma a tényleges veszélyek elhárítását helyezi előtérbe. Egyes szerzők szerint a legsúlyosabb fenyegetések ellen nem is lehet a hagyományosan felfogott alkotmányosság keretei között hatékonyan fellépni.²² Kétségtelen tény, hogy nem sok mindent lehet tenni jogalkalmazással például az öngyilkos terroristák esetében, akik még sikertelen akció esetén is végrehajtják saját magukon a ki sem szabott halálbüntetést.

4. Terheltek, sértettek és tanúk

Az eddig mondottakból adódóan el kell ismerni az államnak azt a törekvését, ami a lakosság valódi biztonságának a megóvására irányul. A különböző érdekeket mérlegelni kell és lehet. Ennek során azonban a magyar Alaptörvény I. cikkének megfelelően, a szükségesség és arányosság követelményeinek a tiszteletben tartása mellett lehet az emberi jogokat korlátozni. Már csak azért is, mert valójában azok minél teljesebb érvényesülése jelenti az igazi biztonságot. Sem a célzott ölés, sem pedig a kínvallatás nem hozott igazi eredményt, összességében a visszaszorítani kívánt jelenség – a terrorizmus – hihetetlen tombolását éljük meg az ezredforduló óta, bár Magyarországon e tanulmány megírásáig jelentős támadás nem történt.

A büntetőeljárásban a terhelt, a sértett, valamint az állam büntető igényének az érvényesítéséhez fűződő érdekeket szükséges egymáshoz képest kellően súlyozni. Ez nem könnyű. Néhány elvi tétel azonban a kifejtettek alapján megfogalmazható. Vissza kell térni a Király Tibortól idézett mondathoz: „A büntetőeljárás feladata az igazság megállapítása”. A tényleges veszélyek elhárítására való törekvés a tudásalapú és biztonságra törekvő társadalom igényeinek a kielégítését célozva fokozott jelentőségre tett szert. A büntető igazságszolgáltatás nem teheti meg, hogy bármely presztízssokokból végigvitt, téves (hamis) ítéletet eredményező eljárás elfedje az igazságot. Mégpedig azért nem, mert így a döntések a bíróságok [számos ügyben három-négy fórum: az első fokon eljáró, a fellebbviteli bíróság(ok), majd a felülvizsgálatot végző Kúria] magabiztosságát sugallhatják ugyan, de a társadalmat nem óvják meg a gonosztevőktől. Ahogyan arra Dezső Antal, az úgynevezett móri mészárlásban később

²² ACKERMAN, Bruce: The Emergency Constitution. *Yale Law Journal*, 113. (2004) 3. sz., 1029–1091. o.; DERSHOWITZ, Alan M.: *Why Terrorism Works*. New Haven – London, 2002.; JAKOBS, Günther: Zur Theorie des Feindstrafrechts. In ROSENAU – KIM (szerk.): *Straftheorie und Strafgerechtigkeit*. Frankfurt, 2010. 167–182. o.

ártatlannak bizonyult K. Ede védője a bíróság előtt elmondta: „*Itt nem csak az a kérdés, tisztelt Bíróság, hogy mi lesz K. Edével, hanem még inkább az, hogy amennyiben őt a móri bűncselekményben ártatlanul ítélik el, úgy ennek a példátlan súlyú bűncselekménynek az elkövetői továbbra is köztünk maradnak*”.²³ Ez így is történt. K. Edét életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték, kizárva őt a feltételes szabadság lehetőségéből. A később elfogott N. Lászlót a „móri ügyön” kívül egy postás megölésével és hat kézbesítő kirablásával gyanúsították meg, az eljárást azonban a terhelt öngyilkossága miatt nem folytatták le. Ez utóbbiakat akkor követhette el (az ártatlanság védelme megilleti, hiszen jogerős döntés nem született az ügyben), amikor K. Edét és társát már letartóztatták, az embereket pedig azzal nyugtatta a hatóság, hogy ők a tettesek.

Ez az eset – sajnos nem egyedülként – példázza, hogy milyen nagy az igazságszolgáltatás felelőssége, továbbá azt is, hogy a téves ítéletek milyen valóságos károkat eredményezhetnek. Bűnözők persze mindig voltak, de a technika fejlődése következtében a deliktumok által okozott pusztítás ma már hatalmasabb lehet, mint valaha. Ez nem csupán a terrorcselekményekre igaz, akár gondatlanságból bekövetkezett ipari vagy más katasztrófák is tömegtragédiát válthatnak ki.

Arról is szó volt már, hogy az eljárási garanciák nem feltétlenül, nem kivétel nélkül a valóság felderítését segítik elő, a polgári alkotmányosság megalapozásának és kiépítésének az időszakában azonban ilyen célokra rendelték a többségüket. Az alapelvek az eljárás rendszerének az összetartását is szolgálják egymásra épülve. A valódi kérdés tehát az, hogy az emberi jogokat tiszteletben tartó büntető igazságszolgáltatás egésze megfelel-e az alkotmányos hatalom, a tudásalapú és biztonságra törekvő társadalom elvárásainak. A hazai és nemzetközi tapasztalatok alapján igennel lehet válaszolni. Ez persze senkit nem ment fel az egyes részkérdések vizsgálata alól, hiszen az eljárási rend a valóságban nem mentes a feszültségektől, akár a már jelzett – számos területen ellentétes – érdekek konfliktusától. Mindemelllett a már mondottak szerint a szisztéma nem örök és változatlan, egyes (például áldozatvédelmi) szempontok előtérbe, mások (például a közhatalmi monopólium a közvetítői eljárásra utalt ügyekben) pedig hátrébb szorulhatnak.

²³ DEZSŐ Antal: Dezső Antal védőbeszéde a móri mészárlással vádolt K. Ede védelmében. In TÓTH Mihály (szerk.): *Híres magyar perbeszéddek*. Budapest–Pécs, 2013. 334–368. o.

5. A terhelti és a sértetti jogok szembeállítása

Abból indulunk ki, hogy a büntetőeljárásban a jogok gyakorlása zömmel az igazság kiderítését szolgálja. Kivételek vannak, ahogyan erről már szó volt, más fontos érdekek törvényes elismerése gátolhatja is a tények megismerését. Mégis azt lehet mondani, hogy a legfontosabb garanciák egyben a valóság feltárását is előmozdítják. A terhelt részvételi, a közreműködést biztosító jogai e körbe sorolhatók. Nyilvánvaló, hogy az esetek döntő többségében maga az eljárás alá vont személy tudja a legtöbbet a történekről. Mellette még a sértett emelendő ki, aki – különösen a személy elleni cselekmények esetében – igen értékes adatforrás. Az is tény persze, hogy a büntetőeljárás lehetséges kimeneteléhez való viszonyuk torzíthatja a tőlük származó ismereteket. A bekövetkezett téves elítélések nagy száma (egy is sok), valamint azok súlyossága is felhívja azonban a figyelmet arra, hogy akivel szemben eljárás indul, az az ártatlanság vélelmétől függetlenül sem feltétlenül elkövető. Ha pedig a terhelt nem tanúsította a rovására írt magatartást, akkor érdeke – bár nem kötelessége – a valóság feltárásában való közreműködés. Ha igen, akkor is törekedhet, és tipikusan törekszik is a konkrét körülményekre vonatkozó hibás megállapítások cáfolatára. Nyilvánvaló, hogy a sértettnek is mindenekelőtt a ténylegesen történtek, a valódi tettes megismerése a célja. Igazán vele tudja anyagilag és lelkileg is valamilyen módon rendezni a helyzetet.

Mindebből az következik, hogy a terheltnek a vele szembeni bizonyítékok megvizsgálására és az azokkal szembeni védekezésre való joga nem csupán az ő emberi méltóságát fejezi ki a büntetőeljárásban, hanem az igazság megismeréséhez is hozzájárulhat. A hivatkozott – tipikusan ellentétes – terhelti, illetőleg sértetti érdekek miatt pedig a két oldal részéről mondottak egybevetése rendkívül fontos segítség a tények megállapításához. Nem is elsősorban a beismerés vagy tagadás jelentős ebből a szempontból, hanem azok a konkrét körülmények, részletek, amelyek az ilyen szembesülések során felmerülnek. Éppen ezért a valóság feltárása céljából is kívánatos, hogy a terhelt az eljárási cselekményeken jelen lehessen, amennyire pedig lehetséges, az ellene szóló bizonyítékokat megismerje, azokra reagálni tudjon. Kényszeríteni erre törvényesen nem lehet, tehát elfogadható a távollétében folytatott eljárás, ha a gyanúsított vagy vádlott nem kíván ott lenni. A terhelti jelenlétet kizáró egyéb okokat azonban kritikusan kell vizsgálni.

Nem csupán a köznapi életben, hanem az arra hivatott szervezetek gyakorlatában is jelen van az az érvelés, amely szerint az áldozatok védelme megkívánhatja a gyanúsított vagy vádlott egyébként önmagukban méltányolható érdekeinek, sőt: jogainak a háttérbe szorítását. A 14/2004. (V. 7.) AB határozat például kimondta: „...*a terhelt távollétében történő eljárás és határozathozatal lehetősége – mint jogintézmény – nem alkotmányellenes... Az államnak a jogrend védelmére, valamint a bűncselekmény*

áldozatává vált személyek, illetve szervezetek jogainak és érdekeinek védelmére is irányuló alkotmányos kötelezettsége alapján indokolt, hogy a törvényhozó lehetőséget teremtsen az ismeretlen vagy az állam hatóságai számára nem elérhető helyen tartózkodó terhelttel szemben is a büntető igény ténybeli alapjainak és – a bűnösség megállapítása esetén – a szankcióknak jogerős bírósági ítéletben történő rögzítésére.”

Kétségtelen tény, hogy a terhelt távollétében folytatott eljárásnak lehetnek az igazság megállapítását is érintő indokai. A büntető kollégiumok vezetőinek 2000. március 27-én megtartott tanácskozásán kialakított álláspont szerint az eljárás felfüggesztése helyett a terhelt távollétében célszerű eljárni, *„ha tartani lehet attól, hogy az idő múlása folytán a bizonyítékok elenyésznek, vagy bizonyító erejük gyengül, illetve egyébként nyomós érdek fűződik ahhoz, hogy a bíróság az ügyet a vádlott távollétében tárgyalja”*.

Aggályos azonban a vádlottnak a tárgyalásról történő eltávolítása a tanúk, köztük a sértett védelme céljából, legalábbis a jelenlegi szabályozás szerint. A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) 292. §-ának (2) bekezdése kimondja: *„A tanács elnöke az ügyész, a vádlott vagy a védő indítványára, illetve hivatalból a tanú kihallgatásának tartamára a tárgyalóteremből eltávolíttatja azt a vádlottat, akinek jelenléte a tanút a kihallgatása során zavarná. A különleges bánásmódot igénylő sértett tanúkénti kihallgatása esetén a kihallgatandó sértett vagy képviselője is indítványozhatja a vádlott tárgyalóteremből történő eltávolíttatását.”* Valójában már a megfogalmazással is gond van, hiszen a „jelenléte... zavarná” még a félelemre sem utal. A Legfelsőbb Bíróság szerint nem abszolút hatályon kívül helyezési ok, ha a bíróság él a törvényi felhatalmazással, és a fogva lévő vádlottakat akár elő sem állítja azokra a napokra, amikor a nevük zárt kezelését is kérő tanúkat hallgat meg (BH 2009, 102.).

6. A terhelt és a sértett, valamint a tanúk szembesülése

Az alcím szándékosan került a „szembesítés” kifejezés használatát. Ez ugyanis egy sajátos eljárási cselekményre utal, ami több jogrendszerben, így a magyarban is létezik, számos helyen azonban nem.²⁴

Az Egyesült Államok VI. alkotmánykiegészítése kifejezetten rögzíti a terhelt jogát az ellene tanúskodó személyekkel való szembesítésre. Kimondja továbbá, hogy a vádlott javára nyilatkozni tudó tanúk megidézése kötelező eljárás útján történik, a védelmét

²⁴ FENYVESI Csaba: *Szembesítés: szemtől szembe a bűnügyekben*. Budapest–Pécs, 2008.

pedig védőügyvéd látja el. Kivételek persze ott is lehetségesek, hiszen a cselekmény megtörténtétől a tárgyalásig sok minden történhet a terhelő tanúkkal is. Amennyiben lehetetlen ezen alapjog közvetlen érvényesítése, úgy a bíróság elfogadhatja a tanú tárgyaláson tett kijelentéseit, de csak akkor, ha a legszigorúbb vizsgálat igazolta: a bíróság előtti személyes megjelenés lehetetlen, a vallomás tartalmát pedig egyéb bizonyítékok is alátámasztják.²⁵ Ebből az alkotmányos tételből, valamint a hozzá kapcsolódó gyakorlatból is az derül ki, hogy elsődleges cél a jogok védelme, ami nincs alárendelve az igazság kiderítéséhez fűződő érdekeknek. Ugyanakkor tény, hogy a sértett és a történetekről érdemi ismeretekkel rendelkező tanúk bíróság előtti megjelenése a keresztkérdezéses módszer miatt jól szolgálja a kétségek támasztásán és azok eloszlatásának a szükségességén alapuló tárgyalási módszert az esküdtszéki eljárásokban.

A bizonyítási eljárás szempontjából azt kell kiemelni, hogy a legfontosabbak az objektív tények. Sajnálatos módon a nyomozás során nem mindig fordítanak kellő gondot az ilyen források feltárására és azok hasznosítására.²⁶ Több esetben előfordult például, hogy amikor a bűncselekményt vagy az elkövető mozgását rögzítő kamerafelvételeket a hatóság bekéri, addigra azokat már megsemmisítették. A DNS-vizsgálatok lefolytatása néha annyit késik, hogy az eredmény bevárása nélkül kell ítéletet hozni. Tény persze, hogy az ilyen tárgyi bizonyítékok nem közvetlenül a tényállást jelenítik meg, hiszen az maga is emberi megfogalmazásban jön létre, tehát a nyomokkal nem írható le. Valójában a dolgokból az esetre vetíthető következtetések gondolati úton, értékeléssel állnak elő.²⁷ Néha magától értetődően, de gyakran előfordul, hogy különleges szakértelem szükséges a tárgyi bizonyítékoknak az eljárás számára történő használhatóvá tételéhez. Mindezt azért szükséges hangsúlyozni, mert a terhelt (vagy azért, mert elkövette a deliktumot, vagy egyéb okból) maga is magyarázatot adhat a nyomok keletkezésére. Ha – mint tipikusan – más értelmezések is lehetségesek, akkor visszajutottunk a személyes közreműködés, a szembesülés kérdéséhez, hiszen ebben az esetben is az ellentétes felfogások ütköztetése viheti előre a megismerés folyamatát.

Fokozott jelentősége van természetesen a bíróság előtti szembesülésnek a szubjektív bizonyítékok megvizsgálása terén. Az írásban tett vallomás többnyire nem tükrözi a tanú észlelési lehetőségeinek a korlátait. A különösen védett tanú nyomozási bíró általi kihallgatása pedig még a tárgyalást vezető ítéssz számára is korlátot jelent

²⁵ *Ohio v. Roberts*, 448 U.S. 56 (1980).

²⁶ DÉRI Pál: *Korszerű nyomozás, integrált bűnüldözés*. Budapest, 1976. 54–55. o.

²⁷ KATONA Géza: *Valós vagy valótlan?* Budapest, 1990. 277–299. o.

a megismerésben. A vádemelést megelőzően felvett jegyzőkönyvek ritkán tartalmazzák azokat az információkat, amelyek a közvetlenség tárgyalási elve alapján igen fontosak lehetnek. A tapasztalatok szerint legfeljebb az „elsírja magát” és a hasonló megnyilvánulásokat rögzítő megjegyzések szerepelnek a nyomozati vallomások rögzítő iratokban, de a metakommunikáció számos jele egyáltalában nem.

Igaza van ezért az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának, amikor azt hangsúlyozza, hogy a kontradiktórius eljárás szolgálja legjobban azt a célt, hogy az ártatlanság kiderüljön, a bűnösök pedig megkapják azt, amit megérdemelnek.²⁸

Azt lehet mondani tehát, hogy a sértettek, valamint a tanúk bíróság előtti megjelenése és megszólalása olyan pótolhatatlan információkkal szolgál, amelyek figyelmen kívül hagyása akár az egész eljárás kudarcát is eredményezheti. Éppen ezért csak egyetérteni lehet azokkal a vélekedésekkel, amelyek szerint a szűk körű, feltétlenül indokolt kivételektől eltekintve a terheltnek az áldozattal és az ügyről érdemi adatokat szolgáltató tanúkkal való szembesülése elengedhetetlen. Hozzá kell tenni, hogy a magyar eljárási rendben – ahol a nyomozásnak a tárgyalási szakaszhoz viszonyítva igen nagy jelentősége van az ügy végső kimenetele szempontjából – nem csupán a bíróság előtt, hanem már azt megelőzően is kívánatos a szembesülés, hiszen nyilvánvalóan számos olyan konkrét tény és körülmény merülhet fel, ami esetleg még a vádemelés szükségességét is megkérdőjelezi.

Más kérdés persze, hogy egyáltalában szerencsés-e ez a nyomozás-tárgyalás arány.²⁹ Egyet lehet érteni az 1998. évi XIX. törvény azon eredeti koncepciójával, amely szerint a vádemeléshez szükséges legfontosabb adatok összegyűjtésén túlmenően célszerű a bíróság előtt elvégezni azokat az eljárási cselekményeket, amelyek jobban igénylik a kontradiktórius formát és a nyilvánosság kontrollját. Az egymással ellentétes nyilatkozatok ütköztetése, ezen belül a szűkebb értelemben vett szembesítés egyértelműen ebbe a körbe tartozik. Ez utóbbival kapcsolatban helytállóan következtetett Fenyvesi Csaba a saját kutatási eredményeiből és a szakirodalmi ismeretekből arra, hogy önmagában az ilyen konfrontáció kevés megbízható következtetés levonására alkalmas.³⁰ Tegyük hozzá: még akkor sem, ha az eljárási értelemben eredményre vezet. Attól ugyanis, hogy az egyik ember a másik hatására megváltoztatja a vallomását, még egyáltalában nem feltétlenül az objektív igazság derül ki. Vannak olyan terhelték és tanúk, akik esetleg a másik fél dominanciája miatt, vagy egyszerűen csupán önbizalom hiányában döntenek úgy, hogy elfogadják a másik fél

²⁸ *Herring v. New York*, 422 U.S. 853, 962 (1975).

²⁹ Időben és az ügy érdemére való kihatás szempontjából egyaránt, lásd: BÁRD Károly: *A büntető hatalom megosztásának buktatói*. Budapest, 1987.

³⁰ FENYVESI: *Szembesítés...* 170. o.

igazságát. Egyet lehet érteni tehát a hivatkozott szerző azon megállapításával is, hogy nem önmagában az egymással szembeállított kijelentések egyikének a megváltoztatása, hanem annak ellenőrizhetővé válása jelent igazi értéket.³¹ Támogatandó az a gyakorlat, amely nem csupán az eljárási cselekmény rituális jellegét engedi érvényesülni, hanem az ellentét feloldására felhozott érveknek, hivatkozásoknak is teret ad (például: kik voltak még ott, nem olyanok voltak a körülmények, ahogyan az a másik vallomásban szerepel stb.).

Nyilvánvalóan nem vitatható, hogy a sértettek számos esetben valóban félnek azoktól, akiket az őket ért támadások elkövetőinek tartanak. Az is méltányolható, hogy az események felidézése – például a szexuális erőszak eseteiben – megrázó, szégyenérzetet kiváltó hatással lehet a bűncselekmények elszenvedőire. Ezzel szemben az is igaz, hogy a büntető igazságszolgáltatás más szereplőihez hasonlóan a sértettek esetében is érvényesülnie kell az eljárási igazságosságnak (*procedural justice*), ami azt jelenti, hogy nem csupán résztvevői az igazság és a felelősség megállapítására irányuló folyamatnak, hanem tényleges hatással lehetnek az eredményre. Magyarul és egyszerűen: komolyan veszik őket. Amennyiben ez nem így történik, akkor az adott ügyben született – bármennyire szigorú – ítélet sem fogja számukra az elégtétel élményét megadni. Ezért van az, hogy az áldozatok szerepének elismerése egyben eljárási pozícióik erősödését is magával hozta. Nyilatkozataiknak az igazság feltárásán túlmenően még a büntetés kiszabása során is jelentőségük lehet. A „*victim impact statement*” intézményét több jogrendszer ismeri. Ez nem más, mint a sértettnek a bűncselekmény rá gyakorolt hatásáról szóló beszámolója, ami fontos tényező a szankció meghatározásában. Magától értetődik, hogy a megtámadottnak a vádlotti védekezés cáfolata is fontos lehet. Nem csupán az, hogy elutasítsák, hanem az is, hogy az ő általa elmondottakat is figyelembe vegyék, mérlegeljék. Még ennél is fontosabb funkciót töltenek be az áldozatok a közvetítői eljárásban, ahol lényegében az egész konfliktus feloldása az ő magatartásukon is múlik.

Mindezek alapján általánosságban elmondható, hogy az áldozatok, illetőleg az ő valódi érdekeik védelme semmiképpen nem a terheltektől való elzárásukat követeli meg. Természetesen a mondottak szerint lehetnek olyan esetek, amikor erre is szükség van akár távoltartás, akár a szembesülés mellőzésének a biztosításával. Az ilyen megoldások azonban csupán szűk körű kivételt jelenthetnek, hiszen a mondottak értelmében főszabályként a szembesülést teszi szükségessé a terhelti jogok érvényesítése mellett a sértettek részére az eljárási igazságosság megvalósítása, és nem utolsósorban az igazság feltárásának a célja.

³¹ FENYVESI: *Szembesítés...* 170. o.

7. A hazai szabályozásról és a gyakorlatról

Amint arról szó volt, a Be. szerint akár hivatalból is el lehet távolítani a vádlottat a tárgyalásról, ha a jelenléte a kihallgatandó tanút (sértettet) zavarná. A szembesüléssel kapcsolatban kifejtett szempontok alapján az alapjogok ilyen korlátozása nem elégíti ki az arányosság követelményét, amellet az igazság feltárását is veszélyeztetheti. Fontos természetesen ez utóbbi szempontból az is, hogy a tanú (sértett) befolyástól mentesen tehesse meg a vallomását, de ez semmiképpen sem irányulhat a kijelentéseit cáfolni törekvő vádlotti hatás kivédésére, hiszen így a zavarásnál súlyosabb kockázata van a tényállás megalapozott tisztázásának. Szembeötlő a szabályozásban a vizsgálható feltételek hiánya. A kizárólag szubjektív megítélésre alapított, ámde a jogok érvényesülése és a valóság feltárása szempontjából is adott esetben súlyos következményekkel járó döntés akár az ítélet tartalmára is komoly befolyással lehet. A tanú szavának ugyan nincs az eljárás lefolytatásával kapcsolatban érdemi hatása, de azért nyilvánvalóan meg lehet kérdezni őt a vádlotti jelenlét elfogadhatóságáról, pontosabban – hiszen az a főszabály – a terhelt eltávolításának a szükségességéről.

A probléma azonban ennél átfogóbb. Amint arról szó volt, a magyar eljárási rendszerben a nyomozás során keletkezett bizonyítási eszközök igen fontos, sokszor meghatározó szerepet játszanak az ügy elbírálásában. Márpedig a vádemelés előtti szakaszban a szembesülés lehetőségei erősen korlátozottak. Az előzetes letartóztatás elrendeléséről szóló nyomozási bírói ülés előtt a terhelt megkapják az iratokat (a gyakorlatban szinte a teljes nyomozati aktát), ilyen kényszerintézkedés indítványozásának hiányában azonban nincs lehetőség a hatóság adatainak a gyanúsított részéről történő megvizsgálására, vagy csupán a nyomozók által megengedett körben. A tárgyaláson pedig már sok esetben egyéb okokból nincs mód a korábbi vallomások kontrolljára (például a tanú halála vagy elérhetetlenné válása miatt). Az adatok zártan történő kezelése a meghallgatott személyek oltalmazását szolgálja, de egyben nehezíti a nyilatkozatok ellenőrzését is. Az ítéletekben pedig gyakori az a hivatkozás, hogy a tárgyaláson tett vallomással szemben a nyomozatit fogadta el a bíróság, mert akkor még jobban emlékezett a tanú a történetekre, másrészt nincs magyarázat a nyilatkozat tartalmának a megváltoztatására. Tény, hogy előfordul a gyakorlatban a sértettek és tanúk „megdolgozására” irányuló kísérlet, ami néha eredménnyel is jár. Csakhogy ez nem érv a vádemelést megelőzően tett kijelentések előtérbe helyezésére, hiszen a nyomozás is gyakran elhúzódik, az elkövető pedig nyilvánvalóan tudja, kinek a vallomása lehet rá nézve veszélyes. Ezért a befolyásolás nem attól függ, hogy milyen szakban van az eljárás.

Azt sem szabad elhallgatni, hogy a nyomozó hatóság érdeke az eredményes felderítés, a siker érdekében pedig a kétségek támasztása kevésbé jellemző az eljárás ezen stádiumára. Különösen akkor nem, ha a gyanúsított és védője is kevésbé él a jo-

gaival, aminek különböző okai lehetnek. Az ügyészi felügyelet pedig alapvetően a törvényesség biztosítását szolgálja, tehát a tényállás feltárása a nyomozókra hárul.

Ha tehát elfogadjuk, hogy a kontradiktórius eljárás a mondottak szerint a leginkább alkalmas a kétségek megfogalmazására és azok elosztatására is, akkor a terhelti – és a kifejtettek szerint jórészt az áldozati – jogok biztosítása mellett ez a szempont is indokoltá teszi a büntetőeljárás egész jelenlegi rendszerének az átgondolását, ami egyébként folyamatban is van. Való igaz, hogy az angolszász megoldás az esküdtzéki rendszerhez kapcsolódik, a bizonyítás azonban a kontinentális modellben is hasonló követelményeket támaszt. Nem feledkezhetünk meg arról, hogy az ülnökök részvétele – ha nem is kivétel nélkül minden ügyben – itt is a laikus elem bevonását jelenti az igazság megismerésének a folyamatába, amellet a nyilvánosság meggyőzése is fontos az igazságszolgáltatásba vetett bizalom fenntartása és erősítése céljából.

Az új törvény előkészítése során azt kellene irányadónak tekinteni, hogy a bírósági szakaszra jellemző nyíltság és ellenőrzöttség mellett legyen lehetőség a különböző nyilatkozatok ütköztetésére. Ez persze a tanúk, illetőleg a sértettek egymás közti viszonyára is érvényes. Ma a bírósági tárgyalások jelentős része nem csupán elhúzódik, hanem a mondott okok miatt gyakran már addig is elfogadhatatlanul sok idő telik el, ameddig a vádemelés megtörténik. Ezért az előkészítő és a tárgyalási szakasz egymáshoz való viszonyának az utóbbi javára való megváltoztatása, a nyomozati vallomások bírósági felhasználásának a jelenleginél szigorúbb feltételekhez kötése, továbbá a szembesülés lehetőségének minél szélesebb körben való biztosítása szükséges. Ismételten hangsúlyozni kell, hogy mindez nem jelentheti a sértettek és tanúk védelmének az elhanyagolását. A jelenléthez és a kérdéshez, ellenvetéshez való jog korlátozása azonban kizárólag a szükségesség és arányosság elvének következetes érvényesítése mellett elfogadható.

Az európai büntetőpolitika hasznáról

I. Fogalommeghatározás és kutatási kérdés

Az európai büntetőpolitika hasznáról szólva érdemes rögzíteni az európai jelző lehetséges jelentéseit, és hogy jelen tanulmányban mely értelemben használjuk. A büntetőpolitika európai dimenziója több jelentéssel bírhat, így Bárd Károly tipológiáját követve használhatjuk tételes jogi megközelítésben, a felvilágosodás hagyományaihoz hű szakpolitikaként, vagy pusztán tagadásként.² Ami az első értelmezést illeti, az európai büntetőpolitika felőleli mindazokat a normatív elvárásokat, amelyeket elsősorban az Európa Tanács és az Európai Unió szervei elfogadtak, és amelyek a nemzetállami jogrendszer részévé váltak, vagy olyan puha jogi normákban megfogalmazott célkitűzések, amelyek elérésére az államoknak törekedniük kell. Másodszor, európai büntetőpolitika alatt olyan szakpolitikát értünk, ahol a felvilágosodás vívmányai, annak hagyománya tovább él; amelyet áthat a racionalitás; amelyre jellemző az önkény kizárása, mind a jogalkotás, mind a jogalkalmazás területén; ahol tiszteltben tartják az emberi jogokat; ahol a büntetőjogi normák és beavatkozások keretek közé szorulnak; ahol érvényesül a büntetőjogban az *ultima ratio*, a legalitás, a kiszámíthatóság és az előreláthatóság elve; és ahol általánosságban az állam önmérsékletet gyakorol, tehát amely önkorlátozó jogállami keretek között valósul meg.³ Az európaiság harmadik értelemben tagadásként jelenik meg, anélkül hogy közelebbről definiálnánk annak tartalmát. Az 1990-es években gyakran használták a rendszerváltás előtti kriminálpolitika ellenpontjaként, ma jellemzően az amerikai egyesült államokbeli tendenciák ellentétpárja.

Ahogy a következőkben bizonyítani fogom, a három megközelítés szorosan összefügg. Kiindulópontként az első, tételes jogi értelemben használom a fogalmat, és azon belül is az EU büntetőpolitikájára szűkítem a vizsgálatot. Célom az uniós

---

¹ Bárd Petra adjunktus, ELTE ÁJK; tudományos főmunkatárs, osztályvezető, Országos Kriminológiai Intézet.

² BÁRD Károly: Európai büntetőpolitika. In ERDEI Árpád (szerk.): *Tények és kilátások (Tanulmányok Király Tibor tiszteletére)*. Budapest, 1995. 149–159. o., 149. o.

³ SAJÓ András: *Az önkorlátozó hatalom*. Budapest, 1995.

büntetőjog előnyeinek az áttekintése; hipotézisem, hogy az nem önmagáért való érték, sokkal inkább az európai integráció szükségszerű következménye, túlsorduló hatása (*spill-over effect*)⁴. Az európai büntetőjog valódi haszna a büntetőpolitika második értelemben vett európaiságának, a felvilágosodás értékeinek az átörökítése. Az uniós büntetőjog hozzájárulhat ahhoz, hogy az európai büntetőpolitikát áthassa a racionalitás; hogy a szakértők, és kevésbé a politikusok alakítsák a büntetőpolitikát; és hogy a társadalompolitikába beágyazott kriminálpolitika⁵ befolyással bírjon a büntető jogalkotásra. Ha ez tisztán nem is valósulhat meg, az európai büntetőpolitika gátat szabhat vagy mederben tarthatja az ezzel ellentétes törekvéseket, vagy legalább lelassíthatja azokat, és így hozzájárulhat a kontinens büntetőpolitikai sajátosságainak a megőrzéséhez, éles ellentétben az amerikai büntetőpolitika alakulásával (lásd a harmadik értelemben vett európaiságot).

Jelen dolgozat célja annak meghatározása, hogy milyen előnyöket hozott az európai uniós csatlakozás büntetőjogi szempontból. A kérdésfeltevés nem teljesen független az egyre erősödő euroszeptikus retorikától, amely a 2015-ös év különböző európai válságai következtében minden korábbinál meghatározóbb. A pénzügyi válság, a migrációs válság, a Brexit, azaz az Egyesült Királyság kilépésének következményei, az európai fővárosok és egyben az európai értékek elleni terrortámadások, a schengeni rendszer felfüggesztésének a gondolata⁶ szükségszerűen vezetnek a kérdéshez, hogy vajon mi az európai integráció hozadéka, és különösen mi az előnye, vagy van-e egyáltalán előnye biztonsági szempontból. A kérdést jelen dolgozatban az alakulóban lévő, egyelőre egy erősen hiányos mozaikhoz hasonlatos európai uniós büntetőjog és büntetőpolitika területére szűkítem tovább. Mi tehát az európai büntetőjog és büntetőpolitika hozadéka, vagy a kérdést megfordítva: milyen veszteséggel járna a schengeni rendszer, vagy akár az EU szétesése, illetve mit veszítene egy az Unióból önként kilépő tagállam?⁷

⁴ HAAS, Ernst B.: *The Uniting of Europe*. London, 1958; ROSAMOND, Ben: *Theories of European Integration*. New York, 2000.

⁵ GÖNCZÖL Katalin: *Bűnözés és társadalompolitika*. Budapest, 1987.

⁶ EurActiv.com with Reuters, *EU debates longer-term suspension of Schengen travel-free zone*, 4 December 2015. <http://www.euractiv.com/sections/justice-home-affairs/eu-debates-longer-term-suspension-schengen-travel-free-zone-320117>.

⁷ Az Európai Unióból – szemben például az Európa Tanáccsal – tagállamot kizárni nem lehet. Önként azonban bármely tagállam kiléphet; ennek eljárási részleteit – a korábbi alapszerződésektől eltérően – rögzíti a lisszaboni szerződés. Lásd EUSZ 50. cikk (1) bekezdés: „Saját alkotmányos követelményeivel összhangban a tagállamok bármelyike úgy határozhat, hogy kilép az Unióból.”

II. Hibás megközelítés: számszerűsítés

1. Az indexek és indikátorok korlátairól

Az uniós tagság értékének számszerűsítése hibás megközelítés, amely azon a téves feltételezésen alapszik, hogy számokkal kifejezhetők a csatlakozás előnyei és hátrányai, ezek összesíthetők, majd annak fényében, hogy a különbözet negatív vagy pozitív, eldönthető, hogy megéri-e az EU tagjának lenni, vagy tagnak maradni.⁸

Számok összehasonlításának gazdasági vonatkozásban talán van értelme – bár ezzel kapcsolatban is óvatos volnék, hiszen az a tény, hogy egy tagállam nettó befizető, még semmit nem árul el az uniós tagság hasznosságáról. Összességében, a gazdaságon kívüli szempontokat is mérlegelve, és azokat megfelelően súlyozva – már ha ennek a komoly módszertani problémáit sikerül elhárítani⁹ – könnyen megeshet, hogy a pénzbeli „ráfizetés” ellenére is előnyös egy tagállam számára az uniós tagság. Hogy csak az integráció mögötti alapgondolatot említsem: mindenképp pozitív irányba mozdul el a mérleg nyelve azáltal, hogy békében élünk a kontinensen.¹⁰

A biztonság és az ahhoz szorosan kapcsolódó büntető-igazságszolgáltatás területén azonban határozottan nincs értelme effajta matematikának. Bűnügyi mutatók persze léteznek, így például számszerűsíteni tudjuk a bűncselekményeket vagy a bűnelkövetőket. Kétséges ugyanakkor, hogy voltaképpen mit mutatnak a mutatók, és ehhez kapcsolódóan, hogy a számok önmagukban használhatók-e a kutatási kérdés megválaszolására. Mit mutatnak tehát a számok, és azok változásai: az emelkedés vajon az intuíciónak megfelelően a bűnözés növekedését jelzi, illetve az esetleges csökkenés valóban a biztonságosabb környezetnek tudható be? A világ és benne a kriminológia tudománya komplexebb, mint szeretnénk: a bűncselekmények számának az emelkedése a fokozott bünszenyezettség mellett jelezheti a büntetőpolitika szigorodását, korábban nem vagy nem bűncselekményként szankcionált magatartások büntetőjogi üldözését, vagy a vétőképeség korhatárának a leszállítását;

⁸ A feltételezés hibáit először 2012. március 2-án vizsgáltam a *Van-e élet az Európai Unión kívül? Végre szabadon?* című, a Magyarországi Európa Társaság által szervezett nemzetközi konferencián. http://www.europatarsasag.hu/20070811tol_fajlok_itt/2012March/Program/hun.pdf.

⁹ JAKAB András: A jogállamiság mérése indexek segítségével. *Pázmány Law Working Papers*, (2015) 12. <http://www.plwp.jak.ppke.hu/>.

¹⁰ A korai gondolkodóktól lásd például a Briand-memorandumot, vagy Jászi Oszkár írását: JÁSZI Oszkár: *Európai Egyesült Államok*. Budapest, 2006. A történelmi tapasztalatok következménye, hogy a Brexithöz hasonló német kilépés gondolata fel sem merül, hiszen az uniós tagság a világháború utáni Németország identitásának szerves része: „Több mint ötven évvel a második világháború végét követően még mindig szeretnénk, ha kényelmesen körülölelne minket egy nálunk nagyobb unió. Nem akarunk magunkra maradni.” RICHTER, Konstantin: Achtung, Brexit. *Politico*, 28. 2015, 24–27. o., 27. o.

míg a csökkenés a biztonság növekedése mellett mutathatja egyes cselekmények dekriminalizációját, vagy bizonyos magatartások szabálysértessé minősítését is. Ha pedig nem a bűncselekmények, hanem az elítéltek számát vizsgáljuk, a helyreállító igazságszolgáltatás gondolatának a terjedése, a felek eljáráson kívüli fokozott megegyezési hajlandósága, de akár a bűnüldözés kudarca is állhat a csökkenő számok mögött – és fordítva. Rendkívül nehéz tehát megmondani, hogy az európai integráció hiányában mennyivel lenne kevesebb vagy több a biztonság, illetve a másik oldalról a bűnözés. Egy ilyen kísérlet módszertani szempontból könnyű préda volna a kriminológusoknak, illetve a jogösszehasonlítás módszere szempontjából a jogtudomány képviselőinek.

Ezért az alábbiakban csak néhány faktort vázolok fel, ami segíthet a tájékozódásban. A felsorolt szempontok mindegyike arra mutat, hogy az EU, vagy egy uniós állam tagságának a megszűnésével valószínűleg egyik irányba sem változna számottevően az egyén biztonsága.

2. Az uniós büntetőpolitika keletkeztető indokai és a lehetséges veszteségek

Az uniós büntetőpolitika keletkeztető indokainak az áttekintése segíthet annak feltérképezésében, hogy milyen veszteségekkel járna az EU megszűnése büntetőjogi szempontból.

1. Az Unió büntetőpolitikáját mindenekelőtt gyakorlati szükségyszerűség keletkeztette. Az Unió egyik, ha nem a legfontosabb előnye a személyek szabad áramlása. A határok megnyitása ugyanakkor egyszerre bűnügyi kockázatot is keletkeztetett, hiszen a schengeni övezeten belül nem csak jogkövető európai polgárok, hanem bűnöző polgártársaink előtt is megnyílt a mozgás lehetősége, akik ezt a szabadságot kihasználhatják akár bűnelkövetési, akár felelősségelkerülési célból. A biztonsági kockázat kompenzálására jött létre a rendőri és az igazságügyi együttműködés büntető ügyekben; a szerződő államok ezért hoztak létre közös adatbázisokat, és munkálták ki a hozzáférhetőség elvét, amelynek célja, hogy a lehető legkevesebb nehézséggel kölcsönösen megoszthatók legyenek a bűnözés elleni küzdelemhez szükséges adatok.¹¹ Gyakorlati

¹¹ „2008. január 1-jei hatállyal az ilyen információk cseréjét a hozzáférhetőség elve tekintetében a lentebb meghatározott feltételeknek kell irányítaniuk, ami azt jelenti, hogy az Unió egész területén, amennyiben egy bűnüldözési tisztviselőnek az egyik tagállamban feladatainak végrehajtásához információra van szüksége, megkaphatja azt egy másik tagállamból, és a másik tagállam azon bűnüldözési ügynöksége, amelynek a szóban forgó információ birtokában van, a kérvényezett célra rendelkezésre fogja azt bocsátani, figyelembe véve az adott államban zajló vizsgálatok követelményeit.” Hágai program: a szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésének erősítése az Európai Unióban (2005/C 53/01).

szükségsszerűség keletkeztette a kölcsönös elismerés elvének a bevezetését is, amely röviden azt jelenti, hogy a tagállamok kölcsönösen megbíznak egymás intézményeiben, eljárásaiban, akkor is, ha azok eltérően működnek, vagy esetleg nem is léteznek a másik tagállamban.

Mi volna hát a biztonsági veszteség, ha az EU – vagy legalábbis a schengeni mechanizmus – megszűnne? Akármilyen jelentős is a személyek szabad áramlása gazdasági, politikai, és szimbolikus szempontból, az alapszabadság korlátozása biztonsági oldalról nem jelentene veszteséget, hiszen a nemzetállamok ismét védenék az országhatárokat, szigorúan ellenőriznének minden be- és kilépőt. A határok lezárása tehát nem járna büntetőjogi szempontból veszteséggel, sőt, az uniós büntetőjog mint a schengeni kompenzációs mechanizmus okafogyottá válna.

2. A kölcsönös elismerésen túl a lisszaboni szerződés kivételes esetekben, jellemzően nemzetközi elemmel rendelkező súlyos bűncselekménycsoportok vonatkozásában jogharmonizációt is szorgalmaz. Az EU létrejöttével kialakultak új szupranacionális jogtárgyak, amelyek Unió-szerte egységes büntetőjogi védelmet kaptak. Itt leginkább az Unió költségvetésére, pénzügyi érdekeire, illetve közéletének a tisztaságára utalhathunk, konkrétan a pénzmosás, korrupció, pénz és egyéb fizetőeszközök hamisítása, a csalás és az Unió pénzügyi érdekeit sértő minden egyéb jogellenes tevékenység elleni küzdelemre.¹² Ezeket a területeket a tagállamok egységesen lépnek fel.

„Nincs EU, nincs sírás”, azaz értelmetlen volna az európai integráció vagy egy állam uniós tagságának a megszűnése után az EU pénzügyi érdekeit vagy bármilyen más uniós jogtárgyat védeni. Az egyének biztonságára nem volna hatással a szupranacionális érdekek kikerülése a nemzeti büntető törvénykönyvből. Az EU megszűnésével tehát e vonatkozásban sem jelentkezne veszteség.

3. Az uniós jogtárgyakon túl léteznek olyan súlyos, jellemzően határokon átvívelő elemmel rendelkező bűncselekmények is, amelyek ellen az uniós jog egységes fellépést szorgalmaz, de legalábbis megengedi a bűncselekményi tényállások definíciós elemeinek és a büntetési tételek minimumának uniós jog általi rögzítését, azaz végső soron harmonizációját.¹³

Valószínűtlen, hogy az Unió hiányában vagy abból kilépve a tagállamok akár nemzeti, akár nemzetközi joganyagaikban ne üldöznék a terrorizmust, az emberkezeskedelmet, a rabszolgaságot, a gyermekek és nők prostitúcióra kényszerítését, és egyéb súlyos bűncselekményeket. Tehát ezen a ponton is keveset veszítenének az EU vagy az uniós tagság megszűnésével.

¹² Az Európai Unió működéséről szóló szerződés, 325. cikk.

¹³ Az Európai Unióról szóló szerződés 83. cikk (1) bekezdés.

III. Helyes megközelítés: jogállamiság

A fentiek ellenére sem gondolom, hogy irreleváns volna az uniós tagság a büntető igazságszolgáltatás szempontjából. A valós rizikó ugyanis nem az, hogy az amúgy is nehezen meghatározható biztonsági kockázat emelkedne-e, hanem az, hogy a büntetőjog garanciarendszere, azaz a pozitívan értékelt állami többletfelelősség csökkenne-e. Másként fogalmazva, nem az offenzív kriminálpolitikai elemek térvesztése volna aggályos, hanem a defenzív elemek, a büntetőhatalom kontrolljának és a büntetőjog humanista értékeinek az elhalványulása.¹⁴

1. Az európai büntetőpolitika és a felvilágosodás öröksége

Az európai büntetőpolitika értéktöltött, és az értékek a felvilágosodás eszmeáramlatába helyezkedő klasszikus kriminológiai iskoláig vezethetők vissza. Cesare Beccaria *Büntettekről és büntetésekről* című 1764-es művében egyszerre legitimálja a büntetőhatalmat és jelöli ki annak korlátait.¹⁵ Beccariától származtatható alaptétel, hogy az állam nemcsak legitim letéteményese a hatalomnak, hanem köteles is gyakorolni a büntetőhatalmát, ám csak bizonyos határok között, olyan kontrollmechanizmus mellett, amely a szabadság és a jogegyenlőség mércéjén keresztül vizsgálja a büntetőlépések jogszerűségét. A humánus büntetőjog részletszabályait, a büntetőjog *ultima ratio* voltát, a büntetőjog garanciális alapelveit, az írott, előre megismerhető, kiszámítható jog követelményét, a visszaható hatály tilalmát, a bűnösség elvét, az ártatlanság vélelmét, a törvény előtti egyenlőséget, a védelemhez való jogot, a fegyveregyenlőség elvét, a tisztességes eljárás elvét, a független bíróság fontosságát, a szankciók arányosságát, a halálbüntetés és kínzások eltörlését nem szükséges itt részletesebben kifejteni. Elég annyit rögzíteni, hogy a felvilágosodás gondolata, amennyiben a büntetőjogszabályok felfoghatók az elkövető Magna Chartájaként, azaz nem csak fenyegetnek, hanem védenek is a túlhatalommal, a potenciális állami önkénnyel szemben, nem más, mint amit Szabó András akadémikus és volt alkotmánybíró által meghonosított fogalommal „alkotmányos büntetőjognak” is nevezünk, és amelynek fenti alaptételei egyszerre a büntető igazságszolgáltatással szemben támasztott európai követelmények is.¹⁶

¹⁴ JAREBORG, Nils: Criminalisation as ultima ratio. In VON JÖRG, Arnold – BURKHARDT, Björn – GROPP, Walter et al. (eds.): *Menschengerechtes Strafrecht: Festschrift für Albin Eser zum 70. Geburtstag*. München, 2005. 1341–1353. o.

¹⁵ BECCARIA, Cesare: *Büntett és büntetés*. Budapest, 1967.

¹⁶ 11/1992. (III. 5.) AB határozat a Zétényi–Takács-féle igazságtételi törvényjavaslat alkotmányellenességéről. ABH 1992, 77.

2. A humanista büntetőpolitika tragédiája

A humanista büntetőpolitika és a büntetőeljárás garanciák gondolata nemcsak emberi jogi szempontból támogatható, de nem áll szemben az igazság kiderítésével sem, sőt, kevésbé költséges is, mint a punitív logika alapján működő rendszer. Mi tartana hát vissza egy államot attól, hogy ezt az utat kövesse? Nos, világszerte a büntető igazságszolgáltatás az a terület, ahol különösen termékeny talajra hullhat a populista politika, amelynek „valódi célja a szavazatmaximálás, és nem a szakszerű, érdemi megoldások keresése.”¹⁷ Igen jól kommunikálható a punitív logika, mert összhangban áll előítéleteinkkel,¹⁸ az érzelmekre játszik, majd a közvéleményre és közvetlen demokráciára hivatkozással a büntetőjogi szigorításban találja meg az állítólagos gyógyírt társadalmi problémákra, sőt idővel mellőzi a jogállami büntetőpolitika értékeit.

Ez nem magyar sajátosság: az emberek többségének a biztonság fokozására világszerte a szigorítás az első, zsigeri válasza.¹⁹ Az európai polgárok 84 százaléka szigorúbb büntetéseket szeretne látni.²⁰ Az elmúlt évtizedekben sok országban csökkenő vagy stagnáló bűnözési mutatók mellett a közhangulatnak engedve szigorodtak a büntetések.²¹ A posztmodern társadalmak biztonsági paradigmája áthatotta az európai rendszert is, amely mind felfelé, mind lefelé terjeszkedni látszik. Felfelé a terrorizmus elleni háború és a bűnözés elleni küzdelem határai mosódnak el egyre inkább,²² míg lefelé terjeszkedésen a szabálysértések, csekély súlyú adminisztratív

¹⁷ GÖNCZÖL Katalin: A büntető populizmus térnyerése Magyarországon, 2010–2014. In HACK Péter – KIRÁLY Eszter – KORINEK László – PATYI András (szerk.): *Gályapadból laboratóriumot: Tanulmányok Finszter Géza professzor tiszteletére*. Budapest, 2015. 331–342. o., 332. o.; továbbá GÖNCZÖL Katalin: A büntető populizmus és a társadalmi kirekesztettség. *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis De Rolando Eötvös Nominatae*, (2013) 50., 155–166. o.

¹⁸ BUIÁK Attila: Finszter Géza a bűnüldözés függetlenségéről. Megfélemlített rendőrség? *168 óra*, 2012. február 21. <http://m.168ora.hu/itthon/renderseg-ugyeszeg-balsai-finszter-pinter-sandor-gergenyi-kriminalpolitika-91371.html>.

¹⁹ BRAITHWAITE, John: A Future Where Punishment is Marginalized: Realistic or Utopian? *UCLA Law Review*, 46. (1999) 6. 1727. o., 1737. o.

²⁰ European Commission, Standard Eurobarometer 66, 2006, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb66/eb66_en.pdf, 36. Itt még az európai polgárok 85%-a szeretett volna szigorúbb büntetéseket, majd ez az arány 2008-ban és 2012-ben 84% volt.

European Commission, Standard Eurobarometer 69, 2008, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb69/eb69_values_en.pdf, 48; European Commission, Standard Eurobarometer 77, 2012, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb77/eb77_value_en.pdf 28.

²¹ SAJÓ András: Ésszerűség és büntetés. In HITSEKER Mária – SZILÁGYI Zsuzsa: *Mindentudás Egyeteme*. Budapest, 2004. 143–154. o., 152. o.

²² SIEBER, Ulrich: Blurring the Categories of Criminal Law and the Law of War: Efforts and Effects in the Pursuit of Internal and External Security. In BÁRD, Petra: *The Rule of Law and Terrorism*. Budapest, 2015. 25–64. o.

vétségek, közösséggellenes vagy antiszociális magatartások büntetőpolitika általi bekebelezését értjük.²³

3. Az európai büntetőpolitika hozadéka

a) Az összeurópai büntetőpolitika racionális mederben tartása

Az európai büntetőpolitika az USA-hoz képest jóval szkeptikusabb az egyre szigorodó kriminálpolitika hatékonyságával szemben, és ha csökkenő mértékben is, de még mindig elfogadja a kriminálpolitikai szakértői véleményeket, amelyek sokszor el-lentétben állnak a moralizáló, punitív irányba mutató, a nagypolitika által átítatott büntető törekvésekkel.²⁴ A racionális érvek mégsem szabnak feltétlenül gátat egy súlyosan jogkorlátozó büntetőpolitika kiépítésének. Itt lehet segítségünkre az európai büntetőpolitika *differentia specificája*: azon diszciplínák összessége, amelyek esszen-ciája a hatalommal szembeni bizalmatlanság: az alkotmányjog, a nemzetközi emberi jogok, és ebben az értelemben ide tartozik az uniós jog, különösen az Alapjogi Charta és a büntetőeljárás garanciákról szóló irányelvek, illetve az ezek megsértése esetére hatalommal felruházott szervek. Ebben az értelemben tehát az uniós jog és annak kikényszerítési mechanizmusa megakadályozzák, hogy az európai szintű büntető anyagi jog és büntetőeljárás megfelelő kontroll nélkül maradjanak – azaz végső soron lehetővé teszik a felvilágosodás hagyományainak, így a racionális és humánus büntetőpolitikai elveknek a továbbélését.

b) Az európai uniós jog mint a nemzeti jog korrekciós mechanizmusa

Az uniós jog azonban nem kizárólag összeurópai szinten biztosítja a felvilágosodás hagyományainak a továbbélését, hanem a nemzetállam büntetőpolitikáját is befo-lyásolja.

Az állam büntetőhatalmának a határát elsősorban a nemzeti alkotmányjog szabja meg az emberi jogokon és eljárási garanciákon keresztül; a jogok betartását pedig a bíróságok kényszerítik ki. Elismerve, hogy a bíróságokon halandó emberek hozzák meg a döntéseket, és ezért szükségszerű az elfogultság és a tévedés lehetősége, a tör-ténelem során különböző eszközök épültek be a jogrendszerbe ezek kiküszöbölésére: ilyen a független és pártatlan bíróság követelménye, a fellebbezés lehetősége, de tá-

²³ BORBÍRÓ Andrea: *Kriminálpolitika és bűnmegelőzés a késő-modernitásban*. Doktori értekezés. Budapest, 2011. 220. o.

²⁴ TONRY, Michael: „Symbol, Substance, and Severity in Western Penal Policies.” *Punishment & Society*, 3. (2001) 4. 517–536. o.

gabb értelemben a visszaéléseket hivatott megakadályozni, sőt ennek egyik legalapvetőbb eszköze a hatalommegosztás elve és a fékek és ellensúlyok rendszere. Ha egy állam akár egyéni mulasztás, akár strukturális problémák miatt nem tartja tiszteletben az emberi jogokat, a nemzeti jogot felülírja a nemzetközi norma; a jogalkalmazás hibáit és az egyéni ügyben történt jogsértést pedig – ha jóvá nem is teheti, de – bizonyos fókig orvosolja a nemzetközi bíróság.

c) Az európai unió jog mint az önvédő jogállam egy eszköze

Az előző pontban ismertetett scenárió egy alapvetően jogállami nemzetállam vonatkozásában mutat rá a nemzetközi és az unió jog jelentőségére, ahol óhatatlanul előfordulnak egyedi jogalkotási problémák, illetve eseti ügyekben felmerülnek jogalkalmazási anomáliák és ezek következtében jogsérelmek. Ehhez képest minőségileg eltérő annak az államnak az esete, ahol rendszerszinten mond csődöt a jogállamiság, ahol a fékek és ellensúlyok nem működnek, ahol az alkotmánybíráskodás, a rendes bíráskodás, az ombudsmani rendszer, a civil társadalom és a média sem tölti be a kontroll szerepét. Ahol ezek a belső korrekciós mechanizmusok egy alkotmány-Einstand²⁵ áldozatává váltak, az egyetlen fennmaradó eszköz a jogállamiság megmentésére a nemzetközi jog, ideértve annak kikényszerítési lehetőségét, és a nemzetközi fórumokat is. Ebben a vonatkozásban az európai unió jog egy olyan korrekciós, önvédő jogállami mechanizmusnak tekinthető, amely akkor lép működésbe, amikor a belső, nemzeti önvédő jogállami eszközök rendszerszinten csődöt mondtak.²⁶ Ilyenkor az unió jog védheti meg az egyént a tökéletlen képviselőivel, az önkényes hatalomgyakorlással és az emberi jogok és szabadságok tömeges megsértésével, az érzelmeken alapuló punitív büntetőpolitika vadhajtsaival szemben.²⁷

d) A jogállamiság tagállamok közötti dimenziója, kölcsönös bizalom, kölcsönös elismerés

Végül az EU jog, pontosabban a szabadság, biztonság és jog érvényesülése térségének egy sajátossága érdemel említést a jogállamisággal összhangban.

²⁵ Eredetiben: „constitutional capture”. MÜLLER, Jan-Werner: *Constitutional Patriotism*. Princeton, 2007. A magyar változat Szigeti Tamás leleményes fordítása: MÜLLER, Jan-Werner: *Jó célok, elégtelen eszközök*. 2014. március 30. <http://szuveren.hu/politika/jo-celok-elegtelen-eszkozok>.

²⁶ „in contemporary Europe, some of the most important institutional checks on power are those exercised by the EU and the broader international community, rather than anything within Hungary itself.” FUKUYAMA, Francis: „Do Institutions Really Matter?” *The American Interest*, 23. January 2012. <http://blogs.the-american-interest.com/fukuyama/2012/01/23/do-institutions-really-matter/#sthash.DOa5ys3f.dpuf>.

²⁷ VERDROSS, Alfred: *Die Einheit des rechtlichen Weltbildes auf Grundlage der Völkerrechtsverfassung*. Tübingen, 1923.

Az európai közösségek létrejöttékor a tagállamok elutasítottak bármiféle – mégoly kezdetleges – formális bűnügyi együttműködést. Az integráció elmélyülésével a személyek szabad mozgása a szabadság, biztonság és jog érvényesülésének területén, valamint a védendő közösségi jogtárgyak létrejötte szükségessé tette a közös bűnügyi fellépést (első *spill-over*). A kezdetekben akadozó bűnügyi együttműködés, a tagállamok vonakodása büntetőjogi szuverenitásuk feladásától erősen politikai, alacsony kompromisszumot jelentő, nehezen kikényszeríthető normákban öltött testet, és a jogharmonizáció helyett a kölcsönös elismerés elvének megfelelő szabályok elfogadásában. A kölcsönös elismerés elvét a szerződések urai az első pillérből vették kölcsön²⁸ mint a második legjobb megoldást, amíg a harmonizáció – politikai ellenállás miatt – nem valósulhat meg. A kölcsönös elismerés mögött a kölcsönös bizalom vélelme áll, azaz, hogy a tagállamok megbíznak egymás jogrendszerében, bírói függetlenségében, és ezért elismerik egymás büntetőügyben hozott határozatait. Még ha vannak is különbségek jogrendszereik között, az uniós országoknak vélelmezniük kell, hogy valamennyi tagállam jogállam, és így vagy úgy, minden ország garantálja az emberi jogok érvényesülését és az eljárási garanciák egy közös minimumát. Az elfogadott bírói döntések pedig még ha más és más jogrendszerbe ágyazva is, de az eljárás egészét tekintve jogállami módon születnek, és ezért azok elismerése nem jelent veszélyt a megkeresett, végrehajtó tagállam szempontjából.

A kölcsönös elismerés elve alapján elfogadott instrumentumok – elsősorban kerethatározatok – akadozó implementációja azonban azt mutatja, hogy a kölcsönös bizalom feltételezése elhamarkodott volt. Úgy tűnik, hogy a tagállamok nem hajlandóak vakon megbízni egymás jogrendszerében és visszautasítják „az utazást az ismeretlenbe.”²⁹ Amíg az az általános tapasztalat, hogy az eredeti vélelemmel szemben az alapjogokat mégsem kényszerítik ki azonos módon az Unióban, amíg a bírói függetlenség szintje nem egységes EU-szerte, a kölcsönös bizalom és kölcsönös elismerés alapú jogi instrumentumok nem működnek kielégítően és hatékonyan a szabadság, biztonság és jog érvényesülésének térségében.³⁰ Ameddig az eltérő alapjogi

²⁸ Egyes szerzők szerint a pillérek közötti átjárás nem szerencsés, hiszen a piac szabályozása minőségileg más, mint az egyén és az állam viszonyát szabályozó büntetőjogi terület. Egy olyan jogágban, ahol a minél hatékonyabban működő piac megteremtése és a profit maximalizálása a cél, logikus a rugalmas szabályok bevezetése. A büntetőjog azonban egyéni jogokat garantál, és az államhatalomnak szab korlátokat, ezért jóval nagyobb hangsúlyt kell fektetni a jogállamiságból levezethető jogbiztonság és előreláthatóság elvére. Mitsilegas szerint ezért kétséges, hogy milyen mértékben lehet átvenni a kölcsönös elismerést mint egy volt első pilléres alapelvet, és alkalmazni a bűnügyi együttműködés területén. MITSILEGAS, Valsamis: The constitutional implications of mutual recognition in criminal matters in the EU. *Common Market Law Review*, 43. (2006) 5., 1277–1311. o., 1280. o.

²⁹ MITSILEGAS, Valsamis: *EU Criminal Law*. Oxford–Portland, 2009. 119. o.

³⁰ Ahogy a Bíróság fogalmazott: „(...) a tagállamok közötti kölcsönös bizalom elvének alapvető jelentősége van az uniós jogban, mivel lehetővé teszi egy belső határok nélküli térség létrehozását

standardok következtében az egyes európai uniós tagállamok féltik állampolgáraikat, egyrészt magukban a jogszabályokban hagynak egérutat a végre nem hajtásra, másrészt a gyakorlatban megszorítóan értelmezik az uniós rendelkezéseket.³¹ Ameddig a tagállamok nem bíznak egymás emberi jogi mechanizmusában, a büntetőjogi együttműködés nehézkes lesz, sőt – ami végzetes következményekkel járhat az uniós jogra nézve – a tagállamok fel fogják hívni alkotmányos rendelkezéseiket az emberi jogok védelmére, akár az uniós jog elsőbbségének elvével szemben is.³² Ez tehát azt jelenti, hogy a kölcsönös bizalom elve nem tud hatékonyan működni megfelelő, közösségiesített és kikényszeríthető eljárési minimumstandardok nélkül – de maga az uniós jog is veszélyben van megfelelő emberi jogi mechanizmusok hiányában.

A stockholmi program éppen ezt a kölcsönös bizalmat próbálja meg megteremteni: „Az anyagi és eljárési jog – szükség szerinti – harmonizációjának elő kell mozdítania a kölcsönös elismerést.”³³ Felismerve tehát, hogy a tagállamok közötti kölcsönös bizalom egyik kerékkötője az eljárési garanciák eltérő szintje, továbbá elismerve, hogy az eljárési garanciák egyben uniós értéket képviselnek, a stockholmi program szorgalmazta a terheltek eljárési jogainak uniós jogszabályokba történő kodifikálását. A Tanács 2009-ben fogadta el a gyanúsítottak és vádlottak eljárési jogainak megerősítését célzó ütemtervet,³⁴ amely alapján a lisszaboni szerződés hatálybalépése óta több fontos jogszabály született e téren.³⁵ Számos további joganyag

---

és fenntartását. Márpedig ezen elv, különösen a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség tekintetében, mindegyik államtól megköveteli, hogy – kivételes körülményektől eltekintve – úgy tekintse, hogy az összes többi tagállam tiszteletben tartja az uniós jogot, és különösen az uniós jog által elismert alapvető jogokat.” Bíróság, Vélemény, 2/13. sz. ügy, 2014. december 18., 191. bekezdés.

³¹ EMEULEN, Gert V. – DE BONDT, Wendy – RYCKMAN, Charlotte (eds.): *Rethinking international cooperation in criminal matters in the EU. Moving beyond actors, bringing logic back, footed in reality*. Antwerpen–Apeldoorn–Portland, 2012. 269–270. o.

³² *Solange I*, BvL 52/71, BVerfGE 37, 271 (29 May 1974); *Solange II*, 2 BvR 197/83, BVerfGE 73, 339 (22 October 1986).

³³ Stockholmi program, HL C 115/1-38, 2010. május 4., 3.1.1. pont.

³⁴ A Tanács állásfoglalása (2009. november 30.) a büntetőeljárásokban a gyanúsítottak vagy vádlottak eljárési jogainak megerősítését célzó ütemtervről (EGT-vonatkozású szöveg) 2009/C 295/01.

³⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 2010/64/EU irányelve (2010. október 20.) a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról; Az Európai Parlament és a Tanács 2012/13/EU irányelve (2012. május 22.) a büntetőeljárás során a tájékoztatáshoz való jogról; Az Európai Parlament és a Tanács 2013/48/EU irányelve (2013. október 22.) a büntetőeljárás során és az európai elfogatóparancshoz kapcsolódó eljárásokban ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogról, valamint valamely harmadik félnek a szabadságelvonáskor történő tájékoztatásához való jogról és a szabadságelvonás ideje alatt harmadik felekkel és a konzuli hatóságokkal való kommunikációhoz való jogról.

előkészületi stádiumban van.³⁶ Most tehát annak lehetünk a szemtanúi, hogy a hatékony bűnügyi együttműködés fenntartása és fejlesztése céljából hogyan egészítik ki – egyelőre embrionális – eljárási garanciák a kölcsönös elismerés alapú jogszabályokat, és a hatékonyság szavatolása érdekében hogyan alakul ki egy európai uniós büntetőeljárás rendszer (második *spill-over*).

Az uniós jogalkotó persze ennél messzebb is mehetne. Vegyük egy olyan ország példáját, amelyet a strasbourgi bíróság elmarasztalt a büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfolttsága miatt.³⁷ Át kell vajon adnia a végrehajtó tagállamnak az európai elfogatóparancs alapján egy ilyen államba az elítéltet szabadságvesztés büntetés végrehajtása céljából, vagy az európai elfogatóparancs szerinti kötelezettséget felülírja az emberi jogi megfontolás? Ha felülírja, akkor vajon a végrehajtó tagállamnak meg kell-e várnia, ameddig egy rab kimeríti a belső jogorvoslati lehetőségeket, majd Strasbourghoz fordul, majd az európai emberi jogi bíróság döntést hoz, vagy már ezt a hosszú eljárást megelőzően is megtagadhatja az átadást, ha gyanítja a börtönkörülmények elégtelenségét? Ha a strasbourgi ítéletet megelőzően is megtagadható az EU instrumentum végrehajtása a konkrét ügyben, akkor milyen alapon? Egy korábbi strasbourgi ítéletet visszhangozva³⁸ az EU elismerte, hogy a kölcsönös bizalomnak nem kell feltétel nélkül fennállnia a tagállamok között; az egy olyan vélelem, amely nemzetközi jelentések alapján megdönthető.³⁹ Ám az EU kidolgozhatná saját kontrollmechanizmusát ahelyett, hogy más szervezetek véleményéhez kötné a kölcsönös elismerés elvének az érvényesülését, vagy éppen annak felülírását. Bigo, Carrera és Guild javaslata alapján „létre kellene hozni egy állandó értékelő testületet, amely folyamatosan nyomon követné a tagállamok büntető igazságszolgáltatásának

³⁶ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – Előrehaladás a gyanúsítottak és vádlottak eljárási jogaira vonatkozó uniós ütemterv megvalósítása terén – az európai büntető igazságszolgáltatási térség megerősítése COM(2013) 820 final; Javaslat európai parlamenti és tanácsi irányelv a büntető-eljárás során az ártatlanság vételeme joga egyes vonatkozásainak és a saját tárgyaláson való jelenlét jogának megerősítéséről COM(2013) 821 final – 2013/0407 (COD); Javaslat európai parlamenti és tanácsi irányelv a büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekek részére nyújtandó eljárási biztosítékokról COM(2013) 822 final – 2013/0408 (COD); Javaslat európai parlamenti és tanácsi irányelv a szabadságuktól megfosztott gyanúsítottak és vádlottak ideiglenes költségmenetességéről, valamint az európai elfogatóparancshoz kapcsolódó eljárásokban biztosított költségmenetességről COM(2013) 824 final – 2013/0409 (COD).

³⁷ Ez a forgatókönyv nem hipotetikus, lásd *Varga és Mások* ügyét Magyarország ellen, ügyszámok: 14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13 és 64586/13, 2015. március 10.

³⁸ *EJEB, M.S.S. v. Belgium and Greece*, no. 30696/09., 21 January 2011.

³⁹ Bíróság, C–411/10. és C–493/10. sz. egyesített ügyek, N.S., 2011. december 21., 103–104. bekezdés.

a minőségét, és ellenőrizné, hogy megfelelnek-e a jogállamiság nemzetközi és európai sztenderdjeinek”.⁴⁰

4. Következtetések

Minden előnye mellett az állami büntetőhatalom – mint minden hatalom – súlyos veszélyeket is rejt, amit embertársaink kevésbé szerencsés államokban a mai napig tömegesen megtapasztalhatnak, illetve amit történelmileg kevésbé emberséges időkben honfitársaink is átéltek, ha bele nem haltak. Elfogadva ezért az állami büntetőhatalom monopóliumának a szükségességét, elsősorban az kell, hogy érdekeljen bennünket, hogy a visszaélések és az önkény elkerülése érdekében hol van, hol legyen ennek a hatalomnak a határa. Minden eszközt, eljárást és intézményt üdvözlünk, ami védi az egyént az állami önkénnyel és túlhatalommal szemben – legyen az nemzeti vagy nemzetközi. Ebben az értelemben valamennyi európai polgár érdeke a több kontrollt, az emberi jogok és eljárási garanciák kikényszerítését biztosító fokozott nemzetközi jogvédelem, ideértve az Európai Unió eszköztárát is. Ehhez képest technikai jellegű, ám az uniós jog szempontjából mégis jelentős megfontolás, hogy a kölcsönös elismerés elve alapján elfogadott jogi instrumentumok, az uniós jog elsőbbségének elve, és ezáltal maga az uniós jog is veszélybe kerülhet megfelelő, a jogállamiságot és az emberi jogokat kikényszerítő európai mechanizmus hiányában.

A nemzetközi és az uniós jogi források „egyfelől kötelezhetik a normát elfogadó államokat valamilyen magatartások kriminalizálására, másfelől megtilthatják az államoknak polgáraik zaklatását, jogaiktól való megfosztását”.⁴¹ A mélyebb integráció értéke nem a büntetések bevezetése vagy szigorítása, illetve a határokon átvéelő, súlyos bűncselekmények definíciós elemeinek és minimumszankcióinak a harmonizációja, hiszen a posztmodernizmus jellemzői, így az abszolút biztonságra való törekvés, az érzelmekre játszó kriminálpolitika, a menedzseri szemléletű büntetőpolitika, a bűnözéskontroll modelljének⁴² előtérbe kerülése, a konfliktus áldozat általi reprivatizációja, a punitív populizmus politikai és pénzügyi összefüggései, a közvéleményre reagáló bírói ítélelhozatal amúgy is mind egy irányba, a kontrolltársadalom

⁴⁰ BIGO, Didier – CARRERA, Sergio – GUILD, Elspeth: *The CHALLENGE Project: Final Policy Recommendations on the Changing Landscape of European Liberty and Security*. Brussels: Centre for European Policy Studies (CEPS), 2009. 12. o.

⁴¹ KIRÁLY Tibor: A büntetőhatalom korlátai. *Magyar Jog*, (1988) 9. sz. 730–743 o., 739. o.

⁴² PACKER, Herbert L.: *The limits of the criminal sanction*. Stanford, 1968. 149–173. o.

létrejötté és a büntetések szigorítása felé mutatnak.⁴³ Az európai büntetőpolitika valódi haszna sokkal inkább az, hogy a „több Európa” igazságügyi szempontból „igazságosabb Európát” jelent, amely képes kikényszeríteni a közös európai értékeket, mint a jogállamiságot, a liberális demokráciát és az emberi jogokat, és életben tudja tartani a humanista büntetőjog követelményeit az államhatalom korlátozása és az önkény megelőzése érdekében, a posztmodern rizikótársadalmak korában.

---

⁴³ GARLAND, David: *The culture of control*. Oxford, 2001.

A kirekesztettek és vámszedőik

Bevezetés

Az uzsora az emberi civilizáció kezdetei óta erkölcsileg elítélendő és többnyire jogilag is tilalmazott magatartások közé tartozik.² Az uzsorás és a neki kiszolgáltatott, átmenetileg vagy tartósan szorult helyzetbe került adós a társadalom minden rétegében megtalálható. Ebben a tanulmányban azonban csak azzal az uzsorával foglalkozom, amely a társadalom legelesettebbjei körében tömegesen szedi az áldozatait. A folyamatosan szociális krízishelyzetben élőknek nyújtott – büntetőjogilag szigorúan tilalmazott – kölcsön általában kis összegű, a szegénykultúrára jellemző uzsora. A legkiszolgáltatottabbakon élősködő uzsorásokat az angol szakirodalomban gyakran dögkeselyűknek (*pharaoh's hen*) nevezik.

A posztmodern társadalmi kirekesztődés

Az uzsora áldozatai a társadalom kirekesztettjei, a posztmodern társadalom periferiájára szorult, kilátástalan helyzetbe jutott családok. Ez a réteg ma már nem azonos a hagyományos szegénységgel, a korábbi gettótársadalommal vagy a hátrányos helyzetű csoportokkal. A kirekesztettségi létforma lényegében a társadalmi tagság megkérdőjelezését jelenti. A kirekesztődés nem más, mint a társadalmi integráció, az együvé tartozás sérülése, a dezintegrálódás következménye és jelzése, végső soron a társadalom működési zavara.³ Olyan dinamikus folyamatról van szó, amelynek eredményeként az érintettek teljesen vagy részben kirekesztődnek azokból a társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális lehetőségekből, szervezetekből és intézményekből, amelyek a társadalmi integrációt szolgálják. A kirekesztődés a növekvő egyenlőtlenségből, a biztonságihiányból táplálkozik, és az érintettek marginalizálódásával,

---

¹ Gönczöl Katalin professor emeritus, ELTE ÁJK.

² Az uzsora az a hitelezés, amelyben a kölcsönkérő személy szorult helyzetének kihasználása céljából a hitelező a neki kölcsönadott pénzért aránytalanul magas kamatot kér.

³ FERGE Zsuzsa: *Elszabaduló egyenlőtlenségek*. Budapest, 2000. 119. o.

elszegényedésével, társadalmi elszigetelődésével, sebezhetőségével és hiányos társadalmi tagságával jár.⁴

A globális társadalom kirekesztettjeit a tartós munkanélküliség, a munkaerőpiaci lehetőségektől való megfosztottság, a társadalmi jóléti rendszertől való függőség, a teljes kiszolgáltatottság, a motiváció és a küzdőképesség hiánya, valamint gyakran – az előbbiek kísérőjelenségeként – a dezorganizált családi élet jellemzi. A migrációs folyamatok eredményeként ez a réteg általában telepszerű elkülönülésben, szegregációban él. Az ide születő gyermekek számára a kirekesztettség objektív adottságként is felfogható, hiszen ebben a létformában, sajátos életmódban szocializálódnak, itt valósul meg az erkölcsi értékek családi, környezeti átörökítése. Életmódjukat a perspektívahiány jellemzi. Abban a meggyőződésben élnek, hogy minden pillanatban meg kell ragadniuk az éppen adódó lehetőségeket, mert ki tudja, mit hoz a holnap. Miközben a kirekesztettek körében felértékelődik mindaz, ami az adott pillanatban megragadható, értékrendjükben degradálódik az erőfeszítés, az önfeláldozás, a kötelességteljesítés, a befektetés és a hosszú távú gondolkodás. Magának a munkának a jelentősége is csökken, sőt el is tűnik. Emberi kapcsolataik is ennek a szemléletnek rendelődnek alá. A partnerség, az emberi kötelek már nem olyan értékek, amelyekért erőfeszítéseket kell és érdemes tenni, hiszen ezek is a gyorsan felemészthető fogyasztási cikkek körébe kerülnek. *A kirekesztetteknek ez a biztonság nélküli szabadság kompenzálja a biztonsághiány és a bizonytalanság következtében kialakult és folyamatosan megtapasztalt sérülékenységet.* Így a kirekesztettek előbb-utóbb az egész társadalomban biztonsági kockázatot jelentenek. A kirekesztettség és az integrációs lét közötti választás elvileg kulturális jellegű, de sem az érintett csoport, sem az egyén számára nem szabad döntés kérdése. A választási lehetőség attól a társadalomtól függ, amely az ott élő embereknek kijelöli a határokat a még lehetséges és a már irreális, tehát a támogatott, a túrt és a tiltott között. A konkrét politikai berendezkedéstől függ az, hogy az egyén milyen jogi, intézményi keretek között élhet.⁵

A kirekesztődés a rendszerváltó országokban

A rendszerváltó országokban megtapasztalt kirekesztődést sokan a múlt rendszer örökségének tartják. Inkább azokkal értek azonban egyet, akik ezt a jelenséget a késő modern kapitalizmus sajátos következményének, a globalizáció „termékének”

⁴ LÉVAY Miklós: A társadalmi kirekesztődés és a bűnözés Közép- és Kelet-Európában. *Jogtudományi Közlöny*, (2006) 9. sz. 88. o.

⁵ BAUMAN, Zygmunt: What it Means to be Excluded: Living to Stay Apart or Together. In ASKONAS, Peter – STEWART, Angus (szerk.): *Social Inclusion. Possibilities and Tension*. London, 2000. 73–86. o.

tekintik. A rendszerváltó országokban tapasztalható kirekesztődés azonban a társadalmi elszigetelődés és a szociális leszakadás mélysége és intenzitása szempontjából súlyosabb konfliktusok forrása, mint a fejlettebb demokráciákban. A fiatalabb, sérülékeny demokráciákban ide sodródtak a globális fejlődés igazi vesztesei, a korábbi „jóléti függőség csapdájába” került szegények, azok leszármazottai és a gyors társadalmi kettészakadás új, igen népes kirekesztett társadalmi csoportjai.⁶

A politikai, gazdasági rendszerváltást követően a jelenkori globális kapitalizmus társadalmi strukturális jellemzői egy évtized alatt már nálunk is meghatározóvá váltak. Jelentősen nőtt az egyenlőtlenség, viszonylag hamar kialakult a globális folyamatokhoz közvetlenül kötődő gazdasági elit. A társadalom másik, alsó szegmensében a rendszerváltás veszteseit találhatjuk, és valamivel később ebből a körből alakult ki a munkaképes lakosság közel egyharmadát jelentő kirekesztettek népes csoportja is. Körükben a munkanélküliség *Kornai János* szerint szörnyű traumaként jelentkezett, hiszen korábban nem egyszerűen teljes foglalkoztatottság volt az országban, hanem krónikus munkaerőhiány.⁷

A kérdés most már az, hogy a rendszerváltással együtt kialakult-e az anómiás társadalmakra jellemző értékválság. *Habermas* szerint e válság biztos jele az, ha az érintett társadalomban oly mértékben gyengül vagy válik erőtlenné az integrációs képesség, hogy ennek következtében a társadalom tagjai veszélyeztetve érzik létük alapját, kialakult identitásukat, státusukat, majd ennek eredményeként veszélybe kerülnek és megkérdőjeleződnek a korábban megegyezéssel alapon működő normák, normatív struktúrák is.⁸ Megítélésem szerint a posztoszocialista országokban, köztük Magyarországon az 1989-et követő átmeneti, mintegy tízéves időszakban lezajlott a *Habermas* által említett, az egész társadalmat érintő integrációs és az azt kísérő normatív válság. Ezt követően az újabb keletű válságjelenségek miatt az előző rendszerből átörökölt szakadék tovább mélyült. Ennek tragikus következményei leginkább a társadalom perifériáján tapasztalhatóak, ahol a társadalmat tartósan megosztó gazdasági, társadalmi válság tünetei halmozottan vannak jelen. Ennek az egyre mélyülő társadalmi konfliktusnak a megoldására a rendszerváltó országokban a tradíciókból származtatható szimbolikus tőkéből viszonylag kevés hasznosítható. Ezekben az országokban ugyanis még nem rögzültek tartósan a piac működéséhez nélkülözhetetlen, tiszta felelősségi és bizalmi viszonyok. Felemásan és adott esetben

⁶ FERGE Zsuzsa: A szétszakadó társadalom. *Belügyi Szemle*, (2000) 6. sz.; SZALAI Júlia: A társadalmi kirekesztődés egyes kérdései Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, (2002) 4. sz. 34–50. o.

⁷ KORNAI János: Liberté, Égalité, Fraternité. Gondolatok a szocialista rendszer összeomlását követő változásokról. *Mozgó Világ*, (2010) 1. sz. 5–18. o.

⁸ HABERMAS, Jürgen: Rendszer és életvilág. In FELKAI G. – NÉMEDI D. – SOMLAI P. (szerk.): *Szociológiai írások a XX. században*. Budapest, 2000. 5. o.

kontraproduktív módon valósulnak meg a kockázatvállaláshoz, a védekezéshez, a megelőzéshez, az önvédelmi képességhez és a társadalmi szolidaritás megvalósulásához nélkülözhetetlen értékátörökítő, reprodukciós folyamatok. Hiányoznak a piaci társadalmak körülményeihez igazodó, alulról építkező polgári kisközösségek, hiányzik a civil világ és annak érdekérvényesítő aktivitása. Kiszámíthatatlanok, sőt politikai ciklusonként – többnyire négyévente – veszélybe kerülnek a jogállami intézményrendszerek.

A kirekesztődés hazai jellemzői

A kirekesztettek társadalmi jelenléte, a társadalom szegényeinek számához viszonyított aránya igen nehezen becsülhető meg.⁹ *Ferge Zsuzsa* becslése szerint Magyarországon 2002-ben a kirekesztődés, a végzetes és visszafordíthatatlan leszakadás a cigányok többségét, 60–80 százalékát, míg a nem cigányoknak csak 5–8 százalékát fenyegette. „Az adatok alapján... – írja a szerző – az sejthető, hogy inkább fenyegetésről, mint kész tényekről van szó. Nem találtunk olyan viszonylag jól körülírható csoportot, amely az érinthetetlenek módján élne, azaz úgy, hogy a társadalom egészéhez kötő minden kapcsolata megszűnt volna.”¹⁰ *Ferge a kirekesztettség állapotához legközelebb állóknak a cigány- és szegénysoron és a zárványtelepülésen élőket tartja.*

Szalai Júlia rendkívül plasztikusan írja le a rendszerváltás veszteségeinek, az ez-rendforduló magyarországi kirekesztettjeinek helyzetét, ezért megállapításait hosszabban idézem:

A kirekesztődés kárvallottjai éppen azáltal kerültek a Rubicon túlsó oldalára, hogy elvesztek, felszámolódtak vagy soha igazán ki nem épültek és megtartó erejűvé nem váltak azok a kapcsolódások, amelyek életüket a többségi viszonyokhoz kötötték. E kapcsolódások egykori formája, megszakadásuk módja és az abból következő mai élethelyzetek különbségei persze tovább tagolják a csoportot. Mindenesetre a kirekesztődők életének közös vonása, hogy szegénységük hosszú előtörténetre, évekre, ha nem évtizedekre

⁹ Sokan a gyermekszegénységgel, a társadalmi kirekesztettséggel érintett gyermekek arányával kísérlik meg jellemezni a társadalmi megosztottság okozta konfliktust. Az Európai Bizottság nemrégiben nyilvánosságra hozott jelentése szerint a szegénységgel és a társadalmi kirekesztettséggel érintett gyermeke aránya Magyarországon 40,9%. Ennél rosszabb arány csak Romániában (52,5%) és Bulgáriában (52,3%) fordul elő. (*Investing in children: Breaking the cycle of disadvantage. An analysis by the European Network of Independent Experts on Social Inclusion.* 2014. április 28. <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1025&newsId=2061&furtherNews=yes>).

¹⁰ FERGE Zsuzsa: *Kétsebességű Magyarország*. Budapest, 2002. 7. o.

nyúlik vissza, s mértéke szerint ma szélsőséges, gyakorta nyomor szintű. Életviszonyaik fontos közös sajátja továbbá, hogy társas kapcsolataik gyakorlatilag a hasonló helyzetben lévőkre korlátozódnak. Gyermekeik hasonló sorsú gyerekekkel kerülnek egy iskolai osztályba; családjaik hasonló körülmények között élő családokkal laknak a lepusztult lakótelepeken, kiürült tanyákon vagy az önkényesen birtokba vett udvari hátsó kalyibákban; beteg szüleik más rokkant és beteg szegényekkel üldögélnek akár fél délutánt is a lerobbant ideiglenes faluszéli orvosi rendelőben, hogy legalább a legszükségesebb „közgyógyos” receptekhez hozzájussanak; ők maguk más, hozzájuk hasonlóan kiszolgáltatott és „rendes” alkalmaztatáshoz soha hozzá nem jutó társaikkal állnak sorba az illegális munkák emberkereskedelmi piacain; velük osztják meg a talajását és a szeméthordást a segély feltételül szabott közmunkakampányokon; velük állnak óraszám sorba az önkormányzatok szociális irodáinak folyosóin; velük vásárolják le az élelmiszer-támogatásként kapott jegyeket a félreeső kijelölt diszkontboltban; és velük kerülnek a hajléktalan-menhelynek sebtében átalakított egykori munkásszállóra, ha tetemesre duzzadt közüzemi tartozásaik nyomán a fedél is odalett a fejük fölül. Személyükben ők tehát a korábban említett „igazi” szegények, azok, akiknek visszaútja a társadalom többségének világába már nem egyszerűen a megélhetés szintjének kérdése, hanem az a kizáródás totalitására választ adni képes, végig gondolt stratégiai lépésekre épített, sokirányú, összehangolt és a többség elengedhetetlen támogatásával véghezvitt társadalmi (re)integrációs programot igényelne.¹¹

Az uzsora áldozatai a kirekesztettek körében

A kirekesztettek körében az uzsorázás teljes feltárásával még adós a hazai társadalomtudomány. A leggazdagabb ismeretanyag a 2005–2008 között a Csereháton folytatott tényfeltárásból származik.¹² Újabb jellemzőket Borsod, Baranya és Pest megyék kilenc falusi településén folytatott kutatásokból ismerhetünk meg. Ez utóbbit 2012–2013-ban a Pro Cserehát Egyesület készítette a hátrányos helyzetű települések tartósan munkanélküli roma és nem roma lakosai számára kialakítandó foglalkoztatási program előkészítése során, éppen akkor, amikor a tartósan munkanélküli személyek részére havonta nyújtott szociális segélyek csökkentésére és a fizetési feltételek megszigorítására készült a kormányzat.¹³

¹¹ SZALAY Júlia: A társadalmi kirekesztődés egyes kérdései Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, (2002) 4. sz. 9–10. o.

¹² BÉRES Tibor – LUKÁCS György: Kamatos pénz a Csereháton. *Esély*, (2008) 5. sz.

¹³ NAGY Katalin: Az interdiszciplináris kutatás összecsengő és specifikus eredményei a szociológiai, az antropológiai, a szociálpszichológiai, valamint a jogi vizsgálatban. (A Magyar Kriminológiai

A hazai kutatások egybehangzó következtetése az, hogy az uzsora áldozatainak többsége a legszegényebb falusi, szegregált környezetben él. Ez a települési forma számukra teljesen zárt közeget jelent, mivel anyagi viszonyaik miatt még a legközelebbi városokba történő alkalmi utazások is igen kivételes események. Az átlagosan három gyermekes családok komfort nélküli, igen rossz állapotban lévő, de saját ingatlanban kísérleteznek a túlélés technikáival.¹⁴ A munkaképes tagokkal rendelkező családok 90 százalékának nincs rendszeres jövedelme. A legutóbbi kutatás szerint 43 százalékuknak soha nem volt állandó munkaviszonya.¹⁵ A családok felnőtt tagjai többnyire nyolc általános iskolai végzettséggel és néhány OKJ-rendszerben megszerzett képesítéssel rendelkeznek. Napszámából, alkalmi munkából, gyűjtögetésből, közmunkából és szociális támogatásból származó jövedelmük 38–40 százalékát élelmiszerre költik. A falvakban lényegesen drágábban jutnak hozzá az alapvető élelmiszerekhez, mint a városokban, hiszen a monopolhelyzetben lévő kiskereskedők önkényesen szabják meg az árakat, és azokat gyakran uzsorakamatra adják hitelben. A csereháti kutatásból kiderül, hogy az érintett családok havi kiadása minimum 30, maximum 100 ezer forinttal haladta meg a havi jövedelmüket. Ezeknek a családoknak az életmódjára jellemző, hogy az élvezeti cikkekre a hozzájuk hasonló sorsúakéhoz képest valamivel többet költenek. A folyamatos szociális krízishelyzetben természetesen nincsen megtakarításuk, a beosztó, tervező családi gazdálkodás képességével nem rendelkezhetnek. A folyamatos családi krízishelyzet pánikot okozó válsággá alakul például betegség vagy haláleset bekövetkezésekor. A gyógyszerekre, a kórházi költségekre, a temetésre vagy a számukra rendkívül gyakran kiszabott bírságokra már nem telik a nagyon szűkös megélhetési forrásokból. A korábban igénybe vett rokoni, baráti alkalmi kölcsönökre az elmúlt évtizedben már nem számíthatnak, mert a hagyományosan segítő közösségek mára sorstársként a bajbajutottakéhoz hasonló helyzetbe kerültek. A közösségekben ennek következtében megszűnőben van az összetartozást jelentő szolidaritás. A nukleáris családok magukra maradtak, ezen belül a családtagok egymásrautaltsága növekedett.¹⁶

Az uzsorakölcsönt felvevők számát csak becsülni lehet, hiszen az önbevallás nagyon kevésbé tükrözi a valóságot. Az ilyen kölcsön felvétele az érintettek saját szociális környezetében is szégyennek számít. Az áldozatoknak továbbá „vigyázniuk kell” az uzsorásra, hiszen folyamatosan rá vannak szorulva, neki vannak kiszolgáltatva, és tartanak tőle. Leleplezéséhez, megbüntetéséhez csak végveszélyben, a végső

Társaság „Szociális segély csökkentésének hatásai a vidéki Magyarországon 2012” című tudományos ülésén elhangzott előadás.) *Kriminológiai Közlemények*, (2014) 74. sz. 2. o.

¹⁴ BÉRES-LUKÁCS: *Kamatos pénz...* 95. o.

¹⁵ NAGY: *Az interdiszciplináris...* 5. o.

¹⁶ BÉRES-LUKÁCS: *Kamatos pénz...* 71–97. o.

kétségbeesés állapotában (súlyos fizikai fenyegetettség, a hajlékvesztés vagy a közösségből való kiűzetés konkrét veszélye esetén) fűződik érdekük. Egy 2006-ban Szabolcs-Szatmár-Bereg megye négy cigánytelepén, szegregációs környezetben végzett kutatás szerint a megkérdezettek 4,5–23,5 százaléka vallotta be, hogy kamatos pénzt szokott felvenni.¹⁷

A bankok szemszögéből nézve ez a réteg általában hitelképtelen. Ha mégis felmerül számukra a banki kölcsön felvételének lehetősége, akkor azzal az ügyintézési ismeretek hiánya és a bizalmatlanság miatt nem, vagy csak nagyon kevesen élnek.

Az uzsora csapdájában

Az egyre mélyülő szegénység kiszolgáltatottságot jelent, aminek szereposztásszerűen vannak vámszedői.¹⁸ A helyben vagy a közelben lakó uzsorások szinte minden potenciális kölcsönfelvevő család helyzetét ismerik. A saját szempontjaik miatt ugyanis a „kamatos pénz” igénybevevőinek „hitelképeseknek” kell lenniük. Az uzsorások számára fedezetet jelent a rozoga ingatlan, a szociális támogatásra való jogosultság, a gyermekek jogán a családot megillető járandóságok stb. Csereháton például egy uzsorásnak általában húsz ügyfele volt. A felvehető hitel összege 10–60 ezer forint között mozgott. A kamat általában évi 100 százalékos. A kamatszámítás azonban egyénre szabott, hiszen az uzsora az áldozat majdnem teljes bevételének megszerzésére irányul. Az uzsorásoknak ugyanakkor ahhoz fűződik érdekük, hogy az adóságot az irreálisan magas és emelkedő kamattal folyamatosan fenntartsák, hiszen ilyen módon újabb tőkekihelyezés nélkül formálhatnak igényt további tőketörlesztésre. Ha az ügyfélkör a törlesztéssel átlagosan csak egy hónapot késik, akkor a tartozás jelentősen megugrik. Az adós azonban feltehetően már az első egy-két hónapban visszafizeti a tőketartozásnak megfelelő összeget, ezt követően már csak a folyamatosan növekvő további tartozásait törleszti. Ezzel a módszerrel az uzsorások a legszerűesebb számítások mellett is 500 000 forint tőkebefektetéssel havi 130 000 forintos biztos jövedelemre tehetnek szert.¹⁹ Az uzsora igazi csapdája azonban nem a kamat nagyságában, hanem a tartozás „végtelenítésében” van. Az uzsorás általában a tartozás megadásának pillanatában a teljes kamattal megemelt

¹⁷ FÁBIÁN Gergely – SZOBOSZLAI Katalin – HÜSE Lajos: A „kamatos pénz”. In BÓDI Ferenc (szerk.): *A helyi szociális ellátórendszer*. Budapest, 2008. 192. o.

¹⁸ BÉRES-LUKÁCS: *Kamatos pénz...* 95. o.

¹⁹ BÉRES-LUKÁCS: *Kamatos pénz...* 86–87. o.

összeget kéri. Ha ezt az adós nem tudja kifizetni, akkor a fennmaradó összegre újból ráteszi a kamatot. Olyan helyzetet teremt, mintha a kölcsönügylet abban a pillanatban jött volna létre.²⁰

Arra, hogy az áldozat az uzsora csapdájából kikerüljön, a kölcsön felvétele után valójában három hónapig van esélye, ezt követően veszélybe kerül minden ingó és ingatlan vagyona, és nem jut hozzá a rendszeres támogatásokhoz sem, mert azok közvetlenül az uzsoráshoz kerülnek. Ha megtagadja a törlesztőrészlet akár egy kis töredékének rendszeres fizetését, akkor folyamatos fenyegetésnek, atrocitásnak, végső soron fizikai erőszaknak teszi ki magát és családtagjait. A teljes fizetéseképtelenség bekövetkezése előtt jó esetben mindenét hátrahagyva a lehető legmesszebbre menekül a településről.

Az uzsora elleni állami fellépés Magyarországon

A kirekesztettek vámszedőit a magyar jogrendszer szigorú büntetéssel fenyegeti. 2009. január 1-jén hatályba lépett az uzsora-bűncselekményre vonatkozó speciális büntetőjogi tényállás (rég. Btk. 330/A. §). 2011-ben az alapvető jogok biztosa átfogó vizsgálaton alapuló jelentésben foglalta össze a mélyszegénységben élők körében uralkodó uzsorajelenség jellemzőit és alkotmányos összefüggéseit.²¹

A jelentésben foglaltak szerint az ismertté vált uzsora-bűncselekmények száma 2011-re a korábbiakhoz képest közel ötszörösére emelkedett. Ez arra utalhatna, hogy a sanyargatottak számára megcsillant a megmenekülés reménye. Valójában annyi történt csupán, hogy a 645 nyomozati eljárásból csak 115 fejeződött be vádemeléssel. 90 esetben a sértettek vonták vissza a feljelentést. A szigorúbb büntetőjogi fellépés kilátásba helyezése ellenére 2011 végéig a bíróságok csupán 9 terheltet ítélték el.²² A jelentésből az is kiderül, hogy a büntetőeljárás megindítása szinte kizárólag a megfélemlített, kiszolgáltatott, végső kétségbeesés állapotába jutott sértetteken múlt. *A vizsgálat időszakában ugyanis hivatalból indított – tehát a nyomozó hatóságok által kezdeményezett – büntetőeljárásokból egyetlen ügy sem került a bíróságok elé.*²³ Holott minden eddigi tényfeltáró kutatás és maga a jelentés is megállapítja, hogy helyben mindenki – így a helyi rendőrség is – pontosan tudja, hogy ki az uzsorás és milyen körben érvényesíti hatalmát. Mindezekből úgy tűnik, hogy sem

²⁰ FÁBIÁN–SZOBOSZLAI–HÜSE: *A „kamatoss...”* 194. o.

²¹ *Az alapvető jogok biztósának jelentése az AJB-2981/2012. számú ügyben.* Budapest, 2012.

²² *Az alapvető jogok...* 4–9. o.

²³ *Az alapvető jogok...* 22. o.

a nyomozóhatóságoknak, sem a vagyongyarapodási vizsgálatok folytatására hatáskörrel rendelkező – ezért a nyomozás eredményességét jelentős mértékben elősegíteni képes – NAV-nak nem fűződött érdeke a szigorúbb jogkövetkezmények érvényesítéséhez. A jelentésből az is kiderül, hogy a hatóságok nem vették igénybe az eljárás eredményességét biztosító, sértett védelmét szolgáló lehetőségeket. A dokumentum szerint „az uzsora áldozatai az adatszolgáltatás időszakában ténylegesen csak 13 esetben kaptak kérelmükre valamilyen védelmet, és az intézkedések egy részében ez is csak adataik zárt kezelését jelentette”.²⁴ Az áldozatsegítő szolgálat sem teljesítette – vagy a lehetőségek hiányában nem teljesíthette – a törvényben előírt kötelezettségeit. A jelentésben foglaltak szerint uzsorabűntettek ügyében 2011-ben mindössze 13 alkalommal keresték meg a megyei áldozatsegítő szolgálatokat.²⁵

A jelentés ajánlásainak címzettjei szinte egybehangzóan arra hivatkoztak, hogy az uzsorával szembeni hatékony fellépés csak komplex módon, több ágazat együttműködésével valósítható meg. Éppen ezért nagy várakozás előzte meg a *Nemzeti társadalmi felzárkózási stratégia* megalkotását,²⁶ valamint az annak végrehajtásáról szóló 1430/2011. (XII. 13.) számú kormányhatározat uzsorával kapcsolatos intézkedéseit. A reménykedőknek azonban csalódniuk kellett. A stratégia előírta ugyan, hogy a büntetőjogi eszközök alkalmazásán túl legális alternatívát kell találni az elmaradott térségek szegénységben élő lakossága megélhetési biztonságának javítására, a végrehajtó kormányhatározat azonban az uzsora elleni fellépést kizárólag a belügyminiszter hatáskörébe utalta. Az utóbbinak ugyan célzott rendvédelmi intézkedések kiadását írta elő, de még ezekre sem biztosított külön forrást. A kormányhatározat azt is előírta, hogy az álláskereső és az inaktív foglalkoztatását átmenetileg biztosító, társadalmi integrációjukat támogató szociális földprogramokat és egyéb szociális gazdaság típusú, valamint mikrohitel-programokat kell indítani, ezeket azonban nem hozta összefüggésbe a mélyszegénységben élők, a kirekesztettek körét érintő uzsorával.²⁷

A várakozásokkal szemben viszont 2012. január 1-jén hatályba lépett a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény módosítása, amely az érintettek számára jelentősen csökkentette az aktív korú, tartósan munka nélkül levő személyek részére havonta nyújtott szociális támogatás összegét, és megszigorította a kifizetések feltételeit is. A végiggondolt integrációs stratégia helyett a társadalom kirekesztettjei megszorító kormányzati intézkedésekkel szembesültek.

²⁴ *Az alapvető jogok...* 22. o.

²⁵ *Az alapvető jogok...* 22. o.

²⁶ *Nemzeti társadalmi felzárkózási stratégia*. Budapest, 2011. <http://romagov.kormany.hu/download/8/e3/20000/Strat%C3%A9gia.pdf>.

²⁷ *Az alapvető jogok...* 26–27. o.

Magyarországon 2012. január 1-jétől 20 százalékkal – 28 500-ról 22 800 forintra – csökkent a szociális támogatás összege. A segély kifizetésének a feltételei is szigorodtak, s összekapcsolódtak a kötelező közmunkával.

Az érintett településeken az önkormányzatok szociális adottságai az itt lakókéhoz általában hasonlóak. A kirekesztettek által lakott szegregációk lakói még a legkritikusabb válsághelyzetekben sem számíthatnak rendkívüli vagy különtámogatásra. A 2012-es szigorítást követően az önkormányzatok alapvetően kétféle megoldást alakítottak ki. „Ott, ahol fogékonyak a feltételhez kötött segélyezési rendszer (*workfare*) ideológiára, minden eszközt megragadnak ennek érvényre juttatására, míg ahol nem, ott továbbra is próbálják, akár a törvények figyelmen kívül hagyásával, a szociális érzékenységet érvényesíteni. Ugyanakkor a nagyon erős szegényellenes központi politika a helyi közösségek dezintegrációját ott is elindíthatja, ahol pedig próbálnának ellentétes stratégiát folytatni.”²⁸

2012-ben több mint 320 ezer aktív korú munkanélküli részesült foglalkoztatást helyettesítő támogatásban. Ez az intézkedés átlagos családmérettel számolva közel egymillió embert érintett, és minden jel arra mutat, hogy a számuk növekedni fog.²⁹ A kör tehát egy időre bezárulni látszik. Az elkövetkezendő években a magyar társadalom kirekesztettjei körében az uzsora iránti kereslet jelentősen növekedni fog. Az uzsorások pedig súlyosabb büntetőjogi fenyegetettséggel szembesülnek ugyan, de a lebukás igen csekély kockázatával folytathatják a legkiszolgáltatottabbak megsarcolását.

²⁸ VIDRA Zsuzsanna: *Önkormányzatok és segélyezettek a workfare szorításában*. Szociológiai tanulmány. Pro Cserehát Egyesület, 2013. 27. o. http://www.pillangokutatas.bffd.hu/kutatas_pdf/szociologiai_tanulmany-vidra-zsuzsanna.pdf.

²⁹ NAGY: *Az interdiszciplináris...* 1–9. o.

II.

Büntető eljárásjog

Erdei Árpád¹

Kodifikációs kölcsönhatások a tág értelemben vett büntetőjog területei között – szükségszerűek-e, s ha igen, akkor miért nem

---

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

A Király Tibor tiszteletére rendezett konferencia fő címének számomra az a sugallata, hogy a rendezők felfogása szerint az érintett jogterületek kodifikációs munkálataiban vannak kimutatható kölcsönhatások. Az elgondolásuk helyességét teljes meggyőződéssel sem megerősíteni, sem cáfolni nem áll módomban. Azt viszont kijelenthetem, hogy én magam az esetlegesen kimutatható kölcsönhatásokat kiszámított, tudatos törekvéseknek tulajdonító, erejüket pedig jelentősnek vélő nézetek helyességével szemben legalábbis *kétkedő* vagyok.

A kölcsönhatások *létét* leginkább a különböző törvények egymásra történő hivatkozásai bizonyíthatják az ilyeneket keresők, helyesebben a bennük hinni kívánók számára. Látnunk kell azonban, hogy ez a bizonyítás elég gyenge lábon áll. A hivatkozások esetében ugyanis a fő törekvés – sejtésem szerint – annak elkerülése, hogy ugyanazon helyzeteket a különböző jogágak eltérően kezeljék. (Csupán megjegyzem, erre az aspirációra az eddigi *sikerek* ellenére nagy szükség lehet a jövőben is.)

A kölcsönhatásokat, mint a tágabb értelemben vett büntetőjog fogalmába tartozó jogágakra vonatkozó, átfogó törvénykönyvek alakulását befolyásoló tényezőket, éppen ott nem vélem könnyen felfedezhetőnek, ahol a legnagyobb szükség lenne rájuk, vagyis a szóban forgó kodifikációk egységes szemléletmódjának a kialakításában. Egyebek között erre vezethető vissza Karinthy jól ismert, a férfiak és nők közötti igaz barátság lehetőségét firtató abszurd kérdésének ennek az előadásnak a címében felbukkanó parafrázisa.

Az esetleges félreértések elkerülése végett – mintegy bevezetésként – nyomatékosan kijelentem a következőket: előadásomban nem a büntetőjog különböző

---

¹ Erdei Árpád professor emeritus, ELTE ÁJK.

területeinek tudománya közötti kapcsolatokat és kölcsönhatásokat szándékozom tárgyalni. Szigorúan a különböző területeken folyó *kodifikáció* (vagy, ha úgy tetszik, a jogalkotás) *sokszor* feltételezett, s *némelykor* tényleges kölcsönhatásaival kapcsolatban tekintem a megjegyzéseimet érvényesnek.

A konferencia témájául szolgáló négy jogterület (az anyagi büntetőjog, a büntető eljárásjog,² a büntetés-végrehajtási jog, valamint a szabálysértési jog) *tudományának* a kölcsönhatásait és azok jelentőségét tagadni, vagy lekicsinyelni természetesen hiba lenne. A vizsgálódás tárgya és iránya azonban itt más. Arra vonatkozik, hogy a tágabb értelemben vett büntetőjogi vagy a hozzájuk kapcsolódó egyéb területeken folyó kodifikáció mennyire veszi figyelembe a „szomszéd várak” helyzetét, igényeit és lehetőségeit.

Ami a jogtudományt illeti, művelői teljes természetességgel lépnek túl a kutató-munkájuk során egy-egy jogág vagy a hozzá tartozó tudomány határain, hogy annak „túlsó oldaláról” importáljanak valamit, amit a saját területük gazdagítására lehet hasznosítani. Azon jogtudósok esetében pedig, akiknek a tudományos tevékenysége több jogágot is átfog, magától értetődő, hogy jogászai felfogásuk, értékrendjük és beállítottságuk azonos módon érvényesül az általuk művelt valamennyi jogi területen. A személyük ekként közvetíti a kölcsönhatást a jogágak tudományai között, mintegy „perszónaluniót” létrehozva belőlük.

A magyar büntetőjog tudományát számos olyan jogtudós munkássága vitte előbbre, akik annak a legtöbb részterületén alkottak, és nehéz lenne eldönteni, melyik specialistájának számítottak. Ki mondhatná meg, hogy például Csemegi Károly vagy Angyal Pál büntető anyagi, avagy eljárásjogász volt-e? Legfeljebb azt tudhatjuk, hogy miként *szokás* számon tartani őket. Úgy látszik, hogy az ő idejük jogtudományában a módi a büntetőjogi *generalistáknak* kedvezett, míg manapság a büntető jogterülethez tartozó jogágak és a tudományaik szerinti specializálódás divatja az irányadó. Mindig vannak azonban olyanok, akik a tudományban a divatra nem sokat, vagy csak *módjával* adnak.

Ebbe a csoportba tartozik Király professzor, akinek a tudományos munkássága a tiszteletére rendezett konferencia által érintett minden területre kiterjed. Mivel pedig a kodifikációs munka a szakmai tevékenységének sok évtizeden át a része volt, a konferencia szervezőinek a kodifikációs kölcsönhatásokra vonatkozó sugallatáról (hogy azok *vannak*) vagy talán csupán kérdéséről (*tényleg* vannak?) sok mindent megtudhatnánk tőle. A protokoll szerint azonban az ünnepelt nem tart előadást a tisz-

² Alapvetően stilisztikai okokból az előadásomban a „büntető anyagi jog” kifejezés helyett a „büntetőjog” kifejezést is használok, a jelző nélküli „eljárás” vagy „eljárásjog” viszont a büntetőeljárást, illetőleg eljárásjogot jelenti.

teletére rendezett konferencián, s az ennek nyomán vagy egyébként a köszöntésére kiadott ünnepi kötetben nem tesz közzé dolgozatot. Kár.

I.

A kodifikációs kölcsönhatásokat elsőként a büntető anyagi jog és eljárásjog viszonylatában tárgyalom.

A 2012-ben elfogadott, de még mindig újként emlegetett büntető törvénykönyv a jelenleg folyó büntetőeljárás kodifikáció szükségességét igazoló tényezőként gyakran előkerül. Nem kétséges, könnyű az új Btk.-ra mint az új eljárás törvény iránti igényt mintegy természetessé tevő tényezőre hivatkozni, és az első pillantásra ez még logikusnak is látszik. Amikor azonban szemügyre vesszük a büntető anyagi jog és eljárásjog viszonyát, kételyeink támadhatnak e gondolat helyességével szemben.

Induljunk ki abból az általánosan elfogadott tételből, amely szerint a büntetőeljárás a büntető anyagi jog érvényesítésére hivatott. Az eljárás jogalkotásnak olyan eljárást kell teremtenie, amely alkalmas a feladata ellátására, vagyis arra, hogy a lefolytatásával a büntetőjog sérelme (vagy ennek a hiánya), a jogsértő cselekmény elkövetője, továbbá mindazon körülmények megállapíthatók legyenek, amelyek a való tények helyes büntetőjogi megítéléséhez szükségesek. Másképpen fogalmazva: a büntetőeljárásnak alkalmasnak kell lennie a büntetőjogi felelősség eldöntésére és a jogkövetkezmények megállapítására.³

Az eljárásjog jelölésére használt alaki jog kifejezés is arra utal, hogy a szabályait nem a büntető anyagi jog tartalma, hanem – lényegileg tőle függetlenül – annak az alkalmazási igényei határozzák meg. Az eljárásjognak biztosítania kell a Btk. általános és különös részének az alkalmazhatóságát.

³ Az eljárás minőségének egyik mutatója a feladatai ellátására való alkalmassága. Ez önmagában az eljárás felépítésének és az alkalmazott eljárás megoldások észszerűségétől függ. Másfajta minőségi mutató a korunkban támasztott követelmények kielégítése: ezek példaként egyebek közt az érintettek jogainak biztosítása, a tisztességesség, és hasonló követelmények mellett az időszerűség, a gyorsaság, a célszerűség említhető. Ugyancsak minőségi mutatóként fogható fel az olyan természetes igények kielégítésének a módja, amelyek nélkül az eljárás elképzelhetetlen. Az eljárás folytatónak (az eljárás hatóságoknak) megfelelő hatalmi jogosítványokat kell élvezniük (amelyek észszerű határok között tartásáról a garanciák gondoskodnak); szükség van továbbá olyan szabályokra, amelyek az eljárás különböző alanyainak a találkozását és együttes tevékenységét határozzák meg (például az idézés, vagy a tárgyalás kitűzése, vagy a tárgyalás lefolytatásának szabályai). A minőség megítélése egyaránt történhet új szabályozás vagy olyan rendelkezések alapján, amelyek tartalmilag hosszú idő alatt sem mutatnak alapvető változásokat. Minthogy a minőség indikátorait az esetleges kodifikációs kölcsönhatások nemigen befolyásolhatják, a vizsgálatuktól eltekintek, szükség szerint azonban utalok rájuk.

Az észszerűen felépített és szabályozott büntetőeljárásban majdnem mindegy, hogy mi az ügy (a konkrét eljárás) tárgya, bár kétségtelen, hogy bizonyos tényezők az általános szabályoktól eltérő speciális rendelkezéseket, sajátos eljárásmódot kívánhatnak (lásd a különeljárásokat). E tényezők figyelembevétele az észszerű eljárási szabályozás fogalmához tartozik.

Az előbbiek alapján úgy vélem, hogy nem jelentős súlyú érv az új eljárási törvénykönyv igénye mellett az új büntető kódex léte. Az éppen hatályban levő eljárási törvény – legalábbis elvileg – megfelelő lehet az új Btk. alkalmazására. Kétségtelen viszont, hogy bizonyos kisebb igazítások iránti igény megjelenésének jó esélye van – az új büntetőtörvény a régebbiek megtartása mellett újszerű anyagi jogi megoldásokat is bevezethet, s ezek eljárásjogi változásokat tehetnek szükségessé. Ez a törvény módosításával elérhető.

Gondoljunk például a tevékeny megbánás büntethetőséget megszüntető okként történő megjelenésére a büntetőjogban, és az ennek nyomán az eljárásba iktatott közvetítői eljárásra, mely a tevékeny megbánás megállapítására vezető „folyamatot” intézményesíti.

A közvetítői eljárás bevezetésének a jogpolitikai jelentősége (a restoratív igazságszolgáltatás gondolatának érvényre juttatása folytán) lehet kiemelkedő, de technikai szempontból nem igényelte az eljárás különösebb átalakítását. Elméletileg az eljárás felfüggesztésének sajátos változatáról van szó, amely azonban az eredeti bűncselekmény megítélésben jelentős módosulást eredményezhet (eljárás megszüntetése, illetve a büntetés korlátlan enyhítésének a lehetősége). Az eljárásjognak természetesen meg kellett határoznia az alkalmazásának a gyakorlati módját.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy az eljárásjog az anyagi jogi szabályok módosulására szükségképpen reagál az előbb leírthoz hasonló esetekben, egyes büntetőjogi megoldásokra azonban akár hosszú időn át képtelen a megfelelő eljárásjogi alkalmazásmódot megadni.

Kétségtelen, hogy a két jogág viszonylatában a büntetőjog kvázi uralkodó pozíciót foglal el, és bizonyos problémák korrektnek tekintett anyagi jogi megoldása után az ennek megfelelő eljárási kezelésmód kialakítása az eljárásjogra marad. Az eljárásjogi fantázia azonban nem mindig képes az anyagi jogi szárnyalást követni. A Békés Imre tiszteletére 2000-ben kiadott ünnepi kötetben megjelent dolgozatomban már írtam erről. Azt állítottam (amit ma is), hogy az a büntetőeljárás, amelynek az alapmodelljét az „egy vádlott egy bűncselekménye” helyzet határozza meg, nem könnyen boldogul a „több vádlott több bűncselekménye” szituációk kezelésével, még kevésbé a „sok terhelt igen sok cselekményének” egyetlen eljárásban történő, és az anyagi jogi igazságosságot megvalósító elbírálása iránti igénnyel.

A halmazat és a társas elkövetés különböző változatainak logikus és elegáns büntetőjogi kezelése az eljáráson nyomot hagy, s néha – kifejezetten kedvezőtlen hatást

gyakorolva – a monstre perek kaotikus világába vezet. Itt azután előfordul, hogy a nyolcszáz oldalas vádiratra a bíróság ezerötyszáz oldalas ítéletben válaszol, az eljárási iratok pedig kis teherautóval utaznak a jogorvoslati bírósághoz.

Nehéz lenne nem észrevenni a halmazati büntetés kiszabására és az összbüntetésbe foglalásra vonatkozó – eléggé szűkszavú – eljárásjogi rendelkezések háttérében a büntetőjog által támasztott követelményeket. Ami azonban az olyan előírásokat illeti, mint amely szerint a terheltet valamennyi bűncselekményéért lehetőleg ugyanabban az eljárásban és az ügy minden más terheltjével együtt kell felelősségre vonni, a büntetőjogi egység és halmazat, továbbá a társas elkövetési alakzatok és a bűncapcsolatok büntetőjogi kategóriáinak figyelembevételével olyan nagy számú terhelt elteni és olyan nagy számú cselekmény miatti „ügyet” produkálhatnak, amelyben az eljárással szemben támasztott „minőségi” követelmények másodlagos jelentőségűvé válnak. Az említett előírások az időszerűséget bizonyosan nem szolgálják.

Az úgynevezett „monstre perek” száma talán nem nagy, de a velük összefüggő helyzet a képtelenhez közelít. Ha az eljárásjog reformja ezt fel tudná számolni, igen figyelemreméltó eredményt könyvelhetne el. A 2016. év az elképzelések szerint új eljárási kódex születésének éve lesz. Remélhetőleg ebben a kérdésben is hoz újdonságot. Minthogy azonban e konferencia idején (2015 szeptemberében) csak a kodifikáció elveiről tudhatunk, a tervezett kódex tartalmát csupán találgatni lehet.

Elmondható, hogy a büntetőjog és az eljárásjog kodifikációja kölcsönhatásának leírása sajátos képletet igényel. Úgy látom, hogy a kodifikációs munkálatok közötti (vagy egyáltalán: az anyagi és eljárásjog kapcsolatában fennálló) kölcsönhatások helyett inkább arról lehet szó, hogy az eljárásjogban lehetőség szerint meg kell teremteni a büntetőjogban kidolgozott megoldások alkalmazásának a feltételeit. Ez persze nevezhető *kölcsönhatásnak*, de csak akkor, ha az egyirányú hatásgyakorlást is annak kívánjuk hívni. Mivel pedig a Btk. már korábban megszületett és hatályba lépett, a készülő eljárási törvényre nem sok ilyen feladat hárul: az anyagi jog változása miatt szükséges módosításokat a hatályos eljárási törvényen már végre kellett hajtani, s azokat az új törvény átveheti (feltételezve természetesen, hogy beleillenek a kodifikátorok elképzeléseibe).

A különös rész változásai általában nem igénylik az eljárási törvény módosítását. Egyes vélemények szerint azok legfeljebb az észszerű működés érdekében létrehozott különjárássok bevezetését kívánhatják. Az általános rész változása viszont indikálhat bizonyos eljárásjogi reakciókat, mert ilyenek nélkül esetleg az új anyagi jogi megoldás vagy intézmény holt betű marad.

E veszély a büntetőjog és az eljárásjog közötti szemléletkülönbség következménye. Az anyagi jog előírást, absztrakt szabályt vagy valamilyen feltételezett helyzetre kidolgozott absztrakt megoldást foglal törvénybe, s ezzel megvalósult, amit várhatunk tőle. Az anyagi jog bizonyos előírásait azonban a megfelelő eljárásjogi rendelkezés

hiányában a bíróság nem tudja törvényesen alkalmazni. Pontosabban: a büntetőjogilag törvényes megoldás alkalmazásának az eljárási törvényességét viszonyítási alap (az alkalmazás módjára vonatkozó szabályok) hiányában nincs mihez mérni. (A helyzetet egy többé-kevésbé abszurd példa jól szemlélteti: Az ügyész a sikeres közvetítői eljárás alapján az öt évig terjedő szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény miatt vádat emel, és indítványozza a korlátlan enyhítést. Eljárásjogi eligazítás hiányában eldönthetetlen, hogy törvényesen ítélezett-e a bíró, aki megállapítva a közvetítői eljárás sikerességét, a büntetési tétel felső határa közelében határozta meg a „korlátlanul enyhített” büntetést. Az álláspontok a bírói döntésről valószínűleg különböznek.)

Az eljárásjog a büntetőjog által ráhagyott feladatot nem mindig képes tökéletesen ellátni. A kudarcot nem teszi jóvá, hogy a büntetőjognak az eljárásjog legalább feladatát nem ad. Ezt nem is teheti, mert – mint tudjuk – az eljárásjog az anyagi jog szolgálóleánya: annak az érvényesítésére hivatott.

A büntetőjogi és büntető eljárásjogi kodifikáció kölcsönhatásainak részletesebb tárgyalására a rendelkezésemre álló idő korlátozott volta miatt nincs módom. Annak ellenére, hogy a kölcsönhatások létét illetően eléggé szkeptikus vagyok, a részletek elemzését lényegesnek tartanám. Sajnálom, hogy az idő szorításában nem fordíthatok rájuk nagyobb figyelmet. Úgy vélem azonban, hogy a részletesebb tárgyalás a felvázolt képet legfeljebb árnyalná, de alapvetően nem változtatná meg.

II.

Másodikként a szabálysértési jog újrakodifikálását vizsgálom a kölcsönhatások szempontjából.

Hiábavaló lenne vitatni, hogy a szabálysértési jog és a büntető anyagi jog kapcsolata akár a büntetőjog rendszerének formálásában is jelentőséget kaphat. A Csemegei-kódex büntett-vétség-kihágás trichotómiájának megszűnése és az igazgatás területére tartozó szabálysértések kategóriájának felállítása a büntetőjog rendszerét mélyrehatóan érintette, mint ahogy mélyen érintené az is, ha a szabálysértések visszanyernék régi büntetőjogi méltóságukat.

A szabálysértések és a büntető anyagi jog viszonyában, illetőleg a kodifikációs folyamatban felismerhető kölcsönhatásokat meg sem próbálom tárgyalni. Ezt azoknak hagyom, akik nálamnál illetékesebbek. Azzal összefüggésben azonban, hogy a hatályos szabálysértési törvény világosan kimondja, miszerint a jogalkotás – ha úgy tetszik, a kodifikáció – a szabálysértéseket kriminális cselekménynek tekinti, teszek egy-két megjegyzést.

Sok más szerzővel együtt attól tartok, hogy a preambulumba foglalt állítás nem állja meg a helyét. A különböző szabálysértéseket megvizsgálva bátran állíthatjuk, hogy számos esetben egyértelműen igazgatásellenes, és nem kriminális jellegű magatartást szankcionál a törvény. Látható továbbá ezen kívül az is, hogy csakúgy, mint korábban, a szabálysértések anyagi joga erősen támaszkodik a büntetőjogra, a szabálysértési eljárás pedig a büntető eljárásjog nyomán halad. Akár az a megállapítás is igaz lehet, hogy a szabálysértési eljárás közelebb áll a büntető-, mint a közigazgatási eljáráshoz.

Ami a szabálysértési eljárást illeti, kifejezett ellentmondást látok a szabálysértések kriminális jellegének törvényi hangsúlyozása és az eljárási kezelésük módja között. A részletek kifejtésére talán nincs szükség, néhány tény említése azonban jótékonyan járulhat hozzá a megállapítás helyességének igazolásához.

Az egyik ilyen a szabálysértési jog létrejötte óta fennálló probléma továbbélésére vonatkozik. Több évtizedes múltja van annak a szerencsétlen tapasztalatnak, hogy érdemesebb a büntetőjogilag és szabálysértési jogilag egyaránt tilalmazott magatartásokból a szabálysértési határt a büntetőjog irányába átlépni, mert a büntetőjog uralma alá csak alig bekerülő magatartás szankcionálása enyhébb, mint a súlyos szabálysértésé. A ma még újnak mondható szabálysértési törvény sajnálatos módon nem törekedett a helyzet normalizálására. Sőt, ha lehet, a szabálysértésekre megállapított szankciók szigorításával még *rontott is rajta*.

A Btk. és a szabálysértési törvény ugyanazt az évszámot viseli. Így aztán különös (ahogyan erre ugyancsak sokan rámutattak), hogy a két kódex egyike sem vesz különösebben tudomást az említett kérdésben a másikról. Ehhez persze hozzá kell tenni, hogy talán nem is lett volna elegáns, ha a korábban elfogadott szabálysértési törvényre tekintettel az ellentmondást csökkentendő a Btk.-t igazították volna át. Az összhang megteremtésének ez a módja drákói szigorításokat igényelt volna a büntetőjogban. Kétségtelen viszont, hogy így jó alapja lenne a konferencia címében rejlő, a kölcsönhatások fennállására vonatkozó vélelemnek.

Az eljárásjogi vizsgálódás is szolgál néhány különlegességgel. Kiragadott példaként említem a Király Eszter által a *Belügyi Szemle* hasábjain részletesen tárgyalt problémát. Szerinte a szabálysértési határozat jogereje (amely – mint a preambulumból tudjuk – kriminális cselekményre vonatkozik) nem áll összhangban a büntetőeljárás szabályozással. Ez olyan abszurd helyzethez is vezethet, hogy a szabálysértési hatóság határozatának a *ne bis in idem* hatása híján a szabálysértésként elbírált és szankcionált magatartás miatt lefolytatható a büntetőeljárás és büntetőjogi büntetés is alkalmazható.⁴

⁴ Lásd KIRÁLY Eszter: A jogerő két jogág erőterében. *Belügyi Szemle*, (2013) 7–8., 118–130. o.

Megemlítem még a sokak által jelzett másik jelentős problémát is, mégpedig azt, hogy a szabálysértési eljárás nem bővelkedik garanciákban, és a tisztességessége is könnyen megkérdőjelezhető. A strasbourgi gyakorlat szerint a magyar szabálysértési eljárásra vonatkoznak a büntetőeljárással szemben támasztott követelmények, mint-hogy a cselekmények kriminális jellegűeknek minősülnek, a szabálysértési jogkövetkezmények pedig nehezen különböztethetők meg a büntetőjogi büntetésektől. Itt nem ártott volna az *erőteljesebb büntetőeljárási hatás*. A szabálysértési kodifikátorok nem így látták.

III.

Utoljára maradt a Büntetés-végrehajtási Kódex és a Be. kapcsolatának kérdése. Ennek egyik jellegzetessége, hogy a két jogterület *elszakadása* teremtette azt a helyzetet, amelyben egyáltalán szó lehet kölcsönhatásokról.

Elméleti szempontból a büntetés-végrehajtás a büntetőeljárás részének is bátran felfogható lenne, de a realitás az, hogy már jó ideje *önálló területnek* számít. A két terület jogágilag elkülönül egymástól.

A büntetés-végrehajtás feladataiból következően a jogi szabályainak egy része speciális jellegű: a büntetések végrehajtásának megvannak a sajátos céljai, eszközei, elvei. (Az utóbbiakra vonatkozóan megjegyzem, hogy 1995-ben Kabódi Csaba éppen a Király Tibor tiszteletére kiadott *Tények és kilátások* című kötetben tett közzé igen figyelemreméltó dolgozatot, amelyben bemutatta a büntetés-végrehajtási jog elveinek egy lehetséges rendszerét.)⁵ Könnyen belátható, hogy a büntetés-végrehajtás speciális feladatai olyan technikai megoldások alkalmazását is követelik, amelyek a tág értelemben vett büntetőjog egyéb területeitől távolabb állnak. Ilyenek például a szabadságvesztés végrehajtásánál az őrzés feladatának ellátását biztosító rendelkezések, vagy, mondjuk, a börtön belső viszonyait rendező előírások.

Vannak azonban olyan elemek is, amelyek egyértelműen felfoghatók büntetőeljárási jellegűnek is. Ezek esetében csupán jogalkotói elhatározás kérdése, hogy a Be.-ben vagy a Bv. törvényben jelennek-e meg. A Be. különleges eljárásai körében ilyen például a büntetés-végrehajtás fokozatának utólagos megváltoztatása. Valószínűnek tartom, ha ezt az intézményt a Bv. törvény tartalmazná, az is teljesen helyénvaló lenne, feltéve természetesen, hogy ahol bírói döntésre van szükség, az erre vonatkozó előírásokat és szabályokat a rendelkezések a Be.-vel összhangban határoznák meg. Az

⁵ Lásd KABÓDI Csaba: Alapelvek a magyar börtönügyben. In ERDEI Árpád (szerk.): *Tények és kilátások. Ünnepi tanulmányok Király Tibor tiszteletére*. Budapest, 1995. 168–187. o.

ilyen lehetőség azonban egyirányú utca: a büntetés-végrehajtás speciális szabályai aligha találnák meg a helyüket a büntetőeljárás törvényben.

IV.

Lassan a végére érek a mondanivalómnak. Elismerem, hogy nem bántam igazságosan a különböző területekkel, és jóval több időt fordítottam az anyagi jog és az eljárásjog kapcsolatának a tárgyalására, mint a többiekére együttvéve. Valószínű azonban, hogy mások is követnek el hasonló igazságtalanságokat, amelyek a különbségeket a konferencia végére kiegyenlítik.

Mielőtt ténylegesen a befejezéshez érnék, megemlítek egy összefüggést, amelyre mindenképpen figyelemmel kell lenni, amikor az eljárásjogi kodifikáció gondolata felmerül. Ez pedig az eljárásjog és a szervezeti jog szoros kölcsönhatása. Az eljárásjog szabályozásának módját ugyanis jelentősen befolyásolja, hogy milyen szervezetre vagy szervezetekre hárul az eljárás lefolytatása.

Ahogy mintegy húsz évvel ezelőtt (a hatályos törvény előkészítése idején) láttam, úgy látom ma is: a szerencsés helyzet az, amikor a büntetőeljárás szabályait és a szervezeti (alapvetően bírósági szervezeti) törvényeket a kodifikátorok egymásra tekintettel alkotják meg. Ilyen alkalom először a 19. század utolsó harmadában, másodszor pedig a 20. század utolsó évtizedében kínálkozott, mindkettő nagy reformok idején. Az utóbbi alkalommal a jogalkotók nem sok hasznát vették a lehetőségnek – a kétfokú fellebbezés és az ítéletátlák körüli huzavona ezt bizonyítja.

A jelenlegi büntetőeljárás kodifikáció állásáról nincsenek hivatalos információim. Egy dolog azonban majdnem bizonyos, nevezetesen az, hogy a szervezetek ugyanazok maradnak, mint amelyek ma is működnek. Ez számos szempontból meghatározó jelentőségű tény. A fellebbezési rendszer például aligha változtatható egyfokúra, ha a bírósági szervezet nem változik, mert az a kétfokú fellebbezés gondolata jegyében alakult ki. Az elfogadott koncepció is csak a reformatórius és kasszatórius jogkör terjedelmének az újragondolását helyezi kilátásba.

A mai konferenciának nem tárgya a tágabb értelemben vett büntetőjogi területeken lefolyt vagy éppen folyamatban levő kodifikációs tevékenység, valamint a szervezeti jog kölcsönhatásainak a tárgyalása. Ennélfogva az iménti rövid fejtegetéssel is túlterjeszkedtem a mandátumon, melyet a mai előadásra szóló felkéréssel kaptam. Abban ugyanis csupán a büntetőjogi, a szabálysértési jogi, valamint a büntetés-végrehajtási jogi kodifikációnak, illetve a büntető eljárásjogi kodifikációnak a kölcsönhatásairól történt említés. A szervezeti jogot a saját elhatározásomból illesztettem a képbe.

A magyarázatom e szabadosagra az, hogy a kodifikációs kölcsönhatásokat illetően – eléggé negatív attitűdöket mutatva – a fenntartásaimat hangoztattam, s úgy

véltem, ezt ellensúlyoznom illenék valamilyen tényleges kölcsönhatásra utalással. A magyarázat azonban nem mentség. Ezt tudva is reménykedem azonban, hogy megbocsájtják az önkényeskedést.

Amit az imént jeleztem, bekövetkezett. A mondanivalómnak ténylegesen a végére értem. Így tehát gratulálok az ünnepeltnek, Király Tibornak, és megköszönöm neki, valamint önöknek is, hölgyeim és uraim, a kitüntető figyelmet.

Kényszeres kodifikáció²

A készülő, új büntetőeljárás törvény kapcsán a jogalkotó a kodifikáció meghirdetésétől kezdve kodifikációs kényszerre hivatkozik, elsősorban az új Btk. hatálybalépésére tekintettel. Álláspontom szerint viszont napjainkban nem kodifikációs kényszer van, hanem a kényszeres kodifikáció uralkodott el.

Korreferensként Erdei Árpád *Van-e kodifikációs kényszer* címmel elhangzott előadása leginkább abban erősített meg, hogy a kodifikációs kényszerszert – ha van – a jogalkotás manapság magának teremti. Kényszerszert már az anyagi jog újrakodifikálásakor sem érzékeltem, s még kevésbé látom indokoltnak az eljárásjog tekintetében. Egyetértve az elhangzottakkal, az előadást csupán két tételmondattal egészíteném ki. Az egyik, hogy a dogmatikailag jól megalapozott eljárásjogok általában is jól bírják az anyagi jog változásait, alkalmazhatóságuk ugyanis nincs közvetlen kapcsolatban az anyagi jog tartalmával, az anyagi jog érvényesülésének csak keretet biztosítanak. A másik, hogy a büntetőeljárás törvény esetében – a dolog meritumát tekintve – amúgy sincs túl sok választásunk egy újrakodifikáció során sem, minthogy az „eljárástípusok” nem állnak rendelkezésre végtelen kínálatban.³ Formálisan abban dönthetünk, hogy akkuzatórius, vegyes vagy inkvizitórius legyen-e az eljárás, ténylegesen azonban ez is el van döntve. Ismereteink szerint a modern, a nemzetközi egyezményeknek is megfelelő büntetőeljárás követelményeinek a vegyes típusú eljárás felel meg, s ez a körülmény nagyrészt meg is határozza a rendszert, valamint a szabályok lényegét. (Arról pedig egyébként sem esett szó, hogy a ma alkalmazott vegyes típusról bármi másra áttérnének.)

---

¹ Kadlót Erzsébet ügyvéd, c. egyetemi docens (SZTE ÁJK).

² A 2015. szeptember 25-én elhangzott korreferátum szerkesztett változata.

³ A modellekről részletes összehasonlító jogi elemzés: HERMANN, Joachim: Modellek a büntetőeljárás reformjához Kelet-Európában: összehasonlító jogi megközelítés. *Magyar Jog*, (1997) 6. sz., 322–332. o.

A kodifikáció „funkcionális” megközelítése

Az eljárásjog alapvető célja, értelme, alkotmányos rendeltetése – különösképpen az elsődlegesen az imperatív felfogást követő jogrendszerekben – a jogbiztonság és a garanciák biztosításában rejlik. Ezért az anyagi jog változásainak önmagában nem is lehet kényszerítő ereje az eljárás rendjének kialakítására. Ergo az az érv nem helytálló, hogy „azért kell új büntetőeljárási törvényt írni, mert írtunk új büntető törvénykönyvet”. Önmagában egy ilyen állítás még akkor sem lenne szükségképpen igaz, ha az eljárási törvényünk a „jogi műemlék” kategóriájába tartozna. Valójában pedig a hatályos törvény a vegyes rendszerű eljárás korszerű alkotása, amely alig másfél évtizedre tekint vissza.

A fenti „alaphivatkozást” kiegészítő – szintűgy gyakran elhangzó – magyarázat, hogy a büntetőeljárási kodifikáció azért múlhatatlanul szükséges, mert össze kell fűsülni az anyagi jog és az eljárásjog ütközéseit – hasonlóképpen valótlan. Nincs ma semmiféle ütközés az eljárásjog és az anyagi jog között. Ha lenne, az igen nagy baj volna, mert nem jelentene kevesebbet, mint azt, hogy konkrét büntetőeljárások az alaptörvény követelményeivel ellentétesen, a hatóságok és a bíróság szabad értelmezési tartományára, az egyes bírák eseti értékválasztására bízva folynak.

Kétségtelen tény, hogy a hatályos büntetőeljárási törvény kissé „zilált” állapotban van. Ennek azonban semmi köze az anyagi jog változásaihoz. A kusza állapot oka kizárólag az a veszedelmes kodifikációs excesszivitás,⁴ amelynek folyamányaként átgondolatlan módosítások követték egymást. Többen, többször elmondtuk, hogy a büntetőjog (az anyagi jog is) egyszerűen – általánosságban és kormánysemlegesen jogalkotói ballépésektől támogatva – az utóbbi két évtizedben a társadalmi frusztráció levezetésének eszközévé vált. A Be.-nek a merőben célszerűségi alapon fogant újabb és újabb, gyakorta szövegezésükben is silány, következményeiben végig sem gondolt, befejezetlen szabályok tömegét keletkeztető toldozgatásai természetesen sem a jogszabály koherenciájának, sem kezelhetőségének, sem alkalmazhatóságának nem tettek jót; ellenben rohamtempóban rontották a jogtiszteletet, a jog hitelességébe vetett bizalmat. Gondoljunk csak például a legutóbbi változtatásra, az úgynevezett kiemelt ügyek eljárására, amit úgy sikerült kodifikálni, hogy eredeti formájában még egy fél évet sem élt (hozzáteszem: szerencsére), most pedig itt állunk egy erősen csonka „külön szabály-együttessel”, ami a gyakorlatban – azon kívül, hogy mérhetetlen bosszúságot okoz a jogalkalmazóknak, mert nem enged követni a normál kitűzési/ügybefejezési rendet – semmire se való. Már a kodifikáció felvetésekor sem lehetett tudni, hogy milyen célja lehet egy ún. kivételes eljárással a jogalkotónak, továbbá hogy

⁴ Az excesszivitás kifejezést itt most a szó minden értelmében használom: túlzott, mértéktelen, kicsapongó, féktelen, sőt lassanként már frivol.

mely ügyek, milyen rendszer szerint fognak ez alá tartozni, és milyen gyakorlati haszna lesz az egésznek. Az azonban tudható és a kommunikációból lekövethető volt, hogy az így kialakítandó szabályrendszer mindenképpen a garanciák csökkentésével jár majd, méghozzá a legsúlyosabb ügyekben. A későbbiek során az Alkotmánybíróság osztotta is mindazon kifogásokat, melyek már a kodifikáció időszakában sorjáztak, és villámsebessen kitisztította, vagy ha úgy tetszik, megtisztította az alkotmányellenes, eljárásjogilag pedig rendszeridegen elemektől ezt a fejezetet. Ami maradt, nos, azért bizony kár volt ismételten megtörni az eljárásjogi koherenciát.

Az említett példa annak alátámasztására is alkalmas, hogy pusztán a hatékonyságra, gyorsításra hivatkozással sem lehet ma igazolni egy kodifikációs szintű változást. A garanciális elemek terhére érvényesülő célszerűségi megfontolásoknak ugyanis alaptörvényi szintű, meglehetősen világos korlátai vannak. Önmagában a törvény előtti egyenlőséget, a jogbiztonság követelményét, valamint a tisztességes eljárás számos elemét sérti, ha ügyekre szabottan – s még inkább az ügyek mögött jól felismerhető, személyekre koncentráló politikai megfontolások alapján – kivételes „alstruktúrákat” állítunk fel.

Ezzel nem arra utalok, hogy az eljárási törvényen belül nem létezhetnek – a mai dogmatika szerinti – külön- vagy különleges eljárások. Kár lenne például a garanciák biztosítása mellett folyó, a gyorsítást is szolgáló konszenzuális eljárások elveszejtéséért, mint ahogyan észszerűtlen volna bevezetni a bírói közreműködés mellett zajló – szükségképpen – utólagos eljárásokra vonatkozóan az általános eljárás szerinti követelményeket. Az előbbiek esetében éppen hogy azok térnyerése forszírozandó, ami leginkább a gyakorlat átalakítását kívánja, az utóbbiak esetében pedig további egyszerűsítést is el tudok fogadni.

S ha már a különjárásokról esett szó, nem állom meg, hogy itt is rámutassak az anyagi jog – eljárási jog közvetlen összefüggéseinek illuzórikus voltára. Mint az közismert, a jogalkotó – nem is tudni pontosan, milyen megfontolásból – száműzte a fiatalkorúak bíróságának intézményét a magyar büntetőeljárásból. Viszont meghagyta a fiatalkorúakra vonatkozó speciális anyagi jogi rendelkezéseket, amelyek bármilyen szabályok mentén folyó eljárásban korlátokat állítanak a bíróság elé, azokat negálni nem lehet. Az is tény, hogy a Be.-ben – a speciális illetékességre vonatkozó szabályok kivételével (ami persze a dolog lényege volt) – a különjárásokat tárgyaló fejezetben ottmaradtak az eljárási szabályok. Csakhogy! A valóságban ezek az eljárási szabályok – néhány kivételtől eltekintve – önmagukban eddig sem jelentettek extra garanciákat, csak annyiban, amennyiben a szervezeti törvények, illetve további jogszabályok (például a pártfogókra vonatkozó rendelkezések) ennek tartalmat adtak. Miközben tehát az nagy baj, hogy megszűnt a speciális illetékesség, mivel ez a gyakorlatban a fiatalkorúak ügyeiben járatlan bírák közreműködése folytán krudélis ítéletekhez vezetett, ez a hiba rámutat egy további – általános – kodifikációs hiátusra. A fiatalkorúak

bíróságának megszüntetése következtében előálló jogalkalmazási lapszusok nem egyszerűen a bírói alulképzettség következményei, hanem a szervezeti jogra tartozó megoldandó kérdések. Az ítélkezésben előforduló oszcilláció elkerülésében tehát a bírák alkalmazására, képzésére, a bírói szervezetre vonatkozó jogalkotásnak sokkal nagyobb szerepe lehet, mint az anyagi jognak.⁵ Az ítélkezés minőségének palládiuma a példától eltekintve is sokkal inkább a működési feltételek garanciáiban keresendő, semmint az anyagi jog – eljárási jog közvetlen összefüggésében.

Kodifikáció-e az összefésülés?

Nem vitás, hogy napjainkra az eredeti (elfogadott szövege szerinti) állapotához képest a büntetőeljárási törvény – sok tekintetben – apró elemeire esett szét. Sokan és sokat írtak ennek a törvénynek a hányattatott sorsáról, s már a módosítás első pontján szimbólumává vált a jogalkotás romlásának. Eladdig példátlan volt, miszerint egy törvény hatálybalépése úgy halasztódjék el, hogy közel két évvel korábban ígérték meg a hatálybalépést, vagyis ilyen kivételesen hosszú tartamot biztosított a jogalkotó a felkészülésre. „Kegyelmi állapot” uralkodott: két évvel korábban készen volt a jogszabály, kihirdették, az egyetemeken már az új jogot tanították, az igazságszolgáltatás aktív résztvevői pedig önmaguktól és szervezett keretek között is készültek alkalmazására. Az első novellával azonban a jogalkotó „visszaigazította” a jogszabály lényeges elemeit a kodifikációt megelőző állapothoz, majd –szinte már a jogbiztonság megcsúfolásaként – a törvény évente többször szenvedett el újabb és újabb módosításokat. Sokszor már nem is volt érdemes megtanulni az új normát, mert mire alkalmazni kellett volna, vagy maga a jogalkotó, vagy az Alkotmánybíróság megsemmisítette azt.

Ettől még azonban – elvileg – mindenkor lehetett volna akár legalább formálisan a jogbiztonság követelményének megfelelő eljárási törvényünk, noha tartalmilag a gyakori módosítások eleve ellentmondanak ezen alkotmányos elv követelményének. A kodifikáció folyamatából azonban – ahogyan más jogterületeken is – eltűnt az a fajta facilitáció, amely korábban az összhangzattan megteremtését volt hivatott biztosítani. A módosító szöveget rendszerint anélkül fogadták el, hogy megtörtént volna annak következetes végigvitele magán a Be. szövegén, és összefésülése más jogszabályokkal. Így születtek meg a befejezetlen szabályozások és a *lex imperfecta* rendelkezések.⁶

⁵ A szervezeti jog – eljárási jog összefüggéseire Hack Péter már a hatályos Be. kodifikációja kapcsán nyomatékosan hívta fel a figyelmet. Részletesen: HACK Péter: *A büntetőhatalom függetlensége és számonkérhetősége*. Budapest, 2008. 22–24. o. és 257–345. o.

⁶ Részletesen: KADLÓT Erzsébet: A jogbizonytalanság múzeuma, avagy barangolások az új büntető-eljárási törvény útvesztőiben. *Magyar Jog*, (2004) január, 21–33.o.

Az tehát nem vitás, hogy az alkotmányos minőség biztosítása érdekében a hatályos törvényt össze kellene fésülni önmagával és a jogrendszer más elemeivel. Az összefésülés azonban még nem kodifikáció. Ha tehát fennáll valamilyen kényszer: azt én az összhangzattan megteremtésére irányuló kényszernek, és nem új törvény megalkotását inspiráló kodifikációs indikátornak tekintem.

Anno két módszer volt a Be.-hez hasonló (persze ezt a szintet meg sem közelítő), agyonmódosított törvények kezelésére:

- a) az egységes szerkezetbe foglalás,
- b) a kodifikáció.

A számítástechnika kora előtt az egységes szerkezetbe foglalás rendkívül nagy jelentőségűnek számított. Ennek keretében az igazságügy-miniszternek időről időre egységes szerkezetbe foglaltan meg kellett jelentetnie a *Magyar Közlönyben*, illetőleg a szakmai közlönyökben azokat a jogszabályokat, amelyek a kívántnál több módosítást szenvedtek el; s ezt az alkalmat használta fel a jogalkotó a más jogszabályokkal történő kiigazításra is.⁷ Ma már ennek nyilvánvalóan nincs terepe, jelentősége, hiszen a módosítások egységes formátumban azonnal megjeleníthetők az elektronikus jogtárakban, papíralapú jogszabályt pedig csak kivételes esetekben és kivételes környezetben használunk.

A kodifikáció ellenben mindig is arra szolgált, hogy alapjaiban, rendszerszinten új jogszabály jöjjön létre, amikor a szabályozás alapjául szolgáló elvek, a jogalkalmazás struktúrái vagy a jogalkalmazó hatóságok működési szabályai változnak oly mértékig, hogy ahhoz a részletszabályokban is új típusú rendelkezéseket kell hozzátenni. A büntetőeljárásnál maradvá, például a büntetőeljárás törvény időről időre változott az eljárás vezérelve: a vádelv tekintetében. Az soha nem volt vitás, hogy az akkuzatórius vagy vegyes eljárásnak más, mint a vádelv, egész egyszerűen nem lehet az alapja. A váddal való rendelkezés kapcsán azonban az eljárás meritumát illetően voltak olyan változások, amelyekhez egészen más, az ügyészség és a bíróság hatalmának, működési terepének alapjait érintő funkcionális elemek tartoztak. A kodifikált büntetőeljárás rendszerben eredetileg a váddal való rendelkezés joga csak a vádlót illette meg, majd jöttek a boldogtalan 50-es évek, amikor is ebben a kérdésben alapvető változások történtek. Amikor azonban a váddal való rendelkezés joga a bíróságot is – általános vagy kivételes jelleggel – megillette, szükségképpen alakítani kellett

⁷ Annak részletezésétől most eltekintek, hogy ez alkotmányosan nem mindig kielégítő módon történt. Az Alkotmánybíróság nem véletlenül emelte fel a szavát már működése kezdetén a „kézirathiba”, s egyéb más hivatkozások szerinti „jogkiigazításra”. Igaz, a helyzet később sem javult, az elektronika korában pedig egyszerűen az elektronikus kiadásért felelős kiadó végezte az „utánjavítást”, olykor meglepő eredménnyel. Mindez azonban egy másik tanulmányra tartozik.

nem csupán a tárgyalás szerkezetén, hanem a jogorvoslati, rendkívüli jogorvoslati szabályokon, a felek jogain és az előkészítésre vonatkozó rendelkezéseken is. Függetlenül a váddal való rendelkezési joghoz kapcsolódó egyes megoldások alkotmányos tartalmának – az akkori alkotmány szerint is – megkérdőjelezhető voltától, az mindenképpen a jogbiztonság és a büntetőeljárás tiszta önazonosságának megteremtését szolgálta, hogy a vezérelv tartalmának koncepcionális módosulásához kapcsolódóan egységes irány, és legalább összesimuló, összerendezett részletszabályok mentén történt meg a szabályozás. A vádelvvel való kísérletezés – remélhetőleg végleges – feladását követően az 1973. évi I. törvény hosszú távra elrendezte a kodifikáció problémáját, s ha a hatályos törvény mai állapotát tekintjük, tulajdonképpen maradhatott volna is minden eszerint. Az 1998. évi XIX. törvény megszületését az igazolta, hogy a jogalkotó a klasszikus vádelv megerősítéseként, mind a nyomozásra, mind a tárgyalásra vonatkozó új koncepciót tervezett. Az aktaközpontú eljárással szemben – a kodifikált szöveg eredeti állapota szerint – lerövidült a nyomozás, módosultak a bizonyítási szabályok, a nyomozás kizárólag a bizonyítékok összegyűjtését szolgálta volna, a tárgyaláson pedig a keresztkérdés rendszerében gondolkodva, a túldimenzionált bírói szerep került volna a helyére, kizárólag a törvényesség biztosítása és az ítélezés funkciójának szerepét magáénak tudva. (Az első módosító novella pontosan ezt a két alapvetően új elemet vette ki a rendszerből.)

A nagyközönség számára eddig megismerhető koncepció alapján a jogalkotó a fentiekhez hasonló volumenű változtatásokat nem tervez. Akkor pedig adódik a luciferi kérdés: „Aztán mi végre az egész teremtés? / Dicsőségedre írtál költeményt, / Beléhelyezted egy rossz gépezetbe, / És meg nem únod véges-végtelen, / Hogy az a nóta mindig úgy megyen.”⁸

Álláspontom szerint ezért amire most szükség lenne, azt leginkább a jog „kitisztításának” nevezném. Kétségtelen, hogy ezt a törvényt kissé rendbe kellene tenni, ami meghaladja az egységes szerkezetbe foglalás elmúlt kategóriáját, de önmagában nem éri el az újrakodifikációs ingerküszöböt. A koncepcióban semmi olyan elem nincs, ami az eljárásjog gyökeresen új alapokra helyezését juttatná kifejezésre, ugyanakkor semmi nem fogja megóvni az újrakodifikált törvényt a széteséstől, ha a jogalkotó nem változtat azon a hozzáállásán, miszerint a büntetőjogot *panaceaként* kezelve, a büntetőjogi jogszabályokat csak az aktuálpolitika verbális kommunikációs kisegítő eszközének tekintve naponta, hetente, havonta változtatja a részletszabályokat.

Az egyszerűen az imperatív felfogás túldimenzionálása, hogy bármit joggá lehet tenni, csak törvénybe kell iktatni. A tömegesen termelt jogszabályok közül sok csak írott malaszt marad, nem szólva arról, hogy a bírói gyakorlat gyakran megtagadja

⁸ MADÁCH Imre: *Az ember tragédiája*. Első szín. 2011.

ezeknek a részletszabályoknak az alkalmazását. Remek technikák vannak arra, hogy úgy alkalmazzuk az új eljárásjogi jogszabályt, mintha az valójában nem is létezne, különösen, ha annak belső ellentmondásai lehetőséget kínálnak egy-egy szabály kiürítésére.

Új törvény márpedig lesz

Tudjuk jól: ha azt a politika eldöntötte – márpedig eldöntötte –, hogy új törvény lesz, akkor lesz. Így annak szükségtelen voltát eleddig igazolva is érdemes megnézni, hogy mit várhatunk el/várjunk el az újrakodifikált büntetőeljárás törvénytől. A megközelítem nyilván hiányos és szubjektív lesz, minthogy minden ilyen megközelítés szükségképpen az.

1. Az egyik legfőbb elvárás, hogy a kodifikáció szakítsa meg azt a tendenciát, ami a garanciák felszámolásának, az alkotmányos (alaptörvényi) követelmények fellazításának az irányába mutat. Ilyen például a kivételes eljárások sokasodása, ami rendeltetésénél fogva nem szól másról, mint a jogok korlátozásáról, és még jó esetben is mindig az alkotmányosság határán mozog. Ez azért veszélyes, mert innen csak egy lépés kell, hogy – a praktikus jogalkalmazásra predesztinált – jogalkalmazó a képlékeny határt átlépve alaptörvény-ellenes eljárásokat folytasson. A büntetőeljárás törvény egyik legfőbb feladata az alapjogok és alapvető alkotmányos jogok garantálása az eljárás valamennyi szereplőjének, ezért a jogalkotó az alaptörvényi rendelkezések biztosításakor nem lehet szűkkeblű.

2. Világosan döntse el végre a jogalkotó, hogy milyen szerepet szán a büntetőeljárás hatóságoknak és a bíróságoknak; tegye le a voksát világosan a funkciók tisztán tartásának elve mellett. Ma ugyanis a bíróság – az anyagi igazság megvalósításának teljesíthetetlen terhe mellett rogyadozva és az előírt követelményre vonatkozó kaotikus szabályoktól összezavarodva, rá nem tartozó feladatokat felvállalva, szükségképpen a bírói szemlélet torzulásával járóan, és ezáltal és önmagában is a garanciákat veszélyeztetően – egyszerre lát el nyomozási feladatokat, vádképviseletet és ítélezést. Ez még bőven a dicstelen ötvenes évek rontásának maradék következménye a Be.-ben, amit itt az ideje a bizonyításra vonatkozó általános szabályok (75. §), a tárgyalási rendelkezések és a jogorvoslati eljárásban gyakorolható, a megalapozatlanságra vonatkozó következmények kakofóniájának kiküszöbölésével megoldani.⁹

⁹ Részletesen erről: KADLÓT Erzsébet: A vád igazsága. In ERDEI Árpád (szerk.): *A büntető ítélet igazságtartalma*. Budapest, 2010. 23–44. o.

Fogadjuk el, hogy ábrándokat nem kergethetünk, és mondjunk le végre az anyagi igazság zűrzavaros, „ihletett” üldözésére vonatkozó – kizárólag az ítélkezésre predestinált bíróság terhére szólóan megállapított – kötelezettség teljesíthetetlen követelményéről. A vonatkozó bizonyítási szabályok révén a jogalkotó légvárat épített, amibe csak a bíróságokat költöztette be.

3. Tegyen rendet a kodifikátor abban, amit a hatályos törvény állandó módosításai révén, már az első módosító novellával végleg összekevert: nevezetesen a nyomozás–tárgyalás viszonya, a szakértői kérdések és a kényszerintézkedések témájára vonatkozó rendelkezésekben. Álláspontom szerint most ez a három legfőbb „méregforrás” a hatályos szabályozásban, és egyben a legfőbb akadálya annak, hogy ma Magyarországon megkérdőjelezhetetlenül tisztességes eljárásokat lehessen folytatni. (Természetesen a tisztességes kifejezést én az Alaptörvény, illetőleg az Emberi Jogok Európai Egyezménye kontextusában értem.)

A hatályos törvénynek a nyomozás korlátozott jelentőségéből kiinduló eredeti szövege idején még érthető volt az a koncepció, hogy a nyomozás során a védelemnek korlátozott irat- és bizonyítékmegismerési lehetőségei vannak. A még hatálybalépést megelőző visszarendeződés azonban ennek a koncepcióját alkotmányosan is megkérdőjelezte, mivel továbbra is maradt az aktaközpontú eljárás. A legnagyobb károkat azonban a védelem számára a kényszerintézkedések kapcsán okozta azzal, hogy a legutóbbi időkhöz képest lényegében lehetővé tette, hogy a kényszerintézkedések elrendelésekor, meghosszabbításakor a terhelt és a védő teljes egészében vakon, a kényszerintézkedés megalapozó bizonyítékok ismerete nélkül kényszerüljön szembeszállni az állam büntető hatalmával. Csak az utolsó módosítások következtében vált ugyanis jogosulttá a védelem ezen adatok és adathordozók megismerésére, illetve még a nyomozási bíró ülését megelőző birtoklására. Ez a (szarvas)hiba nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az évek szélén hosszabbított kényszerintézkedések – az Alkotmánybíróságnak a jogorvoslati körből való teljes kirekesztése folytán (ti. alkotmányjogi panasszal kényszerintézkedés miatt nem lehet élni) – végül az EJEK asztalán landoltak, és az állam marasztalásához vezettek. Több mint egy évtizeden át ugyanis mind az ügyészség, mind a bíróság teljes védői (vagy bármilyen egyéb) kontroll nélkül működött, sértve ezzel – minimálisan: a védelemhez való jogon kívül a fegyverek egyenlősége, a jogorvoslati jog, a jogbiztonság követelményét.

Jogi realistiként azt vallom: ma Magyarországon azzal a gondolattal fel kell hagyni, hogy a nyomozás csak operatív funkciót lásson el, mivel ennek az eszmének az alaplépései sem mentek át semmilyen büntetőeljárás hatóságán másfél évtized alatt. Lehet ebbe az irányba mozdulni, de a megvalósulásig hosszú tanulási / elfogadási / szocializációs folyamat vezet, amit – az 1998. évi XIX. törvény tapasztalataiból okulva – pusztán törvényi rendelkezésekkel nem lehet egyik napról a másikra megvaló-

sítani, ha a büntetőeljárás hatósági, bírósági szereplői a jelenlegi mértékben rezisztensek. Az azonban elfogadhatatlan, hogy ez alatt a „tanulási” időszak alatt a védelemhez – mégpedig az Emberi Jogok Európai Egyezményében foglaltak szerinti tartalmilag hatékony védelemhez – való jog folyamatosan csorbát szenvedjen. Márpedig ez ma így van. Ha a terhelt nem áll a személyi szabadságot legsúlyosabban korlátozó kényszerintézkedések hatálya alatt, valójában ma sem fér hozzá akár évekig tartó nyomozás esetén sem az eljárás alakulására mutató iratokhoz, és teljes egészében eszköztelen. Ez oda is vezet, hogy mivel indítványait csak ezt követően teheti meg, az egyes eljárások tárgyalási szakaszai sokkal inkább emlékeztetnek a nyomozási eljárásra, mint a klasszikus értelemben vett tárgyalásra.

Mérhetetlen zűrzavar uralkodik továbbá a szakértőkre vonatkozó rendelkezések körében. Túldimenzionált a gyakorlatban a szakvélemény súlya, amit csak tetéz, hogy a magánszakértők szakmai kompetenciáját akkor sem ismeri el a törvény a hatóság által kirendelt szakértőével egyenrangúnak, ha egyébként – a vonatkozó névjegyzékből személyre szabottan megállapíthatóan – ugyanazon szakértők hol magán-, hol hatósági szakértőként szerepelnek. Az pedig kezelhetetlen megoldásokhoz és elfogadhatatlan eredményekhez vezet, hogy ellentmondó szakvélemények esetén a bíróság – kompetenciahiányosan¹⁰ – a szakértői vélemények ellentmondásosságának okait kutatja, ahelyett, hogy a feloldást szakértői módon várhatná el.

Fogadjuk el, hogy tökéletesen pallérozott sosem lesz semmilyen törvény, ez reménytelen vállalkozás. Az azonban elvárható a kodifikációtól, hogy legyenek olyan alapvető elvek, amelyek mentén valóságosan működhet a részletszabályok értelmezési tartománya. A szabatos normatartalom neutrális törvényértelmezést és törvényelemzést tesz lehetővé. A zavaros, kusza, rendszertanilag és értelmezésre alkalmatlan módon megfogalmazott, változatos, ámde minden körütekintés nélküli helyekre beiktatott részletszabályok ellenben alkalmazhatatlanná teszik az alapvető rendelkezések mentén történő jogértelmezést. Ettől viszont mindenképpen eshetőleges lesz maga a büntetőeljárás, és annak eredménye előbb-utóbb semmiféle tiszteletet nem vált ki. Pontosan ebbe az irányba mutatnak a szakértői vélemények közötti különbségek feloldására vonatkozó azon szabályok, amelyek lehetetlen helyzetbe hozzák az alkalmazó bíróságokat.

4. Át kellene gondolni azt is, hogy szükséges-e ennyi apró részletszabály a törvénybe, ugyanis ez inkább technikai eszközzé silányítja, semmint a jogalkalmazás kerekeinek bátyájává teszi a jogszabályt. A nyomozásra vonatkozó fejezet például tele

¹⁰ A bírói kompetencia hiányát tényként kell kezelnünk, mivel a szakértő kirendelésének eleve az az alapja, hogy a bíróság nem rendelkezik szakismerettel.

van olyan ügyészi felügyeleti intézkedésekkel, amelyek ugyan korábban is léteztek, de korántsem a Be.-ben. Lehet ilyen szabályrendszer, de mivel ez kizárólag a nyomozó hatóságok és az olykor nyomozási feladatokat is teljesítő, máskor csak a nyomozást felügyelő ügyészség egymás közötti viszonyát rendezi el, anélkül hogy erre akár a bíróságnak, akár az eljárás természetes vagy jogi személy alanyainak befolyása / ráhatása lehetne, semmilyen garanciális követelményt nem szolgál ennek a Be.-be történt beiktatása.

Az sincs egészen rendjén, hogy bár a nyomozás során foganatosítandó eljárási cselekményekre igen sok alaki követelmény vonatkozik, lényegében azok megsértésének az eljárásra kihatóan semmilyen következménye nincs. Ezzel kapcsolatosan az uralkodó felfogás az, hogy csak a bírósági szakasz hibái járhatnak eljárási következményekkel, mivel a bíróságot nem köti a nyomozás során folyó bizonyítás, tekintve, hogy annak eredménye csak ideiglenes eredmény: legfeljebb a vádemelést alapozza meg. Arra azonban ennek a megközelítésnek nincs a törvénybe foglalt egyértelmű válasza, hogy ez esetben mennyiben fogadhatók el és használhatóak fel egy kisebb-nagyobb szabálysértések mentén lefolytatott bizonyítás eredményei.

A sor folytatható lenne, az pedig egyenesen végtelenített felsoroláshoz vezetne, hogy a különböző jogfelfogásoknak melyek az elvárásai a kodifikációval szemben. Valamennyi igénynek a jogalkotó biztosan nem felelhet meg. Olykor azonban a büntetőeljárásban is érdemes visszatekinteni a régmúlt korokra, és a büntetőeljáráson kívüli megoldásokat célszerű kiaknázni.

Justinianus a korabeli kodifikáció előzményeként 530-ban először 50 döntvényt bocsátott ki, amelyekkel el kívánta dönteni a klasszikus kori jogtudósok közti vitákat, majd professzorokból és ügyvédekkel kodifikációs bizottságot állított föl, azt a célt kitűzve, hogy a jogtudósok műveiből – a vegyes eszmékből – egységes törvénykönyvet alkossanak meg. A kodifikációs bizottságnak feladatul szabta, hogy kerüljék az ellentmondásokat, az ismétléseket, és az eltérő felfogásokat egységes szemléletté formálják. A legkeményebb feltételnek az számított, hogy az egységes mű terjedelme a felhasznált művek egyhuszadát nem haladhatja meg (ami több tízezer oldal redukálását jelentette). A vállalkozás nem bizonyult teljesíthetetlennek: három év alatt a kodifikátorok 50 kis könyvben 432 titulust határoztak meg olyan módon, hogy kizárták a mai kodifikációt gyötrő úgynevezett tömegelméletek káros hatásait.

Az uralkodói parancsból öt elem bizonyosan hasznosítható: az egyoldalú megközelítés kiküszöbölése, a tömörség és közérthetőség követelménye, az egységes szemlélet mentén történő szabályozás, amely a jogalkalmazót segíti a konkrét ügyek eldöntésekor, a jogalanyok számára pedig ellenőrizhetővé, követhetővé teszi az eljárás menetét. A jog rendszere attól lesz a jogbiztonság követelményének megfelelően konszolidált, hogyha a jogalkotó kerüli az ötletszerű, szakmaiatlan, voluntarista jogalkotást, az alapelvek tiszteletben tartását mellőző, a törvény széttartását erősítő, kis

ügycsoportokra szabott megoldásokat. Az alapelveket némelyek nem tartják sokra, pedig valójában az a helyzet és bizonyított tény, hogy ha egyes részletszabályok megalkotásakor a jogalkotó elkezd megtagadni egy-egy alapelv meghatározott részét egy-egy kis tömegeket érintő ügycsoport vagy aktuálpolitikai megközelítések miatt, akkor bizony ezek az elvek elkezdenek kiüresedni. Már korántsem lesz akkora hatása a többi elvnek, illetőleg a megcsontított elv más típusú eljárásokban való érvényesülésének. Ez pedig azért veszélyes, mert a hézagmentes jogalkotás illúzió, de ha léteznek kikezddhetetlen alapelvek, létezik egy ezekre építő stabil dogmatikai készlet, a jogalkalmazó alaptörvény-konform értelmezés mentén meg tud felelni a jogalkotó eredeti elképzeléseinek.

Ne írjunk úgy törvényt, hogy eleve azt gondoljuk, a bíró a munkája során nem végez értékelő, elemző tevékenységet, és csak a törvény szájaként működik. Ha a bíróság nincs meggyőzve, hogy a jogszabály, amelyet alkalmaznia kell, egyben helyes és alkotmányos jog, rezisztens lesz annak alkalmazásával szemben. Ebben az esetben maga is elkezd imbolyogni a jogalkotás és a jogértelmezés között, egészen sajátos funkciómegosztási konstrukcióba keveredve, ami azért veszélyes, mert így a bíró maga alkotta joga semmiféle kontroll alá nem esik.

Kiegészítő feladatok

A kodifikációs úthenger fékeinek kiengedésekor nem ártana figyelni – a más jogszabályokkal szemben fennálló – összhangzattani problémákra sem.

Azt már ma is látjuk, hogy nincs összhang például az új Btk. és az új Bv. törvény között (lásd például közérdekű munka átváltásának kérdése), de ugyanígy nincs összhang az új Bv. törvény és a hatályos büntetőeljárás törvény között. Korábban az volt a helyzet, hogy a Bv. törvény adotttnak vette, miszerint az ott nem szabályozott kérdésekben a büntetőeljárás rendszerét kell alkalmazni, következésképp a Bv. bíró eljárására is a Be. szabályai az irányadók. A mostani Bv. törvény valójában egészen komoly eljárási jellegű részletszabályrendszereket állapít meg egyes büntetés-végrehajtási eljárásokra irányadóan, s azokból viszont az értelmezési tartományt meghatározó alapvető rendelkezések maradnak ki. Ma például – egységes értelmezésben – egyáltalán nem kapunk arra választ, hogy egy fegyelmi eljárást valójában hogy kell a bv. bírónak lefolytatnia. Nincs arra kádencia, hogy például a védőt kell-e értesíteni, mikor kell értesíteni, megtartható-e védő nélkül az eljárás, ha önerejéből jelentkezik a védő, iratbetekintést lehet-e számára engedélyezni, azt mikor, hol és hogyan, különös tekintettel egyébként az eljárás rövid tartamára. Természetesen ezek az eljárások folynak, de hogy ennek köze lenne valamiféle jogbiztonsághoz, alaptörvény-konform lefolyáshoz vagy értelmezéshez, azt még tévedésből sem lehet állítani. Egyszerűen

bírófüggő a dolog. A bírák egy része – ahol átmeneti rendelkezést nem tud fellelni – többé-kevésbé a tisztességes eljárás és a fegyveregyenlőség elvéből kiindulva próbál valamiféle keretet szabni annak a „valaminek”, amit a Bv. bírói eljárásának neveznek. Másutt intranzigens az álláspont, a bíró közli, hogy neki nincs előírva a Bv. törvényben a fegyveregyenlőséget biztosító szabály, a védelemhez való jog stb., így azt ő nem fogja alkalmazni, illetőleg a jogok gyakorlását nem fogja engedélyezni.

Ezt a sort is tudnám folytatni – ám a végeredményt tekintve megint csak oda jutunk, hogy valójában nem büntetőeljárás kodifikációra, hanem törvényen belüli és törvények közötti összefésülésre lenne szükség. Talán jobbat is tenne egy későbbi kodifikációnak, ha az többé-kevésbé kitisztított eljárásra épül, amiből már látjuk, hogy mi és honnan hiányzik.

Persze tudom: ha ez a politikai akarat, kodifikáció márpedig lesz, éspedig most lesz...

Herke Csongor¹

A büntetőeljárási alapelvek összehasonlító megközelítésben, különös tekintettel a legalitás elvére²

I. Az alapelvekről általában

Az alapelvek tudományos értelmezése alapvetően két irányt követ. Míg az egyik irányzat szerint az alapelvek általános, így a tételes jogon felül álló jellege miatt szükségtelen a törvényi (normatív) szabályozásuk, addig a másik szemlélet éppen ellenkezőleg, az alapelvek normativitását hangsúlyozza. Ez utóbbi felfogás tükröződik a magyar büntetőeljárás kodifikációs gyakorlatában, mivel a Be. az első rendelkezései között foglalja össze a büntetőeljárásra vonatkozó legáltalánosabb követelményeket és tilalmakat. A törvényben lefektetett alapelvek így a részletszabályok kialakítása terén kógens kritériumokat fogalmaznak meg a törvényhozó részére, valamint az eljáró hatóságok jogértelmezési tevékenységére is kihatnak, elősegítve ezzel a jogalkotó akaratának az érvényesülését a kevésbé egyértelmű rendelkezések végrehajtása terén. Mindezekre figyelemmel a büntetőeljárás alapelveinek azokat az általános elvi tételeket tekinthetjük, amelyek egyfelől a büntetőeljárás felépítésének, rendszerének legfőbb ismérveit tartalmazzák, másfelől meghatározzák a büntető eljárásjog alkotásának és alkalmazásának lényeges vonásait.

A legelső kérdés az, hogy egyáltalán mit tekintünk a büntetőeljárás alapelveinek. E tekintetben a magyar jogirodalomban nincs egységes álláspont.³ Azzal kapcsolatosan természetesen egyetértés van, hogy a Be.-ben szabályozott valamennyi alapelve körbe tartozik. Ugyanakkor vannak olyan alapelvek, amelyeket a Be. nem az alapelvek között szabályoz, ugyanakkor alapelvi színezetük van (például a bizonyítékok szabad mérlegelésének elve, 78. §). A szerzők többsége ezeket az elveket is az alapelvek közé sorolja.

---

¹ Herke Csongor egyetemi tanár, PTE ÁJK.

² Jelen tudományos közleményt a szerző a Pécsi Tudományegyetem alapításának 650. évfordulója emlékének szenteli.

³ CSÉKA Ervin: Korszerűsödő alapelvek a büntető eljárásban. In TÓTH Károly (szerk.): *Emlékkönyv Szabó András egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, 1998. 103–120. o.

Az alapelvek harmadik csoportjával kapcsolatosan már nem ilyen egységes az álláspont. A törvényhozó ugyanis több, az 1973-as Be.-ben *expressis verbis* szabályozott alapelvet az 1998-as Be. megalkotásakor kivett az alapelvek közül (például közvetlenség elve, szóbeliség elve). Ugyanakkor a részletszabályok között megtaláljuk az ezekre vonatkozó kivételeket, ami arra utal, hogy mégiscsak áthatják az egész eljárást (avagy éppen a bírósági szakot). Így például ha nem érvényesülne a közvetlenség elve, akkor nem lenne szükség annak szabályozására, hogy milyen körülmények között használható fel a vádlott korábban, nem a tárgyaláson tett vallomása. Éppen ezért azt az álláspontot képviseljük, hogy noha ezeket az elveket a Be. kifejezetten nem szabályozza, ugyanúgy a büntetőeljárás alapelvei közé kell őket sorolni.

A negyedik csoportba tartoznak azok az alapelvek, amelyeket nem a Be. szabályoz, hanem más törvények. Itt elsősorban az Alaptörvényre⁴ és a bírósági szervezeti törvényre (2011. évi CLXI. törvény, BSzi.) kell gondolni. Megfigyelhető bizonyos szempontból többes szabályozás is [például az ártatlanság vélelmét az Alaptörvény XXVIII. cikk (2) bekezdése és a Be. 7. §-a, a bírósági eljáráshoz (törvényes bíróhoz) való jogot nemcsak a Be. 3. §-a, hanem a BSzi. 8. §-a és az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése is szabályozza], ugyanakkor bizonyos elvek nem találhatók meg a Be.-ben, hanem csak ezekben a jogszabályokban.

Végül meg kell említeni az ún. szuperelvek (vezérelvek) problémáját. Tremmel⁵ kifejezetten veszélyes irányzatnak tekinti, amikor egy vagy két „rendszeralkotó” jellegű alapelvbe kívánják sűríteni maguknak az alapelveknek a lényegét, esetleges központi magvát. Ugyanakkor ő is elismeri, hogy ezek közül a szuperelvek közül a tisztességes („fair”) eljárás elve ma már a büntetőeljárás fontos, mondhatni kikerülhetetlen elve lett. Azzal, hogy Magyarország ratifikálta az Emberi Jogok Európai Egyezségokmányát (EJEE), a „fair eljárás” alapelve a belső jog részévé vált. Európai perspektívában nézve pedig olyannyira fontos alapelvről van szó, hogy a megállapodásokkal összefüggésben mindenképpen érinteni kell.⁶

⁴ FENYVESI Csaba: A védő és a büntetőeljárás alkotmányos alapelvei. In FENYVESI Csaba – HERKE Csongor (szerk.): *Minúciák. Tanulmányok Tremmel Flórián professzor 60. születésnapjának tiszteletére*. Pécs, 2001. 116–136. o.

⁵ TREMMEL Flórián: „Superior principles” in criminal procedure? In BALOGH Ágnes – HORNYÁK Szabolcs (szerk.): *Tanulmánykötet Erdősy Emil professzor 80. születésnapja tiszteletére*. Pécs, 2005. 455–463. o.; TREMMEL Flórián: „Superprinzipien” in dem Strafverfahren? In KORINEK László – KÖHALMI László (szerk.): *Emlékkönyv Ferencz Zoltán egyetemi adjunktus halálának 20. évfordulójára*. Pécs, 2004. 293–300. o.

⁶ A német joggyakorlat szerint a német bíróság közvetlenül is hivatkozhat az EJEE szabályaira és például akár eljárást megszüntető végzés születethet, ha az eljárás túlzott mértékben elhúzódik, azaz a bíróság (hatóság) megsértette az észszerű időtartam követelményét. Vö. BEULKE, Werner: *Strafprozessrecht*. Heidelberg, 2002. 16. o.

A büntetőeljárásban érvényesülő alapelveket több nagy csoportra lehet tagolni. Nevezetesen megkülönböztetnek

- a) szervezeti és működési;
- b) az Alaptörvényben is rögzített vagy nem rögzített;
- c) a terhelt és az állam viszonya alapján differenciált;
- d) az Emberjogi Egyezményben is rögzített vagy nem rögzített;
- e) az egész büntetőeljárásban, avagy csak a bírósági eljárásban érvényesülő alapelveket.

ad a) Az ún. szervezeti alapelvek az igazságszolgáltatás mindkét ágában – a büntető és a polgári igazságszolgáltatásban – egyaránt érvényesülnek, meghatározzák az igazságszolgáltatással kapcsolatos hatóságok, szervek rendszerét. Ezeket a hazai irodalomban Révai Tibor részletesen kifejtette. Ez a felosztás azonban mind kritériumát, mind jellegét tekintve erősen vitatható. Egyfelől ugyanis aligha léteznek tisztán szervezeti jellegű alapelvek, így például a nem vitásan szervezeti alapelvnek tekintett néprésztételnek számos eljárásjogi, működésbeli vonatkozása van. Másfelől viszont a két igazságszolgáltatási ágban további közös alapelvek is találhatók – például az anyanyelv használata –, bár ezeket nem tekintik szervezeti alapelveknek.

Szervezeti alapelveknek tekinthetők

- a bíróságok függetlensége;
- a társasbíráskodás;
- az igazságszolgáltatási monopólium;
- a néprésztétel.

ad b) Az ún. szervezeti alapelvek általában az Alaptörvényben vannak rögzítve, s emellett részleteiket külön törvények (bírósági, ügyészségi stb. szervezeti törvény) tartalmazzák. Ezért is szokták ezeket áttételes alkotmányjogi normáknak nevezni. Ezzel szemben az ún. működési alapelvek két nagy csoportra oszthatók. Kisebb részük az Alaptörvényben is rögzített alapelv:

- az ártatlanság vétele,
- a védelem joga,
- a jogorvoslati jogosultság.

A működési alapelvek nagyobb részéről viszont csak a büntetőeljárás törvény rendelkezik. Számos alapelvet ugyanakkor már nemzetközi normák is tartalmaznak, „emberjogi színezetűek.”⁷

⁷ KENGyel Miklós: *Magyar Polgári Eljárásjog*. Budapest, 1998.

ad c) Tóth az alapelveket az állam és a terhelt viszonya alapján is kategorizálja:

- az állam oldaláról megfogalmazott elvek (kontradiktórium, officialitás, szóbeliség, nyilvánosság, közvetlenség, büntetőjogi felelősség önálló elbírálása);
- az állam és a terhelt viszonyát megfogalmazó alapelvek (ártatlanság védelme és járulékos elvei: bizonyítási teher, *in dubio pro reo*, tisztesség védelme);
- a terhelt hátrányos helyzetének ellensúlyozására szolgáló elvek (bíróági eljárás-hoz való jog, védelem elve, *nemo tenetur*; jogorvoslati jogosultság, anyanyelvhasználat).

ad d) Egyes alapelveket különösen magas szintre emel az, hogy az EJEE is rendelkezik róluk. Ezek az elvek az officialitás (hivatalbóliság) elve; a legalitás elve; a vádelv; a nyomozóelv; a szabad bírói bizonyítékmérlegelés elve; a szóbeliség elve; a közvetlenség elve; az ártatlanság védelme és az *in dubio pro reo* elve; a gyors eljárás követelménye; a nyilvánosság elve; a tisztességes (fair) eljárás követelménye; a törvényes bíróhoz való jog elve; a rendes meghallgatáshoz való jog.

ad e) Az alapelvek zöme már a Be.-ben is kiemelve és tételesen összefoglalva szerepel. Ezeket azonban további olyan alapelvek egészítik ki, amelyek a kódex későbbi részeiben vannak elhelyezve. Éspedig akár összefoglaló jelleggel – mint például a nyilvánosság elve –, akár a Be. részletrendelkezéseiből kiolvasható, absztrahálható módon (ilyen például a közvetlenség és a bizonyítékok szabad értékelésének elve).

A működési alapelvek csak a bírósági eljárásban – ott viszont lényegében a polgári perben is – érvényesülő alapelvek, és már olyan régóta, olyan széles körben elterjedten és elismerten szerepelnek a perjogi szakirodalomban, hogy „természetjogi színezetük” van.⁸

Jelen tanulmányunkban néhány európai ország büntető eljárásjogi alapelveit kívánjuk áttekinteni.

II. Az alapelvek egyes európai államokban

1. Franciaország

Az eljárásjog alapelvei többnyire olyan elvek, amelyeknek alkotmányossági értékük van.⁹ A szervezeti elveket francia terminológiával nemspecifikus elveknek, a működési elveket specifikus elveknek nevezik. Előzőek (ahogy nálunk is) egyéb jogágak-

⁸ KENGyel: *Magyar Polgári...*

⁹ A francia büntetőeljárásról részletesen lásd HERKE Csongor: *A francia és az olasz büntetőeljárás alapintézményei*. Pécs, 2013. 116. o.

ban is érvényesülő elvek (például anyanyelvhasználat elve), utóbbiak a büntetőjog és büntető eljárásjog sajátosságai.

Franciaországban a nemspecifikus elvek száma nagyobb: törvény előtti egyenlőség [Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata (a továbbiakban: DDHC) 1. és 6. cikk, Alkotmány 2. cikk], legalitás (DDHC 7. és 8. cikk, Alkotmány 34. és 37. cikk), az egyéni szabadság bírói garanciája (Alkotmány 66. cikk), a személyek és a tulajdon védelme (1946. október 27-i Alkotmány bevezető, PFLR), az emberi méltóság (az 1946-os Alkotmány preambuluma), a törvényes jogrend védelme és a hatalmi ágak szétválasztása (DDHC 16. cikk), a törvényes bíróság előtt biztosított fellebbezés.

A büntetőjogban és büntető eljárásjogban érvényesülő, specifikus alapelvek a visszaható hatály tilalma (DDHC 8. cikk), a szükségesség és arányosság elve (DDHC 8. cikk), a szankciók egyéniesítése (PFLR); az ártatlanság védelme (DDHC 9. cikk), a védelem joga, és annak kiegészítése, a kontradiktórium elve (PFLR).

1989-ben a *Commission justice pénale et droits de l'homme* indítványozta az alapelvek listájának az új büntető eljárásjogi kódex elején történő elhelyezését. Bár akkor ezt nem fogadták el, a 2000-es reformmal a lista bekerült a *Code de procédure pénale* (CPP) preambulumaiba:

„I. A büntetőeljárás tisztességes és kontradiktórius legyen, és meg kell őriznie az egyensúlyt a feleket megillető jogok között. Garantálni kell az elválasztást a vádló és az arról ítélező hatóság között. Azokról a személyekről, akik hasonló helyzetben találják magukat, és ugyanolyan bűncselekmény miatt vádolnak meg, a bíróságnak ugyanazon szabályok alapján kell ítélezni.

II. Az igazságszolgáltató szervek biztosítják, hogy a sértetteknek tájékoztatást nyújtsanak, és jogaikat tiszteletben tartsák az egész büntetőeljárás alatt.

III. Minden gyanúsított vagy megvádolt személyt ártatlannak kell tekinteni mindaddig, amíg a bűnösségét nem állapították meg. Az ártatlanság védelme elleni minden támadást száműzni, kompenzálni és büntetni kell az adott körülmények között. A terheltnek joga van tájékozódásra a terhére rótt cselekményről, és a terheltet a jog eszközeivel védeni kell. Azokat a kényszerintézkedéseket, amelyeket az ilyen személlyel szemben elrendelnek, hatékony bírói kontroll alá kell helyezni. Szigorúan korlátozni kell, hogy mi szükséges az eljárás érdekében, mi arányos a vádemelés súlyával, de nem olyan mértékű, hogy sérti az emberi méltóságot. Az ilyen személyt érintő vádról észszerű időn belül végleges ítéletet kell hozni. Minden elítélt személynek joga van ahhoz, hogy ítéletét egy második törvényszék felülbírálja.”

2. Olaszország

A *Codice di procedura penale* (CPP) nem sorol fel eljárási alapelveket, hanem azok szétszórtaan találhatók meg a törvényben.¹⁰ Így például a tárgyalások főszabály szerint nyilvánosak, csak a törvényben meghatározott esetekben kerül sor zárt tárgyalások (*a porte chiuse*) tartására. Nyilvános tárgyalás tartása esetén a televíziós közvetítés is megengedett. Ki van azonban kötve, hogy az eljárás menetét nem lehet zavarni, és általában szükséges a felek hozzájárulása is (kivétel: kivételesen nagy társadalmi érdeklődés).

A nyilvánosságon kívül általános eljárási alapelvnek számít a koncentráció elve, a szóbeliség, a közvetlenség, valamint az az alapelv, amely szerint az ítélet csak a tárgyaláson, a törvény szerint lefolytatott bizonyításokon alapulhat.

A törvényes bíróhoz (*giudice naturale*) való jog elvét az olasz Alkotmány 25. cikkének 2. bekezdése tartalmazza. Az elvhez három funkció köthető: először is a törvény mindenekfeletti elsődlegességét jelenti; szekunder normák és közigazgatási aktusok a hatásköréről nem dönthetnek. Másodszor a hatáskört kijelölő törvények nem engedhetnek mérlegelési lehetőséget. Harmadszor pedig a hatáskör-kijelölés nem történhet visszaható hatállyal. Mindez azt jelenti, hogy sem a jogalkotás, sem a jogalkalmazó hatalom egy szerve sem vonhat el önkényesen egy bírótól egy eljárást. Ebből következik általánosságban a bírói függetlenség feletti védelem.

3. Németország

Kramer felsorolása alapján Németországban a büntetőeljárás alapelveit öt csoportba oszthatjuk:¹¹

- a) az Alkotmányban és az EJE-ben rögzített elv: az eljárás gyorsításának elve;
- b) csak az Alkotmányban rögzített elvek: tisztességes eljárás elve, arányosság elve;
- c) az Alkotmányban és a Be.-ben rögzített elv: a meghallgatáshoz való jog;
- d) csak a Be.-ben rögzített elvek: vádelv, bizonyítékok szabad mérlegelése, nyomozási eljárás szabad vezetése, felderítési elv, koncentráció elve, legalitás elve, szóbeliség elve, hivatalbóliség elve, közvetlenség elve;
- e) egyéb törvényben rögzített elv: nyilvánosság elve (a bírósági szervezeti törvényben található).

¹⁰ Az olasz büntetőeljárásról részletesen lásd HERKE: *A francia...* 116. o.

¹¹ KRAMER, Bernhard: *Grundbegriffe des Strafverfahrensrechts Ermittlung und Verfahren*. Verlag W. Kohlhammer, 2002.

Felsorolásszerűen Németországban a következő eljárási alapelveket különböztethetjük meg:¹²

- az officialitás (hivatalbóliség) elve (német büntető perrendtartás, Strafprozessordnung, StPO 152. § I.);
- a legalitás elve (StPO 152. § II.);
- a vádelv (StPO 151. §);
- a nyomozóelv (StPO 244. § II.);
- a szabad bírói bizonyítékmérlegelés elve (StPO 261. §);
- a szóbeliség elve (StPO 261. §);
- a közvetlenség elve (StPO 226., 250., 261. §);
- az ártatlanság védelme és az *in dubio pro reo* elve (StPO 261. §; EJEE 6. cikk II.);
- a gyors eljárás követelménye (német Alkotmány, *Grundgesetz*, GG 20. cikk III.; EJEE 6. cikk I. 1.);
- a nyilvánosság elve (német bírósági szervezeti törvény, *Gerichtsverfassungsgesetz*, GVG 169. §; EJEE 6. cikk I. 2.);
- a tisztességes (fair) eljárás követelménye (GG 20. cikk III.; EJEE 6. cikk I. 1.);
- a törvényes bíróhoz való jog elve (GG 101. cikk);
- a rendes meghallgatáshoz való jog (GG 103. cikk I.).

Az alapelvek nagy része Németországban sem elnevezésében, sem tartalmában nem különbözik lényegesen a Magyarországon is érvényesülő alapelvektől. E helyütt éppen ezért csak három sajátos alapelvvvel kívánunk foglalkozni:

- a) a gyors eljárás követelménye;
- b) a tisztességes eljárás elve;
- c) a rendes meghallgatáshoz való jog.

ad a) Németországban a jogállamiság elvéből (GG 2. cikk II. 2.) következik a büntetőeljárás gyors lefolytatásának a követelménye. A jogállamiság elve megköveteli, hogy a terhelt észszerű időn belül értesüljön a vádról. Ezért a vádlottat „észszerű időn belül” ki kell hallgatnia az ügyben eljáró bíróságnak (EJEE 6. cikk I. 1.). Elsősorban előzetes letartóztatás esetén követeli meg ez az elv a gyors döntést. Az „észszerű időtartam” akkor kezdődik, amikor a terhelt tudomást szerez a nyomozásról, és akkor végződik, amikor jogerősen lezárult az eljárás.

¹² A német büntetőeljárásról részletesen lásd HERKE Csongor: *A német és az angol büntetőeljárás alapintézményei*. Pécs, 2011. 126. o.

ad b) A német ítélkezési gyakorlat egyre növekvő mértékben alapít közvetlenül jogokat és kötelezettségeket a büntetőeljárás résztvevői számára a *fair trial*, azaz a tisztességes eljárás követelményére. Ezt az alapelvet a jogállamiság elvének következményeként is fel lehet fogni, ahogy azt a német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (*Bundesgerichtshof*, BGH) is teszi, vagy ezt megalapozhatja a GG 1. cikk I. 2.; II. 2.; 20. cikk III.; 101. cikk I. 2.; 103. cikk I. pontja és az EJE 6. cikk I. 1. pontja.

ad c) A bíróság előtt mindenkinek joga van ahhoz, hogy rendesen meghallgassák. Ennek a jognak az a tartalma, hogy minden érintettnek biztosítani kell a lehetőséget arra, hogy nyilatkozzon a bíróság előtt az ellene felhozott vádakról, indítványokat tegyen, kifejtse véleményét. A bíróságnak ezeket a fejtegetéseket tudomásul kell vennie, és meg kell azokat fontolnia. A rendes meghallgatáshoz való jog részét képezi a német jogban például az utolsó szó joga is (StPO 258. § II. pont).

4. Anglia és Wales

Az angol jog hagyományosan elég hiányos az alapelvi kinyilatkoztatások tekintetében.¹³ Azonban az ősi parlamenti törvények közül kettőből, amelyeket úgy tekintenek, hogy „alkotmányos státusszal” rendelkeznek, rendszerint bizonyos alapvető alapelveket származtatnak.

Ezek közül az első az 1215-ös Magna Charta 29. cikkelye, amely a következő:

„Egyetlen szabad embert sem lehet elfogni, bebörtönözni, örök tulajdonban lévő földbirtokától megfosztani, jogaitól megfosztani, törvényen kívül helyezni, száműzni vagy bármilyen más módon elpusztítani; sem pedig ítéletet nem mondhatunk felette, és nem ítéltetjük el őt, kivéve főrendjeinek törvényes ítélete alapján, vagy az ország törvénye szerint. Nem adunk el senki embernek igazságszolgáltatást vagy jogot, és ezt nem is tagadjuk meg tőle, illetve nem vetjük alá ennek.”

A korai időktől kezdve ezt a rendelkezést – jogosan – a legalitás alapelvének a kinyilatkoztatásaként tekintik: azt rögzíti, hogy a polgárokat csak abban a mértékben és azokon a módokon lehet megbüntetni, ahogyan azt a törvény engedélyezi, és csak egy megfelelő jogi folyamat alapján.

Ennek a cikkelynek fontos befolyása volt a *habeas corpus* fejlődésére, arra az eljárásra, amelyben bármely személy, aki fizikailag akadályoztatott, jogosult az akadályoztatottságának jogszerűségét bíróval kivizsgáltatni. Történelmileg a fő jelentősége a *habeas corpus*-nak az volt, hogy annak eszközévé vált, hogy kétségbe vonják a király politikai ellenfeleinek az önkényes bebörtönzését.

¹³ Az angol büntetőeljárásról részletesen lásd HERKE: *A német...* 126. o.

A Magna Charta 29. cikkelyéből azt az alapelvet is le lehet vezetni, hogy az ügyek tárgyalását észszerű időn belül kell lefolytatni. Széles körben úgy gondolják, hogy a 29. cikkely az esküdtszéki tárgyalás garanciáját is tartalmazza.

A másik „alkotmányerejű” törvény ezen a területen az 1688-as *Bill of Rights Act*, amelynek egyik cikkelye előírja, hogy „túl nagy óvadékot megkövetelni nem lehet, sem pedig túl nagy bírságot kivetni, sem kegyetlen és a megszokottól eltérő büntetést kiróni”.

Ezt a törvényt azokra a nagyon szigorú büntetésekre (beleértve a megcsónkításokat is) válaszul hozták, amelyeket a bíróságok politikai ügyekben szabtak ki korábban. Ebből a rendelkezésből kiolvasható az arányosság egy általánosabb fogalmának a csírája, legalábbis ami az ítéletet illeti.

Az 1998-as *Human Rights Act* beiktatásáig a büntetőeljárás más „fundamentális alapelveire” vonatkozóan az esetjognál kellett körülnézni. Azok között az alapvető alapelvek között, amelyeket pontosan meghatároztak, volt

- az ártatlanság vételeme;
- az alapelv, hogy a tárgyalásokat nyilvánosan kell lefolytatni;
- az alapelv, hogy peres tárgyalásokon a kulcsfontosságú tanúknak szóban kell vallomást tenniük;
- az alapelv, hogy a vádlottnak joga van kétségbe vonni a vád tanúinak állításait keresztkérdések feltevésével; és
- az az alapelv, hogy az angol büntetőeljárás akkuzatórius abban az értelemben, hogy a tanúk beidézése és kihallgatása a tárgyaláson a vád és a védelem dolga, és nem pedig a bíróé.

Azáltal, hogy a *Human Rights Act* belefoglalta az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményt az Egyesült Királyság jogrendszerébe, a fundamentális alapelveket az Egyezményen belül kell keresni. Jelenleg ennek a törvénynek a hatása az angol büntetőeljárásra már nyilvánvaló. Így például konkrét esetben ez erősítette meg a vádlott „korrekt tárgyaláshoz” való jogát a Konvenció 6. pontja szerint azáltal, hogy korlátozó módon értelmezett egy jelenlegi törvényt, amely a sértettek érdekében korlátozni törekedett azokat a kérdéseket, amelyeket a vádlott tehet fel a panaszosnak a keresztkérdések feltevésekor szexuális bűnesetekben.

5. Ausztria

Az osztrák büntetőeljárás alapelveit az osztrák büntető perrendtartás (*Strafprozessordnung*, StPO) első Része, azon belül is az első Fejezet (1–17. §) szabályozza:

- hivatalbóltság elve [StPO 2. § (1) bek.]: a legalitás elvének megfelelő bűnüldözési kötelezettséget takar;

- objektivitás, az igazság felderítésének az elve [StPO 3. § (1) bek.; StPO 2. § (2) bek.]: ehhez az elvhez kapcsolódik a pártatlanság elve is [StPO 3. § (2) bek.];
- a vádelv: bírsági eljárás csak meghatározott személy meghatározott cselekménye miatt emelt vád alapján folytatható [StPO 211. § (1) bek.];
- szükségesség és arányosság elve [StPO 5. § (5) bek.]: a szükségesség elsősorban a kényszerintézkedések alkalmazásával és a védői jogok korlátozásával összefüggésben merül fel, míg az arányosság az emberi jogokba való beavatkozáskor veendő figyelembe;
- a bírói kihallgatáshoz való jog [StPO 6. § (1) bek.]: a terhelt jelenléti jogához [StPO 6. § (1) bek.] kapcsolódik, de nem csak a terheltet illeti meg; ehhez az alapelvhez kapcsolódik az információhoz való jog [StPO 6. § (2) bek.] és a kioktatáshoz való jog (StPO 50. §) is;
- a védelemhez való jog (StPO 7. §): a terhelt saját maga is védekezhet (így indítványokat terjeszthet elő stb.), de az eljárás egész tartama alatt védőt is választhat;
- az ártatlanság vélelmének elve (StPO 8. §): az osztrák büntetőeljárásban is ehhez az alapelvhez kapcsolódik az *in dubio pro reo* elve;
- a gyorsítás követelménye (StPO 9. §): az EJEE 6. cikk (1) bekezdésének megfelelően, ha a terhelttel való gyanúközléstől számítva az eljárás meghaladja a „megfelelő tartamot”, akkor azt meg kell szüntetni; ha a terhelt letartóztatásban van, akkor az eljárást soron kívül kell lefolytatni;
- a sértetti részvétel elve (StPO 10. §): a hatóságoknak elő kell segíteniük a sértett részvételét (és jogainak érvényesítését) a büntetőeljárásban;
- az esküdt- és ülnökrészvétel elve (StPO 11. §): a büntetőeljárásban részt vevő esküdtek és ülnökök felvilágosításhoz való jogát fekteti le a törvény;
- szóbeliség és nyilvánosság elve (StPO 12. §): míg a bírósági szak első- és másodfokon is nyilvános és szóbeli, addig a nyomozás nem nyilvános;
- a közvetlenség elve (StPO 13. §): mivel a tárgyalás az eljárás központi része, ezért a bizonyítás főszabályként ott zajlik (a nyomozás során beszerzett bizonyítékok csak a vádemelés megalapozását szolgálják, és csak kivételes, a törvényben meghatározott esetben használhatók fel a tárgyaláson);
- a szabad bizonyítékértékelés elve (StPO 14. §): a bíróság szabad meggyőződése alapján értékeli a bizonyítékokat, de kétség esetén a vádlott vagy más érintett jogát kell figyelembe venni [ezt az indokolási kötelezettségen keresztül tudja ellenőrizni a fellebbviteli bíróság, lásd StPO 270. § (2) bek.];
- az előzetes kérdések szabad értékelésének elve (StPO 15. §): a büntetőbíróság szabadon értékelheti a nem büntető hatóságok elé tartozó előzetes kérdéseket, ha azok nem például jogformáló hatású polgári döntések;
- súlyosítási tilalom (StPO 16. §): ha a jogorvoslatot (ami lehet *Rechtsmittel*: panasz, semmisségi panasz, fellebbezés vagy *Rechtsbehelf*: például perújítási indítvány)

csak a terhelt javára nyújtották be, sem a nyomozás során, sem a bűnösség kérdésében nem súlyosíthatja a döntést a bíróság;

– a többszöri eljárás tilalma (StPO 17. §): az eljárás jogerős befejezését követően ugyanazon terhelttel szemben ugyanazon cselekmény miatt újabb eljárásnak nincs helye (kivéve például a perújítás esetét), lásd *ne bis in idem* elve.

III. A legalitás elve

Arról nyilvánvalóan nem kell részletesen beszélni, hogy a legalitás elve él és fontos kihatása van a büntetőeljárásra,¹⁴ noha annak lényegét az egyes szerzők némiképp másban látják, sőt, egyesek ezt az elvet „halotti éneknek” tekintik,¹⁵ mások pedig annak „kríziséről” beszélnek.¹⁶

Király¹⁷ véleménye az, hogy a legalitás a büntetőeljárásban az a követelmény, hogy az arra hivatott szervek minden bűncselekményt derítsenek fel és biztosítsák a büntetőtörvények alkalmazását. Az pedig, hogy ez a tevékenység a hatóságok feladata, az officialitás elvéből fakad. A legalitás tehát a törvényesség elve, míg az officialitás az eljárás hivatalból való megindításának és lefolytatásának követelménye.

Farkas és Róth szerint¹⁸ a legalitás elve az a kötelezettség, hogy a nyomozó hatóságok minden bűncselekmény esetén nyomozást rendeljenek el, az ügyész minden bűncselekmény esetén emeljen vádat, a bíróság pedig minden bűncselekmény esetén szabjon ki büntetést.¹⁹

Erdei ezzel vitatkozik, mert szerinte a hivatalból való eljárás elve (amely magában foglalja nála a legalitást és az officialitást is) egyértelműen csak az ügyészhez szól. Ugyan a bűncselekmény elkövetőjének a megbüntetése a bíróság feladata, de rá nem terjed ki a hivatalból való eljárás elve (s így a legalitás és az officialitás sem).²⁰ Az officialitás elve pedig szerinte azt jelenti, hogy a bűnügyi hatóságok eljárásához nincs szükség más személyek, szervezetek, hatóságok hozzájárulására.

¹⁴ A legalitás és az officialitás elvének kialakulását igen tömören foglalja össze KIRÁLY Tibor: *Büntetőeljárás jog*. Budapest, 2000. 115–116. o.

¹⁵ BAUMANN, Jürgen: Grabgesang für das Legalitätsprinzip. *ZRP*, (1977) évi 273. sz., és azt köv. oldalak.

¹⁶ RIESS, Peter: Die Zukunft des Legalitätsprinzips. *NStZ*, (1982) 2. sz., és azt köv. oldalak.

¹⁷ KIRÁLY: *Büntetőeljárás*... 115. o.

¹⁸ FARKAS Ákos – RÓTH Erika: *A büntetőeljárás*. Budapest, 2004. 60–61. o.

¹⁹ Király szerint ugyanakkor a Be. teljesen indokolatlanul terjeszti ki az officialitás elvét a bíróságokra is, hiszen a bíróság nem hivatalból, hanem vád alapján jár el. Vö. KIRÁLY: *Büntetőeljárás*... 119. o.

²⁰ ERDEI Árpád: A célszerűség rejtélye, avagy opportunitás a büntetőeljárásban. In GELLÉR Balázs (szerk.): *Györgyi Kálmán ünnepi kötet*. 2004. 171. o.

Tóth²¹ a két jogintézményt a jog és a kötelesség oldaláról vizsgálja. Eszerint a legalitás kötelesség: bűncselekmény gyanúja esetén érvényesíteni kell az állam büntetőjogi igényét. Az officialitás pedig jog: bűncselekmény gyanúja esetén az állam felhatalmazást ad a nyomozó hatóságnak, az ügyésznek és a bíróságnak az állami büntetőjogi igény érvényesítésére.

Lényegében ugyanezt mondja Bárd is: a legalitás elve parancs a bűnüldöző hatóságok számára, és azt írja elő, hogy a büntető törvényeket alkalmazni kell, míg az officialitás a bűnüldöző szervek felhatalmazása arra, hogy a bűncselekmények miatt elindítsák és lefolytassák az eljárást.²²

Ehhez képest Cséka²³ szerint a hivatalból való eljárás (officialitás) elvének alapja a büntető jogviszony. Nemcsak jogosult az állam a büntető igény érvényesítésére, hanem ez kötelességet is jelent a számára: a sértettel szemben köteles erre, és emellett kötelessége az alkotmányos és egyéb törvényes elvek érvényesítése is. Szerinte az officialitás elve is kötelességet jelent: a hatóságok bizonyos cselekvésekre kötelesek (néhány kivételtől eltekintve még akkor is, ha a sértett az eljárást nem kezdeményezi). Ez a kötelezettség az eljárás mindkét szakaszára (nyomozás, bírósági eljárás) és minden hatóságra vonatkozik.²⁴

Fülöp²⁵ is ez utóbbi megállapítással ért egyet: a hivatalból való eljárás (officialitás) elve az egész eljárás során érvényesül, de ez a cselekvési kötelezettség az eljáró hatóságokat az egyes eljárási szakokban nem egyformán köti (a bíróság minden fokon kötve van a vádhoz, a perorvoslatok során még a perorvoslati kérelemhez is).

Tremmel pedig leszögezi:²⁶ az eljárási szakirodalom túlnyomórészt és szinte hagyományosan az anyagi joggal kapcsolatos legalitás elvének a büntetőeljárásbeli megfelelőjét látja a hivatalbóliséggel. Az anyagi jogi rendelkezések kógens jellegűek, a büntető törvények ugyanis feltétlen érvényesülést, végrehajtást kívánnak. Éppen ezért az állam mint a legerősebb közhatalom a törvényhozás útján nemcsak meghatározza az összes bűncselekményt és büntetést (*nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*)²⁷, hanem az egységes és következetes végrehajtás érdekében kifejezetten

²¹ BÁNÁTI János – BELOVICS Ervin – CSÁK Zsolt – SINKU Pál – TÓTH Mihály – VARGA Zoltán: *Büntető eljárásjog*. Budapest, 2003. 40. o.

²² BÁRD Károly: *A büntetőhatalom megosztásának buktatói. Értekezés a bírósági tárgyalás jövőjéről*. Budapest, 1987.

²³ CSÉKA–FANTOLY–KOVÁCS et al.: *A büntetőeljárás...* 66–67. o.

²⁴ Bár a bíróság cselekvési kötelezettségét ő is csak a törvényes vád keretei közé szorítja. CSÉKA–FANTOLY–KOVÁCS et al.: *A büntetőeljárás...* 67. o.

²⁵ CHWALA Tamás – FÜLÖP Edit – SLÉDER Judit: *Büntetőeljárás-jog*. Budapest, 2004. 32. o.

²⁶ TREMMEL Flórián: *Magyar büntetőeljárás*. Budapest–Pécs, 2001. 77. o.

²⁷ NAGY Ferenc: A nullum crimen/nulla poena sine lege alapelvről. *Magyar Jog*, (1995) 5. sz. 257–270. o.

az állami szervek feladatává, kötelességévé nyilvánítja a büntetőjogi felelősségre vonás lefolytatását. Minthogy az anyagi büntetőjog az alaki büntetőjog alkalmazása nélkül nem hatályosulhat, annak alapelvi kimondásával, hogy minden bűncselekmény miatt minden bűnelkövetővel szemben – mások kérelmére, álláspontjára tekintet nélkül – le kell folytatni a büntetőeljárást, tulajdonképpen ki van mondva a *nullum crimen sine poena* elve, azaz elkövetett bűncselekmény nem maradhat törvényesen kiszabott büntetés nélkül.²⁸ Az officialitás elve a Be. szövegéből is következően Tremmel szerint mindhárom hatóságra (bíróság, ügyészség, nyomozó hatóság) érvényes. A bíróság ugyan csak vád alapján jár el, de ezt követően igazságszolgáltatási tevékenységét hivatalból végzi (gondoljunk csak az abszolút eljárási szabálysértések hivatalból – ügyési indítvány nélkül is – való figyelembevételére vagy a teljes revízió elvére).

Az officialitás alapelve a büntetőjog közjogi jellegének, közérdekűségének felismerésével és elismerésével fejlődött ki, mert minden bűncselekmény elkövetése megzavarja a társadalom rendjét, veszélyt jelent a társadalomra. A bűnügyek elintézésakor nem magánügyek, hanem nagyon is közérdekű ügyek, azaz közügyek vannak terítéken (*res nostra agitur*). A büntetőeljárás megindítása és lefolytatása nem alapulhat a magánszemélyek aktív vagy passzív magatartásán, objektív vagy szubjektív megítélésén stb.²⁹

Önmagában az sem egyértelmű, hogy mit nevezünk legalitásnak és officialitásnak. Az általánosan elfogadott nézet szerint a legalitás nem más, mint a törvényesség, az officialitás pedig a hivatalból való eljárás elve. Ugyanakkor például Erdei³⁰ azt az álláspontot képviseli, hogy a hivatalból való eljárás többet jelent az officialitásnál, és ugyanígy utal arra, hogy Király szerint a legalitást el kell különíteni a törvényességtől.³¹

A Német Alkotmánybíróság nézete szerint a legalitás elve „az önkényeskedés tilalmának aktualizálása” és az az Alkotmány általános jogelve.³² Ezáltal a legalitás elve a jogállamiság egyik elve, s alkotmányi szintű elvvé válik.

²⁸ KIRÁLY találóan megfordítja ezt a tételt, rámutatva, hogy a legalitásnak két eleme van: „Az egyik elem arra vonatkozik, hogy a cselekmények, vagyis minden bűncselekmény miatt alkalmazni kell a büntetőtörvényt, a másik pedig, hogy csak bűncselekmény miatt”. (Ez a *nulla poena sine crimine* klasszikus elve.) Vö.: KIRÁLY Tibor: A legalitás a büntetőeljárásban. *Jogtudományi Közöny*, (1986) 201–206. o.

²⁹ Részletesen lásd FENYVESI Csaba – HERKE Csongor – TREMMEL Flórián: *Új magyar büntetőeljárás*. Budapest–Pécs, 2004. 71–76. o.

³⁰ ERDEI: *A célszerűség*... 167. o.

³¹ KIRÁLY: *A legalitás*... 205. o.

³² Lásd NSZ, (1982) 430. sz.

A legalitás/hivatalbóltság elve üldözési kényszert jelent valamennyi terhelttel szemben, és a Be.-ben meghatározott feltételek megléte esetén vádemelési kényszert is. Az ügyésznek (nyomozó hatóságnak) ennél fogva el kell rendelnie a nyomozást, ha fennáll egy bűncselekmény elkövetésének a gyanúja, és kötelezve van a vádemelésre is, ha a bűncselekmény elkövetésének a gyanúja a nyomozás befejezése után is (megerősödve) fennáll. A közvád emelése tehát közvetlenül a legalitás/hivatalbóltság elvének a tartalmi eleme.³³ Löwe és Rosenberg ezért a legalitás/hivatalbóltság elvét mint az állami vádemelési monopólium korrelációját határozza meg.³⁴ Enélkül nem lehetne az állam vádemelési monopóliumát igazolni, mivel egyébként jogérvényesítési vákuum keletkezhetne, amely az állampolgároknak a bűncselekményeknek az állam általi üldözésébe vetett bizalmát csorbitaná.³⁵ A legalitás elve ezáltal rögzíti az önkényeskedés tilalmát és a jogalkalmazás egységességét, és emellett biztosítja a törvény előtti egyenlőséget.

Míg hazánkban (és a kontinentális jogrendszerű országok többségében) a legalitás és az officialitás alapelve, addig például az USA-ban az opportunitás elve, az ügyész diszkrecionális vádemelési joga a főszabály.³⁶ Ahogy Kelemen is hangsúlyozza:³⁷ az USA szövetségi és tagállami rendszerében is közös vonás, hogy ha az ügyész alapos okkal feltételezi, hogy adott személy meghatározott bűncselekményt követett el, teljes egészében az ő elhatározásán múlik, hogy emiatt vádat emel-e. Több bűncselekmény esetén nem szükséges mindegyikben vádat emelnie, és az sem kötelezi, hogy a lehetséges törvényi minősítések közül a legsúlyosabb minősítést alkalmazza. Ennek egyetlen korlátja van: nem szelektálhat nemzeti, vallási vagy más megkülönböztetés alapján. A bíróság pedig a vádelv alapján jár el: csak azokat a tényeket vizsgálhatja, amelyeket az ügyész elé terjeszt, és csak azokban a bűncselekményekben állapíthatja meg a vádlott bűnösségét, amelyek ténybelileg a vád tárgyát képezik. Így például ha emberöléses ügyben az ügyész nem tesz konkrét előterjesztést az ölési szándék ténybeli alapjaira, akkor a bíróság nem állapíthatja meg emberölésben a vádlott bűnösségét; ha a többszörösen büntetett előéletre vonatkozó adatokat nem terjeszti a bíróság elé az ügyész, akkor a bíróság nem minősíthet súlyosabban emiatt még akkor sem,

³³ Vö. KLEINKNECHT, Theodor – MEYER, Karlheinz: *Strafprozessordnung*. 44. Auflage, 1999. a 152. §-hoz fűzött kommentár, 2. pont.

³⁴ LÖWE, Ewald – ROSENBERG, Werner: *Die Strafprozessordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz. Grosskommentar*. 24. Auflage, Berlin – New York, 1988. 13. fejezet, 27. pont.

³⁵ ESER, Albin: Funktionswandel von Prozessmaximen. *ZStW* 1992. 361–364. o.

³⁶ CSÉKA Ervin: Az ügyész jogállása a büntetőeljárásban. In LIGETI Katalin (szerk.): *Wiener A. Imre ünnepe*. 2005. 231–241. o.

³⁷ KELEMEN Ágnes: A vádalku, illetve megegyezés az Amerikai Egyesült Államok igazságszolgáltatásában. *Magyar Jog*. (1990) 10. sz., 860. o.

ha hivatalos tudomása van a többszöri bűnismétlésről.³⁸ Ugyanakkor a vádelejtés a bíróságot az USA-ban nem köti: az eljárás megszüntetése csak a bíróság engedélyével történhet (csak a bíróság szüntetheti meg az eljárást). És ugyanígy az opportunitás a főszabály Angliában. Ahogyan az angol legfőbb ügyész a Parlamentben kifejtette: „ebben az országban soha nem volt szabály és remélem, sohasem lesz, hogy bűncselekmény gyanúja esetén automatikusan be kell következnie a vádemelésnek.”³⁹

De számos olyan kontinentális jogrendszerű ország is van, ahol olyan széles körű az ügyész rendelkezési joga, hogy felmerül, hogy a legalitás (officialitás) vagy az opportunitás tekinthető-e főszabálynak. Franciaországban például az ügyész számos okból tekinthet el a vádemeléstől:

- megszüntetheti az eljárást kriminálpolitikai okból (a terhelt időközben szocializálódott; kis jelentőségű ügy; bűnüldözési érdek stb.);⁴⁰
- közrendi okból (ha az eljárás a közrendnek nagyobb kárt okozna, mint maga a bűncselekmény, például törvénysértő sztrájkok, paraszttüntetések, gyárfoglalások);
- ügyészség túlterheltsége;
- jól bizonyított bűncselekmény, de alacsony a társadalomra veszélyessége, az ítélet pedig célszerűtlen stb.⁴¹

Ahogy Rassat mondta a francia ügyészségről: „Az ügyész, akinek kötelessége felügyelni és biztosítani a közrendet, a társadalmi békét, egymaga dönthet afelől, hogy a cselekmény mennyire sértette azt meg. Amennyiben úgy ítéli, a társadalom válaszára van szükség, az eljárást megindítja.”⁴² Ugyanakkor, ha már megindították az eljárást, akkor a legalitás érvényesül, eljárást megszüntetni az opportunitás elve alapján nem lehet (Grebing)⁴³. Az ügyész Franciaországban akár át is minősítheti a bűncselekményt. Nacsády szerint⁴⁴ erre általában akkor kerül sor, ha az ügyész eltúlozottnak tartja a törvény szigorát, bizonytalan a súlyosabb minősítés bizonyíthatóságában vagy el akarja például kerülni az esküdszéket.

³⁸ KELEMEN: *A vádalku...* 863. o.

³⁹ KELEMEN: *Az opportunitás...* 169. o.

⁴⁰ A kriminálpolitikai okok nagyban befolyásolják az állam reagálását a bűncselekményekre. Vö. LÉVAY Miklós: Az angol büntető igazságszolgáltatási politikáról, annak szerzőiről és szereplőiről. In *Kriminálpolitika Nagy-Britanniában*. 2000. 49–87. o.

⁴¹ KERTÉSZ Imre: A legalitás eróziója, az opportunitás inváziója. In TÓTH Károly (szerk.): *Tokaji Géza c. egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára*. Szeged, 1996. 155. o.

⁴² RASSAT, Michel-Laure: *Le ministre public entre son passé et son avenir*. Paris, 1967. 230. o.

⁴³ GREBING, Gerhardt: Staatsanwaltschaft und Strafverfolgungspraxis in Frankreich. In JESCHEK, Hans-Heinrich – LEIBINGER, Rudolf (szerk.): *Funktion und Tätigkeit der Anklagebehörde im ausländischen Recht*. Baden-Baden, 1979. 45. o.

⁴⁴ NACSÁDY Péter Imre: Az opportunitás kérdése a francia jogban. *Ügyészek Lapja*, (2001) 2. sz., 13. o.

Hollandiában sem az opportunitás a kivétel, hanem Kertész szerint⁴⁵ éppen az a fő szabály: azt kell mérlegelni, hogy szükséges-e az eljárás megindítása, és annak lefolytatása valóban megfelel-e a társadalom érdekeinek. Így nem indít eljárást Hollandiában az ügyész az alábbi esetekben:

- más (például szabálysértési) hatóság intézkedését elegendőnek tartja;
- a jogrend érdeke kívánja, vagy jogszabály-módosítás van előkészületben;
- az elkövetett bűncselekménnyel kapcsolatos körülmények indokolják (például alacsony fokú jogsérelem; szociális megfontolások);
- a terhelt személyiségével kapcsolatos okok (fiatalkorú; reszocializációs nehézségek; hozzátartozója is megsérült stb.);
- a sértett és a terhelt kapcsolata szükségtelenné teszi (a sértett megbocsátott; a kár megtérült; baráti vagy hozzátartozói viszony stb.);
- túl nagy ügyteher.⁴⁶

Ugyanígy megjelenik a közérdek mint a vádemelés feltétele Norvégiában, ahol nemcsak joga van az ügyésznek „a bűnüldözéshez fűződő közérdek hiányában” az eljárást megszüntetni, hanem a Btk. is tartalmaz olyan tényállást, ahol a közérdek sérelme tényállási elem (például üzleti titoksértés).⁴⁷ Ehhez hasonlóan a német StPO is előírja, hogy kisebb és közepes jelentőségű ügyekben meg kell szüntetni az eljárást, ha „nem fűződik társadalmi érdek” az elítéléshez, s emellett egyéb okokból is megszüntethető az eljárás (mediáció, kárvételezés, az NSZK nemzetközi érdekei stb.).⁴⁸

A fentiek alapján Bócz a büntető igazságszolgáltatási rendszereket két csoportba osztja.⁴⁹ A legalitás elvén nyugvó rendszerekben a vádhatóság köteles szorgalmazni azt, hogy az összes elkövetett bűncselekmény összes elkövetőjét felelősségre vonják. Az opportunitási elvre épülő rendszerekben viszont a hatóságnak széles körű diszkrecionális jogköre van, és gyakorlati megfontolások alapján döntheti el, hogy mely bűncselekmények miatt folytassa le a büntetőeljárást.

A legalitás elvéből eredő üldözési kényszer azonban a Be. több helyütt is lazítja. Ezek a kivételek arra szolgálnak, hogy a bűncselekmények növekvő száma következtében az igazságszolgáltatási szerveket a bagatell bűnözés miatti óriási ügytehortól megóvják, és egyidejűleg akár egész eljárási szakokat hagyjanak el. Az opportunitás Király szerint lényegében a legalitás ellentéte⁵⁰ és azon az elképzelésen nyugszik,

⁴⁵ KERTÉSZ: *A legalitás...* 151. o.

⁴⁶ Részletesen lásd KERTÉSZ: *A legalitás...* 155–156. o.

⁴⁷ KERTÉSZ Imre: Megállapodás az elkövetővel. *Rendészeti Szemle*, (1993) 10. sz., 15–16. o.

⁴⁸ KERTÉSZ: *Megállapodás...* 17. o.

⁴⁹ BÓCZ Endre: Legalitás, opportunitás és az ügyész diszkrecionális jogköre. *Rendészeti Szemle*, (1994) 1. sz., 12. o.

⁵⁰ KIRÁLY: *Büntetőeljárási...* 118. o.

hogy a büntetőjogi felelősségre vonás a törvényben meghatározott esetekben akkor mellőzhető (akkor kerülhető el), ha ez több haszonnal jár, mint az eljárás véghezvitele. Erre az új büntetőeljárás törvény megalkotásakor is tekintettel kell lennie a jogalkotónak, mert egyet kell értenünk azokkal, akik szerint túl kell lépni a legalitás elvéhez való görcsös ragaszkodáson, amint ahogy azt a fent említett (egyébként a legalitás elvén alapuló) országokban is megtették. A mai korban ugyanis csak így lehet hatékonyan fellépni a bűnözéssel szemben.

A sértettek eljárási jogai a nemzetközi bíróságok gyakorlatában

---

1. Kit illet a tisztességes eljáráshoz való jog?

Az emberi jogi tárgyú egyezmények, köztük az Európai Emberi Jogi Egyezmény (EEJE) szövege a *fair* eljárást a vádlottak jogaként fogalmazza meg, de a strasbourgi esetjog szerint az áldozat valamely szubsztantív joga korlátozhatja a *fairness* jogok terjedelmét. Az olyan igazságszolgáltatási rendszer, amelyben – tegyük fel, a sértett számára előnytelen vélelmek vagy más bizonyítási szabályok miatt – majdnem kilátástalan a büntetőjogi felelősség megállapítása, sértheti az áldozat méltóságát, magán-élethez való jogát, vagy a megalázó bánásmódnak való alávetés tilalmát. Az állam a bűnösök felelősségre vonását garantáló szabályok megalkotásának elmulasztása miatt nemzetközi jogilag felel.² Ugyanígy az áldozat valamely szubsztantív jogának megsértéséért tartozik felelősséggel az állam, ha szervei, képviselői nem üldözik kellő erővel, elszántsággal a bűntettek elkövetőit.³

Az EEJE 6. cikke, amelyet a *common law* szellemében szövegeztek meg, a tisztességes eljáráshoz való jogot kizárólag a vádlott jogaként fogalmazza meg, miközben az angol jogszabályok, bírói döntések és a jogirodalom szerint az eljárásnak mindkét fél szempontjából *fair*nek kell lennie. Az angol megközelítés nyilván a büntetőeljárás szigorúan magánjogias felfogására vezethető vissza, amely szerint a per a két szembenálló egyenlő fél küzdelme,⁴ és arra, hogy hosszú időn át valóban a sértett

---

¹ Bárd Károly egyetemi tanár, CEU.

² Lásd *A. v. the United Kingdom*, no. 25599/94 (23/09/1998), Reports of Judgments and Decisions 1998-VI.

³ Lásd például: *Nachova and Others v. Bulgaria* [GC], no. 43577/98, 43579/98 (06/07/2005), Reports of Judgments and Decisions 2005-VII; *Aydin v. Turkey* [GC], no. 23178/94 (25/09/1997), Reports of Judgments and Decisions 1997-VI; *Balogh v. Hungary*, no. 47940/99 (20/07/2004); vagy *Gäfgen v. Germany* [GC], no. 22978/05 (01/06/2010), Reports of Judgments and Decisions 2010.

⁴ *Bingham* is együtt említi a vádlót és a felperest, illetve a vádlottat és az alperest, és a fegyverek egyenlőségére alapozza állítását, hogy az eljárásnak mindkét fél szempontjából *fair*nek kell lennie. BINGHAM, T.: *The Rule of Law*. London, 2011. 90. o. Az egyenlőségre – az igazságszolgáltatáshoz való egyenlő hozzáférésre – hivatkozás megjelenik akkor is, amikor a sérülékeny áldozatok/tanúk

képviselte a vádat. Az 1927-ben kiadott *Osborn-féle jogi szótárban* a „*prosecutor*” címszó alatt a következőt olvashatjuk: „az a személy, aki a Korona nevében eljárást folytat egy másikkal szemben; rendszerint a sértett fél, súlyos esetekben a közbíró.”⁵ A sértetti vádképviselőt ma már fikció, de a büntetőper magánjogias felfogása tovább él. Az eljárás *fair* jellege azt jelenti, hogy az mindkét fél szempontjából tisztességes – írja *Tom Bingham*. Az eljárásnak mind a vádló, mind a vádlott számára *fair* lehetőséget kell biztosítania arra, hogy bizonyítsa a büntetőigény létét, illetve hogy cáfolja azt.⁶ A már említett 2003. évi *Criminal Justice Act* szerint a bíró, amikor azt vizsgálja, hogy a korábban tett vallomás felolvasását engedélyezze-e, – egyebek között – azt mérlegeli, hogy a felolvasás, illetve annak elutasítása „sérti-e bármely fél *fairness* igényét” (kiemelés: BK).⁷ A szövegből egyértelmű, hogy a vádlott mellett *fairness* igénye a vádlónak van, nem pedig a sértettnek.⁸

Az Egyezmény 6. cikke nincs tehát ellentétben a *common law* felfogással, amikor hallgat a sértett *fairness* jogáról. Az pedig, hogy a 6. cikk csak az egyik fél jogaként említi a *fairness*-t, egyértelműen következik az Egyezmény „műfajából”. A tisztességes eljáráshoz való jog egyike az emberi jogoknak, ezért ennek nyilván nem lehet kedvezményezettje az állam nevében fellépő vádló. Mondhatnánk, ettől függetlenül az Egyezmény alkotói rendelkezhetek volna a sértetteket megillető eljárási jogokról. De éppen a bipoláris angolszász ügyféli per, amely mintául szolgált az Egyezmény 6. cikkének megfogalmazásánál, meglehetősen idegenkedik attól, hogy a sértettek számára beleszólást biztosítson az eljárás menetébe.⁹ Ne feledjük azt sem, hogy az

---

tárgyaláson történő kikérdezése ellen, azaz a vádlottnak az EEEJ 6. cikk (3) d) pontjában foglalt jogának korlátozása mellett érvelnek. Eszerint a traumatizált sértett-tanú zavartsága a tárgyaláson azt eredményezi, hogy vallomásának nem tulajdonítanak kellő hitelt. Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésnek (*access to justice*) az áldozatot is megillető joga sérül, ha őt tanúként a tárgyaláson, a vádlott jelenlétében hallgatják ki. Lásd *How can we balance the need to protection for vulnerable witnesses and the rights of the accused*. Elérhető: <http://www.law-essays-uk.com/resources/sample-essays/criminal/protection-witness-criminal.php>. (Utoljára látogatva: 2012. május 29.) Az amerikai felfogás szerint viszont *fairness* igénye csak a vádlottnak van. Ennek oka lehet, hogy a büntetőper közjogi jellegét hangsúlyozzák, korábban megjelent a közbírói intézmény (az ügyészség) és nem vették át az angoloktól azt a fikciót, hogy a vádló – legyen az rendőr, *barrister* vagy ügyész – valójában a sértett felet képviseli.

⁵ OSBORN, P. G.: *A Concise Law Dictionary for Students and Practitioners*. London, 1927.

⁶ BINGHAM: *Rule of...* 90. o.

⁷ „(...) having regard (...) to any risk that its admission or exclusion will result in unfairness to any party to the proceedings.” [116 (4). cikk.]

⁸ A vádló *fairness* jogát ismerte el az ICTY Fellebbviteli Kamarája, amikor erre hivatkozva helyezte hatályon kívül a Tárgyaló Kamara ítéletének felmentést tartalmazó részét. *Prosecutor v. Ramush Haradinaj, Idriz Balaj, Lahi Brahimaj* IT-04-84-A (19/07 2010).

⁹ Ennek okaira lásd DAMASKA, M. R.: *Some Remarks on the Status of the Victim in Continental and Anglo-American Administration of Justice*. Paper prepared for the Fifth International Symposium on Victimology, Zagreb, August 18–23. 1985. 21. o.

Egyezmény a második világháborút követően, a hidegháború kezdetekor született. A vádlottat illető perbeli jogok hangsúlyozása a totalitárius rezsimnek „jogával” való szembenállást is hivatott volt érzékeltetni. Az angolszász eljárás idegenkedése a sértetti processzuális jogok elismerésétől, az Egyezmény megszületésének körülményei, valamint az, hogy az áldozatok jogai a viktimológiai mozgalom hatására csak később kerültek napirendre, magyarázhatja, hogy a 6. cikk hallgat a sértettek jogairól. Mindez nem jelenti azt, hogy az EJEE érzéketlen lenne a sértettek igényei iránt. Érdekeik védelme ugyanis biztosított azzal, hogy az állam igenis köteles a szubsztantív jogaikat – az élethez, a fizikai integritáshoz vagy a magánélethez való jogukat – sértő magatartásokat kriminalizálni,¹⁰ és gondoskodni a büntető jogszabályok hatékony alkalmazásáról.

Az Amerika-közi Emberi Jogi Bíróság (*Inter-American Court of Human Rights*, AEJB) ezzel szemben az Amerikai Emberi Jogi Egyezménynek (AEJE)¹¹ a tisztes-séges eljáráshoz való jogról szóló rendelkezését¹² (amely – legalábbis a büntetőeljárást érintő részében – tartalmilag egyezik az EEJE 6. cikkének 1. bekezdésével) úgy értelmezi, hogy az az áldozatokat is megilleti. A Guatemalával szemben indított ún. *Street Children*- (utcagyerekek) ügyben¹³ a tisztes-séges eljárás sérelmét azért (is) állapította meg, mert a nemzeti bíróságok számos olyan bizonyíték megvizsgálásától eltekintettek, amelyek a vádlottak felelősségét támaszthatták volna alá, és mert a bizonyítékokat az áldozatok számára előnytelen módon értékelték. Az AEJB szerint „nyilvánvaló, hogy az Egyezmény 8. cikke alapján az emberi jogsérelmek áldozatai és közeli hozzátartozói számára érdemi lehetőséget kell biztosítani arra, hogy meghallgassák őket és eljárhassanak a tények tisztázása és annak érdekében, hogy a felelősöket megbüntessék, valamint azért, hogy jóvátételben részesüljenek.”¹⁴

A *Blake*-ügyben az AEJB leszögezte: az AEJE 8. cikk (1) bekezdését – a rendelkezés betűje és szelleme alapján és összhangban a 29. cikk c) pontjában foglaltakkal,

¹⁰ Ezzel kapcsolatban utalok a Gellér Balázs József által a büntetőjog dualitásáról írtakra: „A büntetőjog a bűnös magatartások kijelölésével nemcsak korlátozza, hanem egyúttal ki is terjeszti minden ember cselekvési szabadságát. Így tehát minden lépés, amely a büntetőjog határait kiterjeszti, korlátozza, de egyben bővíti is a cselekvési szabadságot; ugyanígy minden dekriminalizáció korlátozza és egyszersmind ki is terjeszti a személyes szabadságot.” Lásd GELLÉR B. J.: *Legalitás a vádpadon. Az anyagi büntetőnormák legalitásának elméleti elemzése*. Budapest, 2013. 18–19. o.

¹¹ American Convention on Human Rights, O.A.S. Treaty Series no. 38, 1144 U.N.T.S. 123.

¹² 8. cikk (1): „Every person has the right to a hearing, with due guarantees and within reasonable time, by a competent, independent, and impartial tribunal, previously established by law, in the substantiation of any accusation of a criminal nature made against him or for the determination of his rights and obligations of a civil, labor, fiscal, or any other nature.”

¹³ *Case of the “Street Children” (Villagrán-Morales et al.) v. Guatemala*. Merits. Judgment of November 19, 1999. Series C no. 63. (A továbbiakban: *Street Children*-ítélet.)

¹⁴ *Street Children*-ítélet, 227. bek.

amely szerint az Egyezmény egyetlen rendelkezését sem lehet oly módon értelmezni, hogy „az kizárja az emberi személyiség inherens részét képező (*inherent in the human personality*) (...) más jogokat és biztosítékokat” – szélesen kell értelmezni. „Ezért a Nicholas Blake hozzátartozóinak joguk van arra, hogy eltűnését és halálát a guatemalai hatóságok hatékonyan kivizsgálják, hogy a felelősöket az említett jogellenes cselekmények miatt vád alá helyezzék, a felelősöket megbüntessék. Joguk van arra is, hogy károkért és sérelmekért kompenzációt nyújtsanak számukra. Ezért a Bíróság megállapítja, hogy Nicholas Blake hozzátartozói vonatkozásában Guatemala megsértette az Egyezmény 8 (1) cikkét.”¹⁵

Az állandó Nemzetközi Büntetőbíróság (NBB) Statútuma a vádlott jogaként fogalmazza meg a *fair* tárgyalást. A 67. cikk, amely tartalmazza a tisztességes eljáráshoz való jogot, „A terhelt jogai” (*Rights of the accused*) címet viseli. A Statútum szól egyúttal a sértettek érdekeiről, védelméről és jogairól. Ez utóbbiak között – ahogy erről már volt szó – említi az áldozatok azon jogát, hogy nézeteiket előadják, kifejthessek, hozzátéve, hogy a sértetti érdekek és jogok nem veszélyeztethetők a vádlott tisztességes eljáráshoz való jogát és nem lehetnek ezzel összeegyeztethetetlenek [68. cikk (3)]. A Tárgyalás-előkészítő Tanács (TET) a 68. cikk (3) bekezdése tartalmának, terjedelmének megállapításakor az Amerika-közi és az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) esetjogára (is) támaszkodik. A már említett 2006-os döntésében – annak a kérdésnek a kapcsán, hogy az áldozatok részvétele az eljárás mely szakaszától engedélyezhető – hivatkozik az AEJB általam már említett ítéleteire. Ezek szerint a *fair* eljáráshoz való jog az áldozatokat is megilleti, és ebből (is) levonja a következtetést: a Statútum 68. cikk (3) bekezdése biztosítja az áldozatok számára, hogy részt vegyenek abban a harcban, amelynek célja, hogy a bűnösök ne kerülhessenek el a felelősségre vonást.¹⁶

Nyilván kétséges az érvelés meggyőző ereje: a TET annak a bíróságnak a döntéseire hivatkozik, amely a *fair* eljárás kedvezményezettjének ismeri el az áldozatot, miközben az NBB Statútuma alapján egyértelmű, hogy e jog kizárólag a terheltet illeti. Ugyanakkor mondhatjuk erre, hogy az Amerikai Egyezmény szövege alapján is büntetőügyekben kizárólag a vádlottakat illeti a *fair* eljáráshoz való jog. Ha az Amerika-közi Emberi Jogi Bíróság kiterjesztheti e jogot a sértettekre, akkor miért ne tehetné meg ugyanezt a TET?

¹⁵ *Case of Blake v. Guatemala*. Merits. Judgment of January 24, 1998. Series C no. 36,97. bek. [A továbbiakban: *Blake*-ítélet (1998).]

¹⁶ Pre-Trial Chamber I. *Situation in the Democratic Republic of the Congo. Decision on the Applications for Participation in the Proceedings of VPRS 1, VPRS 2, VPRS 4, VPRS 5 and VPRS 6*, 17/01/2006, 53 bek. (A továbbiakban: TET döntés, 2006): „The Chamber considers that Article 68 (3) of the Statute also gives victims the right to participate in the fight against impunity.”

De a TET az EJEB esetjogát is felhívja saját álláspontja igazolásául és ezt nem egészen korrekt módon teszi. A TET megállapítja, hogy „az EJEB szerint az Egyezmény 6. cikk (1) bekezdése – azon államok vonatkozásában, amelyekben a sértettek jogosultak a büntetőeljárásban részt venni – alkalmazást nyer a vizsgálati szaktól (...) különösen (kiemelés: BK) akkor, ha a büntetőeljárás kimenetele döntő jelentőségű az elszenvedett sérelemért járó kártérítés szempontjából.”¹⁷ A probléma az, hogy a TET által hivatkozott valamennyi ítéletben a strasbourgi Bíróság a francia, illetve a portugál jogban ismert *partie civile* jogállásával kapcsolatban foglalt állást. Nevezetesen abban, hogy milyen feltételek mellett hivatkozhat a *partie civile*, aki azért vesz részt a büntetőeljárásban, hogy abban érvényesítse a bűncselekménnyel összefüggésben keletkezett magánjogi igényét vagy azért, hogy növelje esélyét egy majdani polgári perben, a 6. cikk (1) bekezdésének azon fordulatára, amely szerint mindenkinek joga van arra, hogy polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában tisztességes eljárásban hozzanak határozatot. Emellett a strasbourgi testület a hivatkozott ügyekben azt vizsgálta, hogy a tisztességes eljárás a büntetőeljárás keretében folytatott, de polgári jogi jogokról és kötelezettségekről szóló jogvitában mit is jelent.

Az EJEB hivatkozott ítéletei tehát nem adnak eligazítást minden sértett büntetőeljárásbeli pozíciójára nézve, a TET által levont következtetés, amely szerint az áldozatoknak joguk van a „büntetlenség elleni küzdelemben” (*fight against impunity*) részt venni, azaz joguk van a bűnüldözésre, kifejezetten ellentétben áll azzal, amit az EJEB mond.¹⁸ A *Perez*-ítéletben,¹⁹ amelyben a *partie civile* jogállásával és az ilyen eljárással kapcsolatos korábbi, nehezen áttekinthető joggyakorlatát módosította, a következő tételeket szögezte le: a büntetőeljárásban *partie civile*-ként fellépő személy hivatkozhat a 6. cikk (1) bekezdésének a polgári jogi jogvitákra vonatkozó rendelkezésére, függetlenül attól, hogy kifejezetten bejelentette-e magánjogi igényét. Hivatkozhat a 6. cikk (1) bekezdésének polgári jogi jogvitákra vonatkozó fordulatára akkor is, ha úgy dönt, hogy a büntetőpert követően polgári bíróság előtt érvényesíti igényét, vagy ha korábban indított polgári pert, de azt a folyamatban lévő büntetőeljárásra figyelemmel felfüggesztették. Ennek magyarázata, hogy a büntetőeljárás kimenetele

¹⁷ TET döntés, 2006. 52. bek.

¹⁸ *Safferling* szerint sem vonható le az Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikkének magánjogi jogvitákra vonatkozó rendelkezéséből következtetés a sértett büntetőeljárási pozíciójára, illetve arra, hogy az áldozatot megilletné „*das Recht auf Strafverfolgung*”. Helyesen jegyzi meg, hogy a magánjogi igényekről folyó jogvitákra a 6. cikk (1) minden esetben alkalmazandó, függetlenül attól, hogy az igényt büntetőeljárás keretében vagy polgári eljárásban bírálják el. Lásd SAFFERLING, C.: Die Rolle des Opfers im Strafverfahren – Paradigmenwechsel im nationalen und internationalen Recht? *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 122. (2010) 1., 108. o.

¹⁹ *Perez v. France*, no. 47287/99 (12/02/2004), Reports of Judgments and Decisions 2004-I. (A továbbiakban: *Perez*-ítélet.)

jelentősen kihathat a polgári perben hozandó döntésre. A büntető és a polgári komponens közti szoros kapcsolatra figyelemmel a *partie civile* számára módot kell adni arra, hogy az eljárást megszüntető, azaz a vádemelést mellőző döntés felülvizsgálatát kezdeményezze. Összefoglalóan: a *partie civile*-ként fellépő személy hivatkozhat a 6. cikknek a polgári jogviták tisztességes elintézését előíró rendelkezésére minden olyan esetben, amikor részvételének motívuma a magánjogi igényének érvényesítése vagy a büntetőeljárásban, vagy egy már megindított vagy a jövőben indítandó polgári perben.²⁰

A TET nem teljesen alaptalanul hívja fel a strasbourgi Bíróságnak a *partie civile* eljárást érintő döntéseit. Az NBB működésének egyik kiemelkedő funkciója, hogy kárpótlást nyújtson az áldozatoknak. A Statútum 79. cikke rendelkezik egy olyan alap (*trust fund*) létrehozásáról, amelyből az áldozatoknak és családjaiknak támogatást nyújtanak. Az Eljárási és Bizonyítási Szabályok (*Rules of Procedure and Evidence* – EBSZ) szélesen határozza meg az áldozat fogalmát: áldozat minden természetes személy, aki hátrányt szenvedett el (*suffered harm*) a Bíróság joghatósága alá tartozó valamely büntett következményeként.²¹ Az áldozati státusznak tehát nem feltétele, hogy az egyén a vád tárgyává tett bűncselekmény sértettje legyen.²² E széles áldozatfogalom egyik indoka, hogy „a *trust fund*on keresztül a konkrét eljárástól függetlenül utalhatók át összegek az áldozatok számára.”²³ A konkrét eljárásban az áldozatként történő elismerésnek és ezzel a részvételi jogok gyakorlásának a feltétele azonban, hogy az áldozat igazolja: van kapcsolata az eljárásban megvizsgált bizonyítékokhoz, illetve hogy az eljárás tárgya közvetlenül érinti az érdekeit.²⁴

Feltételezhetjük, hogy az NBB előtti eljárásban áldozatként történő fellépés motívumai között rendszerint szerepel az az igény, hogy a büntett által elszenvedett hátrányokért az érintett anyagi elégtételt kapjon.²⁵ A TET azonban az áldozatok részvételi jogát – egyebek között a strasbourgi esetjogra hivatkozással – akkor is igazolhatónak

²⁰ *Ibid*, 57–72. bek.

²¹ Rule 85.

²² Trial Chamber I *Situation in the Democratic Republic of the Congo in the Case of the Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo*. Decision on victims’ participation, ICC-01/04-01/06, 18 January 2008, 93. bek. (A továbbiakban: NBB TT 2008.)

²³ SAFFERLING: *Die Rolle des...* 104. o.

²⁴ NBB TT 2008, 95. bek.

²⁵ Ez a szempont jelenik meg a TET egyik döntésében, amelyben az áldozatok részvételi jogait elemzi. Eszerint az áldozatok azért vehetnek részt az eljárásban már a vizsgálat szakaszában, mert érdekeik már itt érintettek, hiszen a vizsgálat az első fázis, amely a terheltekkel szembeni vádemeléshez vezethet. Az áldozatok személyes érdekei és a vizsgálat közötti összefüggés még fontosabb a római Statútum rendszerében, tekintettel arra, hogy milyen jelentős kihatással lehet a vizsgálat egy jövőbeli reparációt előíró határozatra (Statútum 75. cikk). TET-döntés, 2006, 72. bek.

tartja, ha nincs jóvátétel iránti igényük.²⁶ Megismétlem a TET által levont konklúziót: „A Statútum 68. cikk (3) bekezdése biztosítja az áldozatok számára, hogy részt vegyenek abban a harcban, amelynek célja, hogy a bűnösök ne kerülhessék el a felelősségre vonást.”²⁷

Ismét kísérletet teszek arra, hogy a TET következtetését mentsem. Kétségtelen, hogy az EJEB említést tesz a *Perez*-ítéletben arról a rendelkezésről, amelyet 2000-ben iktattak be a francia büntetőeljárási kódexbe, és amely minden sértettre vonatkozik. Eszerint gondoskodni kell a felek jogai közti egyensúlyról és biztosítani kell a sértetti jogokat. Saját esetjogából is felidéz a Bíróság olyan ítéleteket, amelyek általában tárgyalják a sértetti jogokat. A Bíróság nem lehet érzéketlen a sértettek szenvedései iránt és nem gyengítheti jogait.²⁸

A TET figyelmét azonban elkerülte, hogy az EJEB kifejezetten foglalkozott ítéletében azzal a kérdéssel, hogy olyan sértettek, akik nem igényelnek kártérítést/kompenzációt, hivatkozhatnak-e a tisztességes eljáráshoz való jogra. A francia Semmítőszék ugyanis elfogadja a *partie civile* státuszt akkor is, ha a sértett nem érvényesít magánjogi igényt, és ezt a jövőben sem kívánja megtenni. Ebben az esetben a sértett kizárólag punitív céllal lép fel *partie civile*-ként. Ilyenkor azonban – szögezi le az EJEB – a 6. cikk nem alkalmazandó. Az Egyezmény nem garantálja a „bosszú jogát” és nem ismeri az *actio popularis*t. Harmadik személyek üldözésére és megbüntetésére irányuló jog önmagában nem létezik; ennek kapcsolódnia kell a sértett igényérvényesítéséhez, még akkor is, ha ez az igény csupán szimbolikus elégtételre irányul, vagy olyan jog védelmére, mint az egyén „jó hírneve”.²⁹ Nem kétséges: a strasbourgi Bíróság a *Perez*-ítéletben éppen annak ellenkezőjét mondja ki kategorikusan, mint amit esetjogából a TET levon: az EJEB szerint a 6. cikk nem garantálja az áldozatok jogát arra, „hogy részt vegyenek abban a harcban, amelynek célja, hogy a bűnösök ne kerülhessék el a felelősségre vonást”.³⁰

Az EJEB álláspontja tehát egyértelmű: a magánjogi igényt előterjesztő sértett hivatkozhat a 6. cikk (1) bekezdésére, amely garantálja mindenki számára a tisztességes eljáráshoz való jogot az olyan jogvitákban, amelyeknek tárgya polgári jog, illetve kötelezettség. A *büntető vádra* indult eljárásokban a tisztességes eljáráshoz való jog

²⁶ Ezt megerősítette a Tárgyaló Tanács (*Trial Chamber*) is. Lásd NBB TT 2008, 98. bek.

²⁷ TET-döntés, 2006, 53. bek.

²⁸ *Perez*-ítélet, 72. bek. Az ítélet hivatkozik az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának a sértetteket érintő ajánlásaira is, de ezekből csak azokat a javaslatokat említi, amelyek a *partie civile* jogállása szempontjából relevánsak.

²⁹ *Ibid.*, 69–70. bek.

³⁰ TET-döntés, 2006, 53. bek.

kedvezményezettje kizárólag az, akit „vádolnak”, vagyis a terhelt. Az AEJB álláspontja az utóbbi kört illetően eltér: a TET által hivatkozott ügyekben a tisztességes eljáráshoz való jog kedvezményezettjei körébe emelte az áldozatokat, akiknek joguk van ahhoz, hogy a sérelmükre elkövetett bűntetteket hatékonyan üldözzék az állam. Szóltam arról, hogy az EJEB sem érzéketlen a bűncselekmények áldozatainak igényei iránt, ám azt a legitim érdeküket, hogy a bűntetteseket hatékonyan üldözzék, azzal elégíti ki, hogy az államtól a szubsztantív jogok védelme érdekében pozitív intézkedéseket kíván. Ha az állam elmulasztja kriminalizálni az élethez, a fizikai integritáshoz vagy a magánélethez való jogot sértő magatartásokat vagy a büntető jogszabályok hatékony alkalmazásáról nem gondoskodik, az említett szubsztantív jogok (és nem a tisztességes eljáráshoz való jog) megsértéséért felel a *pozitív kötelezettség doktrínája* alapján. Kérdés, hogy mi az oka annak, hogy az AEJB és az EJEB megközelítése eltérő, és hogy ennek van-e gyakorlati jelentősége.

A *Blake*-ügy alapján támadhat az a gyanúnk, hogy az AEJB azért emelte az áldozatot, illetve hozzátartozóit a tisztességes eljárás kedvezményezettjei körébe, mert egyébként nem állapíthatta volna meg az állam felelősségét, az „utcagyerekek” (*Street Children*-) ügyben pedig már kötve volt korábbi álláspontjához. *Blake* elhurcolása és meggyilkolása azt megelőzően történt, hogy Guatemala a Bíróság joghatóságát elismerte volna. A Bíróság kimondta: bár az Amerika-közi Emberi Jogi Bizottság (*Inter-American Commission on Human Rights*) indítványozta, hogy a személyes szabadság és az élethez való jog megsértése miatt is állapítsa meg az állam felelősségét,³¹ erre az időbeli hatályra figyelemmel nincs módja.³²

A Bíróság végül a tisztességes eljáráshoz való jog mellett az emberséges bánásmódhoz való jog megsértését is megállapította az áldozat hozzátartozói vonatkozásában. De az emberséges bánásmód megsértését – egyebek között – arra alapozta, hogy a hatóságok nem vizsgálták ki az ügyet, és ez a hozzátartozókban félelmet keltett, a bizonytalanság, a tehetetlenség érzetét idézte elő.³³ Vagyis az emberséges bánásmódhoz való jog a tisztességes eljáráshoz való jog közvetítésével sérült. (A *Street Children*-ügy tényei arra az időszakra estek, amikor Guatemala már elismerte a Bíróság joghatóságát. Az AEJB meg is állapította, hogy az állam megsértette – egyebek között – az áldozatok élethez, személyes szabadsághoz való jogát. A tisztességes eljáráshoz való jogot illetően követte, amit a *Blake*-ügyben kimondott: e jog az áldozatok hozzátartozóit is megilleti.)

³¹ A Bizottság arra hivatkozott, hogy a büntett hatásai átnyúltak arra az időszakra, amikor Guatemala már elismerte a Bíróság joghatóságát. Lásd *Case of Blake v. Guatemala*. Preliminary Objections. Judgment of 2 July 1996. Series C no. 27, 24. és 31. bek. [A továbbiakban: *Blake*-ítélet (1996).]

³² *Ibid*, 33. bek.

³³ *Ibid*, 114. bek.

Nyilván nem aggálytalan, ha egy emberi jogi kontrollszeret valamely jog tartalmának, terjedelmének meghatározásában az a megfontolás vezérli, hogy saját joghatóságát megállapíthassa. Ezért indokolt tovább vizsgálódni, hogy milyen egyéb magyarázata lehetséges annak, hogy az AEJB a tisztességes eljáráshoz való jogot kiterjesztette a büntetőügy áldozataira, illetve hozzátartozóira.

2. A pozitív kötelezettség doktrínája

A további vizsgálódás sikere érdekében röviden vissza kell térnem a pozitív kötelezettség doktrínájára. A doktrína legszélesebb értelmében „pusztán” annyit jelent, hogy az emberi jogok tisztelete nemcsak azt követeli az államtól, hogy tartózkodjék a beavatkozástól, hanem esetenként pozitív lépéseket is kíván.³⁴ A doktrína a Bíróság gyakorlatában először az Egyezmény 8. cikkében garantált, a magán- és a családi élet tiszteletének megsértését állító panaszok kapcsán született ítéleteiben jelent meg. A *Marckx*-ítéletben³⁵ az elmarasztalás oka – egyebek között – az volt, hogy a belga szabályozás a házasságon kívül született gyermek és az anya közti jogi kapcsolat létrejöttéhez a születési anyakönyvi kivonaton felül egyéb követelményeket is támasztott, valamint hogy a házasságon kívül született gyermek még adoptálása esetén sem lett szülei családjának tagja. A Bíróság kifejtette: a 8. cikk célja alapvetően az, hogy védje az egyént az állami szervek önkényes beavatkozásától. Ugyanakkor ezen alapvetően negatív kötelezettség mellett az államot pozitív kötelezettség is terheli annak biztosítása érdekében, hogy a családi élet tiszteletéhez való jog valóban érvényesüljön.³⁶

A *Johnston*-ügyben³⁷ az elmarasztalás forrása az ír alkotmánynak a válást tiltó rendelkezése volt. Amennyiben a férj új kapcsolatából gyermek született, az ír szabályozás szerint a gyermek és szülei között nem jött létre családjogi viszony. Az apa nem lehetett gyermeke törvényes képviselője, és a gyermek „törvényesítésére” még az apa feleségének halála után sem volt mód.³⁸ A Bíróság itt is arra jutott, hogy a 8. cikk alapvetően a hatóságok részéről történő önkényes beavatkozással szemben

³⁴ GARLICKI, L.: Relations between Private Actors and the European Convention on Human Rights. In SAJÓ, András – UITZ, Renáta (szerk.): *The Constitution in Private Relations: Expanding Constitutionalism*. Utrecht, 2005. 132. o.

³⁵ *Marckx v. Belgium*, no. 6833/74(13/06/1979), A31.

³⁶ *Ibid*, 31. bek.

³⁷ *Johnston and Others v. Ireland*, no. 9697/82 (18/12/1986), A112. (A továbbiakban: *Johnston*-ítélet.)

³⁸ Az ügy körülményeinek rövid sommázatára lásd VAN DIJK, P. – VAN HOOFF, G. J. H.: *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*. The Hague, 1998. 509. o.

nyújt védelmet. Ám emellett a magánélet tisztelete adott körülmények között magában foglalja az állam pozitív kötelezettségét is.³⁹

Vitatható, hogy akár a *Marckx*-, akár a *Johnston*-ügyben szükség volt-e a pozitív kötelezettség doktrínáját felhívni, hiszen mindkét esetben az elavult diszkriminatív szabály, illetve annak alkalmazása önmagában igazolhatatlan beavatkozásként értékelhető, az állam tehát ezzel megsértette negatív kötelezettségét. Ugyanakkor érvelhetünk úgy, hogy az állam mégiscsak cselekvési kötelezettségét mulasztotta el azzal, hogy nem helyezte hatályon kívül az idejétmúlt és diszkriminatív jogszabályi rendelkezést. A Bíróság egyértelművé tette, hogy az államnak korszerű jogi keret kidolgozásával gondoskodnia kell a gyermekek és szülei közötti családi kapcsolat megteremtéséről, és hogy e kapcsolat megfelelően fejlődhessen.⁴⁰ Ezért tehát a pozitív kötelezettség doktrínájára hivatkozás igazolható.

Áttérve a büntető igazságszolgáltatás területére, korábban már említettem, hogy az EJEB a pozitív kötelezettség doktrínája alapján valamely szubsztantív jog – az élethez való jog, a megalázó bánásmód tilalma, magánélethez való jog stb. – megsértését állapítja meg, ha a bűnösök megbüntetése érdekében az állam nem lép fel kellő hatékonysággal, illetve ha nem történik meg a jogsértés megfelelő reparálása. Ez magától értetődő, ha a jogsértés elkövetője az állam képviselőjében jár el. A jogsértést nem az absztrakt állam követi el, hanem annak ágensei. Ha az állított emberi jogsértést nem követi vizsgálat, illetve annak megállapítása esetén a megfelelő orvoslás, szükség esetén a bűnösök kellő szigorral történő megbüntetése, úgy az egész emberi jogvédelmi rendszer értelmét veszti, hiszen az állam nem tesz eleget az emberi jogok tiszteletéből fakadó alapvető negatív – be nem avatkozási – kötelezettségének sem. Ezért kérdéses, hogy a pozitív kötelezettség doktrínáját szükséges-e ilyenkor egyáltalán felhívni. Ám kétségtelen, hogy a Bíróság ezt tette az 1980-as évek elejétől, amikor kimondta, hogy a pozitív kötelezettség doktrínája alapján a 2. cikk megköveteli a hatékony vizsgálatot, ha az élet kioltása az állam képviselőjének tudható be. Ugyancsak a doktrínára hivatkozva foglalt úgy állást, hogy az államnak olyan körülményeket kell biztosítani a börtönökben, amelyekkel eleget tesz az embertelen bánásmódot tilalmazó 3. cikkből fakadó követelményeknek.⁴¹

Későbbi ítéleteiben a Bíróság az ágenseknek betudható jogsértés esetében esetenként már nem is a pozitív kötelezettség doktrínáját hívja fel. Ha a nyomozók által elkövetett bántalmazást nem követi hatékony felelősségre vonás, vagy ha a kiszabott büntetés aránytalanul enyhe, az állam – a Bíróság szóhasználatára szerint – *eljárási kö-*

³⁹ Lásd *Johnston*-ítélet, 55. bek.

⁴⁰ VAN DIJK – VAN HOOFF: *Theory*... 509. o.

⁴¹ GARLICKI: *Relations*... 132. o.

telelezettségének (procedural obligation) megsértése miatt is felel.⁴² Ezzel eljutottunk ahhoz a kérdéshez, hogy az ágensek által elkövetett jogsértésért milyen formában felel az állam. Az esetjogból azt állapíthatjuk meg, hogy a felelősség lehet „pusztán” szubsztantív, pusztán procedurális vagy szubsztantív és egyúttal procedurális. A felelősség formáit, illetve ezek kombinációját jól illusztrálja a Nagykamara ítélete a *Nachova*-ügyben.⁴³

A kérelmezők azért fordultak az EJEB-hez, mert a katonai rendőrség egyik tagja két kisebb bűncselekménnyel gyanúsítható roma származású személyt megölt. Intézkedése alapja az a katonai szabályzat volt, amely gyakorlatilag korlátozás nélkül engedélyezte az akár halált okozó fegyverhasználatot is a szökésben lévő katonákkal szemben. A jogszabály és a joggyakorlat súlyos hiányosságára tekintettel a Bíróság megállapította: az áldozatok életét olyan körülmények között oltották ki, amely összeegyeztethetetlen az Egyezmény 2. cikkében garantált élethez való joggal.⁴⁴ A kérelmezők (az elhunytak hozzátartozói) sérelmezték azt is, hogy a halált okozó katonai rendőrrel szemben a vizsgálatot megszüntették azzal az indokolással, hogy a szabályzatnak megfelelően járt el. A Bíróság álláspontja az volt, hogy a szabályzatra hivatkozással az eljáró hatóság egy elfogadhatatlan gyakorlatot szentesített. Utalt arra is, hogy a vizsgálat során számos jelentős tényt figyelmen kívül hagytak a hatóságok, és ehelyett a halált okozó személy állításait fogadták el. Ezzel gyakorlatilag megóvták a felelősségre vonástól.⁴⁵

Látjuk tehát, hogy az ügyben a Bíróság az államot felelőssé tette az áldozatok haláláért – ez az élet védelme szubsztantív kötelezettségének a megsértését jelenti. De emellett a hatékony kivizsgálás elmaradása folytán az állam megszegte az élet védelmének processzuális kötelezettségét is. A kérelmezők hivatkoztak arra, hogy az élethez való jog vonatkozásában az állam a diszkrimináció tilalmát rögzítő 14. cikket is megsértette. A 14. cikk szerint az „Egyezményben meghatározott jogok és szabadságok élvezetét minden megkülönböztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani.”

⁴² *Sevtap Veznedaroglu v. Turkey*, no. 32357/96 (11/04/2000), 35. bek. Idézi: WHITE, R. C. A., OVEY, C., Jacobs, F. G.: *The European Convention on Human Rights*. 5th ed., Oxford, 2010. 117. o.

⁴³ *Nachova and Others v. Bulgaria* [GC], no. 43577/98, 43579/98 (06/07/2005), Reports of Judgments and Decisions 2005-VII.

⁴⁴ *Ibid*, 109. bek.

⁴⁵ *Ibid*, 116. bek.

A kérelmezők egyebek között utaltak arra, hogy az áldozatok életét kioltó katonai rendőr rasszista kijelentést tett az akció helyszínén. A beavatkozóként fellépő civil szervezetek közül az Európai Roma Jogok Központja (*European Roma Rights Centre*) arra hívta fel a Bíróság figyelmét, hogy az utóbbi években számos nemzetközi és nem kormányzati szervezet számolt be a romákkal szembeni – nemegyszer halált okozó – hatósági erőszakról.⁴⁶ A Nagykamara azonban nem látta egyértelműen bizonyítottnak a rasszista motívumot, és ezért nem állapította meg a 14. cikk szubsztantív sérelmét a 2. cikkel összefüggésben.⁴⁷ Ugyanakkor álláspontja szerint a hatóságoknak – figyelemmel arra, hogy a tanúk egyike szerint a katonai rendőr rasszista kijelentést tett, valamint arra, hogy számos forrás számol be a romákkal szembeni széles körű előítéletről és ellenséges érzelmekről – vizsgálatot kellett volna folytatniuk az esetleges rasszista motívum kiderítése végett. Mivel ez elmaradt, a Bíróság megállapította: az állam nem teljesítette *eljárási kötelezettségét*, és ezzel sértette meg az Egyezmény 14. cikkét a 2. cikk vonatkozásában.⁴⁸ Összefoglalva: az állam az élethez való jogot szubsztantív és eljárási aspektusból, míg a megkülönböztetés tilalmát eljárási kötelezettségének az elmulasztásával sértette meg.

A *Nachova*-ítéletből azt a következtetést is levonhatjuk, hogy amennyiben az ágensek által elkövetett jogsértést hatékony vizsgálat követi, a felelősöket megfelelő büntetésben részesítik, és az áldozatot ily módon „kompenzálják”, az állam nem marasztalható el emberi jogi jogsértés miatt. Ebben az esetben ugyanis a kérelmező áldozati státusza megszűnik. A *Gäfgen*-ügyben⁴⁹ a német kormány éppen erre hivatkozott: utalt arra, hogy a kérelmezővel szemben embertelen bánásmódot alkalmazó nyomozókat büntetőeljárásban felelősségre vonták, és mind a Szövetségi Alkotmánybíróság, mind pedig a rendőrökkel szemben eljáró bíróság megállapította, hogy a bánásmód az Egyezmény 3. cikkébe ütközött. Ezért – érvelt a kormány – a kérelmező már nem tekinthető áldozatnak,⁵⁰ és a Bíróság Kamarája osztotta a kormány álláspontját. Az V. szekcióba tartozó Kamara megállapította, hogy a kérelmezőt a kihallgatása során embertelen bánásmódnak vetették alá,⁵¹ ám úgy találta, hogy a nemzeti bíróságok megfelelő orvoslást nyújtottak.⁵² Ennek megfelelően az ítéletben leszó-

⁴⁶ *Ibid*, 138–139. bek.

⁴⁷ *Ibid*, 159. bek. A Kamara ezzel szemben megállapította a 14. cikk szubsztantív megsértését is. Lásd a Nagykamara ítéletének 126–130. bekezdéseit.

⁴⁸ *Ibid*, 162–168. bek.

⁴⁹ *Gäfgen v. Germany*, no.22978/05 (30/06/2008).

⁵⁰ *Ibid*, 73. bek.

⁵¹ *Ibid*, 70. bek.

⁵² *Ibid*, 81. bek.

gezte, hogy a 3. cikk megsértésének vonatkozásában a kérelmező nem hivatkozhat már áldozati státuszára.

A *Gäffen*-ügyben a Nagykamara szemben a Kamarával úgy foglalt állást, hogy a kérelmező nem veszítette el áldozati státuszát.⁵³ Megállapította, hogy a rendőrtisztek büntetése – kismértékű felfüggesztett pénzbüntetés – igen enyhe volt. Elismerte ugyan, hogy az elkövetők bűnössége mértékének a megítélése, az enyhítő és súlyosító körülmények értékelése, a megfelelő büntetés kiválasztása alapvetően a nemzeti bíróságok dolga. Ugyanakkor az Egyezmény 19. cikkét felidézve leszögezte: a Bíróságot az Egyezményben vállalt kötelezettségek tiszteletben tartásának a biztosítása céljából állították fel. Ezért feladata, hogy ellenőrizze, vajon az államok megfelelő módon tesznek-e eleget azon kötelezettségüknek, hogy a joghatóságuk alá tartozó személyek jogait biztosítsák,⁵⁴ és arra jutott, hogy a kiszabott büntetések nyilvánvalóan aránytalan (*manifestly disproportionate*) választ jelentettek az Egyezményben biztosított egyik legalapvetőbb jog (*one of the core rights*) megsértésére. Az enyhe büntetések nem rendelkeznek azzal az elrettentő hatással, amellyel a jövőbeli hasonló jogsértések megelőzhetők.⁵⁵ A Nagykamara utalt a rendőrökkel szemben alkalmazott fegyelmi szankciók enyhességére és arra, hogy egyiküket később vezetői pozícióba helyezték. Mindez – így a Bíróság – komoly kétségeket ébreszt azt illetően, hogy a hatóságok reakciója megfelelően tükrözte a 3. cikk megsértésének a súlyosságát, ami miatt a rendőröket a büntetőeljárásban felelősségre vonták.⁵⁶ Ugyancsak kifogásolta a Nagykamara, hogy a kérelmező által előterjesztett kártérítési perben több év eltelte után sem tartottak tárgyalást, és az ügyben az ítélet hozatalának idejekor sem született még döntés.⁵⁷ Mindezek alapján a Nagykamara arra jutott, hogy a hatóságok az ágensek jogsértésére nem reagáltak kellő hatékonysággal, ezért a kérelmező nem veszítette el áldozati státuszát, és egyben megállapította az Egyezmény 3. cikkének a megsértését.

Ugyanakkor a *McCann and Others v. the United Kingdom*⁵⁸ ítéletből arra juthatunk, hogy az állított egyezményesértés tisztességes, alapos kivizsgálása sem jelenti feltétlenül, hogy az állam mentesülne a felelősség alól. Az eldöntendő kérdés az ügyben az volt, hogy az IRA terroristák életének a kioltása – akikről feltételezték, hogy polgári áldozatokat követelő merényletre készülnek – sértette-e az Egyezmény 2. cikkében garantált élethez való jogot. A halálos incidenst vizsgálat követte, és az

⁵³ *Gäffen v. Germany* [GC], no. 22978/05 (01/06/2010), Reports of Judgments and Decisions 2010.

⁵⁴ *Ibid.*, 123. bek.

⁵⁵ *Ibid.*, 124. bek.

⁵⁶ *Ibid.*, 125. bek.

⁵⁷ *Ibid.*, 126. és 127. bek.

⁵⁸ *McCann and Others v. the United Kingdom* [GC], no. 18984/91 (27/09/1995), A324.

esküdtszék arra jutott, hogy a terroristák megölése jogszerű volt. A Bíróság nem vitatta a vizsgálat tisztességes voltát,⁵⁹ és elfogadta, hogy a katonák nem tartoztak felelősséggel. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy az esküdtszék „pusztán” azt vizsgálta, hogy az élet kioltása jogszerű volt-e, miközben az Egyezmény-konformitás csak akkor biztosított, ha kimutatható: az élet kioltása személyek jogtalan erőszakkal szembeni védelme érdekében *feltétlenül szükséges* volt [2. cikk (2)].⁶⁰ A terrorelhárítási művelet egészét vizsgálva a Bíróság végül is arra jutott, hogy a brit hatóságok már korábban ártalmatlanná teheték volna a terroristákat az életük kioltása nélkül, és ezért megállapította a 2. cikk megsértését.⁶¹

Vizsgálatunk során mindeddig arra jutottunk, hogy a legtágabb értelemben a pozitív kötelezettség doktrínája annyit jelent, hogy az emberi jogok érvényesítése az államtól nem pusztán a beavatkozástól való tartózkodást követeli, de adott körülmények között azt is, hogy pozitív lépéseket tegyen. Megállapítottuk, hogy az állam tevési kötelezettsége egyértelműen következik az Egyezmény 1. cikkéből: „A Magas Szerződő Felek *biztosítják* (kiemelés: BK) a joghatóságuk alatt álló minden személy számára a jelen Egyezmény I. fejezetében meghatározott jogokat és szabadságokat.” Ezért a tevési kötelezettség igazolásához valójában nincs is szükség a doktrína felhívására.

Azt is láttuk, hogy a pozitív kötelezettség doktrínája a büntető igazságszolgáltatás területén azt jelenti, hogy az államnak intézkedéseket kell tennie (megfelelő képzés, a jogszabályi háttér kialakítása, egyes magatartások büntetendővé nyilvánítása) annak megelőzése érdekében, hogy ágensei jogsértést kövessenek el. Ha pedig a jogsértés mégis bekövetkezik, lépéseket kell tennie annak kivizsgálására és a felelősök megbüntetésére. Egyúttal azt is megállapítottuk, hogy e kötelezettség ismét csak magától értetődő. Ha az állam képviselőjében eljárók által vélelmezetten elkövetett emberi jogsértést nem követi vizsgálat, illetve a jogsértés megállapítása esetén elmarad a megfelelő szankcionálás, az emberi jogvédelmi rendszer értelmetlenné lesz, hiszen ebben az esetben az állam nem tesz eleget az emberi jogok tiszteletéből fakadó alapvető negatív – be nem avatkozási – kötelezettségének sem. Ezért kérdéses, hogy a pozitív kötelezettség doktrínáját szükséges-e egyáltalán az ágensek által elkövetett jogsértés esetében felhívni.

Az EJEB szerint azonban az állam akkor is felelős, ha nem tesz lépéseket annak megelőzésére, hogy *magánszemélyek* – azaz olyan személyek, akik nem az állam képviselőjében járnak el – az Egyezményben garantált jogokat megsértsék, illetve ha nem

⁵⁹ *Ibid*, 162. bek.

⁶⁰ *Ibid*, 170. és 171. bek.

⁶¹ Az ügy rövid ismertetésére lásd WHITE–OVEY: *European...* 145. o.

szankcionálja vagy nem megfelelő eréllyel, hatékonysággal üldözi az ilyen jogsértéseket. Valójában ez a pozitív kötelezettség doktrínája *a szó szoros értelmében*. Nem véletlen, hogy a jogirodalomban a pozitív kötelezettség doktrínáját az alapjogok horizontális érvényesülésének („*Drittwirkung*” vagy „*third party effect*”) a kérdésével összefüggésben tárgyalják, vagyis azzal kapcsolatban, hogy valamely alkotmányos alapjog mennyiben érvényesíthető, ha annak sérelmét magánszemély idézte elő. A magánszemélyek közötti jogvitákban a *Drittwirkung* tétele közvetlen és közvetett formában érvényesülhet. Az előbbi esetében a sérelmet szenvedő közvetlenül alkotmányos jogára hivatkozva indíthat pert magánszeméllyel szemben. A közvetett *Drittwirkung* ezzel szemben „pusztán” a bíróságok azon kötelezettségét jelenti, hogy a magánjogi jogviták eldöntése során legyenek figyelemmel az alapjogok által védett értékekre, illetve az azokban megfogalmazott elvekre.⁶²

Nem témája a dolgozatnak a *Drittwirkung*, illetve az Egyezmény és az alapjogok horizontális érvényesülésével kapcsolatban kifejtett álláspontok ismertetése és értékelése. Témánk szempontjából elég annak leszögezése, hogy a szoros értelemben vett pozitív kötelezettség doktrínája alapján az EJEB az Egyezményben írt jogokat az *állam felelősségének közvetítésével* magánszemélyek részéről történő támadásokkal szemben is védi. A továbbiakban a pozitív kötelezettség ezen aspektusára összpontosítok, és ennek megjelölésére a jobb érthetőség kedvéért a továbbiakban szükség esetén a szűk értelemben vett pozitív kötelezettség, illetve – ahogy ez a Bíróság némely ítéletében megjelenik – a védelmi kötelezettség kifejezést használom. Megkülönböztetve ezt a pozitív kötelezettség egyéb aspektusaitól, vagyis az *általános* tevési kötelezettségtől és az állam azon kötelezettségétől, hogy intézkedéseket tegyen annak megelőzése érdekében, hogy *ágensei* jogsértést kövessenek el, illetve ennek megtörténte esetén hatékony vizsgálatot folytasson, és megfelelő szankciót alkalmazzon. (Természetesen, ha a Bíróság ítéleteiből idézek, nem térek el az ott használt terminustól.)

A szűk értelemben vett pozitív kötelezettség doktrínája – ahogy említettem – azt követeli, hogy az állam tegyen lépéseket annak érdekében, hogy *magánszemélyek* – azaz olyan személyek, akik nem az állam képviselőjében járnak el – is tiszteletben tartsák az Egyezményben garantált jogokat. Ha pedig magánszemélyek e jogokat mégis megsértik, úgy az államnak az a kötelezettsége, hogy a jogsértéseket hatékonyan üldözzé és a felelősöket megfelelően megbüntesse. A doktrína a büntető igazságszolgáltatás területén mindenekelőtt bizonyos magatartások kriminalizálását követeli, illetve olyan anyagi és eljárásjogi rendelkezések megalkotását, amelyek megfelelően biztosítják a hatékony felelősségre vonást. Így a mérőöldkőként értékelt

⁶² GARLICKI: *Relations...* 129. o.

X. and Y.-ügyben⁶³ az állam elmarasztalása arra volt visszavezethető, hogy a holland jog nem tartalmazott rendelkezést arról, hogy a mentálisan sérült gyermeke helyett, aki képtelen volt önmaga magánindítványt előterjeszteni a sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmény miatt, ezt szülője tehesse meg.

Az *A. v. the United Kingdom*⁶⁴ ügyben a kérelmező az Egyezmény 3. cikkében garantált jogának megsértése miatt fordult a strasbourgi Bírósághoz. A kérelmezőt nevelőapja rendszeresen súlyosan bántalmazta, emiatt büntetőeljárás is indult ellene. Az ügy elbírálásakor hatályos angol jog szerint azonban szülő általi bántalmazás esetén a vélelem az volt, hogy az az észszerű nevelés keretében történt, és ezt a vélelmet az ügyésznek kellett megdöntenie. Ez az ügyben nem sikerült, és a nevelőapát ezért az esküdtszék a testi sértés vádja alól felmentette. A Bíróság arra jutott, hogy „a jog nem nyújtott megfelelő védelmet az olyan bánásmóddal, illetve büntetéssel szemben, amely ellenkezik a 3. cikkel. (...) A jelen ügy körülményeit tekintve a megfelelő védelem elmulasztása a 3. cikk megsértését jelenti.”⁶⁵ (Látjuk, a Bíróság itt „a megfelelő védelem” elmaradása miatt állapította meg az egyezményesértést, a pozitív kötelezettség helyett a „védelmi kötelezettség” terminust használta.)

Az *M. C.*-ügyben az EJEB azért marasztalta el Bulgáriát, mert az erőszakos közönségre vonatkozó bolgár büntetőjogszabály és jogalkalmazói gyakorlat alapján a bűncselekmény megállapítására csak akkor kerülhetett sor, ha az eljárásban igazolták, hogy az áldozat fizikailag ellenállt. A Bíróság ezért arra jutott, hogy „a jelen ügyben az állam az Egyezmény 3. és 8. cikke vonatkozásában *megsértette pozitív kötelezettségét*” (kiemelés: BK).⁶⁶

(Az említett ítéletekből megállapíthatjuk, hogy amennyiben a jogellenes cselekmény nem az állam ágensének, hanem magánszemélynek tudható be, úgy az állam magáért a cselekményért nem felel, hanem „pusztán” azért marasztalható el, mert nem előzte meg a jogsértést, illetve nem szankcionálta azt megfelelően. Az állam tehát nem szubsztantív kötelezettségét sérti meg, hanem az Egyezményben biztosított jog védelmének processzuális kötelezettségét.)

Az Amerikai Egyezmény alapján is a jogok biztosítása érdekében az állam nemcsak tartózkodásra köteles, de pozitív lépéseket is kell tennie. Ez egyértelmű például a gyermek jogáról szóló 19. cikk szövegéből. Eszerint minden gyermeknek joga van

⁶³ *X. and Y. v. The Netherlands*, no. 8978/80 (26/03/1985), A91.

⁶⁴ *A. v. The United Kingdom*, no. 100/1997/884/1096 (23/09/1998), Reports of Judgments and Decisions 1998-VI.

⁶⁵ *Ibid.*, 24. bek. Arra tekintettel, hogy a 3. cikk megsértését megállapította, a Bíróság nem látta szükségét annak, hogy a panasznak a magánélethez való jog megsértését (8. cikk) állító részével foglalkozzon.

⁶⁶ *M. C. v. Bulgaria*, no. 39272/98 (04/12/2003), Reports of Judgments and Decisions 2003-XII, 187. bek.

arra, hogy a család, a társadalom és az állam *intézkedéseket tegyen* (kiemelés: BK) az életkorából adódó védelem érdekében. Ebből következően – állapítja meg az AEJB – az államnak meg kell védenie a gyermekeket a nem elfogadható bánásmóddal szemben, függetlenül attól, hogy ezt a hatóságok, nem-kormányzati intézmények vagy a szülők idézik elő.⁶⁷ Laurence Burgourgue-Larsen szerint ezzel az AEJB az Egyezmény horizontális érvényesülését ismerte el. Ugyanakkor hozzáteszi, hogy – bár a szülők és a család más tagjai is rossz bánásmódban részesíthetik a gyermekeket – az AEJB elé eddig olyan ügyek kerültek, amelyekben az állam képviselői, illetőleg intézményei idézték elő a gyermekek szenvedését.⁶⁸ Így kétséges, hogy a pozitív kötelezettség doktrínáját az AEJB úgy értelmezi-e, ahogy azt az EJEK teszi, azaz elismeri az állam védelmi kötelezettségét a magánszemélyek részéről történő jogsértésekkel szemben is.

A büntetőjoggal és a büntetőeljárással szembeni követelményt illetően egészen a közelmúltig az AEJB álláspontja valóban nem volt egészen egyértelmű abban, hogy az állam csak az ágensei által elkövetett jogsértések megelőzésének és üldözésének elmulasztásáért felel-e, vagy a pozitív kötelezettség doktrínáját kiterjeszti-e a magánszemélyek által elkövetett jogsértésekre is. Tény, hogy a gyakorta idézett *Velásquez Rodríguez*-ítéletében kimondta: az Egyezmény 1. (1) cikke, amely az államot a jogok tiszteletére kötelezi, először is azt kívánja a közhatalom szerveitől, hogy tartózkodjanak a jogokba történő olyan beavatkozástól, amely már túlmegy az emberi méltóság tisztelete kívánta mértéken.⁶⁹ Az Egyezmény 1. (1) cikke azonban arra is kötelezi az államot, hogy gondoskodjék a jogok teljes élvezetét garantáló kormányzati struktúráról és arról, hogy jogilag biztosított legyen a jogok gyakorlása. Az állam ennek alapján köteles az Egyezményben garantált jogok megsértését megelőzni és amennyiben azokat mégis megsértették, vizsgálatot folytatni és a vétkeseket megbüntetni.⁷⁰ Ha a jogellenes cselekmény – fűzte hozzá az AEJB – „nem tudható be közvetlenül az államnak (mert például az elkövető magánszemély vagy a felelős személyét nem lehetett megállapítani), az állam a nemzetközi jog alapján felelhet, ám nem magáért a cselekményért, hanem azért, mert nem gondoskodott kellőképpen a jogsértés megelőzéséről, vagy, mert nem az Egyezmény megkívánta módon reagált arra”.⁷¹ Ez

⁶⁷ Inter-American Court of Human Rights Advisory Opinion No. 17/2002, 87. bek. és Opinion No. 9. Idézi: Burgourgue-Larsen in BURGOURGUE-LARSEN, L. – ÚBEDA DE TORRES, A.: *The Inter-American Court of Human Rights. Case Law and Commentary*. Oxford – New York, 2011. 405. o.

⁶⁸ BURGOURGUE-LARSEN-ÚBEDA DE TORRES: *The Inter-American...* 405. o.

⁶⁹ *Case of Velásquez-Rodríguez v. Honduras*. Merits. Judgment of July 29, 1988. Series C no. 4, 164–165. bek. (A továbbiakban: *Velásquez*-ítélet.)

⁷⁰ *Ibid.*, 166. bek.

⁷¹ *Ibid.*, 172. bek.

utóbbi tétel egyezik a szűkebb értelemben vett pozitív kötelezettség doktrínájával, ahogy azt az EJEB megfogalmazza.

Megjegyzem, a *Velásquez*-ügy tárgya (önkéntes fogvatartás, kínzás, erőszakos körülmények közötti eltűnés) az állam ágensei által szisztematikusan követett gyakorlat részét képezte, ezért fel sem merült, hogy az állam ne felelne a fegyveres testületek tagjai által elkövetett cselekményekért, illetve azért, mert a súlyos jogsértéseket nem üldözte kellő eréllyel. A *Velásquez*t követő ítéletekben is hasonló, államilag szponzorált szisztematikus jogsértések kivizsgálásának elmaradása miatt marasztalta el az AEJB Hondurast, Guatemalát vagy Kolumbiát, miközben a Bíróság e döntéseiben is megismételte az állam pozitív kötelezettségét arra, hogy a magánszemélyek általi jogsértéseket megelőzze, üldözzön és büntesse.⁷² Ezért tűnt megalapozottnak Orentlicher álláspontja, aki úgy vélte: noha a *Velásquez*-ítélet szövege azt sugallja, hogy az állam az Egyezményben foglalt jogok megsértését köteles üldözni, bárki legyen is az elkövető, mégis valószínűbb, hogy a Bíróság e kötelezettséget a különösen súlyos jogsértésekre, mint az erőszakos körülmények közötti eltűnésekre, a kínzásokra vagy az ítélet nélküli kivégzésekre (*extra-judicial executions*) – azaz az állam ágensei által elkövetett emberi jogsértésekre – kívánta korlátozni.⁷³

A *Blake*-ítélet is ezt az értelmezést látszik alátámasztani. Az ügyben a guatemalai kormány egyik előzetes kifogása az volt, hogy az AEJB-nak nincs *ratione materiae* joghatósága, ugyanis a kérelem alapjául szolgáló esemény egy közönséges bűntett, és nem valamely, az Egyezményben foglalt jog megsértése. A Polgárország tagjai, akik a bűntettet elkövették, nem tekinthetők az állam képviselőinek: felelősségük közvetlen és egyéni, nem illeti őket mentelmi jog, bármifajta privilégium vagy mentesség.⁷⁴ A kormány szerint az Amerika-közi Emberi Jogi Bizottság szándéka, hogy egy köztörvényes bűntettet „emberi jogi ügyvé transzformáljon”. Pedig közönséges bűntettéről, emberölésről vagy gyilkosságról van szó, nem pedig emberi jogi jogsértésről, a sze-

⁷² BASCH, F. F.: The Doctrine of the Inter-American Court of Human Rights Regarding States' Duty to Punish Human Rights Violations and its Dangers. *American University International Law Review*, 23. (2007) 202. o.

⁷³ ORENTLICHER, D. F.: Settling Accounts: The Duty to Prosecute Human Rights Violations of a Prior Regime. *Yale Law Journal*, 100. (1991) 2578. o. Idézi BASCH: *The Doctrine of...* 202. o. PASQUALUCCI 2003-ban megjelent terjedelmes munkájában a nem az állam nevében eljáró személyek által elkövetett jogsértésekért fennálló állami felelősség kapcsán is zömében olyan ítéleteket idéz, amelyekben a jogsértéseket az állam ágensei követték el. Lásd PASQUALUCCI, J. M.: *The Practice and Procedure of the Inter-American Court of Human Rights*. Cambridge, 2003. 224–227. o. HUNEEUS 2011-ben publikált tanulmányában is azt írja, hogy az AEJB a tömeges, állam által támogatott bűntettek formájában elkövetett emberi jogsértésekkel foglalkozik. Lásd HUNEEUS, A.: Courts Resisting Courts: Lessons from the Inter-American Court's Struggle to Enforce Human Rights. *Cornell International Law Journal*, 44. (2011) 496., 500., 503. o.

⁷⁴ *Blake*-ítélet (1996), 25. bek.

mélyes szabadsághoz vagy az élethez való jog megsértéséről.⁷⁵ Ha az AEJB a pozitív kötelezettség doktrínáját a magánszemélyek által elkövetett jogsértések üldözésére is kiterjeszti, akkor a kormány nyilván nem hivatkozik az elkövetők „civil” minőségére. A Bíróság pedig nem foglalkozott volna részletesen az elkövetők „státuszával”, márpedig ezt tette: joghatóságát arra alapozta, hogy a polgárörök igenis az állam ágenseiként jártak el, ezért tetteik az államnak tudhatók be, az állam felel ezekért.⁷⁶

Kétségtelen, hogy később az AEJB az állam felelősségét kiterjesztette az olyan mulasztásokra is, amikor ennek következményeként magánszemélyek követnek el jogsértéseket mások sérelmére.⁷⁷ Pasqualucci 2003-ban megjelent könyvében az AEJB esetjogát áttekintve arra jut, hogy az állam akkor felel a magánszemélyek által elkövetett jogsértések kivizsgálásának és üldözésének elmaradása miatt, ha ezeket támogatta, ezekhez hozzájárult vagy tudatosan szemet hunyt felettük.⁷⁸ Könyvének második kiadásában idézi az AEJB-nak a *Street Children*-ügyben hozott döntését: eszerint az állam felelőssége szempontjából az a döntő, hogy az Egyezményben elismert jog megsértése a kormány támogatásával vagy tudtával történt. Ez valóban így van: az állam védelmi kötelezettségének megsértését az amerika-közi emberi jogi szervek akkor állapították meg, ha a magánszemélyek általi jogsértések rendszeresen büntetlenül maradtak. Így például a *Mária da Penha Fernández* ügyben a Bizottság megállapította, hogy Braziliában a családon belüli erőszak elkövetői „a bíróságok által szentesített büntetlenséget” élveznek.⁷⁹ Ezért a brazil kormányt nemcsak a konkrét eset alapos kivizsgálására és az elkövető megbüntetésére szólította fel, hanem annak kiderítésére is, hogy állapítsa meg: mely esetekben akadályozták az állam hatóságai a nőkkel szembeni erőszak elkövetőinek hatékony üldözését. Egy konkrét panasz kapcsán végzett vizsgálata alapján a Bizottság a nőkkel szembeni erőszak intézményes tolerálását állapította meg a Mexikót elmarasztaló jelentésében is.⁸⁰ Brazília felelősségét a Bizottság azért is megállapította, mert hatóságai rendszeresen tolerálták, hogy a földtulajdonosok magánhadseregei erőszakkal üzzenek el a birtokokról egyéneket.⁸¹

⁷⁵ *Blake*-ítélet (1998), 17. bek.

⁷⁶ Lásd *Blake*-ítélet (1998), 75–78. bek.

⁷⁷ Lásd például *Urso Branco Prison Case* (Brazil) Provisional Measures Inter-American Court of Human Rights, Order of 18 June 2002. Az állam a biztonsági intézkedések megtételének elmulasztása miatt felelt, amelynek következtében számos elítéltet gyilkoltak meg rabtársaik. Idézi PASQUALUCCI: *The Practice...* 225. o.

⁷⁸ PASQUALUCCI: *The Practice...* 226. o.

⁷⁹ ABRAMOVICH, V.: From Massive Violations to Structural Patterns: New Approaches and Classic Tensions in the Inter-American Human Rights System. *International Journal on Human Rights*, 6. (11) (2009) 18. o.

⁸⁰ ABRAMOVICH: *From Massive...* 19. o.

⁸¹ ABRAMOVICH: *From Massive...* 19. o.

Látjuk, ezekben az esetekben az elmarasztalás alapja nem a szűk értelemben vett pozitív kötelezettség doktrínája, ahogy azt az EJEB értelmezi: az állam ugyanis az EJEB szerint felel függetlenül attól, hogy mi volt az oka annak, hogy hatóságai nem jártak el kellő hatékonysággal.⁸² Az ismertetett esetekben azonban az elmarasztalás oka egyértelműen az volt, hogy a hatóságok szisztematikusan és tudatosan akadályozták meg a vétkesek felelősségre vonását, vagyis valójában cinkosai, bűnsegédjei voltak a jogsértőknek. A hatóságok mulasztása a konkrét ügyekben tehát az intézményi *policy* részét képezte.

Áttörést jelez az Amerika-közi Emberi Jogi Bizottság egyik közelmúltban született döntése, amelyben az Egyesült Államokat marasztalta el az Emberi Jogok és Kötelezettségek Amerikai Nyilatkozatának⁸³ megsértése miatt, mert a hatóságok, noha a férjjel szemben távoltartó határozatot hoztak, azt nem kényszerítették ki, és nem akadályozták meg, hogy a családon belüli erőszak elkövetője végül is megölje három lányát.⁸⁴ A Bizottság ezzel – jelentős mértékben hivatkozva az EJEB esetjogára – a szoros értelemben vett pozitív kötelezettség doktrínáját fogalmazta meg: az állam felel, ha nem tesz észszerű intézkedéseket annak megakadályozására, hogy magánszemélyek mások emberi jogait megsértsék.⁸⁵ A Bizottság az élethez való jog megsértése mellett azt is megállapította, hogy sérült az áldozatok bírói jogvédelemhez való joga is,⁸⁶ mert az állam nem vizsgálta ki kellőképpen, hogy miért nem szereztek érvényt a távoltartó határozatnak, és mert a három gyermek halálának gyors és pártatlan vizsgálata elmaradt.

A *Blake*-ügy idején – ahogy azt az ítélet alapján igazoltam – függetlenül attól, hogy a korábbi döntésekben megjelenik az állam „általános” bűnüldözési kötelezettsége, véleményem szerint az AEJB álláspontja az volt, hogy az állam felelőssége „csak” a képviselői által elkövetett emberi jogsértésekért áll fenn. Ez lehet a magyarázata annak, hogy az AEJB az áldozatokat, illetve hozzátartozóikat a *fair* eljárás ked-

⁸² Az állam természetesen nem felel abban az esetben, ha hatóságai nem tudtak és nem tudhattak olyan körülményekről, amelyek alapján előre láthatták, hogy az egyén életét magánszemély ki fogja oltani, vagy hogy más jogsértés áldozata lesz. Ennek illusztrálására lásd az *Opuz-* és az *Osman*-ügy körülményeinek összevetését a *Rantsev*-ítéletben. *Rantsev v. Cyprus and Russia*, no. 25965/04 (07/01/2010), Reports of Judgments and Decisions 2010, 221. bek.

⁸³ A Nyilatkozat 1948-ban született. Az Egyesült Államok nem ratifikálta az Amerikai Emberi Jogi Egyezményt, ezért csak a Nyilatkozat megsértése miatt marasztalható el. Az Amerika-közi Emberi Jogi Bíróság és a Bizottság is azt az álláspontot vallja, hogy a tagállamok kötelesek a Nyilatkozat rendelkezéseit tiszteletben tartani, noha az formálisan nem nemzetközi szerződés.

⁸⁴ *Jessica Lenahan (Gonzales) v. United States*, Case 12.626, Report No. 80/11 (2011).

⁸⁵ Az ügy elemzésére lásd MCQUIGG, R. J. A.: Domestic Violence and the Inter-American Commission on Human Rights: *Jessica Lenahan (Gonzales) v. United States*. *Human Rights Law Review*, 12. (2012) 122–134. o.

⁸⁶ A Nyilatkozat XVIII. cikke.

vezményezettjei körébe vonja. Az állam képviselői által elkövetett emberi jogi jogsértések ugyanis automatikusan kiváltják az állam kompenzációs kötelezettségét. Az olyan ügyek áldozatai és hozzátartozói, amelyekre az AEJB joghatósága kiterjed, kártérítésre jogosultak. A nemzeti terepen folytatott eljárásban olyan félként vesznek részt, akiknek minden esetben joguk van kártérítést követelni. Nyilván ezért említi mind a *Blake*-, mind a *Street Children*-ügyben hozott ítélet az áldozatok és hozzátartozók azon joga mellett, hogy az eljárásban részt vegyenek a tények feltárása és a bűnösök megbüntetése érdekében, a kompenzációra való jogosultságukat.⁸⁷

De vajon mit is jelent az áldozatok joga arra, hogy a felelősök megbüntetése érdekében fellépjenek? Emlékezzünk: a *Velásquez*-, a *Blake*- és a *Street Children*-ügyek tárgyát államilag szponzorált vagy tolerált, az állam ágensei által elkövetett súlyos jogsértések képezték. Az elmarasztalás alapja az volt, hogy a bűnüldöző hatóságok és az igazságszolgáltatási szervek nem voltak hajlandók a felelősök felkutatására és megbüntetésére. Az igazságszolgáltatás nem azt tette, ami a dolga: ahelyett, hogy törekedett volna a tényeket feltárni, a feltételezett elkövetők felelősségét értékelni, a bűnösöket menteni igyekezett. Az igazságszolgáltatás cinkosként még növelte az emberi jogsértések súlyát. Ebben a kontextusban az áldozatok joga a felelősök megbüntetéséhez „pusztán” azt a követelést jelenti, hogy az igazságszolgáltatás „normális” módon, ne pedig bűnpártolóként működjön. A *Street Children*-ügyben az AEJB megállapította, hogy a nemzeti bíróságok igencsak vitatható módon számos, a vádlottak bűnösségét alátámasztó bizonyítékot figyelmen kívül hagytak. Egymásnak ellentmondó közlések esetén azt fogadták el, ami a védelem számára előnyös volt. Az AEJB bizonyítási eljárás egészét áttekintve arra jutott, hogy a nemzeti bíróságok a bizonyítási anyagot szétzúrták, és igyekeztek gyengíteni azoknak a bizonyítékoknak a jelentőségét, amelyek a vádlottak bűnösségét támasztották alá.⁸⁸ Magyarul: a nemzeti bíróságok azon mesterkedtek, hogy miképp lehet a vádlottakat menteni.

Ebben a kontextusban az áldozatok joga a felelősök megbüntetéséhez az igazságszolgáltatással szemben fogalmazódik meg: az áldozatoknak joguk van arra, hogy az igazságszolgáltatás normálisan működjön. Valójában nincs többről szó, a *fairness* a sértettek vonatkozásában nem jelent a vádlotti jogokkal összevethető konkrét jogosítványokat. Legfeljebb azt mondhatjuk, hogy az áldozatok említett joga a bírói jogvédelemhez vagy a hatékony jogorvoslathoz való jog⁸⁹ közvetítésével az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés (*access to justice*) jogát alapozza meg, amit az EJEB – igaz, csak polgári ügyekben – a *fair* eljárás implicit részjogosítványaként ismer el.

⁸⁷ *Blake*-ítélet (1998), 97. és *Street Children*-ítélet, 227. bek.

⁸⁸ Lásd *Street Children*-ítélet, 232. és 233. bek.

⁸⁹ AEJE 25. cikk, illetve EEJE 13. cikk.

„Normál” körülmények között, akkor, ha a bírák hajlandók és merik azt tenni, ami a dolguk, az áldozatoknak a felelősök megbüntetésére irányuló joga nem értelmezhető. Ezért az NBB Tárgyalás-előkészítő Tanácsának hivatkozása az AEJB eset-jogára meglepőnek tűnik, hiszen a Nemzetközi Büntetőbíróság éppen azért jött létre, hogy „véget vessenek a büntetlenségnek”, hogy a legsúlyosabb büntettek elkövetői ne kerülhessék el a felelősségre vonást.

Mondhatjuk, hogy az AEJB döntései nemcsak az áldozatok azon jogáról szólnak, hogy az állam ágensei által elkövetett bűnöket megtorolják, hogy „véget vessenek a büntetlenségnek”, hanem kifejezetten említik az áldozatok, illetve hozzátartozóik azon jogát, hogy az eljárásban részt vegyenek. „Az Egyezmény 8. cikke alapján egyértelmű – olvashatjuk a *Street Children*-ítéletben –, hogy az emberi jogi jogsértések áldozatainak és rokonaiknak érdemi lehetőséget kell biztosítani arra, hogy véleményüket kifejezhessék, és hogy az eljárásban részt vegyenek mind a tények tisztázása és a felelősök megbüntetésére érdekében, mind pedig azért, hogy követelhessék a megfelelő kártérítést.”⁹⁰ A nyelvezet azonban nem hagy kétséget afelől, hogy a részvétel joga a felelősök megbüntetéséhez kapcsolódik, attól elválaszthatatlan.

Látjuk: aggályos, ha egy éppen a súlyos emberi jogsértések üldözésére létrehozott, független és tisztességesen működő bíróság olyan megállapításokra hivatkozik, amelyeket egy emberi jogi kontrollszerző olyan eljárások kapcsán tett, amelyek célja éppen a felelősök „kimentése” volt. Az AEJB által megítélt eljárások aligha vonhatók az igazságszolgáltatás fogalma alá. Ezért sem szerencsés, hogy az AEJB megállapításait az NBB segítségül hívja a Statútumban garantált konkrét sértetti jogok terjedelmének tisztázásához. Hogy ez csak némi „csúsztatással” lehetséges, igazolja a TET korábban már idézett egyik döntése a Kongói Demokratikus Köztársaságban kialakult helyzetről folytatott eljárásban. A TET annak eldöntésénél, hogy a sértettek a *tárgyalást megelőző (vizsgálati, nyomozási)* szakaszban gyakorolhatják-e participációs jogaikat, hivatkozik – egyebek között – a *Blake*-ítéletre. Az ítélet szerint „Nicholas Blake hozzátartozóinak joguk van arra, hogy a guatemalai hatóságok Blake eltűnésének és halálának körülményeit hatékonyan kivizsgálják, a felelősöket üldözzék és őket megbüntessék, és joguk van arra, hogy az elszenvedett károkért és sérelmekért kártérítésben részesüljenek.”⁹¹ A szöveg egyértelmű: az áldozatoknak ahhoz van joguk, hogy a felelősöket megbüntessék, ennek feltétele pedig, hogy az ügy körülményeit

⁹⁰ *Street Children*-ítélet, 227. bek.

⁹¹ „(...) Article 8 (1) of the American Convention recognizes the right of Mr. Nicholas Blake’s relatives to have his disappearance and death to effectively investigated by the Guatemalan authorities to have those responsible prosecuted for committing said unlawful acts; to have the relevant punishment, where appropriate, meted out; and to be compensated for the damages and injuries they sustained.” *Blake*-ítélet (1998), 97. bek.

a hatóságok kivizsgálják. Abból, hogy a *kivizsgálás* kifejezés szerepel a szövegben, korántsem következik az – amire a TET jut –, hogy ti. a sértettek már a vádemelést megelőzően, a *vizsgálat* szakaszában részt vehetnek az eljárásban.⁹²

Megjegyzem: a *Velásquez*-ítéletet és az AEJB azt követő döntéseit áttekintve *Bassiouni* utal arra, hogy sokak szerint az ügy kivizsgálásának, illetve a felelősök megbüntetésének kötelezettsége nem jelenti feltétlenül a büntetőeljárás megindításának kötelezettségét. A Bíróság ugyanis – az áldozatok rokonai és a Bizottság erre irányuló indítványa ellenére – ezt nem írta elő a hondurasi kormány számára, azaz nem egyértelműen kizárt, hogy az állam büntetőjogon kívüli eszközökkel is eleget tehet e kötelezettségének, legalábbis akkor, ha a „megbüntetés” fogalmát szélesen értelmezzük.⁹³ Amennyiben ez így van, akkor még kevésbé védhető a TET következtetése, hogy az áldozatoknak az AEJB esetjoga szerint már a büntetőeljárás előkészítő szakaszában részvételt kell biztosítani.

Sommáztaként: az NBB annak igazolására, hogy az áldozati jogosítványokat szélesen kell értelmezni, hivatkozik – egyebek között – a strasbourgi Bíróság és az Amerika-közi Emberi Jogi Bíróság esetjogára. Ám mindkét esetben „átértelmezi” a két regionális emberi jogi bíróság döntéseit. A strasbourgi döntések alapján egyértelmű, hogy a sértettek csak abban az esetben hivatkozhatnak a tisztességes eljáráshoz való jogra, ha kártérítési igényt terjesztettek elő, vagy a büntetőeljárásban való részvételük összekapcsolódik egy jövőbeli kártérítési perrel. A sértetteket a tisztességes eljáráshoz való jog mint a polgári jogokat és kötelezettségeket érintő jogvita alanyait illeti. Ha a sértett kizárólag punitív céllal vesz részt az eljárásban, vagyis ha nem érvényesít és a jövőben sem kíván magánjogi igényt érvényesíteni, úgy a 6. cikkre nem hivatkozhat. Az Egyezmény nem garantálja a „bosszú jogát”. Ezzel szemben az NBB a strasbourgi esetjogát hívja fel annak igazolására, hogy az áldozatoknak joguk van arra, hogy részt vegyenek abban a harcban, amelynek célja „véget vetni a büntetlenségnek”.

Nem véletlen, hogy az EJEB nem ismeri el a sértettek jogát arra, hogy részvételükkel támogassák a „büntetlenség felszámolását”. Ez a jog – ezt vontam le az AEJB döntéseiből – csak az államilag szponzorált büntettek kontextusában értelmezhető, ha ezek elkövetői szisztematikusan elkerülik a felelősségre vonást. Tény, a strasbourgi Bíróság elé is kerülnek ilyen jellegű ügyek. De a strasbourgi Bíróság a joggyakorlatának alapjait mégiscsak olyan panaszok kapcsán rakta le, amelyek olyan államokat

⁹² „The Inter-American Court decided that it was clear from the terms of Article 8 of the Convention that victims of human rights violations or their relatives are entitled to take steps during criminal proceedings, from the investigation and prior to confirmation of the charges.” TET-döntés 2006, 53. bek.

⁹³ Lásd BASSIOUNI, M. C.: International Recognition of Victims' Rights. *Human Rights Law Review*, 6. (2006) 228. o.

érintettek, amelyekben az igazságszolgáltatás többé-kevésbé a jogállami normák szerint működött, és a bűnüldöző hatóságok és a bíróságok nem azon munkálkodtak, hogy az elkövetők felelősségre vonását megakadályozzák. Az EJEJ joggyakorlatán akkor sem változtatott, amikor növekvő számban érkeztek panaszok Törökországgal vagy Oroszországgal szemben, amelyekben szisztematikus emberi jogsértések körébe illeszkedő sérelmeikről számoltak be a kérelmezők, és amelyek esetében rendre elmaradt a bűnösök felelősségre vonása.

Az EJEJ gyakorlata részben individualista megközelítésével magyarázható, ami következik az egyéni panasz intézményéből. A strasbourgi Bíróság a konkrét panaszban állított konkrét jogsértésre koncentrál, és nem tekinti feladatának annak vizsgálatát, hogy vajon az állított jogsértés állami gyakorlat része-e. Ezzel szemben az Amerikai-közi Bíróságot csak a Bizottság (illetve az érintett állam) hozhatja működésbe, a Bizottság kiterjedt vizsgálatot folytathat és ez a konkrét panaszon túl kiterjed az állam által követett gyakorlatra is. Így például a *Velásquez*-ügyben az AEJB számos, a Bizottság által prezentált tanút hallgatott meg arra, hogy „1981 és 1984 között [ebben az időszakban tűnt el Velásquez] nagy számban fordultak-e elő esetek, amikor egyéneket túszul ejtettek, és akik azután eltűntek”.⁹⁴

Igazoltam, hogy az áldozatoknak az AEJB által deklarált joga arra, hogy a felelősöket megbüntessék, csak az államilag ösztönzött vagy tolerált emberi jogsértések kontextusában értelmezhető, amikor a bűnösök felelősségre vonása szisztematikusan elmarad, ha tehát az igazságszolgáltatás gyakorlatilag nem működik.⁹⁵ Azt is megállapítottam, hogy az AEJB döntései „csak” a felelősök megbüntetéséhez való jogot deklarálják, de a sértettek konkrét részvételi jogairól nem adnak eligazítást. Ezért igazolhatatlan, hogy az NBB, amely éppen arra jött létre, hogy az államilag szponzorált büntettek elkövetői ne kerülhessék el a felelősségre vonást, az így megfogalmazott „büntetéshez való jogból” konkrét, az NBB eljárásában érvényesíthető sértetti jogosítványokat vezessen le. Ennek abszurditását jelzi az is, hogy az NBB egy olyan ügyben hívta fel az AEJB döntéseit annak igazolására, hogy a sértettek az eljárás korai szakaszában is részt vehetnek az eljárásban, amelyben az ügyészség ezt – egyebek mellett – arra hivatkozással ellenezte, hogy ez a nyomozás (vizsgálat) sikerét veszé-

⁹⁴ *Velásquez*-ítélet, 28. bek.

⁹⁵ Majd látni fogjuk, hogy az AEJB ítéleteit, amelyekben deklarálta az áldozatok, illetve hozzátartozóik jogát ahhoz, hogy a bűnösöket felelősségre vonják, és hogy ennek érdekében az eljárásban részt vehessenek, nem hajtották végre az elmarasztalt államokban. Mégsem állítom, hogy az ítéleteknek ne lett volna hatása: az AEJB jogi aktusok formájában hívta fel a világ közvéleményének a figyelmét az emberi jogok tömeges és súlyos megsértésére a latin-amerikai diktatúrákban, és talán volt némi szerepe a diktatúrák felszámolásában.

lyeztetné.⁹⁶ Az ügyészség ellenkezésének alapja tehát éppen az áldozatok azon joga volt, hogy a felelősök elnyerjék méltó büntetésüket.

Természetesen „jogállami” körülmények között is lehet feszültség az állam (értsd: a nyomozó hatóság és az ügyészség) és a sértett érdekei között. Lehet, hogy a rendőrség és az ügyészség, mérlegelve az ügy súlyát és az erőforrások szűkösségét, nem üldözi kellő eréllyel az áldozat sérelmére elkövetett cselekményt. Az áldozatokat frusztrálhatja, ha az ügyészség az eljárás megszüntetése mellett dönt, mert úgy véli, hogy a bizonyítási anyag nem lesz elég a terhelt bűnösségének a megállapításához. Az NBB-t illetően az áldozatok csalódásának forrása lehet, hogy a Statútum a komplementaritás elvét⁹⁷ fogalmazza meg, és a Bíróság joghatóságát a nemzetközi bűncselekmények legsúlyosabb eseteire korlátozza: ezért az ügyészt felhatalmazza, hogy ne indítson vizsgálatot, illetve tekintsen el a cselekmény üldözésétől, ha úgy véli, hogy a cselekmény nem kellően súlyos.⁹⁸

A vádmonopóliummal való visszaéléssel, az indokolatlan ügyészi tétlenséggel szemben azonban mind a nemzeti jogokban, mind az NBB Statútumban vannak korrekciós eszközök, intézmények. Ilyen például a német jogban ismert vádkikényszerítési eljárás vagy a magyar büntetőeljárási törvénybe ismét bevezetett pótmagánvád-lói intézmény. Az NBB Statútum az ügyész „negatív” döntését bírói kontroll alá helyezi. Ha az ügyész nem indít vizsgálatot, mert úgy véli, hogy az eljáráshoz nincs meg a ténybeli vagy jogi alap, vagy, mert álláspontja szerint a komplementaritás elvére figyelemmel az NBB nem gyakorolhatja joghatóságát, az eljárást kezdeményező állam vagy a Biztonsági Tanács indítványára a TET felhívhatja az ügyészt, hogy vizsgálja felül álláspontját és indítsa meg a vizsgálatot.⁹⁹ Ha pedig az ügyész negatív döntése azon alapul, hogy megítélése szerint a cselekmény üldözése – egyebek között a cselekmény súlyára figyelemmel – nem szolgálja az igazságszolgáltatás érdekét, a TET hivatalból felülbíráhatja a döntést.¹⁰⁰ „Normálisan” működő igazságszolgáltatási

⁹⁶ Az Ügyészi Hivatal (*Office of the Prosecutor*) szerint a sértettek részvétele óhatatlanul azt jelenti, hogy feltárják előttiük a nyomozás jellegét és terjedelmét (*scope and nature*). Márpedig egy folyamatban lévő nyomozás részleteinek a feltárása harmadik személyeknek ellenkezik a hatékonyság és a biztonság elemi követelményeivel. A Hivatal említi azt is, hogy a sértettek részvétele veszélyeztetheti a nyomozás integritásának és objektivitásának a látszatát. TET-döntés, 2006, 56. bek.

⁹⁷ A preambulum hangsúlyozza, hogy az NBB kiegészíti a nemzeti igazságszolgáltatási rendszereket, és ezt kifejezetten rögzíti a Statútum 1. cikke is. Lásd még az elfogadhatóságról szóló 17. cikket, amelyből egyértelmű: az NBB csak akkor jár el, ha a joghatósággal rendelkező állam hatóságai nem hajlandók vagy képtelenek eljárni.

⁹⁸ NBB Statútum 53. cikk (1) c) és 53. cikk (2) c).

⁹⁹ NBB Statútum 53. cikk (3) a).

¹⁰⁰ *Ibid*, 53. cikk (3) b). Ilyenkor az ügyészi döntés csak a TET jóváhagyásával lesz érvényes.

rendszerekben ezekkel az eszközökkel orvosolható, ha az ügyész netán helytelenül mérte fel a cselekmény súlyát vagy a rendelkezésre álló bizonyítási anyag erejét.

Az olyan igazságszolgáltatási rendszerekben azonban, amelyek szisztematikusan azon mesterkednek, hogy az állam által ösztönzött vagy túrt büntettek megtorlatlanul maradjanak, az említett intézményekkel aligha orvosolhatók az „igazságszolgáltatás” visszaélései. Mint ahogy hatástalanok az AEJB azon ajánlásai is, amelyekkel az áldozatok jogainak nevében a vádlotti garanciák szűkítésére hív fel, arra hivatkozással, hogy ezek szemben állnak az áldozatok azon jogával, hogy „megtudják az igazságot arról, ami történt”. A *Bulacio*-ítélet¹⁰¹ felszólítja a nemzeti bírákat, hogy „ügy irányítsák a pert, hogy elfogadhatatlan halogatások (*undue delays*) és akadályok ne vezethessenek büntetlenséghez és ne hiúsítsák meg az emberi jogok megfelelő védelmét”.¹⁰² A *Street Children*-ügyben hozott ítéletből pedig a bírák azt olvashatták ki, hogy a bizonyítékokat „áldozat-barát” módon kell értékelniük.¹⁰³ Nyilván naiv elképzelés, hogy a bűnösöket menteni kívánó bíróságok követik majd az instrukciót, korlátozzák az állam ágenseiként eljáró vádlottak jogosítványait és a bizonyítékokat a terhükre fogják értékelni. Ezt már csak azért sem fogják megtenni, mert ahogy *Huneus* megállapítja: gyakorlatilag egyetlen államban sem indult eljárás (vagy új eljárás) annak ellenére, hogy a bűnösök felelősségre vonása érdekében ezt az AEJB ítéletében elrendelte.¹⁰⁴

Az AEJB ítéleteinek a szabotálása az ügyészségek és a bíróságok részéről több körülményre tekintettel is megdöbbentő és magyarázatot igényel. Megdöbbentő, mert azokban az esetekben, amikor a Bíróság a végrehajtó hatalmat hívja fel, hogy valamilyen intézkedéssel (az áldozatok hivatalos megkövetése, DNS-adatbázis létrehozása az áldozatok azonosítása céljából, vagy az állami tisztviselők emberi jogi képzése) orvosolja a jogsértést, ez az ügyek 44%-ában meg is történik. Ugyanakkor, ha az AEJB ítéletében az igazságszolgáltatás szereplőit arra szólítja fel, hogy a vétkesek megbüntetése érdekében folytassanak (új) eljárást, az ügyészek és bírák ezt sohasem teszik meg.¹⁰⁵ Ennek számos oka lehet: az AEJB előtt az államot a végrehajtó hatalom

¹⁰¹ *Case of Bulacio v. Argentina*, Judgment of September 18, 2003. Series C no. 100.

¹⁰² BASCH, F. F.: The Doctrine of the Inter-American Court of Human Rights regarding States' Duty to Punish Human Rights Violations and its Dangers. *American University International Law Review*, 23. (2007) 208–209. o.

¹⁰³ *Street Children*-ítélet, 232–233. bek.

¹⁰⁴ HUNEUS: *Courts*... 509. o.

¹⁰⁵ *Ibid*, 508–511. Hangsúlyozom, az AEJB ítéleteit a nemzeti igazságszolgáltatási szervek akkor szabotálják, ha azok az eljárás (új) lefolytatását írják elő. Ha a döntés más kérdést érint, a végrehajtás esetenként megtörténik. Az AEJB-nek a sérelem orvoslásának módját előíró döntéseinek végrehajtásáról lásd NEUMAN, G. L.: Import, Export, and Regional Consent in the Inter-American Court of Human Rights. *The European Journal of International Law*, 19. (2008) 104–105. o.

(rendszerint a külügyminisztérium) képviseli és rajta kéri számon az ítélet végrehajtását. Ezért – szemben az ügyességgel és a bíróságokkal – közvetlenül érdekelt abban, hogy az AEJB utasításai teljesüljenek. A bíróságok tétlensége magyarázható azzal is, hogy számos országban nem tisztázott az AEJB döntéseinek státusza a nemzeti jogrendszerben, és hiányoznak a világos, egyértelmű szabályok arról, hogy miképp oldható fel a már elbírált ügyekben hozott ítéletek jogereje. Természetesen politikai szempontok is szerepet játszanak: aligha várható el attól az ügyészi és bírói kartól az eljárás megismétlése, amely az „alapeljárásban” a bűnösök cinkosaként azok „kimentésén” fáradozott.¹⁰⁶

De meglepő módon Argentínában vagy Chilében sem indítottak eljárást, ha ezt az AEJB rendelte el, miközben a nemzeti bíróságok hallatlan nagy számban hoztak ítéletet azokkal szemben, akik a korábbi autoriter rezsimben emberi jogsértéseket követtek el.¹⁰⁷ Ennek oka lehet, hogy a nemzeti legfelső bíróságok, amelyeket rendszerint megjárta az „alapügy”, mert az AEJB csak a hazai jogorvoslati lehetőségek kimerítését követően hívható fel, nem hajlandók elfogadni, hogy az AEJB megkérdőjelezze státuszukat: fenntartják a jogukat arra, hogy a hierarchia csúcsán álló bíróságként maguk hozzák meg a végső döntést.¹⁰⁸ De nem tartom kizártnak, hogy Argentínában és Chilében azért maradt el az AEJB ítéleteinek a végrehajtása, mert a nemzeti bírák úgy vélték: ha követik az AEJB útmutatásait arra nézve, hogy miképp járjanak el az (új) eljárásban, kénytelenek lennének a vádlottak jogait megnyirbálni. Vagyis úgy gondolták: fatális következményekkel járna, ha az AEJB ajánlásait az olyan igazságszolgáltatási rendszerekben szívélik meg, amelyek (most már) alapvetően korrekt módon működnek.

Ez a felismerés vezette *Sorochinskyt* az ún. „egyensúly-modell” kidolgozására. Tézise az, hogy a jogrendszerben olyan intézményeket kell kialakítani, amelyekkel az állami túlhatalom enyhíthető, a hatalommal való visszaélés korlátozható. Vizsgálódó, hogy az egyén milyen pozícióban áll az államhatalommal szemben. Ha az állam képviselői által szisztematikusan elkövetett emberi jogsértések rendre megtorlatlanul maradnak, az áldozat az, akinek védelmére a hatalmi egyensúly megteremtése érdekében intézkedéseket kell tenni. Ezek között említi *Sorochinsky* egyrészt azokat az intézményeket, amelyek révén az áldozatok nagyobb esélyt kapnak arra, hogy sérelmeikért – főképp polgári, közigazgatási és fegyelmi eljárás keretében – reparációban részesüljenek. Ide sorolja az áldozatok képviselőit létrehozott jogsegélyprogramokat, az áldozatok érdekeit felkaroló civil szervezetek létrehozását, de a sértetti eljárási jogok szélesítését is.

¹⁰⁶ HUNEEUS: *Courts...* 513–514. o.

¹⁰⁷ *Ibid*, 510–511. o.

¹⁰⁸ *Ibid*, 514. o.

Az egyensúly megteremtése másrészt olyan intézmények kialakítását kívánja, amelyek arra ösztönzik a büntető igazságszolgáltatási hatóságokat, hogy fokozottan vegyék figyelembe a sértettek érdekeit. Ilyenek lehetnek speciális, elkülönült testületek, amelyek vizsgálják a rendőrség vagy a nemzetbiztonsági szervek tagjai ellen tett feljelentéseket, panaszokat. Az ilyen panaszok kivizsgálásával az igazságszolgáltatási rendszertől független testületek – emberi jogi igazgatóságok vagy bizottságok, az ombudsman, vagy civil panasztestületek – foglalkozhatnak.

Ezek – a számonkérhetőséget növelő – intézkedések csak azokban az esetekben indokoltak, amikor feltételezhető, hogy a büntető igazságszolgáltatási rendszer működése a bűnösöket védi. A „normál” bűncselekmények esetén, ahol a terhelt nem az állam képviselője, nem a bűnüldöző apparátus tagja, az egyensúly megteremtése továbbra is a vádlotti *due process* jogokat kívánja, amelyek korlátot állítanak a bűnüldöző szervek hatalmának.¹⁰⁹

---

¹⁰⁹ SOROCHINSKY, M.: Reconciling Due Process and Victims' Rights: Towards a Power Balance Model of Criminal Process in International Human Rights Law. *Michigan Journal of International Law*, (19/01/2009), 218–225. o.

III.

Büntetőjog

A tömeges bevándorlás kezelésének büntetőjogi vetülete Magyarországon büntetőjog-filozófiai és dogmatikai megfontolások visszfényében

---

1. Bevezetés

Samuel Beckett *Godot-ra várva* című remekművében Pozzo a következőket mondja: „A könnyek mennyisége a földön változatlan. Mihelyt valaki abbahagyja a sírást, másvalaki máshol sírva fakad. Ugyanez a törvény érvényes a nevetésre is.”

„Amennyiben ezek alakulását súlyosságuk szerint vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy a halálos kimenetelű balesetek száma 2013-ban lényegében nem változott (541-ről 540-re, azaz egyetlen balesettel csökkent). Az előzetesnek tekinthető – azaz a balesetet követő 24 órás helyzetnek megfelelő – adatok alapján 2014. január 1. és június 30. között összesen 7154 személysérüléses közúti baleset történt, 6,54%-kal több, mint 2013 azonos időszakában (akkor 6715 balesetet okoztak). A tendencia a halálos, a súlyos és a könnyű sérüléssel járó balesetek vonatkozásában egyaránt kedvezőtlen. A halálos balesetek száma 11,82%-kal (220-ról 246-ra), a súlyos sérüléses balesetek száma 7,08%-kal (1992-ről 2133-ra), míg a könnyű kimenetelű balesetek száma 6,04%-kal (4503-ról 4775-re) nőtt. Az első félévi statisztikai adatok alapján sajnálatos módon többen haltak meg balesetben közútjainkon, hiszen a 2013 június végén regisztrált 238 áldozattal szemben idén az első félévben 268 fő vesztette életét közúti balesetben. A 30 fővel több emberi élet elvesztése 12,61%-os növekedést jelent.”²

„Előrejutását Havasi Bandi Lorsynak köszönhetette, aki úgy vágta előtte az utat, mint egy tank. Amikor Ernő mellbe lökött egy-egy asszonyt, és aggastyánokat rúgott félre, Bandi felháborodva figyelmeztette, hogy úgy látszik, elvesztette az eszét. Válaszként Lorsy ékes előadásban fejtette ki, hogy nagyon is helyén van az esze: ilyen helyzetben a humanistának a tőle telhető, maximális brutalitást kell tanúsítania, már

---

¹ Gellér Balázs József egyetemi tanár, ELTE ÁJK.

² <http://www.baleset-megelozes.eu/cikk.php?id=874>.

csak azért is, hogy személyével együtt a humanizmus eszméje ki ne vesszen a világból...

Utoljára már csak azt látta, hogy Ernő, egyik kezével egy nagy, kövér süldőlány copfjába, a másikkal egy apáca övébe kapaszkodva felugrott a lányiskola különvonatára, ahová halálraremült áldozatai úgy ragadták magukkal, mint megbokrosodott kancák a nagy fekete batárt. A legfelső lépcsőfokon állva maradt, és tenyerével ellenzőt formálva szeme fölé, megkereste Bandit a tömegben. Szentori hangján, mely végigharsogott az üvegcsarnokon, odakiáltott néki: *Nihil humanum, nec superhumanum, nec inhumanum a me alienum esse puto* (Hiszem, hogy semmi nem idegen tőlem, ami emberi, emberfeletti, vagy embertelen) – és fejedelmi sasszélépéssel eltűnt a vagonban.”³

A fenti statisztikai adatokból és idézetekből kétféle jelentéstartalom tükröződik: a) ahhoz, hogy valaki jól éljen, másvalakinek rosszul kell élnie (a statisztika élesen alátámasztja, hogy másnak kell a közúti baleset áldozatává válnia ahhoz, hogy mi ne legyünk azok, hiszen valahogy azt az évi 500-600 halálos közlekedési balesetet „fel kell tölteni”), b) ha minden könny felszárad, marad-e nevetés?

Meddig mehetnek el vajon a ‘nevetők’ ahhoz, hogy a nevetésüket fenntartsák? Ahhoz, hogy a humánus megmaradjon, vajon inhumánusnak kell-e lennünk, illetve lehetünk-e embertelenek? Vagy talán már azok is vagyunk?

A síró majom című tárcájában, amely 1922-ben jelent meg, Márai Sándor leírja egy német katonatiszttel folytatott éjszakai beszélgetését. „A franciákat – mondja a tiszt – meg kell ölni. Ő, a maga részéről, csak ennek a gondolatnak él még.” Később arról beszél, hogy „életében egyszer volt izgatott, mikor Lüttich ostrománál az első ágyúlövéshez leadta a parancsot. Tizenhat kilométer távolságra lövetett, teljes találat volt, később tudták meg, hogy száznegyven ember fordult fel tőle.”⁴

Balzac *Goriot apó* regényében Rastignac és Bianchon beszélgetése során jelenik meg az úgynevezett mandarin-metaphora: „Emlékszel arra a részre, ahol megkérdi olvasóját, mit tenne olyan esetben, ha gazdaggá lehetne, oly módon, hogy pusztá akaratával megölne Kínában egy vén mandarint, anélkül, hogy Párizsból ki kellene mozdulnia?”⁵

De mi a helyzet akkor, ha a ‘mandarin’ megjelenik a határainkon, mielőtt megölnénk? A ‘mandarin’ megölése most már nem egy elvi lehetőség: most már nem tudunk nem tudomást venni arról sem, hogy tízéves gyerekek szüretelik a kakaósze-meket csokoládénkhoz, és tizenkét éves lányok nyomorogva varrják a cipőnket. Most

³ FALUDY György: *Pokolbéli víg napjaim*. 56–57. o.

⁴ MÁRAI Sándor: *A síró majom*. In *Kitépett noteszlapok*. Szeged, 2005. 253–254. o. Először a *Bécsi Magyar Újság* közölte 1922. szeptember 19-én.

⁵ SZÁVAI János: Létezik-e fél-bűn, avagy a mandarin-metaphora. *Alföld*, (2006) 11. sz., 71–78. o.

már itt van a ‘mandarin’ a határainkon, sőt az országban, és tenni kell vele valamit, különben győz a statisztika, azaz családunk és gyermekeink is közelebb kerülnek ahhoz, hogy ‘meleg fürdővizünkhöz’ jó adag hideget öntsön az élet.

Tévedés ne essék, a hideg anyag le fogja hűteni a meleg anyagot. A fizika törvényei társadalmi szinten is érvényesülnek. A befogadással együtt járó beilleszkedési kísérlet a befogadót is változtatja: például a költségvetés jelenős részét kell erre a célra felhasználni.

A török munkavállalók száma az EU-ban 2015-ben 7,5 millió fő. Ez a szám az elmúlt harminc évben változatlan, azonban 7,5 millió gazdaságilag inaktív személy is érkezett az EU-ba, családgyejesítés révén. Vagyis a 7,5 millió aktív munkavállalóra most már ugyanennyi eltartásra szoruló jut. Az EU-ban két ország mondhatott magáénak népességmegtartást 2012-ben, 2013-ban már ezek az országok is csökkenő népességet mutattak (2-es termelékenységi ráta lenne a stagnálás, az ennél alacsonyabb értelemszerűen népességcsökkenés): Írország (1,96 2013-ban) – feltehetőleg a mélyen gyökeredző katolicizmus következményeként – és Franciaország (1,99 2013-ban), utóbbi a gazdaságilag jelentős mértékben inaktív bevándorlók révén.⁶ Egy gazdaság működőképességét pedig jelentős mértékben befolyásolja az aktív és inaktív személyek aránya.

2. Okozatosság és felelősség

Michael S. Moore *Causation and Responsibility: An Essay in Law, Morals and Metaphysics*⁷ című műve elején azt az érdekes (tankönyveimben már többször általam is leírt) gondolatmenetet adja elő, miszerint a büntetőjog elsősorban retributív, korrektív és nem kompenzációs, megtérítő, helyreállító jellegű jogág. Amennyiben ez így van, akkor csakis erkölcsi, azaz értékalapú lehet a büntetőjog, vagyis az erkölcsileg felelősöket lehet bűnösnek mondani. (Ez egyébként nem újszerű gondolat, hanem éppen a „*Schuld Prinzip*”, azaz a bűnösség mint alapelv „angolszászos” megfogalmazása.) A felelősség azonban mindig ok és okozat kérdése, nem pedig csak a bűncselekmények tárgyi oldalán elhelyezkedő okozatosság szűk értelemben.⁸

Gondoljunk az eredmény és a következmény dualizmusára. Legeklejtőbb példa a gondatlan immateriális bűncselekmények kérdése, hiszen ezek esetében azt kell

⁶ https://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tabl/tsdde220.html. KSH adatok az Eurostat adatok alapján. (2016. február 28-ai letöltés.)

⁷ MOORE, M. S.: *Causation and Responsibility An Essay in Law, Morals and Metaphysics*. Oxford, 2010.

⁸ Vö.: HILL, T. E.: *Dignity and Practical Reason in Kant's Moral Theory*. Ithaca, NY – London, 1992.

vizsgálni, hogy az elkövető bár előre látja cselekményének lehetséges következményeit, de könnyelműen bíz az elmaradásában, vagy cselekménye lehetséges következményeit azért nem látja előre, mert a tőle elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztja (Btk. 8. §).

A magatartás és a következmény között ez esetben is éppen olyan ok-okozati összefüggés kell, hogy legyen, mint az eredmény és az elkövetési magatartás között a materiális bűncselekmények esetében.

A bűnösség és az okozatosság összefüggésének kérdése máig megoldatlan probléma, melyet a gyakorlat a tényszándék vélelmével old fel. E „tényszándék” azonban gondatlan bűncselekmények esetében *per definitionem* csak fikció lehet, amely dogmatikai, azaz joglogikai törést okoz.

Az ok-okozatosság a büntetőjogban csak akkor illeszkedik be a dogmatika tágabb rendszerébe, ha egybeesik a büntetőjog morális tartalmának okságával, vagyis csak az erkölcsileg elfogadott ok tekinthető a büntetőjogban oknak.⁹

E kijelentést támasztja alá a társadalomra veszélyesség egyik funkciója, mely mint a társadalomra veszélyesség tudatának vélelme helyettesíti a jog ismeretének esetleges hiányát az *ignorantia iuris neminem excusat* premissza szükségszerű érvényesülése okán az absztrakt törvényi tényállás alanyi oldalának bűnösségi elemeként.¹⁰ Vagyis amennyiben a társadalomra veszélyesség közvetíti a társadalom erkölcsi normáit – márpedig éppen ez a feladata –, akkor a társadalomra veszélyesség mint normatív kategória feltételezi az okozatosság vizsgálatát nem csak a materiális, hanem az immateriális bűncselekmények esetében is. Ezen utóbbi kategória azt teszi szükségessé, hogy a cselekmény és a következmény közötti kapcsolat felismerése és a cselekmény elvetésének elmaradása erkölcsileg elfogadott legyen.

Moore a következő felvetéssel él: ha a morális felelősség nem függ a kauzális felelősségtől, hiszen a kettő különbözhet egymástól, akkor milyen természeti (tudományos) alapokon nyugszik akár az egyik, akár a másik? Hiszen vagy a morális felelősséget fosztjuk meg az értékalapúságtól és tesszük egyenlővé a természettudományos kauzalitással, vagy éppen ellenkezőleg, a természettudományos kauzalitást írjuk felül erkölcsi imperatívuszokkal, szinte „tűzpróbát” kreálva a büntetőjogi felelősségtanból.¹¹

A válasz feltehetően az elvárhatóságban rejlik, azaz a természettudományos kauzalitás végtelenszámú okaiból a moralitás szabályai szerint kell kiválasztani a büntetőjogilag relevánsakat.

⁹ Vö. MOORE: *Causation and...* 4. o.

¹⁰ GELLÉR Balázs: *A magyar büntetőjog tankönyve I. Általános tanok*. Budapest, 2008. 118. o.

¹¹ Hasonlóan MOORE: *Causation and...* 4–5. o.

Ugyanakkor egy ilyen magyarázat számos egyéb kérdésre nyit kaput, így felvetődik például a kísérlet problematikája annak minden összetevőjével, de – és talán ez a leglényegesebb – a bűnösség megállapításához szükséges bizonyítás körét a tényállás és a kapcsolódó dogmatika határozza meg, vagyis alapvető eljárásjogi jelentőséggel bír, hogy milyen eredményre jutunk e kérdésben.

Moore szerint, ha X sértést okozott, akkor X testi sértést követett el.¹² E körben Hart és Honoré az ütést például kauzális igeként fogják fel, amely magában hordja a következmény szükségességét. Ha X megütötte Y-t, akkor szükségszerűen érintkezik X keze Y-nal.¹³

Nehéz helyzet, amikor az orvos nem *lege artis* hajtja végre gondatlanságból a vakbélműtétet, tudva és belenyugodva, hogy 2% a mortalitás lehetősége, és a beteg meghal. A másik pedig hasba szúrja azt ordítva, hogy kivágom a vakbeledet – ez sem *lege artis* –, tudja, hogy belehalhat, és a „beteg” valóban meghal.

Mi a helyzet akkor, ha a taktikai atomfegyvert csak a terrorista ártatlan, szőke kisgyermekének megkínzásával lehet megtalálni, ezzel megmentve Budapest teljes lakosságát, teszi fel a kérdést Moore (a 42. utca és New York vonatkozásában).

A deontológiai etikák egyik jellemző példája Immanuel Kant német filozófus „szándék-etikája”. Kant felfogása szerint kötelességeink feltétlenek és abszolútak. Forrásuk a minden emberben egyaránt fellelhető tiszta ész, az általános emberi értelem, amelynek segítségével belátható, hogy minden ember számára ugyanazok az erkölcsi normák érvényesek, és minden ember képes arra, hogy erkölcsi lényként éljen. Kant tehát az erkölcsöt, illetve az erkölcsi szabályokat univerzálisnak tekintette.

Ezzel szemben a konzekvencializmus kifejezés olyan etikák megjelölésére használatos, amelyek az erkölcsösség kritériumaként a cselekvés következményeit veszik számba. Legjellemzőbb példája az utilitarizmus, amelynek neves képviselője Jeremy Bentham és John Stuart Mill. Az utilitarizmus alapelve így fogalmazható meg: „Cselekedj úgy, hogy cselekedeted a lehető legtöbb ember számára a lehető legtöbb boldogságot jelentse.” Az utilitarizmus későbbi válfajaiban a megfogalmazásokban a „boldogság” helyére a „legnagyobb haszon”, illetve a „legtöbb jó” került: „Cselekedj úgy, hogy cselekedeted a lehető legtöbb ember számára a lehető legnagyobb hasznot/legtöbb jót jelentse.”

Az irányzat modern képviselői megkülönböztetik egymástól a tett-utilitarizmust és a szabály-utilitarizmust. Az előbbiben az erkölcsösség kritériuma az, hogy maga a tett, a cselekedet maximalizálja-e a boldogság/boldogtalanság, illetve a jó/rossz

¹² MOORE: *Causation and...* 5–6. o.

¹³ HART, H. L. A. – HONORÉ, T.: *Causation in Law*. 2nd ed., Oxford, 1985. 73. o.

arányt. A szabály-utilitarizmus viszont azt a kritériumot tartja szem előtt, hogy cselekedeteink megfeleljenek olyan szabályoknak, amelyek betartása a lehető legtöbb embernek a legtöbb jót eredményezi.

A közvetlen ok kérdését tehát nem lehet összekeverni a morális és a jogi felelősség kérdésével.

Ez továbbvisz a társadalmi kérdések büntetőjogi kezelésére.

3. A tömeges bevándorlás kezelésének büntető anyagi jogi vetülete

2014-ben 866 ezer menedékkérelem került regisztrálásra a világ 44 fejlett országában¹⁴ – ebből 577 ezer az Unióban –, ami 45%-kal több, mint az előző évben. Magyarországon 47 775 menedékjogi kérelmet nyújtottak be 2014-ben, ezáltal országunk az ötödik legtöbb kérelmet regisztráló ország lett az Unió viszonylatában.¹⁵ 2015 pusztán első negyedévében a kérelmek száma elérte a 33 ezret,¹⁶ ez a szám pedig azóta is folyamatosan emelkedik, 2015 szeptemberében az illetékes hatóságok hatvan-ezernél is több kérelemről számoltak be.

A migráció fent meghatározott mértékű terjedelmével összhangban az illegális határátlépések száma is az utóbbi években, és különösen a tavalyi évben drasztikusan megnövekedett. 2015. szeptember 12. napján tartott tájékoztatójában az Országos Rendőr-főkapitányság közrendvédelmi főosztályvezetője már arról számolt be, hogy az illegális határátlépések száma a magyar államhatáron 2015-ben elérte a 181 ezret,¹⁷ így az év végéig valószínűsíthetően jóval 200 ezer felett lesz.

Az 1978. évi IV. törvény (régi Btk.) alapján a tiltott határátlépés önmagában is bűncselekménynek minősült: az követte el, aki „a Magyar Népköztársaság államhatárát engedély nélkül vagy meg nem engedett módon lépi át”, illetve a „a külföldre utazás és a külföldön tartózkodás szabályainak kijátszásával tartósan külföldön marad, és ezzel a Magyar Népköztársaság érdekeit jelentősen sérti” (1978. évi IV. törvény 217. §). Az embercsempészség kapcsán a korábbi kódex rendelkezett arról, hogy annak elkövetőjével szemben mellékbüntetésként kitiltásnak is helye volt, illetve a büntetési tétel öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztésre emelkedett, ha a cselekményt üzletszerűen követik el [1978. évi IV. törvény 218. § (2)–(3) bekezdés].

¹⁴ UNHCR – Asylum trends, 2014. (URL: <http://www.unhcr.org/551128679.html>, letöltés ideje: 2015.09.11.)

¹⁵ Statisztikai Tükör; Központi Statisztikai Hivatal, 2015/47. 4.

¹⁶ Statisztikai Tükör; Központi Statisztikai Hivatal, 2015/47. 3.

¹⁷ Interjú Lakatos Tibor közrendvédelmi főosztályvezetővel (URL: <http://mno.hu/ahirtvhirei/a-ketszazezerhez-kozelit-az-illegalis-hataratlepek-szama-1304080>, letöltés ideje: 2015.09.11.).

A külföldre utazásról és az útlevelelő szőő 1989. évi XXVIII. törvény űgy mődosította a bűntető rendelkezéseket, hogy a tiltott határátlépés csak akkor minősűt bűncselekménynek, „*ha valaki a Magyar Népkőztársaság államhatárát engedély nélkül vagy meg nem engedett módon fegyveresen lépi át*” (1978. évi IV. törvény 217. §). A tényállás 1990. január 1. napján lépett hatályba.

A 2001. évi CXXI. törvény átalakította a szabályozást, hiszen a tiltott határátlépés bűncselekményét a Btk. tényállásai közül kivette, és a hatályon kívül helyezett magatartást szabálysértésnek minősítve a továbbiakban a szabálysértésekről szőő 1999. évi LXIX. törvény, jelenleg pedig a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szőő 2012. évi II. törvény szabályozza. A törvény 204. § alapján „*aki Magyarország államhatárát engedély nélkül vagy meg nem engedett módon lépi át, vagy ezt megkísérli, szabálysértést követ el*”, illetve szintén szabálysértést követ el az a személy, „*aki az űti okmánnyal kapcsolatos jogszabályi rendelkezéseket megszegi*”. Meg kell említenűnk, hogy tekintettel arra, hogy a 2014–2015. években megtőbbszörőződött a tiltott határátlépések száma, jogalkotői szinten felmerűt annak a gondolata, hogy a cselekményt hosszú évek után ismét bűncselekményként a Btk.-ban kívánják a későbbiekben szabályozni, ettől esetleges preventív hatást remélve. Ez a gondolat 2015. augusztus 28-án a T/5983. sz. törvényjavaslatban manifesztálódott (melyet elfogadása után a 2015. évi CXL. törvényként hirdettek ki, és melyet dr. Pintér Sándor belűgyminiszter adott elő), és 13 törvény mődosítására tett javaslatot a tömeges bevándorlás kezelésével összefűggésben. A javaslatot a parlament 2015. szeptember 3. napján elfogadta, és az 2015. szeptember 15. napján hatályba is lépett kisebb mődosításokkal, melyet a T/5983/11. sz. javaslat tartalmazott. A mődosítások nagyrészt eljárásjogi kérdéseket érintenek.

A törvényjavaslat-csomag többek közt három űj bűncselekményt is tartalmaz. A Kőzigazgatás rendje elleni bűncselekmények címet viselő Btk. fejezetébe beillesztett cselekmények a határzár tiltott átlépése (Btk. 352/A. §), a határzár megrongálása (Btk. 352/B. §), valamint a határzárral kapcsolatos építési munka akadályozása (Btk. 352/C. §). A három űj tényállás bevezetését a javaslat részletes indoklásában kifejtettek szerint az illegális migrációhoz kapcsolódó kriminalitás, és e cselekmények kőzrendet és kőzbiztonságot fokozottan veszélyeztető volta igazolja.¹⁸

A bűncselekmények bevezetése, az állam és kőzigazgatás rendjének ilyen irányű védelme a nemzetkőzi egyezményekkel is összhangban van, hiszen mind a Schengeni Megállapodás, mind a menekűltek helyzetére vonatkozó Genfi Egyezmény tiltja a jogellenes határátlépést, illetve ezen űtőbbi csak abban az esetben rendelkezik a szankcionálás alóli kivételről, amennyiben az illetők „*kőzvetlenül olyan területről érkeztek,*

¹⁸ T/5983. sz. törvényjavaslat 33.

ahol életük, vagy szabadságuk az 1. cikkben foglalt meghatározás értelmében veszélyeztetve volt”.¹⁹

A Schengeni Megállapodás is kifejezetten rendelkezik a külső határok megfelelő védelmének és a jogellenes határátlépés szankcionálásának a szükségessége felől. A Megállapodás szövegezése az alábbi:

(1) A külső határokat főszabályként csak a határátkelőhelyeken és a meghatározott nyitvatartási időben lehet átlépni. A részletesebb rendelkezéseket, valamint a kishatárforgalomra vonatkozó kivételeket és feltételeket, továbbá a tengeri forgalom speciális kategóriáira, mint például a sétahajózásra és a part menti halászatra vonatkozó szabályokat a Végrehajtó Bizottság határozza meg.

(2) A Szerződő Felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy büntetni rendelik a külső határonak a határátkelőhelyeken kívüli helyeken, illetve nem a megállapított nyitvatartási időben történő jogellenes átlépését.²⁰

A határátlépéssel kapcsolatos új törvényi tényállások a jogellenes határátlépés megakadályozására a déli határvonalon épített létesítményeket hivatottak védeni, illetve azok építési munkálatai ellen irányuló magatartásokat szankcionálják. A határvonalra épített kerítés ugyanis alkalmas lehet a jogellenes határátlépés megakadályozására, azonban a menekültek számának és elszántságának tükrében e szabályozási szinten is megvalósuló védelem, valamint a rongálására, az építés akadályozására irányuló magatartás szankcionálása mindenképpen indokolt.

Mindemellett, ahogy az korábban is említésre került, a jogellenes határátlépés is *sui generis* bűncselekmény lett, azonban ez jóval szűkebb körű magatartást rendel szankcionálni, mint a szabálysértési törvényben megfogalmazott tiltott határátlépés. A határátlépés tiltott átlépése miatt büntetendő: „*Aki Magyarországnak az államhatár rendje védelmét biztosító létesítmény által védett területére a létesítményen keresztül jogosulatlanul belép.*”²¹ A cselekmény súlyosabban minősül, így egytől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, amennyiben a cselekményt fegyveresen, felfegyverkezve, vagy tömegzavarás résztvevőjeként követik el,²² még súlyosabban, ha

¹⁹ 1989. évi 15. törvényerejű rendelet a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi július hó 28. napján elfogadott egyezmény, valamint a menekültek helyzetére vonatkozóan az 1967. évi január hó 31. napján létrejött jegyzőkönyv kihirdetéséről 31. cikk: „*A Szerződő Államok az országba való jogellenes belépésük, vagy tartózkodásuk miatt nem sújtják büntetéssel azokat a menekülteket, akik közvetlenül olyan területre érkeztek, ahol életük, vagy szabadságuk az 1. cikkben foglalt meghatározás értelmében veszélyeztetve volt, és akik engedély nélkül lépnek be területükre, illetőleg tartózkodnak ott, feltéve, hogy haladéktalanul jelentkeznék a hatóságoknál és kellőképpen megindokolják jogellenes belépésüket, illetőleg jelenlétüket.*”

²⁰ 1985. június 14-i Egyezmény a Schengeni Megállapodás Végrehajtásáról, II. Cím, 2. fejezet, 3. cikk.

²¹ Btk. 352/A. § (1) bekezdés.

²² Btk. 352/A. § (2) bekezdés.

fegyveresen vagy felfegyverkezve tömegzavargás résztvevőjeként követik el,²³ illetve további minősítő körülmény, és öttől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, ha a cselekmény halált okoz.²⁴

Amíg tehát a tiltott határátlépés az államhatár valamennyi, „*engedély nélküli, vagy meg nem engedett módon történő átlépését (illetve annak megkísérlését) szankcionálja*”, a Btk.-ba bevezetett bűncselekmény csupán az államhatár védelmét biztosító „*létesítményen keresztül*” történő „*jogosulatlan belépést*” rendeli büntetni három évig terjedő szabadságvesztéssel. A jogosulatlan belépés mint fogalmi meghatározás jelentését tekintve a jogszabályszerű határátlépés inverzeként ragadható meg.

Az államhatárra és annak átlépésére vonatkozó jogszabályi rendelkezéseket (hazánk vonatkozásában) az államhatárról szóló 2007. évi LXXXIX. törvény határozza meg. Ennek alapján Magyarország területét a Föld felszínén függőlegesen áthaladó képzeletbeli síkok összessége (a továbbiakban: államhatár) határolja. Az államhatárnak a Föld felszínén haladó vonalát nemzetközi szerződések határozzák meg, amelyeket törvényben kell kihirdetni. Az államhatár és a Föld felszínének metszészvonala (a továbbiakban: határvonal) pontos kijelölését határokmányok tartalmazzák, amelyeket nemzetközi szerződésként törvényben ki kell hirdetni. A határvonalat a természetben határjelek jelölik.²⁵

Az államhatárt nemzetközi szerződésben és törvényben meghatározott feltételekkel a forgalom számára megnyitott, a forgalom jellegének megfelelő közúti, vasúti, vízi vagy légi határátkelőhelyen vagy a határátlépési ponton, ellenőrzés mellett szabad átlépni.²⁶ Határátkelőhely az illetékes hatóságok által a külső határok átlépése céljára engedélyezett átkelőhely.²⁷ Határátlépési pont: személyforgalmat lebonyolító, határátkelőhelynek nem minősülő hely, amelyen az államhatáron átnyúló vagy annak közvetlen közelében levő területen található műemlék, természeti érték vagy más turisztikai látványosság megtekintése vagy rendezvény látogatása céljából lehet az államhatárt átlépni.²⁸

A fenti szabályok alól nemzetközi szerződés vagy az Európai Unió közvetlenül alkalmazandó jogi aktusa kivételt tehet.²⁹ Így például az Európai Parlament és a Tanács 2006. március 15-i 562/2006/EK rendelet 20. cikke alapján a belső határokat

²³ Btk. 352/A. § (3) bekezdés.

²⁴ Btk. 352/A. § (4) bekezdés.

²⁵ 2007. évi LXXXIX. törvény 1. § (1)–(4) bekezdés.

²⁶ 2007. évi LXXXIX. törvény 11. §.

²⁷ 2007. évi LXXXIX. törvény 2. § a) pont, 562/2006/EK rendelet 2. cikk 8. pont.

²⁸ 2007. évi LXXXIX. törvény 2. § c) pont.

²⁹ 2007. évi LXXXIX. törvény 11. §.

bármely ponton át lehet lépni anélkül, hogy személyellenőrzésre kerülne sor, függetlenül az adott személy állampolgárságától. Belső határ az EU-tagállamok közös szárazföldi határai, beleértve az álló- vagy folyóvizeken áthaladó határokat is; a tagállamok belső légi járatok indítására és fogadására szolgáló repülőterei; a tagállamok tengeri, folyami és tavi kikötői, amelyek rendszeres kompjárat céljára szolgálnak.³⁰

A 2013. B. 14. számon közzétett elvi bírósági határozat nyilvánvaló tette, hogy a tényállás keretét kitöltő 562/2006 EK rendelet 20. cikke – mely kimondja, hogy a belső határokat át lehet lépni bármely ponton anélkül, hogy személyellenőrzésre kerülne sor, függetlenül az adott személy állampolgárságától – nem jelenti azt, hogy az államhatár megszűnt volna. Így aki érvényes, államhatár átlépésére jogosító úti okmánnyal nem rendelkező, harmadik országbeli állampolgárnak segítséget nyújt más schengeni tagállamba való beutazáshoz, attól függetlenül elköveti az embercsempészés büntettét, hogy ezen a „belső” határon van-e határellenőrzés.

További korlátozás a szabálysértésben megfogalmazott tényálláshoz képest – ahogy azt korábban jeleztem –, hogy a rendelkezés szerint csak az követ el bűncselekményt, aki az ilyen létesítménnyel védett határszakaszon, azon keresztül jutva lép be az állam területére. A tényállás ugyanakkor a létesítmény más országokon keresztüli megkerülését nem szankcionálja.³¹ Mindemellett az átlépés megkísérlését a kísérlet általános rendelkezéseinek az alkalmazásával szabályozza a Btk.

A törvénymódosítás indokolásában kifejtettek szerint az új törvényi tényállások a jogellenes magatartások „*súlyosabb elkövetési alakzatainak*” szankcionálását tűzték célul, kiegészítve a védelmet a szabálysértési cselekmények mellett. A tényleges preventív hatás elérése az adott magatartások kérdésében azonban kétséges, mivel a törvénymódosítás mintegy új eljárást megszüntető okként vezeti be a Be. 542/I. §-t, mely kimondja, hogy a határázárral kapcsolatos bűncselekmények miatt indult büntetőügyben az eljárást meg kell szüntetni, ha a Magyarországon bejelentett lakóhellyel vagy tartózkodási hellyel nem rendelkező terhelt ismeretlen helyen tartózkodik. Ez alól csupán két kivételt határoz meg a törvény, így a rendelkezés nem alkalmazható, ha a meghatározott bűncselekmény halált okoz, illetve a másodfokú bírósági eljárás során. Racionálisan gondolkodva azonban könnyű belátni, hogy a tettenérés és az őrizetbe, illetve előzetes letartóztatásba vétel esetkörét leszámítva, a fennmaradó körben viszonylag gyakori lehet az az eset, amelynél az elkövető „ismeretlen helyre” távozik, és a felkutatására tett nyomozati cselekmények – amennyiben egyáltalán lesz ilyen, figyelembe véve a rendőrség jelenlegi leterheltségét – nem vezetnek eredményre.

³⁰ 562/2006 EK rendelet 2. cikk 1. pont.

³¹ Indokolás T/5983. sz. törvényjavaslat 27. § 33.

A 2015. évi CXL. törvény az alkalmazható büntetések és intézkedések körét is módosította, és az embercsempészség bűncselekménye büntetési tételkeretének a felemelése mellett vagyonelkobzás alkalmazását rendeli el – a kábítószer-kereskedelem mellett – arra a vagyonra is, amelyet az embercsempészség elkövetője a bűncselekmény elkövetésének ideje alatt szerzett.

A rendkívül rövid lefutású büntetőeljárások eredményeképp meghozott ítéletek és büntetések az eddig is 150–200%-os túltelítettség mellett működő bv. intézeteket tovább terhelnék, gyakorlatilag mind fizikálisan, mind költségvetési szempontból. Ezt észelve a törvényhozó a határozással kapcsolatos bűncselekmények esetén kiutasítás és próbaidőre felfüggesztett szabadságvesztés alkalmazását helyezi előtérbe. Ebben a körben rendelkezik arról, hogy *„az öt évet meg nem haladó szabadságvesztés végrehajtása próbaidőre felfüggeszthető, (...) és a próbaidő tartama két évtől tíz évig terjedhet, de nem lehet rövidebb az ezen bűncselekmények miatt kiszabott kiutasítás tartamánál”*.³²

További változást jelent, hogy a határozat tiltott átlépése (Btk. 352/A. §), a határozat megrongálása (Btk. 352/B. §), valamint a határozattal kapcsolatos építési munka akadályozása (Btk. 352/C. §) esetén kiszabott végrehajtandó szabadságvesztés mellett a kiutasítás nem mellőzhető.³³ Ez a rendelkezés azért is érdekes, mivel a Btk. kiutasítást szabályozó rendelkezései között szerepel az a kitétel, miszerint: *„Nem utasítható ki az, aki menedékjogot élvez.”*³⁴ E tekintetben irányadó a menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény, mely alapján menedékjogot élvez a hazánk által menekültként, oltalmazottként, valamint menedékesként elismert személy.³⁵ Ebben a körben nyilvánvalóan felmerül annak a kérdése, hogy amennyiben a bíróság az illetőt határozattal kapcsolatos bűncselekmény folyamánként elítéli, és vele szemben kiutasítást alkalmaz, mi lesz a teendő abban az esetben, ha az eljárás után derül fény arra, hogy egyébiránt menedékjogra jogosult személyről volt szó.

³² Btk. 85. §.

³³ Btk. 60. § (2a) bek.

³⁴ Btk. 59. § (2) bek.

³⁵ 2007. évi LXXX. tv. 3. § (2) bek., Oltalmazott az a külföldi, aki nem felel meg a menekültkénti elismerés feltételeinek, de fennáll annak a veszélye, hogy származási országába történő visszatérése esetén őt súlyos sérelem érné, és nem tudja, vagy az e veszélytől való félelmében nem kívánja a származási országa védelmét igénybe venni. A menedékes pedig olyan külföldi, aki a Magyarország területére tömegesen menekülők olyan csoportjába tartozik, amelyet 2001/55/EK irányelvben meghatározott eljárás szerint az Európai Unió Tanácsa ideiglenes védelemre jogosultként elismert, vagy a kormány ismert el ilyenként. A kormány általi elismerés alapja, hogy a csoportba tartozó személyek hazájukból fegyveres konfliktus, polgárháború vagy etnikai összecsapás, illetve az emberi jogok általános, módszeres vagy durva megsértése miatt elmenekülni kényszerültek (2007. évi LXXX. tv. 19. §).

Mindezek mellett önmagában az a tény, hogy az ország területére akár bevándorlóként, akár menedékjogért folyamadóként emberek bűncselekmény útján belépnek, nem jelenti azt, hogy a felelősségre vonás alól mentesülhetnek, hiszen a Genfi Egyezmény a mentesülést csak abban az esetben biztosítja (és ebben a körben is pusztán a jogellenes határátlépés tekintetében), ha az adott személyek „közvetlenül olyan területről érkeztek, ahol életük, vagy szabadságuk az 1. cikkben foglalt meghatározás értelmében veszélyeztetve volt.”³⁶ Tekintettel azonban arra, hogy a velünk határos országok ilyen területnek nem minősülnek, e kivételt biztosító rendelkezés nem alkalmazható.

4. Eljárásjogi kérdések

Az eljárásjogi kérdések tekintetében az alapproblémát az jelenti, hogy a magyar igazságszolgáltatás gépezete – mely jelenleg is akadozva, túlterhelten működik – nincs felkészülve arra az ügyhalmazra, melyet a jelenlegi statisztikák alapján a határárral kapcsolatos új bűncselekmények elbírálása jelent. Ezen drasztikusan nagy mennyiségű eljárás hagyományos büntetőeljárási szabályrendszerben történő lefolytatása az igazságszolgáltatást teljes mértékben lebénítaná, tehetetlenné tenné.

Az eljárások megfelelő mértékű, kezelhető lefolytatása viszont csak annyiban valósítható meg, amennyiben a büntetőeljárást nagymértékben leegyszerűsítve, bizonyos büntetőeljárási garanciáktól megfosztva, egyfajta statáriális eljárásként szabályozzuk, mely eljárás azonban a tisztességes eljárás tilalmába való ütközéshez vezet. Ezen egyszerűsítésre tesz kísérletet és ekként szabályoz a többször említett törvénymódosítás, a 2015. évi CXL. törvény. Ennek tükrében a továbbiakban a módosítás által bevezetett eljárási szabályokat és azok tisztességes eljáráshoz való joggal kapcsolatos összhangját, illetve annak hiányát helyezem górcső alá.

Az EEJE 6. cikke alapján „Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen nyilvánosan és észszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően.” (...)

Az EEJE 6. cikkének 3. pontja tartalmazza a tisztességes eljáráshoz való jog részét képező legfontosabb jogosítványokat: „Minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van – legalább – arra, hogy a) a legrövidebb időn belül tájékoztatassák olyan nyelven, amelyet megért, és a legrészletesebb módon az ellene felhozott vád

---

³⁶ Lásd 19. lábjegyzet

természetéről és indokairól; b) rendelkezék a védekezésének előkészítéséhez szükséges idővel és eszközökkel; c) személyesen, vagy az általa választott védő segítségével védekezhessék, és ha nem állnak rendelkezésre eszközök védő díjazására, amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg, hivatalból és ingyenesen rendelkezjenek ki számára ügyvédet; d) kérdéseket intézzon vagy intéztessen a vád tanúihoz és kiegészíthesse, a mentő tanúk megidézését és kihallgatását ugyanolyan feltételek mellett, mint ahogy a vád tanúit megidézik, illetve kihallgatják; e) ingyenes tolmács álljon rendelkezésére, ha nem érti, vagy nem beszéli a tárgyaláson használt nyelvet.”

Ahogy a felsorolt jogosultságokból is látszik, a tisztességes eljáráshoz való jog részét képezi különösen a jogosult anyanyelvhasználathoz való joga, beleértve az ahhoz való jogot, hogy az ellene felhozott vád természetéről és indokairól legrészletesebb módon tájékoztassák, méghozzá olyan nyelven, amelyet megért. Ezzel a rendelkezéssel nincsen összhangban a módosítás részét képező Be. 542/K. §, mely szerint a határozattal kapcsolatos bűncselekmények miatt indult büntetőügyben a 219. § (3) bekezdés – miszerint „*ha a vádlott a magyar nyelvet nem ismeri, a vádirat e vádlottra vonatkozó részét a vádlott anyanyelvére, regionális vagy nemzetiségi nyelvére, illetőleg kérésére az általa korábban ismertként megjelölt, az eljárásban korábban használt más nyelvre le kell fordítani, és azt így kell a bírósághoz benyújtani*” – és a 262. § (6) bekezdés – „*a magyar nyelvet nem értő vádlott részére a kihirdetés után az ítélet és az ügydöntő végzés reá vonatkozó részét az anyanyelvére, regionális vagy nemzetiségi nyelvére, illetőleg kérésére az általa ismertként megjelölt, az eljárásban korábban használt más nyelvre le kell fordítani, és azt a részére kézbesíteni kell*” – rendelkezései nem alkalmazhatók.

A fiatalkorúakra vonatkozó, speciális eljárási garanciákat tartalmazó különleges eljárás kirekesztése³⁷ szintén további eljárási garanciák korlátozását jelenti, mint ahogy a bíróság elé állítás és a tárgyalásról lemondás intézményének ezen esetkörökben való alkalmazása is aggályos.

Bíróság elé állításra határozattal kapcsolatos bűncselekmények elkövetése esetén alkalmazandó új szabályok szerint, a gyanúsítottként történő kihallgatásától számított tizenöt napon belül kerül sor, amennyiben az ügy megítélése egyszerű, a bizonyítékok rendelkezésre állnak, a terhelt a bűncselekmény elkövetését beismerte.³⁸ Tettenérés esetén ez az időszak *nyolc napra* rövidül.³⁹ Azonban az előbb említett feltételek teljesülése is összességében valószínűbb tettenérés esetén. További jelentős változás,

³⁷ Be. 542/L. § „Az 542/D. §-ban meghatározott bűncselekmények miatt indult büntetőügyben a XXI. Fejezet rendelkezései nem alkalmazhatók.”

³⁸ Be. 542/N. § (1) bekezdés.

³⁹ Be. 542/N. § (2) bekezdés.

hogy határázárral kapcsolatos cselekmények esetén a terhelt büntetési tételhatártól függetlenül bíróság elé állítható, ami tovább nyomatékosítja a jogalkotó célját, miszerint lehetőleg ezen gyorsított eljárási forma kerüljön alkalmazásra minden határázárral kapcsolatos bűncselekmény elkövetése esetén.

A határázárral kapcsolatban indult büntetőeljárásokra a tárgyalásról lemondással kapcsolatosan is részben eltérő szabályok alkalmazandók. Így az eljárást védő is kezdeményezheti, mely alatt az ilyen típusú cselekmények elkövetői esetén kirendelt védőt kell érteni. Továbbá – a bíróság elé állításhoz hasonlóan – az eljárási határidők is rövidebbek az általános szabályokhoz képest, hiszen az eljárást a gyanúsítottként történő kihallgatást követő *tizenöt napon belül* le kell folytatni.⁴⁰ Valamint az ügyet a bíróságnak a feltételek fennállása esetén *az ügy iratainak a bírósághoz érkezését követően nyomban nyilvános ülésre kell kitűzni*.⁴¹

Ezen rendkívül rövid, megfelelő felkészülésre alkalmatlan határidők, a kötelező védelem mellett kirendelt védő,⁴² a Szegedi Járásbíróság, illetve Törvényszék kizárólagos hatásköre, az elkövető anyanyelvhez és a vád általa ismert nyelven történő részletes megismeréséhez fűződő joga, a fiatalkorúakkal szembeni speciális garanciák elmaradásának hiánya mind egy rendkívül gyors, vonásaiban statáriális eljárás jellegét tükröző büntetőeljárásra engednek következtetni, mely szemben áll mind az Alaptörvény XXVIII. cikkében, mind az EEJE 6. cikkében meghatározott tisztességes eljáráshoz való joggal. Mindez különösen és halmozottan megmutatkozik látszik annak fényében, hogy a módosítás hatálybalépését követő napon a Szegedi Járásbíróság kilenc határázárral kapcsolatos ügyben hozott ítéletet.

A Szegedi Törvényszék szóvivője, Juhászné Prágai Erika közölte, valamennyi vádlottat elmarasztalták, három esetben egy, hat esetben két év Magyarország területéről történő kiutasítással sújtották őket. A vádlottak mind felnőttek voltak, heten iraki, ketten szír állampolgárságúnak vallották magukat. A vádlottak a terhükre rótt bűncselekmény elkövetését mind beismerték, valamennyien a korábban mások által megrongált határázáron keresztül léptek illegálisan magyar területre. Valamennyi bírósági ítélet jogerőssé vált, és egy vádlott sem kérte a neki tolmács által lefordított döntés írásbeli kézbesítését anyanyelvén.⁴³ (A büntetőeljárás tehát mindössze egyetlen nap leforgása alatt befejeződött, és jogerős ítélet született.)

⁴⁰ Be. 542/O. §.

⁴¹ Be. 542/S. §.

⁴² Be. 542/M. §: „Az 542/D. §-ban meghatározott bűncselekmények miatt indult büntetőeljárásban védő részvétele kötelező.”

⁴³ Mai ítéletek: három menekültet egy, hatot két évre tiltottak ki Magyarországról – MTI (url: http://hvg.hu/itthon/20150916_Mai_iteletek_harom_menekultet_egy_hatot_k, letöltés ideje: 2015. szeptember 17.).

5. A „tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet” és az Európai Emberi Jogi Egyezmény 6. cikke alkalmazásának mellőzése

Ahogy azt említettem, az eljárásjogi garanciák korlátozása, illetve megszüntetése – melyek mindegyike a tisztességes eljáráshoz való jog részét képezi – mellett lefolytatott büntetőeljárások egyértelműen felvetik az Alaptörvény és az Európai Emberi Jogi Egyezmény (továbbiakban: EEJE) 6. cikkének megsértését.

A derogációk gyakorlatát az Egyezmény negyedik fejezete tárgyalja. Az EEJE részes államai meghatározott feltételek fennállása esetén meghatározott időtartamra felfüggeszthetik bizonyos, az Egyezményből eredő kötelezettségeik teljesítését.

Az „Egyezmény hatályának felfüggesztése szükséghelyzet esetén” alcímet viselő 15. cikk kimondja, hogy *„Háború vagy a nemzet létét fenyegető más rendkívüli állapot esetén bármely Magas Szerződő Fél a jelen Egyezményben meghatározott kötelezettségeitől eltérő intézkedéseket tehet a helyzet szükségessége által feltétlenül megkívánt mértékben, feltéve, hogy az ilyen intézkedések nem ellentétesek egyéb nemzetközi jogi kötelezettségeivel.”*

A derogációra tehát csak háború vagy a nemzet létét fenyegető más rendkívüli állapot esetén van lehetőség, illetve további feltétel, hogy az intézkedésre csak a helyzet szükségessége által feltétlenül megkívánt mértékben kerüljön sor. Elsőként az előbbi feltétel vizsgálatával kezdve szükséges megállapítanunk, hogy a módosítás által törvényi szinten bevezetett és 2015. szeptember 15. napján kihirdetett *„tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet”* mennyiben minősíthető a nemzet létét fenyegető rendkívüli állapotnak.

A tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet fogalmát a 2015. évi CXL. törvény a menedékgjogról szóló 2007. évi LXXX. törvénybe iktatta be. E szerint tömeges bevándorlás okozta válsághelyzetnek három esetköre van:

Első esetben akkor valósul meg, *„ha a Magyarországra érkező elismerést kérők száma*

- a) egy hónap átlagában a napi ötszáz főt, vagy*
- b) két egymást követő hét átlagában a napi hétszázötven főt, vagy*
- c) egy hét átlagában a napi nyolcszáz főt meghaladja.*

A második eset, ha a Magyarországon a tranzitónában tartózkodók száma – a külföldiek ellátásában közreműködő személyeket nem számítva –

- a) egy hónap átlagában a napi ezer főt, vagy
- b) két egymást követő hét átlagában a napi ezeröttszáz főt, vagy
- c) egy hét átlagában a napi kétezer főt meghaladja.

A harmadik eset alapján, a fenti esetkörökön túlmenően a válsághelyzet megállapítható „bármely olyan migrációs helyzettel összefüggő körülmény kialakulása esetén, amely valamely település közbiztonságát, közrendjét, közegészségügyét közvetlenül veszélyezteti, különösen, ha az adott településen vagy annak külterületén található befogadó állomáson vagy a külföldiek elhelyezését biztosító egyéb létesítményben zavargás tör ki, vagy erőszakos cselekményeket követnek el.”⁴⁴

A tömeges bevándorlás okozta válsághelyzetet az országos rendőrfőkapitány és a menekültügyi hatóság vezetője kezdeményezésére, a miniszter javaslatára a Kormány rendeletben rendelheti el.⁴⁵ A válsághelyzet feltételeinek a fennállását a javaslatot tevő szervek, személyek kötelesek folyamatosan figyelemmel kísérni, az állapot legfeljebb hat hónapig maradhat fenn.

Bár az EJEB relative jelentős mérlegelési jogkört enged az államoknak a derogáció lehetőségének az igénybevétele terén, magának tartja fenn a 15. cikk megfelelő alkalmazása vizsgálatának a jogát és megítélését, kontrollálva azt is, hogy a derogáció ideje alatt hozott intézkedések feltétlenül szükségesek voltak-e a helyzet kezeléséhez. Ennek megfelelően a „nemzet létét fenyegető más rendkívüli állapot (*public emergency threatening the life of the nation*)” fennállásának, és a 15. cikk alkalmazásának alapja tekintetében is az EJEB határoz végső soron.

A strasbourgi Bíróság így több ügyben vizsgálta azt, hogy mi minősül a nemzet létét fenyegető rendkívüli állapotnak, így többek között a *Lawless v. Ireland*,⁴⁶ az ún. *Greek case*,⁴⁷ és a közelmúltban az *A. and others v. U.K.*⁴⁸ ügyben. Ezen említett ügyekben a Bíróság a *Siracusa-kritériumokként* ismert szempontrendszer mellett haladt, mely kritériumokat az ENSZ tagállamai a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmányába foglalt jogok derogálásával kapcsolatban fogalmaztak meg. Ezen kritériumok szerint a nemzet létét fenyegető rendkívüli állapotról abban az esetben beszélhetünk, ha az állam olyan szituációval áll szemben, mely kivételes, és aktuálisan

⁴⁴ 2007. évi LXXX. törvény (1) bekezdés.

⁴⁵ 2007. évi LXXX. törvény (2) bekezdés.

⁴⁶ Eur. Court H. R. *Lawless v. Ireland* (1961).

⁴⁷ Eur. Court H. R. *Government of Denmark v. The Government of Greece; Government of Norway v. The Government of Greece; Government of Sweden v. The Government of Greece; Government of The Netherlands v. The Government of Greece* (1969).

⁴⁸ Eur. Court H. R. *A. and others v. U.K.* (2009).

fennálló vagy a küszöbönálló veszélyt jelent, amely az állam létét fenyegeti. Az állam létét fenyegető veszélynek minősül az olyan veszély, amely a nemzet egész lakosságára és területének részére vagy egészére hatással van, és veszélyezteti a lakosság fizikai integritását, politikai függetlenségét vagy az állam területi integritását vagy azon intézmények létét vagy alapvető működését, melyek elengedhetetlenek az Egyezményben foglalt jogok biztosításához.⁴⁹

Ezen kritériumok alapulvételével a Bíróság a *Greek case*⁵⁰ és az *A. and others v. U.K.*⁵¹ ügyben az állapot fennállása tekintetében azt vizsgálta, hogy a veszély, illetve állapot (*public emergency*) 1) aktuális vagy küszöbönálló, 2) a veszélyhelyzet hatással van a nemzet egészére, 3) a közösség szervezett létét fenyegeti és 4) a krízis vagy veszély olyan kivételes, melyben az olyan normál intézkedések és szabályok alkalmazása, melyek az Egyezménnyel összhangban vannak, nem lennének megfelelőek.⁵²

A kormány – a törvény indoklásában kifejtettek szerint – a „tömeges bevándorlás okozta válsághelyzetet” arra tekintettel vezette be, hogy a külföldiek tömeges bevándorlására adott kormányzati válasz a hatályos magyar jogi környezetben nem – vagy csak jelentős késsedelemmel – adható meg.⁵³ Ezen válsághelyzet létrejöttét – ahogy azt fentebb részletesen kifejtettem – tehát a menedékjogot igénylők, illetve tranzit-zónákban tartózkodók nagy száma indokolja és hozza létre, valamint a közbiztonság, közrend, közegészségügy közvetlenül veszélyeztetése. A jelenlegi állapot, illetve

⁴⁹ United Nations, Economic and Social Council, Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights, U.N. Doc. E/CN.4/1985/4, Annex (1985);

„II. DEROGATIONS IN A PUBLIC EMERGENCY

A state party may take measures derogating from its obligations under the International Covenant on Civil and Political Rights pursuant to Article 4 (hereinafter called “derogation measures”) only when faced with a situation of exceptional and actual or imminent danger which threatens the life of the nation. A threat to the life of the nation is one that:

(a) affects the whole of the population and either the whole or part of the territory of the State, and (b) threatens the physical integrity of the population, the political independence or the territorial integrity of the State or the existence or basic functioning of institutions indispensable to ensure and project the rights recognized in the Covenant.

40. Internal conflict and unrest that do not constitute a grave and imminent threat to the life of the nation cannot justify derogations under Article 4.

41. Economic difficulties per se cannot justify derogation measures.”

⁵⁰ Eur. Court H. R. *Government of Denmark v. The Government of Greece; Government of Norway v. The Government of Greece; Government of Sweden v. The Government of Greece; Government of The Netherlands v. The Government of Greece* (1969).

⁵¹ Eur. Court H. R. *A. and others v. U.K.* (2009).

⁵² Eur. Court H. R. *A. and others v. U.K.* (2009) 175–176. §.

⁵³ Indokolás 13. § 28.

a válsághelyzetet létrehozó feltételek azonban álláspontom szerint nem elegendőek ahhoz, hogy „*nemzet létét fenyegető más rendkívüli állapotnak*” minősüljön a jelen szituáció az EJEB gyakorlata szerint.

6. A törvénymódosításba foglaltak Alaptörvénnyel való koherenciája

Az Alaptörvényben meghatározott rendelkezésektől különleges jogrend esetén lehet eltérni. Tekintettel arra, hogy tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet nem az Alaptörvényben került meghatározásra, így nem hoz létre különleges jogrendet.

Bár a törvénymódosítás indoklásában kifejtettek szerint „*a szabályozásba beépítésre került a szükségesség és az arányosság alkotmányos követelménye, amely az alapjog korlátozásának nélkülözhetetlen kelléke, és amely biztosítja a rendelkezések Alaptörvénnyel való összhangját*”,⁵⁴ a bevezetett válsághelyzet nem tartalmazza azokat a garanciális biztosítékokat, amelyek a szükségállapotot, illetve a rendkívüli állapotot jellemzik.

Az Alaptörvényben meghatározott rendkívüli jogrendek kihirdetése – beleértve annak a mérlegelését, hogy az adott szituáció, illetve helyzet mennyiben minősül szükségállapotnak, illetve rendkívüli állapotnak – az országgyűlés hatáskörébe tartozik,⁵⁵ megállapításához a képviselők kétharmadának a szavazata szükséges.⁵⁶

Ezzel szemben a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzetet az országos rendőrfőkapitány és a menekültügyi hatóság vezetője kezdeményezésére, a miniszter javaslatára a Kormány rendeletben rendelheti el. Ebben az esetben tehát a kihirdetéshez nem kell az országgyűlés kétharmadának a jóváhagyása.

Jelen szituációban és a fentebb kifejtettek, valamint a jogállamiság és a tiszta jogi helyzet elérése érdekében szükség lehet arra, hogy egyfajta szükségállapothoz hasonló állapot kerüljön alaptörvényi szinten bevezetésre, hozzátéve, hogy ehhez kétharmados többségre lenne szükség, ami már nem feltétlenül jogi, sokkal inkább politikai kérdésként és problémaként merül fel.

Így a politika és a jog határán mozog az a kérdés is, hogy a végrehajtó hatalom mennyiben alkothat, illetve szavaztathat meg az Alaptörvény rendelkezéseivel nem teljesen koherens törvényt, „ha a szükség úgy hozza”. Ezen kérdés nem csupán a magyar, hanem a legtöbb államvezetés története során felvetődött, így az amerikai, illetve

⁵⁴ Indokolás 13. § 28.

⁵⁵ Alaptörvény 48. cikk (1) bekezdés.

⁵⁶ Alaptörvény 48. cikk (2) bekezdés.

a német jogtörténet során is. Különösen nehéz a probléma megoldása, ha elfogadjuk a Carl Schmitt által mondottakat, miszerint „*nincs olyan norma, ami a káoszra alkalmazható lenne*”.⁵⁷ Ezen kérdéskört feszegeti Sanford Levinson is az *Alkotmányos normák tartós szükségállapot idején*⁵⁸ című tanulmányában, melyben főleg az amerikai vezetés által hozott döntéseket elemzi alkotmányjogásként.

Az alapvető problémát az a disszonancia adja, hogy az Alkotmány nehezen reagál krízishelyzetekre, hiszen alapvető tulajdonsága a relatív „merevség”, mindemellett a Kormány, illetve a végrehajtó hatalom szükségszerűen át kell, hogy lépje ilyen esetekben a ráruházott hatáskört.⁵⁹

Ezen túlmenően az emberekben is egyértelműen megjelenik az igény a jog feltétlen tiszteletének szükségessége mellett arra, hogy olyan vezetői legyenek, akik hajlandók a kényszerre válaszolva megtenni azt, ami feltételezésük szerint garantálja biztonságukat. Utópisztikus elképzelés lenne azonban feltételezni, hogy egy adott vezető minden pillanatban megfelelően meg tudja ítélni, mi az, ami „feltétlenül szükséges”, és melyik az a helyzet, amely a szükséges lépések megtételét megkívánja, illetve fordítva, hogy a nemzet lakossága mint oszthatatlan egész egyöntetűen nyilvánít véleményt e tekintetben.

7. Végszó

Lehet, hogy Moore megkínozná a példája szerinti kisgyereket, de én nem tenném. Akkor inkább pusztuljon New York. Vannak abszolút értékek, amelyeket sosem szabad átlépni (még az EJEB szerint sem).⁶⁰

A Btk.-nak deontologikusnak kell lennie, ez nem lehet vitás. Ha a büntetőjog deontologikus, azaz nem hasznosság-, hanem értékorientált, akkor mi a helyzet a büntetőeljárással?

„*Estragon: Nincs mit tenni.*

Vladimir: Erre a meggyőződésre jutok lassan én is. Egy életen át kapálóztam el-lene, lásd be Vladimir, hajtogattam magamban, még nem próbáltál meg mindent. És küszködtem tovább.”⁶¹

⁵⁷ SCHMITT, Carl: *Politikai teológia*. (Fordította Paczolay Péter.) Budapest, 1992.

⁵⁸ LEVINSON, Sanford: Alkotmányos normák tartós szükségállapot idején. *Fundamentum*, (2005) 3. sz.

⁵⁹ LEVINSON: Alkotmányos normák... 20. o.

⁶⁰ JESSBERGER, F.: When International Criminal Lawyers May Learn from the Recent Trial of Police Officers in Germany. *Journal of International Criminal Law*, 3. (2005) 1059–1073. o.

⁶¹ *Godot-ra várva*. Pinczés István fordításában.

Az új Btk. eddigi tanulságai és lehetséges hatásai a Be.-kodifikációra

---

A kodifikációs kölcsönhatások egy olyan aspektusával szeretnék elsősorban foglalkozni, amely a joggyakorlaton, valamint a jogirodalmon keresztül fejti ki hatását a kodifikációra.

Az, hogy van ilyen hatás, vitathatatlan, hogy milyen régi, annak egyik bizonyítéka Finkey Ferencnek *A Magyar Büntetőjog Tankönyve* című műve, amely 1909-ben került kiadásra. E művében Finkey Ferenc az egység három alakját különböztette meg: a természetes, a törvényes és a jogi egységet.² Ennek kapcsán kifejtette, hogy a folytatólagos cselekmény a magyar büntetőjog szerint se nem természetes, se nem törvényes, hanem ún. jogi egység, amennyiben nem a jogsértés természetes egysége, nem is a Btk., hanem a bírói gyakorlat foglalja természetes egységgé az egyes folytatólagos cselekményeket a Btk. általános alapelvei alapján, s annak hallgatólagos jóváhagyása mellett. E körben megjegyzi, hogy a folytatólagos egység fogalmát a 18–19. századi jogtudomány és a bírói gyakorlat fejtette ki és állapította meg.³ Finkey Ferenc e művében felhívta a jogalkotó figyelmét arra is, hogy a Btk. revíziója során helyezzen hangsúlyt arra, hogy a folytatólagosság törvényi egységként bekerüljön a Btk.-ba.⁴ A jogalkotó pedig megfogadva az ezzel kapcsolatosan kifejtetteket, a folytatólagosságot jogi keretek közé terelve azt a törvényi egység szintjére emelte, amelyet az 1978. évi IV. törvény (továbbiakban: korábban hatályos Btk.) 12. §-ának (2) bekezdése szabályozott.

Annak, hogy a joggyakorlat mellett a jogirodalmi művek szintén hatást gyakorolnak a kodifikációra, az egyik bizonyítéka Belovics Ervin 2009 áprilisában kiadásra került *A büntetendőséget kizáró okok* című műve. Ebben a szerző arra hívja fel

---

¹ Costopulos Orestis legfőbb ügyészségi ügyész, Legfőbb Ügyészség Büntetőbírószági Ügyek Főosztálya.

² FINKEY Ferenc: *A Magyar Büntetőjog Tankönyve*. Budapest, 1909. 322. o.

³ FINKEY: *A Magyar Büntetőjog*... 329. o.

⁴ FINKEY: *A Magyar Büntetőjog*... 332. o.

a figyelmet, hogy jogos védelem esetén a Legfelsőbb Bíróság 15. számú Irányelvében⁵ előírt kitérés kötelezettségnek semmilyen jogszabályi alapja nincs, az ezen irányelven alapuló ítélkezési gyakorlatot helytelennek, a Btk. szabályaival ellentétesnek, azaz törvénysértőnek tartja. Mivel a kitérés kötelezettséget nem jogszabály írja elő, így azt Belovics Ervin bírói jogalkotásnak tekinti. Ilyenkor ugyanis a büntetőjogi felelősség köre jogszabályi alap hiányában bővül, ezért ezt a jogalkalmazói gyakorlatot összeegyeztethetetlennek tartja a jogbiztonság alkotmányos elvével.⁶ Belovics Ervin éppen ezért üdvözli azt a jogalkotói szándékot, amely a jogszabályi alap megteremtésére törekszik,⁷ és amely a könyvének megjelenését követően meg is valósult azzal, hogy 2009. augusztus 9-ei hatállyal a korábban hatályos Btk. 29. §-ának (3) bekezdésében rögzítésre került, hogy a megtámadott nem köteles kitérni a jogtalan támadás elől.

Egy másik művében Belovics Ervin a bűnpártolással kapcsolatban azt vizsgálja, hogy feljelentés elmulasztásával megvalósulhat-e ez az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmény. E körben arra helyezi a hangsúlyt, hogy egy bűncselekmény elkövetési magatartásai mikor hozhatók létre tevéssel és mulasztással is.⁸ A vegyes mulasztás kapcsán kiemeli, hogy az első csoportba azok a bűncselekmények tartoznak, amelyek esetében a törvényi tényállás külön-külön megjeleníti a tevéssel, illetve a mulasztással megvalósuló elkövetési magatartást (például a jogtalan elsajátítás). A második csoportba a keretdiszpozíciók (például a számvitel rendje), valamint a köteleességszegést büntető deliktumok (például a hűtlen kezelés), míg a harmadik csoportba a nyitott törvényi tényállások tartoznak, amelyek materiális bűncselekmények. Mivel a bűnpártolás alapeseti törvényi tényállása nem vegyes mulasztásos deliktum, ezért az elkövetési magatartás kizárólag aktív tevékenység lehet. Elvi élel mutat rá arra, hogy a korábban hatályos Btk.-t megelőzően a hivatali bűnpártolást külön tényállásban, kerettényállási jelleggel szabályozták, az 1978. évi IV. törvényben azonban – kerettényállási jellegét elveszítve – a közönséges bűnpártolás minősített esete lett. A minősítő körülmény ugyanis pusztán annyit kíván, hogy az alapesetben definiált elkövetési magatartások valamelyikét a hivatalos személy az eljárása során kövesse el. Mivel az alapeset mulasztással nem valósul meg, a minősített eset sem hozható létre

⁵ A Legfelsőbb Bíróság 15. számú Irányelvének III/2. pontja szerint: „jogtalan támadás esetén a megtámadott általában nem köteles meneküléssel kitérni a támadás elől; kivételesen azonban a büntetőjogilag közömbös elhárítási mód választásának a kötelezettsége terheli a hozzátartozót a felmenője, testvére vagy házastársa részéről ellene intézett, illetőleg fenyegető támadás esetén. Megkívánható ez a súlyosabb fokban kóros elmeállapotban, szemmel láthatóan tudatzavarban levő személyek jogtalan támadása esetén is, függetlenül attól, hogy a tudatzavart állapotot mi válthatta ki.”

⁶ BELOVICS Ervin: *A büntetendőséget kizáró okok*. Budapest, 2009. 105. o.

⁷ BELOVICS: *A büntetendőséget...* 106. o.

⁸ BELOVICS Ervin: A bűnpártolás elkövetési magatartásai. In *Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére*. Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2011. 53–64. o.

mulasztással.⁹ Ez egyben azt is jelenti, hogy ha a hivatalos személy a hivatalos eljárásakor észlelt bűncselekmény miatt nem tesz feljelentést, a hivatali bűnpártolás nem róható a terhére (csak a hivatali visszaélés).¹⁰ A jogalkotó azonban észlelte ezt a Belovics Ervin által felvázolt problémát, és a jelenleg hatályos 2012. évi C. törvény (továbbiakban: Btk.) a bűnpártolás minősített eseténél már a korábbtól eltérően fogalmaz. Így a Btk. 282. § (3) bekezdés *d)* pontja szerint súlyosabban minősül a bűnpártolás, ha azt a hivatalos személy hivatali eljárása során hivatali kötelessége megszegésével követi el. Ezzel azonban az az érdekes dogmatikai helyzet áll elő, hogy az alapeset mulasztással nem valósítható meg, azonban a hivatalos személy kötelességzegése esetén a bűnpártolás minősített esete igen.

A jogalkotási folyamatok változása mellett azonban megállapítható az is, hogy maga a jogdogmatika is változik, amely változás szintén kihathat a jogalkotásra. Ilyen, a dogmatikában felmerült változásra szeretnék rámutatni, amely Gellér Balázsnak a törvényi egység egyik csoportjának rendszertani elhelyezésével kapcsolatos álláspontjához köthető.

Gellér Balázs a korábbiaktól eltérően az összefoglalt bűncselekmény körén kívül, a törvényi egység sajátos eseteként, külön kezeli azt, amikor több sértett sérelmére történő elkövetés az alaptényállás eleme.¹¹ Ezzel szemben a tőle eltérő korábbi álláspontok ezt a fajta törvényi egységet nem külön, hanem az összefoglalt bűncselekmények körében, annak egy sajátos esetének tekintik.¹² Ennek a nézőpontváltásnak azonban a szerzői jogok megsértésénél komoly dogmatikai jelentősége van, illetve volt. A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény 177. § (1) bekezdés *a)–c)* pontjában meghatározott cselekmények esetén ugyanis a (6) bekezdés alapján¹³ lehetőség van az érték-egybefoglalásra, míg a Btk. 2013. július 1. és 2015. július 1. között adós maradt ennek

⁹ BELOVICS: *A bűnpártolás...* 61–62. o.

¹⁰ BELOVICS: *A bűnpártolás...* 63. o.

¹¹ BELOVICS Ervin – GELLÉR Balázs – NAGY Ferenc – TÓTH Mihály: *Büntetőjog I. A 2012. évi C. törvény alapján*. Budapest, 2012. 362. o., 364. o.

¹² KÓNYA István (szerk.): *HVG-ORAC Jogkódex, Magyar Büntetőjog I–III. Kommentár a gyakorlat számára*. 2015. 1180. o.

¹³ „177. § (1) Aki

a) ötvenezer forintot meg nem haladó értékre lopást, sikkasztást, jogtalan elsajátítást, orgazdaságot,

b) ötvenezer forintot meg nem haladó kárt okozva csalást, szándékos rongálást,

c) ötvenezer forintot meg nem haladó vagyoni hátrányt okozva hűtlen kezelést

követ el, úgyszintén, aki e cselekmények elkövetését megkísérli, szabálysértést követ el.

177. § (6) Az elkövetési érték, kár, illetve okozott vagyoni hátrány összegének megállapítása céljából érték-egybefoglalásnak van helye, ha az eljárás alá vont személy az (1) bekezdés *a)–c)* pontjában meghatározott ugyanolyan cselekményt több alkalommal, legfeljebb egy éven belül követte el és ezeket együttesen bírálják el. Nincs helye érték-egybefoglalásnak, ha az üzletszerű elkövetés megállapítható.”

a büntetőjogi szabályozásával. Ez a hiányosság azonban kizárta, hogy a szabálysértési részselekmények a bűncselekményi értékhatárt meghaladó részselekményekkel érték-egybefoglalásra kerülhessenek, azonban a Gellér Balázs általi elkülönítés megoldásként jelentkezh(ett). A szabálysértések esetén ugyanis a folytatólágosság kizárt, mivel a Btk. 6. § (2) bekezdése alapján a folytatólágosság feltétele, hogy a részselekmények önállóan is bűncselekményt valósítsanak meg. A 87/2010. BK vélemény a szabálysértések és a bűncselekmények érték-egybefoglalását kizártnak tartja, mivel annak nincs meg a törvényi alapja. Összefoglalt bűncselekményként szintén kizárt a szabálysértési értéket meg nem haladó és a bűncselekményi értékhatárt elérő részselekmények együttes kezelése, hiszen az anyagi halmazatot törvényi egységként kizáró összefoglalt bűncselekmény feltétele, hogy annak alapját szintén csak olyan részselekmények képezhetik, amelyek önmagukban is bűncselekményt valósítsanak meg.¹⁴ Ez a probléma azonban nem maradhatott megoldatlanul, és a jogalkotási deficitet orvosolta a 2015. évi LXXVI. törvény 34. §-a. E törvény 2015. július 1-jei hatállyal a Btk. 462. §-át a (4) és az (5) bekezdéssel egészítette ki, rögzítve az érték-egybefoglalható cselekményeket és az értékhatárokat is.¹⁵ A Btk. ezen módosításával a jogalkotó megteremtette a szerzői jogok megsértésénél annak a törvényi alapját, hogy a szabálysértési értékhatárt meg nem haladó és a bűncselekményi értékhatárt elérő részselekmények érték-egybefoglalása megtörténhessen. E módosítás alapján azonban szükségképpen felmerülhet a 87/2010. BK vélemény felülvizsgálatának az igénye is.

¹⁴ Lásd: 6/2009. Büntető jogegységi határozat indokolás III. 3/c) pontja.

¹⁵ „462. § (4) Bűncselekmény valósul meg, ha az ugyanazon elkövető által, egy éven belül elkövetett és együttesen elbírált

a) ugyanolyan tulajdon elleni szabálysértés esetén a dolog értéke, az okozott kár, illetve az okozott vagyoni hátrány a (2) bekezdés a)–c) pontjában meghatározott összeget,

b) szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése esetén az üreshordozó díj, illetve a reprogramdíj a (2) bekezdés d) pontjában meghatározott összeget,

c) iparjogvédelmi jogok megsértése esetén a vagyoni hátrány a (2) bekezdés e) pontjában meghatározott összeget,

d) rossz minőségű termék forgalomba hozatala vagy a versenytárs utánzása esetén a termék, illetve áru értéke a (2) bekezdés f) pontjában meghatározott összeget,

e) vámszabálysértés esetén a vagyoni hátrány a (3) bekezdésben meghatározott összeget érték-egybefoglalás folytán meghaladja.

(5) Bűncselekmény valósul meg ugyanazon elkövető által elkövetett és együttesen elbírált szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése szabálysértés esetén, ha az egyes cselekményekkel más vagy mások, a szerzői jogról szóló törvény alapján fennálló szerzői vagy ahhoz kapcsolódó jogát vagy jogait a (2) bekezdés d) pontjában meghatározott összeget meghaladó vagyoni hátrányt okozva sértik meg.”

Az új Btk. eddigi tanulságai körében kiemelném a feltételes szabadságra bocsátást.

A Kúria állandósult gyakorlata szerint a büntetés kiszabása alatt a büntetés nemére és mértékére vonatkozó ítéleti rendelkezést kell érteni; a szabadságvesztés végrehajtási fokozatának és a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontjának a meghatározása nem a büntetéskiszabásnak a része.¹⁶ A 4/2013. BK vélemény szerint azonban „határozott tartamú szabadságvesztés esetében a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének legkorábbi, törvény erejénél fogva kötelező időpontra vonatkozó rendelkezés a 2012. évi C. törvény (Btk.) 2. §-ának (1)–(2) bekezdése szerinti elbírálás fogalmába tartozik. Megváltozása alapot ad – enyhébb elbírálás címén – a módosító törvény alkalmazására.” Erre figyelemmel nem valósul meg törvénysértő büntetéskiszabás, ha az eljáró bíróság az alkalmazandó büntető törvény megválasztásakor figyelmen kívül hagyta a feltételes szabadságra bocsátással kapcsolatos rendelkezések változását, mivel az anyagi jogszabálysértésből törvénysértő büntetéskiszabás nem következett.¹⁷ A Be. 416. § (1) bekezdés *b)* pontja alapján azonban anyagi jogi szabálysértés önmagában nem alapoz meg felülvizsgálatot, az anyagi jogi szabálysértéshez törvénysértő büntetéskiszabásnak is társulnia kell. Ha tehát az eljáró bíróságok tévesen alkalmazták az elkövetéskor hatályos 1978. évi IV. törvényt, és aszerint minősítették a terhelt cselekményét, azonban a kiszabott büntetés törvényes volt, úgy az ügydöntő határozat felülvizsgálatának nincs helye. Ez egyben a feltételes szabadságra bocsátással kapcsolatos rendelkezések felülvizsgálat körében történő korrigálásának a gátját is jelenti. Abban az esetben pedig, ha a feltételes szabadságra bocsátással kapcsolatos rendelkezések a tévesen alkalmazott korábban hatályos Btk.-nak megfelelnek, azok különleges eljárásban sem lesznek korrigálhatók. A Be. 557. §-ában szabályozott különleges eljárásra ugyanis csak akkor kerülhet sor, ha a feltételes szabadságra bocsátásról a jogerős ítélet nem a törvénynek megfelelően rendelkezett. Márpedig a bűncselekmény minősítése és az elbíráláskori szabályok téves alkalmazása különleges eljárásban nem bírálható felül. Ezért, ha a feltételes szabadságra bocsátással kapcsolatos rendelkezés a tévesen alkalmazott jogszabályoknak megfelel, akkor különleges eljárásnak nincs helye. Mivel ez a probléma sem különleges eljárásban, sem felülvizsgálati eljárásban nem orvosolható, annak korrigálása érdekében felmerülhet egy másik rendkívüli perorvoslat, a Be. XIX. fejezetében szabályozott jogorvoslat a törvényesség érdekében. Ennek indítványozása azonban nem alanyi jogon, hanem a legfőbb ügyész diszkrecionális jogán alapul. A feltételes szabadságra

¹⁶ Lásd: EBH 2015, B.6., BH 2015, 180., BH 2015, 209., EBH 2015, B.6. számú eseti döntések.

¹⁷ Lásd: EBH 2015, B.6. számú eseti döntés.

bocsátással kapcsolatban pedig megjegyzendő, hogy az ügyészség a 4/2013. BK véleményben foglaltakat követi, azonban az abban kifejtettekkel nem feltétlenül ért egyet.¹⁸ Megítélésem szerint a fentiek szerint a feltételes szabadság körében felmerülő gyakorlati problémák megoldása nem a jogalkalmazás, hanem a jogalkotás feladatát kell, hogy képezze. Ennek egyik lehetséges megoldása lehet, hogy a feltételes szabadságra bocsátással kapcsolatos rendelkezések a Btk. és a Be. helyett – akárcsak a büntetések elévülésére vonatkozó szabályok esetében – a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvényben kerülnek szabályozásra.

---

¹⁸ Lásd a Kúria 2014. El.II.JE/B.2/2. számú jogegységi határozat meghozatalát mellőző végzését. A jogegységi határozat meghozatalára irányuló indítványában a legfőbb ügyész a feltételes szabadság lehetőségét az elbírálás fogalmától elkülönülő kérdésnek tekinti.

Kodifikációs kölcsönhatások: az Alaptörvény 28. cikke és a Büntető Törvénykönyv értelmezése

---

A büntetőjog alkotmányosságának kérdésköre viszonylag új keletű a magyar büntetőjogban, hiszen a magyar Alkotmányban a valódi büntetőjogi garanciák 1989-ben és 1990-ben jelentek meg először. E garanciák megjelenése óta eltelt két és fél évtized ugyanakkor már számos tapasztalattal szolgált és szolgálhat a jogállami büntetőjog kérdéseit illetően. A köztársasági Alkotmány tehát új fejezetet nyitott a magyar büntetőjog történetében, és ugyanez mondható el az Alaptörvény 2012. évi hatálybalépéséről is. A valódi alkotmányjogi panasz bevezetése a büntetőjog-alkotás alkotmánybírói kontrollján túl megteremti most már a büntetőjog-alkalmazás alkotmánybírói kontrolljának a lehetőségét is. Ebben az alapjogvédelmi intézményrendszerben különös helyet foglal az Alaptörvény 28. cikke, amely normatív, alkotmányos szinten érinti a (büntető)bíróságok szakjog- és alkotmányértelmezési kompetenciáját.² E rendelkezés jelentős novuma, hogy a jogértelmezési módok közül kiemeli kettőt: a teleologikus és az alkotmánykonform normaértelmezést. Azaz a büntetőjog-alkalmazásnak végső soron – a klasszikus értelmezési módokkal elérhető értelmezési eredmények közül, azokat követően – e két értelmezési módra kell figyelemmel lennie, hogy az alkotmányosság követelményét teljesítse.³

A teleologikus és az alkotmánykonform értelmezés büntetőjogban betöltött általános szerepével, jellemzőivel és korlátaival korábbi munkámban foglalkoztam.⁴

---

¹ Szomora Zsolt habilitált egyetemi docens, SZTE ÁJK.

² Alaptörvény 28. cikk: A bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.

³ A 28. cikkhez lásd JAKAB András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. Budapest, 2011. 268. o. A felvetődő módszertani kérdésekhez JAKAB András: *Bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében. Jogesetek Magyarázata (JeMa)*, (2011) 4. sz., 86–94. o.

⁴ SZOMORA Zsolt: *Alkotmány és anyagi büntetőjog. A büntetőjog-alkalmazás alkotmányosságának egyes kérdései*. Szeged, 2015. 27–44. o.

Jelen tanulmányban néhány példát szeretnék kiemelni a bírói gyakorlatból, amikor is a bíróság a büntetőjogi kérdés eldöntéséhez releváns alkotmányjogi-alapjogi szempontokat vett figyelembe, és azokat – helyes vagy téves – érveléssel tette döntése alapjává. Az *alapjogok* közül jellemző módon fordul elő a véleménysszabadság, a gyülekezési jog és – a büntetőjogban megkerülhetetlen – *nullum crimen* elv.⁵ Az alapjogokon felül tételes, *államszervezetre vonatkozó alkotmányjogi rendelkezések* figyelembevételére is van példa a büntetőbírói gyakorlatban. Utóbbiak jelentése kényszerítő és (viszonylag) egyértelmű, míg az *alapjogok esetében* jellemzően többféle értelmezés lehetséges, és a bíróságnak általában kollíziót kell mérlegeléssel feloldania.⁶

Érdekességük miatt itt most az alapjogi hivatkozást tartalmazó büntetőítéletek közül fogok elemezni néhányat, amelyek között helyes és téves érvelést tartalmazó határozatok egyaránt találhatók. Az elemzett példák az *Alaptörvény hatálybalépését megelőző időszakból* származnak, ez azonban nem befolyásolja azt, hogy kiválóan alkalmasak a 28. cikk hatálybalépésével most már normatíve előírt jogértelmezési eljárások módszertani kérdéseinek, problémáinak a szemléltetésére.

I. A gyülekezési jog mint büntetőjog-ellenességet kizáró ok

Az Erzsébet hidat gépkocsikkal lezáró tüntetők ügyét⁷ tárgyaló bíróság már első fokon utalt a közérdekű üzem működésének megzavarásaként (1978. évi Btk. 260. §) minősített cselekmény alapjogi vonatkozásaira. A védelem érvelésére reagálva fejtette ki a vádbeli cselekménynek a *gyülekezési joggal* való összefüggéseit. Ennek során helyesen tárta fel, hogy a gyülekezési jog gyakorlására nézve jelen esetben a bejelentés elmaradása releváns kérdés. E körben utalt mind az EJEB által elbírált *Bukta*-ügyre,⁸ mind pedig a védők által is hivatkozott 561/B/2002. AB határozatra. Rámutatott, hogy még ha politikai motivációja és célja is volt a forgalomelzárással történő demonstrálásnak – az országgyűlési választásokon leadott szavazatok újraszámolását kívánták elérni –, a bejelentési kötelezettség alól a tüntetők nem mentesültek, mert „a 2002-es országgyűlési választásokra 2002. április hó 7. és 21. napjain került sor, a szavazólapokat pedig a választásokat követően 90 napig kell megőrizni, és ezt

⁵ A terminológiai pontosság kedvéért érdemes kiemelni, hogy az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdésében foglalt *nullum crimen* szabály alkotmányjogi nézőpontból *alapjog*, szakjogi nézőpontból pedig büntetőjogi *alapelv*.

⁶ A büntetőjogi érvelésbe való beépítés szempontjából az alapjogok és az államszervezeti normák megkülönböztetését emeli ki BENCZE Máttyás: Díszítőelem, álcázóháló vagy tartóoszlop. A büntetőbírói gyakorlat és az Alkotmány. *Fundamentum*, (2007) 3. sz., 11. o.

⁷ A híd blokádjáról szóló sajtóhírek közül lásd például <http://index.hu/belfold/hid0704/>.

⁸ *Bukta and Others v. Hungary*, judgment of 17 July 2007, application no. 25691/04.

követően lehet azokat megsemmisíteni. Ez a határidő jelen esetben 2002. július hó 20. napján járt le, így tehát a 2002. július hó 4-én megvalósított bűncselekmény (vádoltak és védőik szerint »gyülekezés«) semmiképpen nem indokolható az Alkotmánybíróság határozatában írtakkal.”⁹ A tüntetésre okot adó politikai esemény és a tüntetés között nincsen tehát olyan időbeli összefüggés, amely az EJEB mércéjének alkalmazásához szükséges, azaz a bejelentési kötelezettség alóli mentesülést biztosító, a választási eredmény megállapítását követő „közvetlen válaszlépéssé” minősítené a tüntetést. Nincs tehát „sürgős gyülekezési ok”.

Felosztatásuk továbbá azért is jogszerű volt, mert a rendőrség közreműködése nélkül vették igénybe a közúti gépjármű-közlekedés útvonalait, s az Alkotmánybíróság kimondta, hogy ilyen esetekben a rendőrség eljárására és intézkedéseire az Rtv. szabályai irányadók. Így nem foghatott helyt az a védekezés, hogy a gyülekezési jog gyakorlása kizárta volna a közérdekű üzem megzavarásának a jogellenességét.

A másodfokon eljáró Fővárosi Bíróság is számba veszi a gyülekezési joggal kapcsolatos kérdéseket, a korábbiakon túlmenően felhasználva a 75/2008. (V. 29.) AB határozat és az 55/2001. (XI. 29.) AB határozat megállapításait is, majd közvetlen következtetést von le a Btk. 260. § szerinti tényállásra nézve: „Egyenesen következik az Alkotmánybíróság és az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatából, hogy nem csak attól függ a békés vagy nem békés mód megítélése, ha valaki tör-zúz, dolog vagy személy elleni erőszakot alkalmaz, hanem akár passzív magatartás is megvalósíthatja, hiszen külső képében valóban békés a vádlottak magatartása, de azzal okozati összefüggésben annak az eredménye, amely a közúti forgalom jelentősebb megzavarásában valósul meg, az teszi nem békés módúvá és a jogszabályok által nem védetté ezt a fajta magatartást.”¹⁰ A döntésnek a gyülekezéssel kapcsolatos *ratio decidendi*je úgy fogalmazható meg, hogy a gyülekezéstről szóló törvény 2. § (3) bekezdése, valamint 8. § (1) bekezdése szerint nem minősül békés demonstrációnak, ha a gyülekezéssel politikai véleményt kívánnak ugyan nyomatékosítani, de ezt oly módon teszik, hogy egy forgalmas hidat eltorlaszolnak, amely a közlekedés jelentős megzavarásával, a felszíni tömegközlekedés tartós akadályozásával jár. Azaz alkotmányos értékekre hivatkozással nem lehet legalizálni súlyos jogsértéseket.¹¹ Tóth Mihály ugyanakkor arra mutat rá, hogy a döntés valódi jelentősége nem a gyülekezési jog és a közrend elleni bűncselekmények konfliktusában keresendő. A kollíziót a bíróság egyértelműen és könnyen feloldotta.¹² A döntés másik, szakjogi szempontból érdekesebb problematikája

⁹ Pesti Központi Kerületi Bíróság B.80016/2007/33. 18. o.

¹⁰ Fővárosi Bíróság Bf.9094/2008/4. 14. o.

¹¹ TÓTH Mihály: A Fővárosi Bíróság ítélete az Erzsébet hídi tüntetők ügyében. Tüntetések és közérdekű üzem megzavarása. *Jogesetek Magyarázata (JeMa)*, (2010) 1. sz., 43. o.

¹² TÓTH: *A Fővárosi Bíróság ítélete...* 44–45. o.

a közérdekű üzem működésében keletkezett jelentős mértékű zavar mint tényállási eredmény kérdése, amelyben azonban már vitatható megoldásra jutott az első- és másodfokú bíróság. Azt a kérdést, hogy ez az eredmény megvalósult-e vagy sem, és hogy fennáll-e az ahhoz szükséges okozati összefüggés, azaz a bűncselekmény kísérleti vagy befejezett szakba jutott, a Legfelsőbb Bíróság válaszolta meg helyesen.¹³

Ezek után – témánk szempontjából – kifejezetten sajnálatos, hogy a Legfelsőbb Bíróság téves alkotmányjogi-büntetőjogi érveléssel próbálta a megelőző bírói határozatokat megerősíteni: „A gyülekezési jog alkotmányos tartalma összhangban áll a büntetőjogi szabályozással: valamely bűncselekmény elkövetőjének büntethetősége csak a büntetőjogon belüli jogintézményekkel korlátozható, zárható ki vagy szüntethető meg (lásd büntethetőséget kizáró vagy megszüntető okok). A jogállamiság alkotmányos elvével állna ellentétben, ezért nincs olyan, a büntetőjogon kívül eső érdek vagy jogosultság, amely a Btk.-ban meghatározott törvényi tényállás megvalósítása, tehát bűncselekmény elkövetése esetén a büntetőjogi felelősséget kizárná. A gyülekezési jogra hivatkozással tehát nem zárhatók ki és nem korlátozhatók a büntetőjogi szabályok, a gyülekezési jog gyakorlása nem ad felmentést a büntetőjogi korlátok betartása alól.”¹⁴ A bíróság állítása a jogellenességet kizáró okok alapvető dogmatikai jellegével megy szembe, tagadva a büntetőjogon kívüli kizáró okok létét.¹⁵ Különösen furcsa a jogállamiság alkotmányos elvére hivatkozással kizárni mindezt, mikor például a 36/1994. (VI. 26.) AB határozat pont egy alapjogról, a véleménynyilvánítás szabadságáról mondta ki, hogy bizonyos esetekben kizárja a rágalmazás és a becsületsértés törvényi tényállásainak a jogellenességét.¹⁶

Az alapjogok jogellenességet kizáró hatásának elvi lehetősége nem lehet kérdéses,¹⁷ csak konkrét esetben való elismerésük az, amit mérlegelni kell. Az igaz, hogy a gyülekezési jogra hivatkozás nem ad felmentést a büntetőjogi korlátok betartása alól, de ez nem abból fakad, hogy egy büntetőjogon kívül eső jogosultság nem lehet jogellenességet kizáró ok, hanem a gyülekezési jog gyakorlásának az alapjogi feltételeiből, és mindennek a Btk.-beli tényállásra vonatkoztatott mérlegeléséből.

¹³ BH 2011, 32. Eszerint: „Közérdekű üzem működésének megzavarása büntettének nem a kísérletét, hanem befejezett alakzatát valósítják meg, akik a feltorló gépjárműforgalom miatt el nem szállítható személygépkocsikkal lezárják a közúti híd valamennyi forgalmi sávját és ezáltal három órán át akadályozzák a személyszállítást végző társaság autóbuszainak a közlekedését.” A tanulmányban e kérdés elemzésétől – mivel annak alapjogi kapcsolódása nincs – eltekintek.

¹⁴ BH 2011, 32. (Legfelsőbb Bíróság Bfv.566/2009/5. 10. o.)

¹⁵ A jogellenességet kizáró okok rendszeréhez lásd NAGY Ferenc: *Anyagi büntetőjog. Általános rész I.* Szeged, 2014. 203–208. o.

¹⁶ ABH 1994, 219., 227. és 231.

¹⁷ A német szakirodalom elismeri és átfogó jelleggel is foglalkozik az alapjogok büntetőjog-ellenességet kizáró karakterével. Lásd például SCHMIDT, H. Ch.: Grundrechte als selbständige Strafbefreiungsgründe *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 2009/3. 645–669. o.

Ahogy azt az első- és másodfokú határozat helyesen levezette, és ahogy egyébként a Legfelsőbb Bíróság is végül helyesen utalt rá, hogy a 75/2008. (V. 29.) AB határozat konkrétan értelmezi a gyülekezési jog, a közlekedés biztonságához való jog és a mozgás szabadságához fűződő jogok korrelációját. Az itt adott értelmezést – még ha absztrakta normakontroll keretében született is – konkrét büntetőügyek eldöntéséhez lehet figyelembe venni.

II. A teleologikus értelmezés és a *nullum crimen* elv összefüggései

Teleologikus értelmezéssel, valamint a *nullum crimen elvből* levezetett kiterjesztő értelmezés tilalmára alapítva mentette fel a Kúria azokat a vádlottakat, akiket az első- és másodfokú bíróság műemlék megrongálása miatt ítelt el [1978. évi Btk. 216. § (1) és (2) bek.].¹⁸ A vádlottak a tulajdonukban lévő, ideiglenes műemléki védelem alatt álló posztógyári csarnokot lebontották. A büntetőeljárásban az eldöntendő fő kérdés az volt, hogy az ideiglenes védelem alatt álló ingatlanra is kiterjed-e a büntetőjogi védelem, azaz az műemléknek, az 1978. évi Btk. 216. § szerinti bűncselekmény elkövetési tárgyának tekinthető-e.

A másodfokon eljáró Szombathelyi Törvényszék utalt a Legfelsőbb Bíróság egy közigazgatási ügyben hozott döntésére, amely szerint a védettség vagy a kulturális örökség védelméről szóló ideiglenes védelem alá helyezéssel, vagy a műemlékké nyilvánítással jön létre. A törvényszék szerint ez azt támasztja alá, hogy a büntetőjogi védelem szempontjából nem indokolt különbséget tenni a kétféle védelem között, hiszen az ideiglenes védelem alá helyezés jogintézményének bevezetésére és a viszonylag hosszabb határidők megállapítására éppen azért volt szükség, mert a védetté nyilvánítás rendkívül hosszadalmas és bonyolult eljárás. Az ideiglenes védelem alá helyezés célja éppen az, hogy ezen időszak alatt a műemléki érték ne semmisülhessen meg. Amennyiben pedig az ideiglenes műemléki védelem alá helyezés jogintézménye a büntetőjogi védelem szempontjából figyelmen kívül maradna, úgy a jogintézmény alkalmatlan lenne a védeni kívánt jogalkotói szándék elérésére.¹⁹

A Kúria ezzel az okfejtéssel nem értett egyet. Figyelembe vette a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény miniszteri indokolását, amely szerint a védetté nyilvánítás a műemléki érték megállapítását célzó szakmai feladatsor utolsó fázisa, amelyben tudományos kutatás és összehasonlító értékelés alapján megállapítást nyer, hogy a szóban forgó műemléki érték országos jelentőséggel bír, ezért védetté

¹⁸ Kúria Bfv.III.707/2012/9. (Közzétéve BH 2013, 147.)

¹⁹ Szombathelyi Törvényszék Bf.368/2011/3.

nyilvánítása indokolt. Ebből a Kúria azt a következtetést vonta le, hogy a védetté nyilvánítási eljárás a műemléki érték védelmét célzó szakmai előkészítő, és nem hatósági eljárás. Az ideiglenes védelem alá helyezés a hatóság eszköze; az ideiglenes védelem alá helyezés nem jelenti a műemléki érték megállapítását, meglétét. Ha pedig nem lehet a műemléki értéket adottnak venni, akkor nem lehet műemlékről sem beszélni. A Btk. a műemlék megrongálása bűncselekményének törvényi tényállási elemei meghatározása révén nem a védettséget általában, hanem a műemlékké nyilvánítással elnyert védettséget védi.²⁰

Ezt követően a felülvizsgálatot végző tanács a kiterjesztő értelmezés tilalmára hivatkozott, és ehhez felidézte a 11/1992. (III. 5.) AB határozatnak a büntetőjogi jogbiztonság követelményére és az önkényes jogértelmezés korlátozására vonatkozó megállapításait. „A nullum crimen sine lege elvből következően, *ha jogszabály meghatározza egy adott fogalom tartalmát, akkor a jogszabályi meghatározottság irányadó, és annak köre nem tágítható*, ez ugyanis nyilvánvalóan a terheltek terhére eső kiterjesztő értelmezést jelentene.”²¹ Mindezek alapján a Kúria elvetette a törvényszéknek azt az okfejtését, amelyben a Kúria közigazgatási ügyben hozott eseti döntésére hivatkozik, mert abból a határozatból csak annyi következik, hogy az ideiglenes védettség is a szaktörvény alapján létrehozott egyfajta védettség, de ez nem azonosítható a büntetőjogi jogi tárggyal, amely a védetté nyilvánított műemléki érték. A Kúria mindezek alapján megállapította, hogy nem valósult meg bűncselekmény.

A bírói fórumok érvelésének közös kiindulópontja a *teleologikus értelmezés*, annak mikénti alkalmazása, valamint a teleologikus értelmezésnek a kiterjesztő értelmezéshez fűződő viszonya. A törvényszék kiindulásképpen a közigazgatási norma célját határozta meg, ezt aztán azonosította a büntetőjogi norma céljával, és a jogalkotói szándékra hivatkozással (szubjektív jellegű) teleologikus értelmezést alkalmazott.²² A törvényszék azonban a kiindulópontot rosszul határozta meg. Az igaz ugyan, hogy az ideiglenes védelem célja a megsemmisülés megakadályozása, de ennek során nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, amit a Kúria is leszögezett, hogy az ideiglenes védelem a műemlékké nyilvánítás feltételeinek vizsgálatához, e feltételek biztosításához kapcsolódik. A védelemnek ez a fajtája nem műemléket véd, hanem azt a műemléknek vélelmezett objektumot, amelynek a vizsgálata, értékelése folyik; a védelem célja a vizsgálati eljárás lefolytatásának a biztosítása, és ezen keresztül a *vélelmezett műemlék védelme*. Nem is biztos, hogy a vizsgálatok alapján megtörténik a műemlékké nyilvánítás. A Kúria határozata ugyan nem hivatkozta, de ebből a szempontból

²⁰ Kúria Bfv.III.707/2012/9. 4. o.

²¹ Uo. 5. o. – kiemelések tőlem.

²² A szubjektív és az objektív teleologikus értelmezés elkülönítéséhez és a szubjektív változat elutasításához lásd JAKAB: *Bírói jogértelmezés...* 89–91. o.

talán leginkább releváns háttérrendelkezés a szaktörvény 31. § (5) bekezdése, amely szerint, ha a hatóság a védetté nyilvánítás előkészítése során megállapítja, hogy a védetté nyilvánítás nem indokolt, az ideiglenes védettséget meg kell szüntetni.

A törvényszék a közigazgatási norma *ratióját* ugyan jól ismerte fel, és azt is jól látta, hogy pont a közigazgatási norma védelmi célja hiúsul meg akkor, ha a büntetőjog nem szankcionálja az ideiglenesen védett ingatlan megrongálását. Azt azonban a törvényszék már nem ismerte fel, hogy a teleologikus értelmezés a büntetőnorma értelmének kiterjesztéséhez nem vezethet.²³ A Kúria viszont – a *nullum crimen* elvre hivatkozással – helyesen hangsúlyozta, hogy a keretdiszpozíciót kitöltő háttérjogszabály fogalommeghatározását kötelezően alkalmazni kell, és azt kiterjeszteni nem lehet. A kulturális örökség védelméről szóló törvény 7. §-a egyértelműen megkülönbözteti egymástól a műemléket és a műemléki értéket. A műemlék a műemlékké nyilvánítást deklaráló jogszabály erejénél fogva válik e minőségében védetté,²⁴ és ezzel jön létre az 1978. évi Btk. 216. §-a szerinti védelem is.

A törvényszék egyébként végeredményében helytelen érveléséből, és még inkább az alapul fekvő történeti tényállásból az is felismerhető, hogy az ideiglenes védettség intézménye a Btk. biztosította szankció hiányában nem tudja ellátni a funkcióját. Ennek oka, hogy a Btk. szövege nincs összhangban a háttérjoganyag szabályaival. A rossz törvényi szabályozást viszont nem lehet az elkövető terhére figyelembe venni.²⁵ Az eset azt is példázza, hogy a keretdiszpozíciók a „kodifikációs kölcsönhatások” különösen bonyolult és dogmatikai szempontból érzékeny formáját intézményesítik.

²³ A teleologikus értelmezés által – az uralkodó jogértelmezéshez képest – nyerhető lehetséges értelmezési eredményekként (és korlátokként) korábbi munkámban az alábbiakat fogalmaztam meg: 1) Amennyiben a törvény szövegének bírói gyakorlatban elfogadott értelmezése a norma céljának megfelel, akkor semmilyen változtatás nem indokolt. 2) Amennyiben a törvényi tényállás teleologikus értelmezése nincsen összhangban az uralkodónak mondható jogértelmezéssel, akkor – a törvény szövegének keretei között – a jogi tárgy védelmi igényével adekvát értelmezést szükséges megadni. 3) Előfordulhat, hogy a jogalkotó által deklarált jogi tárgy nincs összhangban a törvényi tényállással, a törvényi rendelkezés valójában nem azt védi (vagy éppen nem azt védi), amit a jogalkotó azzal védeni kíván, s ezen csak jogalkotással, törvénymódosítással lehet segíteni. 4) Előfordulhat továbbá, hogy a törvényi rendelkezés szövege alá sehogy sem szubszumálható egy olyan – adott esetben új – jelenség, amely büntetendőségét egyébként a rendelkezés védelmi célja megkívánná. Ebben az esetben is kizárólag törvénymódosítás kerülhet szóba, az analógia az elkövető terhére nem fogadható el. (SZOMORA: *Alkotmány és anyagi büntetőjog*... 35. o.)

²⁴ Vö. HEILMANN Angéla – NAGY Ágnes Petra: A régészeti örökség büntetőjogi védelme. *Jogelméleti Szemle*, (2011) 2. sz., 4.3. pont.

²⁵ Vö. 23. lj. 4) pontját.

III. A szerződési szabadság és a bűncselekmény fogalmi elemei

Igen sokszínű és sok sebből vérző érvelést olvashatunk azokban az első-, másod-, majd harmadfokú határozatokban, amelyek a VÉSZ, később a GYŐZ mozgalom bankokhoz intézett ultimátumát bírálták el. A történeti tényállás – nagyon röviden összefoglalt – lényege az, hogy a mozgalom a banki hiteltörlesztést teljesíteni nem tudók kilakoltatása ellen kívánt fellépni, és ennek érdekében nagyon súlyos hangvételű ultimátumot intézett a bankokhoz, az ultimátumot tartalmazó levelét számos bankvezetőnek elküldte. A levél általában a bankokkal fennálló háborús állapottal, annak bevezetésével, illetve a bankok megsemmisítésével fenyegetett. Az ultimátum lényege a kilakoltatási moratórium elérése volt, s az általános háborús hangvételen túlmenően egyedüli konkrétan megfogalmazott cselekményként a tömeges betétkivonásra való felhívás szerepelt az inkriminált levélben. A levél nyomán az érintett bankok vezetői, valamint a Bankszövetség egyeztetést tartottak.

Az elsőfokú bíróság kényszerítés kísérletének minősítette a cselekményt (1978. évi Btk. 174. §) és megállapította a vádlott büntetőjogi felelősségét.²⁶ A cselekmény *alapjogi hátterét nem vizsgálta*, de enélkül is alapvető dogmatikai módszertani hibát vétett a minősítés során. Ugyanis elsőként nem azt vizsgálta, hogy a cselekmény beillik-e valamelyik különös részi tényállásba, hanem az 1978. évi Btk. 10. §-ában meghatározott bűncselekmény-fogalomból, azon belül is a társadalomra veszélyesség fogalmi eleméből indult ki: „A Btk. 10. §-ban meghatározott fogalom szerint bűncselekmény az a szándékosan vagy – ha a törvény a gondatlan elkövetést is bünteti – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli. Társadalomra veszélyes cselekmény pedig az a tevékenység vagy mulasztás, amely a Magyar Köztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét, az állampolgárok személyét vagy jogait sérti vagy veszélyezteti. E fogalommeghatározásból kiindulva kellett vizsgálni azt, hogy a vádlott által megfogalmazottak, címzettekhez eljuttatottak, és egyébként a nyilvánosság előtt is hangoztatottak sértették-e az állami, társadalmi vagy gazdasági rendet. Nyilvánvalóan a bankrendszer, a bankok léte és működése a pénzügyi világ minden állam gazdasági életének jelentős szereplője, meghatározója. Amennyiben ezt a bankrendszert bármilyen tevékenység veszélyezteti, az kihatással van a gazdasági rendszerre, a gazdasági rendszer negatív változásai pedig kihatással vannak az állampolgárok élethelyzetére.” Majd ezt követően: „A Btk. 174. § szerint a kényszerítést az követi el, aki mászt erőszakkal vagy fenyegetéssel arra kényszerít, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy elűrjön és ezzel jelentős érdeksérelmet okoz, amennyiben más bűncselekmény nem

²⁶ Budapesti II. és III. Kerületi Bíróság I.B.II.1024/2010/19.

valósul meg.”²⁷ A bíróság tehát arra a következtetésre jutott, hogy a cselekmény társadalomra veszélyes, ezért bűncselekmény, majd ezt követően keresett hozzá egy törvényi tényállást, s ezt meg is találta a Btk. 174. §-ában meghatározott kényszerítés büntetében.

A dogmatikai hiba nyilvánvaló, a jogellenesség (társadalomra veszélyesség) vizsgálata nem előzheti meg a tényállásszerűség vizsgálatát.²⁸ A bírói döntés mutatja egyúttal, hogy milyen veszélyekkel jár a társadalomra veszélyesség kategóriájának kodifikálása, és annak nem megfelelő használata. Az ítéletből egyértelműen kiolvasható, hogy a bírót az 1978. évi Btk. 174. §-ának vizsgálatakor jelentősen befolyásolta, hogy már azt megelőzően arra a következtetésre jutott, hogy a cselekmény jogellenes. Ugyanis innentől kezdve az egyes tényállási elemek vizsgálata kapcsán már nem merülhetett fel, hogy azok jogellenessége hiányozhat, hogy a fenyegetéssel kilátásba helyezett súlyos hátrány (esetleg) nem jogszerűtlen, valamint hogy a kényszerítés iránya (esetleg) nem jogellenes. Ezeket a hibákat a másodfokú bíróságnak kellett korrigálnia.

A másodfokon eljáró bíróság arra a helyes következtetésre jutott, hogy a cselekmény nem bűncselekmény: „ugyanis egyrészt a cselekmény nem jogellenes, másrészt a kilátásba helyezett fenyegetés eshetőleges, valóra váltása nem pusztán a fenyegető akaratán múlt, harmadrészt pedig a jelentős érdeksérelem bekövetkezésének esélye távoli, az pedig nem is nyert bizonyítást, miszerint ha a bankok az ultimátumban foglaltaknak eleget tettek volna, magatartásuk eredményeként náluk jelentős érdeksérelem következett volna be.”²⁹ Bár ebben a mondatfűzésben is tetten érhető az a módszertani hiba, amit az elsőfokú bíróság is elkövetett, azaz – itt fordított előjellel – a bíróság kijelenti, hogy a cselekmény nem jogellenes (tehát nem bűncselekmény), majd ezt követően két tényállási elemről is azt írja, hogy meg sem valósultak. E mondat ellenére a másodfokú határozat összességében konzekvensebb érvelést mutat. Helyesen mutat rá, hogy a fenyegetéssel kilátásba helyezett súlyos hátrány – azaz a betétkivonás – valójában a betétesek szerződési szabadságába tartozó döntés. Továbbá: „Egy polgári demokratikus berendezkedésű államban elfogadott és megszokott, hogy az állampolgárok jogaik, érdekeik képviselőit, érvényesítésére szerveződjenek, ez alkotmányos alapjoguk.”³⁰ A másodfokú bíróság tehát a szervezkedési és a szerződéskötési szabadság, valamint az ezekre alapuló bojkott intézményére hivatkozással nem tekintette a kilátásba helyezett súlyos hátrányt jogellenesnek. Egyébiránt arra is helyesen rámutatott, hogy a kényszerítés esetében a tényállásszerű eredményként

²⁷ Uo. 5. o.

²⁸ A bűncselekmény-fogalom elemeinek adott sorrendben való egymásra épüléséhez lásd NAGY: *Anyagi büntetőjog*... 143–144. o.

²⁹ Fővárosi Bíróság Bf.7675/2011/5. 2. o.

³⁰ Uo. 4. o.

meghatározott jelentős érdeksérelem nem lehet azonos a kilátásba helyezett súlyos hátránnyal, hanem attól elkülönülően, a passzív alany által a kényszerítés nyomán kifejtett magatartással okozati összefüggésben kell bekövetkeznie.³¹

A másodfokú bíróság összességében jó megoldásra jut, azonban ezen túlmenően érvelésébe több alapjogi szempontból hibás elemet is beemel. Egyrészt, amikor azt vizsgálja, hogy a kényszerítésnek ki lehet a passzív alanya és a sértettje, lehet-e a sértett jogi személy, akkor az Alkotmány 54. § (1) bekezdésében foglalt emberi méltósághoz való jogon túl a személyi szabadsághoz való jogot garantáló 55. § (1) bekezdését is szó szerint idézi.³² Utóbbi *a vizsgált kérdéssel, de még a kényszerítés jogi tárgyával sem mutat semmilyen összefüggést*. Majd e rendelkezésekkel állítja szembe a Ptk.-t, amely szerint a jogi személy jogképességgel rendelkezik. Ugyanakkor a bíróságnak azt nem sikerült kimutatnia, hogy a kényszerítés jogi tárgyát képező általános cselekvési szabadság az emberi méltóságból vezethető le, és hogy – részben ebből is következően – a bűncselekmény passzív alanya csak természetes személy lehet, sértettje – azaz akinél a jelentős érdeksérelem bekövetkezik – azonban jogi személy is. Sőt, éppen ezzel ellentétesen téves megállapításra jut, és a tényállásszerűséget azért is kizárja, mert a jogi személy félelemérzés hiányában nem fenyegethető (sic!).³³

Az alapjogi tévedéseket a másodfokú felmentő ítéletet helybenhagyó harmadfokú végzésnek sajnálatos módon sikerült tovább fokoznia. A harmadfokú bíróság szerint a cselekmény a bankok bírálatát jelenti, ezért „pénzüntézetekkel kapcsolatban kifejtett álláspontjának jogellenességet tulajdonítani és a vádlott bűnösségét megállapítani a véleménynyilvánítás szabadságához fűződő jogba történő beavatkozás lenne. Ezért helytállóan állapította meg a másodfokú bíróság, hogy a vádlott terhére rótt cselekmény nélküli a jogellenességet. Ennek hiányában a törvényi tényállás további elemeit nem is kellene vizsgálni, azonban a kényszerítés további szükségképpen elemei sem valósultak meg.”³⁴ Mindennek megerősítésére a végzés hivatkozik az *Uj Péter v. Magyarország* ügyre, amely egy, a Tokaj Borház termékeinek minőségét kifogásoló becsületsértő kifejezés használata miatt indult, és az EJEB-ig jutott. Mindezekkel szemben – álláspontom szerint – a *véleményszabadság is irreleváns alapjog* a kényszerítés bűncselekménye vonatkozásában, az *Uj*-ügy emlegetése pedig végképp nem érthető. Az sem derül ki a határozatból, hogy a Fővárosi Ítéletábla ezt a mérlegelést melyik tényállási elem vonatkozásában végezte el, merthogy utána a további tényállási elemek vizsgálatának a szükségtelenségére utal. Azt azonban nem tudjuk meg,

³¹ Uo. 5. o. Vö. VIDA Mihály: A szabadság és emberi méltóság elleni bűncselekmények. In NAGY Ferenc (szerk.): *A magyar büntetőjog különös része*. Budapest, 1999. 138. o.

³² Fővárosi Bíróság Bf.7675/2011/5. 6. o.

³³ Uo. 6. o.

³⁴ Fővárosi Ítéletábla 3.Bhar.392/2011/7. 9. o.

hogy végül is melyik volt az a tényállási elem, amely kapcsán a jogellenességet kizárta.

Az elsőfokú döntésben jelentkező alapvető módszertani probléma, azaz a tényállásszerűség és a jogellenesség szintjének a keverése, a két jogorvoslati döntésben is jelentkezik. A fellebbviteli fórumok végeredményben helyesen állapították meg a bűncselekmény hiányát, de az alapjogoknak az érvelésükbe való beépítése során komoly hibákat vétettek. Egyedül a másodfokú döntés tartalmaz helyes elemet, a szerződési szabadság és a jogérvényesítést szolgáló szervezkedéshez való jog beépítésével. Ezt követően azonban ez a határozat is téves okfejtésekbe bocsátkozik, ráadásul a döntés érdemét nem érintően, szükségtelenül.

IV. A véleménynyilvánítás szabadsága mint büntetőjog-ellenességet kizáró ok

Komoly szerepvárat és módszertani hibát tükröz a hatályon kívül helyezés folytán megismételt eljárásban hozott első- és másodfokú ítélet is Budaházy György ügyében, amelyben öt alkotmányos rend erőszakos megváltoztatásának előkészületében [1978. évi Btk. 139. § (2) bek.] mondta ki bűnösnek az első- és a másodfokú bíróság is.

Az elsőfokú ítélet a védelem álláspontjára reagálva, a védekezést elutasítva bocsátkozott alapjogi fejtegetésekbe. A kiinduló kérdésfeltevése még helyes volt: „A bíróságnak e kérdésben azt kellett vizsgálnia, hogy (...) a vádlott megmaradt-e az alkotmányos joggyakorlás keretein belül, hogy jogszerű törvényes eszközökkel egy erőszakmentes politikai kiállásra szólította fel a változtatás híveit, vagy átlépte a véleménynyilvánítás alkotmányos kereteit azzal, hogy a változtatás érdekében erőszakot helyezett kilátásba, és erőszak alkalmazásával fenyegetett.”³⁵ Ezt követően azonban még nem a történeti tényállás Btk. szerinti minősítésének az elemzésére, az erőszakos magatartás megvalósulásának a vizsgálatára kerül sor, hanem ehelyett a bíróság absztrakt alapjogi mérlegelésbe kezd. Idézi a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának, majd az Emberi Jogok Európai Egyezményének a véleménysszabadságra vonatkozó rendelkezéseit, majd sorra kerül az Alkotmány 61. §-a és számos, a véleménysszabadság kérdését vizsgáló AB határozat is.³⁶ Ezt követően az ítélet két oldalon keresztül gyűjti ki a vádlott nyilatkozataiból, írásaiból azokat az elemeket, amelyek az alkotmányos rend megváltoztatására irányuló erőszakos magatartásokra

³⁵ Fővárosi Bíróság B.1534/2008/29. 27. o.

³⁶ Uo. 28–30. o. Idézi a 30/1992. (V. 26.), 36/1994. (IV. 24.), 14/2000. (V. 12.) és 18/2004. (V. 25.) AB határozatokból.

hívtak fel, ugyanakkor azt is leszögezi, hogy „a bíróság a (...) vádlott írásait teljes terjedelmében a tényállás részévé tette, hogy ne érje az a vád, hogy szövegkörnyezetéből kiragadott néhány olyan megfogalmazást, amely a bűnösség alátámasztásához szükséges”.³⁷ Végül pedig „a bíróság a vádlott írásai és nyilatkozatai alapján azt állapította meg tehát, hogy a vádlott túllépett a véleménynyilvánítási szabadság alkotmányosan védett keretein azzal, hogy az általa megfogalmazott cél »egy új rendszerváltás« elérése érdekében erőszak és az erőszakkal történő fenyegetés alkalmazásával felhívást intézett az alkotmányos rend megváltoztatására”.³⁸

Mindezidáig a bíróság kizárólag alapjogi érvelést adott, és az ítéletnek eddig a pontjáig fel sem merült az a kérdés, hogy a vád tárgyává tett magatartás vajon a Btk.-ba ütközik-e. A bíróság a feje tetejére állította a minősítéshez szükséges vizsgálat sorrendjét, tulajdonképpen burkolt normakontrollt végzett (azaz megindokolta, hogy ha a cselekmény beleillene valamelyik Btk.-tényállásba, akkor az a tényállás alkotmánykonform volna), vagy még inkább olyan jellegű az érvelése, mintha egy, a vádlott elítélését támadó alkotmányjogi panaszt bírálna el. Ott kellene ugyanis az Alkotmánybíróságnak azt vizsgálnia, hogy a terhelt konkrét magatartása túllép-e a vélemény-szabadság védett körén.

Ezt követően végre elkezd a bíróság az 1978. évi Btk. 139. §-a alá szubszumálni a vádlott inkriminált nyilatkozatait. A szubszumció indokolása részletes és igényes,³⁹ de még ide is kerül egy, ezen a ponton már teljesen szükségtelen megállapítás, amikor is a bíróság az Alkotmány 2. §-a és 5. §-a alapján kimondja, hogy „a fennálló rendszer átalakítására irányuló minden olyan törekvés, amely erőszakmentes, nem szankcionálható.”⁴⁰ Mindezt úgy, hogy még utána oldalakon keresztül vizsgálja, hogy az inkriminált cselekmény megvalósítja-e egyáltalán az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatásának előkészületét. Merthogy maga a Btk. is csak az erőszakos magatartást, illetve annak előkészületét szankcionálja, tehát az erőszakmentes magatartások büntetendősége – alkalmazható törvényi tényállás hiányában – fel sem merül. Akkor miért kell leszögezni, hogy azok egyébként sem lennének alkotmányosan büntethetők?

Az elsőfokú ítélet indokolásában tehát összemosódik az absztrakt normakontroll típusú érvelés, egy esetleges alkotmányjogi panasz elbírálásához szükséges érvelés és a büntetőjogi szubszumció. Az alkotmányjogi szövegrészek nagy része didaktikus és redundáns, a cselekmény érdemi elbírálásához aligha járul hozzá. A bíróságnak a vizsgálatot ott kellett volna kezdenie, hogy az inkriminált cselekmény tényállásszerű-e egyáltalán. Ezt követően pedig, ha a tényállásszerű cselekmény kapcsán úgy ítéli

³⁷ Uo. 31–33. o.

³⁸ Uo. 33. o.

³⁹ Uo. 34–38. o.

⁴⁰ Uo. 34. o.

meg, hogy annak büntetendősége sérti a véleménysszabadságot, akkor az eljárás felfüggesztése mellett az Alkotmánybírósághoz kell fordulnia. Amennyiben pedig az eljárás felfüggesztésére irányuló indítványt kap, de úgy ítéli meg, hogy a Btk.-beli rendelkezés nem alkotmányellenes, akkor ezt az indítványt el kell utasítania. Ilyen esetben indokait megadhatja az ítéletben, azaz megindokolhatja, hogy miért nem tartja alkotmányellenesnek a normát (kvázi normakontroll).⁴¹ De jogi minősítési folyamatot nem lehet abban a sorrendben folytatni, ahogyan azt az elsőfokú ítélet tette, folyamatosan az Alkotmányra hivatkozva, és közben gyakorlatilag elfeledkezve a Btk.-ról.

A másodfokú bíróság teljes egészében átvette az elsőfokú ítélet gondolkodásmódját. Saját indoklását szintén alapjogi fejtegetésekkel kezdi, és kijelenti, hogy „az irányadó tényállás és az iratok teljes szövege alapján megállapítható, hogy a vádlott írásainak jelentős részében a szólásszabadság keretein belül maradt.”⁴² A büntetőbíróságnak ehelyett azt kellett volna mondania, hogy a vádlott cselekményeinek nagy része nem ütközik a Btk.-ba. Ezzel szemben újabb hosszúságú alapjogi fejtegetések után szövegszerűen is nyilvánvalóvá válik az a téves gondolkodásmód, amelyet már az elsőfokú döntés kapcsán is kritizáltam. „Mindezek alapján a másodfokú bíróság osztotta az elsőfokú bíróság azon álláspontját, hogy az erőszakra és fenyegetésre való felhívással a vádlott a szólásszabadság korlátait átlépte. Ez vezet át annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy a szólásszabadság korlátainak átlépésével a vádlotti magatartás elérte-e a bűncselekmény megvalósulásának szintjét.”⁴³ A büntetőbírósági vizsgálatban a kérdést pontosan fordítva kellene feltenni. Hiszen milyen bűncselekményről lehet beszélni addig, amíg a cselekményt nem szubszumáltuk egy különös részi tényállás alá? Másrészt az idézett megfogalmazásnak olyan implicit következménye is van, mintha lenne olyan kör, amit egyébként a szólásszabadság már nem véd, de még a Btk. sem büntet.

⁴¹ Egyetértek Bencze Mátyással, hogy a BH 1994, 448. sz. alatt közzétett eseti döntés *ratio decidendi*je – miszerint a bíróság az eljárás felfüggesztése iránti kérelem elutasítását nem indokolhatja, mert akkor a jogszabály alkotmányosságát értékelné – nem tartható (BENCZE: *Dízitőelem...* 10. o.). Ha ez így lenne, és a bíróság nem értékelhetné egy norma alkotmányosságát, akkor értelmetlen, kiüresedett lenne a bírói előterjesztés nyomán végzett konkrét normakontroll intézménye. Egy ilyen előterjesztésben a bíróságnak szükségképpen számot kell adnia arról, hogy miért tartja az Alkotmánybíróság elé vitt normát alkotmányellenesnek. Igaz ez ennek az ellenkezőjére, azaz a bírói előterjesztésre irányuló indítvány elutasítására is.

⁴² Fővárosi Ítéltábla Bf.319/2009/39. 24. o.

⁴³ Uo. 25–26. o.

V. Egy alapjog mint büntetőjog-ellenességet kizáró ok: vizsgálati séma

A fentieket összegezve: nem az alapjog (itt a szólásszabadság) keretei túllépésének az absztrakt kimondása vezet át a büntetőjogi minősítés kérdéséhez, hanem:

1. először azt kell vizsgálni, hogy van-e egyáltalán olyan tényállás a Btk.-ban, amely alá az adott cselekmény szubszumálható;
2. ha ilyen van, akkor utána kell megvizsgálni azt, hogy alapjogi mérlegeléssel szükséges-e a tényállás alkalmazási körét megszorítani, azaz a tényállás által lefedett magatartások közül van-e olyan, amely még valamely releváns alapjog (itt a szólásszabadság) védelmét élvezi (alkotmánykonform normaértelmezés, restrikcio);
3. ha az alkotmánykonform restrikcio nem szükséges, akkor a bűncselekmény megvalósulását ki kell mondani;
4. ha pedig szükséges lenne, de – az értelmezés korlátaira tekintettel – nem lehetséges, akkor a norma alkotmányellenességének megállapítását kell az Alkotmánybíróságnál kezdeményezni.

Sajnálatos módon a Legfelsőbb Bíróság *Budaházy*-ügyben hozott felülvizsgálati döntése, amelyben felmentette a vádlottat, az anonim határozatok tárában nem elérhető.⁴⁴ Az alapjogi mérlegelés vizsgálata szempontjából fontos volna a felülvizsgálati döntés megismerése is. Mindenesetre az első- és másodfokú döntések egyaránt olyan módszertani hibában szenvednek, amelyet – általános jellegére figyelemmel – érdemesnek és szükségesnek tartottam elemezni.

⁴⁴ A felmentésről szóló sajtóhírek közül lásd például <http://www.origo.hu/itthon/20080130-felmentettek-budahazy-gyorgyot.html>. A sajtóhírekből annyi kiolvasható, hogy a Legfelsőbb Bíróság úgy ítélte meg, hogy a cselekmény nem meríti ki az 1978. évi Btk. 139. § (2) bekezdésének fogalmi elemeit, tekintettel arra, hogy a felhívás nem elég konkrét és közvetlen. Azaz a felülvizsgálati döntés – ha a tartalmát tekintve a sajtóhíreknek hinni lehet – közvetett módon rámutat az általam szóvá tett módszertani hibára. Ha ugyanis az *elsőként elvégzendő szubszumció* során arra a következtetésre jutunk, hogy a cselekmény nem is tényállásszerű, akkor bármilyen alapjogi mérlegelés teljesen szükségtelen.

IV.

Szabálysértési jog

A kihágástól a kihágásig

A Király Tibor professzor úr tiszteletére rendezett konferencia és ezen kötet előadásainak közös pontja a *kodifikációs kölcsönhatások* vizsgálata volt. A büntető anyagi és eljárási jog, valamint a büntetés-végrehajtási jog területén talán magától értetődőbbek ezek a kölcsönhatások. A szabálysértési jog a legjobb példája annak, hogy a jogalkotás és a joggyakorlat, és különösen a büntetőpolitika nem elsősorban jogágakban, és nem kristálytiszta dogmatikában, hanem rövid távon megoldandó feladatokban gondolkodik, s ennek következményeit leginkább a jogtudomány képes megvilágítani. Azért is érdekes ez a jogterület, mert nem csupán a büntetőjogi kölcsönhatásokat vizsgálhatjuk, hanem egy másik jogág, a közigazgatási jog kodifikációs gyakorlatára is figyelemmel kell lennünk. Emiatt sokrétűbb, bonyolultabb kapcsolatrendszeren keresztül érthetők meg a kihágási jog és a szabálysértési jog kapcsolatai. Király Tibor munkássága ezen a területen is megkerülhetetlen, ezért különösen megtisztelő számomra, hogy a büntetőtudományok képviselői mellett kívülállóként, a közigazgatási jog oldaláról is hozzátehetek néhány színt a konferencia és a kötet palettájához.

A kihágási jog vizsgálata sokáig a büntetőjogászok privilégiuma volt, hiszen a jogintézmény kialakulásától formális megszűnéséig a büntetőjog részét képezte. Maga a trichotómia elfogadása alighanem a magyar jogalkotás aranykorára esett, hiszen soha azóta nem adatott olyan lehetősége a jogalkotónak, hogy több évtizeden keresztül érleljen egy-egy problémát, járjon körül megoldási lehetőségeket, és csaknem egyhangú szakmai konszenzus kialakítása után fogadjon el egy olyan megoldást, amely több mint egy évszázadra meghatározza egy jogág sorsát. A dichotómia-trichotómia vita ilyen volt, és minden mai jogtudománnyal foglalkozó szakember irigyli azokat a boldog békeidőket, amikor még az alábbi veretes nyelven indokolták a jogalkotói döntéseket:

---

¹ Nagy Marianna egyetemi tanár, ELTE ÁJK.

Különben is minden nagyszerű és bámulatos haladás mellett, számosak még mai napig is a büntetőjog vitás pontjai; a kettős vagy hármас felosztás; a halálbüntetés, az életfogytig tartó szabadságbüntetés, a szabadságbüntetések nemei, azok végrehajtásának legjobb, az igazságnak és az állam egyéb érdekeinek megfelelő módja és föltételei; ezen büntetések leghosszabb tartamának meghatározása; a minimum; az absolut, vagy a viszonylag határozott, vagy határozatlan büntetések; a büntetések átváltoztatása, s ennek határai; ezek, s hasonló kérdések, mindannyi vitapontok a bölcészek, az államférfiak, a jogászok, a humanisták, az orvosok és a fogházigazgatók között; s vitás kérdései az egymással ellentétben álló rendszereknek.²

A kihágási büntető törvénykönyv ekképpen indokolja a trichotómiát:

A büntető törvények ugyanis nincsenek kimerítve a büntettek és vétségek, valamint ezek büntetéseinek meghatározásáról rendelkező törvények vagy törvénykönyv által. Az említett csoportba tartozó cselekményeken kívül van még egy külön csoportja a cselekményeknek és a mulasztásoknak, melyeket büntetés terhe alatt tiltani, vagy melyeknek teljesítését büntetési sanctió mellett rendelni, a társadalmi rend, a polgárok nyugalma, a személy- és vagyon-biztonság követelik. – E csoportot képezik a rendőri kihágások. Változatos és tarka vegyülete a szándékosan, vagy gondatlanságból elkövetett, illetőleg elmulasztott – a jogsértő vagy csupán jogot veszélyeztető cselekményeknek és mulasztásoknak az, a melyet a rendőri kihágások elnevezése alatt összefoglal a jogtudomány, és összefoglalnak a törvények a nélkül, hogy az ide foglalt cselekmények említett tarkaságánál fogva, a rendőri kihágások lényegét egy általános és characteristicus fogalom-meghatározással megjelölni, s ez által az elvi különbséget ezen, és a büntetendő cselekmények másik csoportjai közt megállapítani sikerült volna. A rendőri kihágások nevezete alatt előforduló, s mint ilyenek büntetendő cselekményeknek túlnyomó többsége mindazonáltal vagy a büntettek, vagy pedig a nagyobb veszélyek megelőzésére lévén irányozva, az uralkodó szempontot a reatumok ezen természete képezi, s ennek megfelelőleg a praeventiv justitiában található fel a kapocs, mely az egyes kihágásokat egy közös keretben egyesíti. Ámbár tagadni nem lehet, hogy a mint a kihágások közt is fordulnak elő egyes cselekmények, melyek e szempont alá nem foglalhatók, úgy másrésről, a büntető törvénykönyvben – habár csak kivételesen, előfordulnak oly vétségek is, melyeknek lényege és természete kétségtelenné teszi, hogy büntetendő voltak szintén a praeventiv justitia érdekeiben találja alapját és igazoltságát.³

² 1878. évi V. tc. a magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről (Csemegi-kódex), indokolás.

³ 1879. évi XL. tc. a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról (Kbtk.), indokolás.

A két idézet csak látszólag a büntetőjogászok belügye, azonban a közigazgatási jog szempontjából is van jelentősége. A közigazgatási jogi szankcióelmélet ugyanis éppen a *büntetőjogi kodifikációt tekinti az origónak*, annak a pontnak, amiktől elkezd leválni a közigazgatási jogi szankció a büntetőjogról, és még ha kezdetben bártortalanul is, de elindulhatott a legfiatalabb jogág szankcionáló mechanizmusainak emancipációja. Miközben a kihágás a büntetőjogi trichotómia alsó szélén helyezkedett el, kezdetben ennél több, *a közjog egységes szankciója volt*,⁴ egyszerre szolgált a csekély fokban veszélyes cselekmények gyűjtőhelyéül, és az egyre aktívabb közigazgatási célok kikényszerítésének eszközéül. Igaz volt ez a büntetőjogi kodifikáció előtt és után is. A különbség csupán annyi, hogy a kodifikáció után nyilvánvalóvá váltak azok a jellemzői az egyes kihágási csoportoknak, melyek meghatározták a későbbi fejlődési irányait. A Kbt.-ban foglalt tényállások elsősorban a bagatell büntetőjog körébe tartozó tényállásokat foglalták össze, a kívül maradókra leginkább az ún. *közigazgatás-ellenesség* volt a jellemző. De ezek a jellemzők korántsem voltak kizárólagosak. Király Tibor kihágásokkal foglalkozó tanulmánya⁵ is igazolta, hogy igen nagy volt a keveredés a két joganyag között, illetve rámutatott arra is, hogy a büntettek és vétségek között is voltak közigazgatás-ellenes cselekmények, csak arányuk jóval kisebb volt, mint a kihágási jogban. Másrésről a 19. század második felében rendkívül *intenzív közigazgatási kodifikációs munka is hatással volt a kihágási jog súlypontjának eltolódására*: a Kbt.-n kívül maradt tényállások elbillentették a közigazgatási jogérvényesítés felé a kihágásokat.⁶ A sorra megjelenő ágazati törvények egyre több olyan tényállást statuáltak, amelyek kívül maradtak a Kbt.-n, és egyértelművé tették a jogintézmény lényeges tartalmát és funkcióit. Ez a tételesjogi helyzet gyakorlatilag az 1950-es évek elejéig változatlan volt, és kiszolgáltatta a jogpolitika és gyakorlat igényeit.

A teljes elmélettörténeti értékelésre e helyütt nincs mód, ugyanakkor a későbbi kodifikációs megoldások megértéshez és értékeléséhez mindenképpen jelezni kell, hogy már a 20. század elején megjelent a német szakirodalomban *James Goldschmidt*⁷ nevéhez fűződően a *közigazgatási büntetőjogi* elmélet, amely megpróbálta a részben spontán jogfejlődés nyomán kialakult helyzet elméleti hátterét tisztázni. Goldschmidt

⁴ MOLNÁR Miklós: *Adalékok a közigazgatási jogi szankció hazai elmélettörténetéhez. (Az 1945 előtti szakirodalom.)* Budapest, 1990. 15. o.

⁵ KIRÁLY Tibor: Kihágások a magyar jogban. In MÓRA Mihály (szerk.): *Tanulmányok az állam és a jog kérdései köréből.* Budapest, 1953. 111–112. o.

⁶ Lásd erről NAGY Marianna: *Az államigazgatási jogi szankció szabályozásának története.* Budapest, 1990.

⁷ GOLDSCHMIDT, James: *Das Verwaltungsstrafrecht; eine Untersuchung der Grenzgebiete zwischen Strafrecht und Verwaltungsrecht auf rechtsgeschichtlicher und rechtsvergleichender Grundlage.* Berlin, 1902.

volt az első büntetőjogász, aki a kihágási jogot az egyre izmosodó közigazgatási jog részeként fogta fel. Lényegében a közigazgatási büntetőjogi elmélet is a büntetőjogi kodifikációra adott egyfajta válasz volt, hiszen a megjelenésének alapot adó vita⁸ is a német birodalmi büntetőjogi kodifikáció kapcsán bontakozott ki.

A francia Code pénal trichotomikus felosztását – hosszas vita után ugyan, de nagyon kevés kivétellel – szinte minden ország átvette. Az 1871-es német birodalmi büntetőjogi kodifikáció által elfogadott kiindulópont az volt, hogy *nem elvi, hanem mennyiségi különbség* van a büntettek, vétségek és a közigazgatási jogellenességet pönalizáló kihágások között, ezért felvette a szabályozási tárgyai közé a kihágási jogot, s ezzel az kikerült a tartományi törvényhozás tárgyai közül. Goldschmidt ezt a nézőpontot támadta, mert álláspontja szerint a birodalmi Btk. ezzel a döntésével a közigazgatástól a büntetőhatalmat megvonta, és nem ismerte el, hogy a büntettek-vétségek és a kihágások között „fajlagos”, vagyis *minőségi különbség* van. Ez a minőségi különbség Goldschmidt felfogásában a védett tárgyak körében határozható meg, mert míg a büntettek és vétségek a jogrend által védett értékek támadását szankcionálják, addig a kihágások az állampolgároknak a *közjó célja iránti kötelességnek teljesítése ellen irányulnak*. Mivel azonban Goldschmidt szerint a közigazgatást megilleti a büntetőhatalom, vagyis a céljainak a kikényszerítési lehetősége, ezért a kihágások közvetlen közigazgatási kényszernek tekinthetők. *Itt és ekkor jelent meg először a büntetőjogi és a közigazgatási jogi jogellenesség megkülönböztetése*, amely a későbbiekben igen jelentős hatással lesz részben a kodifikációs megoldásokra és kölcsönhatásokra, részben az azokra adott elméleti válaszkísérletekre. A büntetőjogi jogellenességre jellemző, hogy a jogtárgysértésen túl valamilyen etikai rosszallás is kapcsolódik a jogellenességhez, ami a közigazgatási jogellenességnél hiányzik. A közigazgatási jogellenesség a közigazgatási célok formális megsértését jelenti, ehhez azonban nem kapcsolódik a társadalom etikai rosszallása, ennek lényege a *közigazgatás-ellenesség*.

A goldschmidt közigazgatási büntetőjog elmélet közel három évtizedes késéssel jutott el a magyar büntetőjogi irodalomba, és annak adaptációja is érdekesen alakult. Angyal Pál akadémiai székfoglalójában⁹ részben összefoglalta a témában addig kialakult álláspontokat, részben pedig a saját véleményét is markánsan megfogalmazta. Álláspontjában sajátosan keverednek a mennyiségi és a minőségi különbségek elméleteinek elemei, mégis inkább a mennyiségi különbségekre helyezi a hangsúlyt azzal, hogy kiindulópontja szerint a büntettek, vétségek és a kihágások között elvi különbség nem található, a kihágási jogellenesség csupán mennyiségileg tér el a büntetőjogi jogellenességtől. Elmélete azon alapul, hogy minden bűncselekmény zavarja a rendet,

⁸ Lásd erről NAGY Marianna: *A közigazgatási jogi szankciórendszer*. Budapest, 2000. 38–40. o.

⁹ ANGAL Pál: *A közigazgatás-ellenesség büntetőjogi értékelése*. Akadémiai székfoglaló 1930. december 9-én. Budapest, 1931., értékeléséről lásd NAGY: *A közigazgatási jogi szankciórendszer...* 41–43. o.

de nem minden rendzavaró cselekmény tekintendő bűncselekménynek. A jogilag védett közérdekek közül csak az érdemel büntetőjogi védelmet, ahol az állam minden más eszközt elégtelennek lát. Eddig a mennyiségi elméletet tükrözi, azonban a logikai lánc következő szeme már a minőségi különbségekre épít. Angyal különbséget tett a *közvetlen* és a *közvetett* közérdek között. Közvetlenként definiálta azokat az érdekeket, amelyek megóvására elsősorban a közigazgatás hivatott (például utca tisztasága, forgalom biztonsága), s amelyek megsértése közigazgatás-ellenesnek minősül, és kihágásként büntetendő. A közvetett közérdek csak magánszemélyeken keresztül sérthető (ne legyenek lopások, gyilkosságok), megsértése minden esetben egyéni érdek sérelmével is jár, és minden esetben diffamáló is. Mivel az állam számára a közvetlen közérdek védelmére a büntetésen kívül más eszközök is rendelkezésre állnak (például rendészeti kötelezések), a kihágást olyan közigazgatás-ellenességnek tekinti, amely ellen való küzdelem során a lehetséges, de ki nem elégítő közigazgatási védelem *utolsó* eszközeként alkalmazza a büntetést. A szoros értelemben vett bűncselekmények pedig olyan, rendszerint erkölcsi rosszállást is kiváltó jogellenességek, amelyeknél az *első* eszköz a büntetés. Azt Angyal is elismeri, hogy a közigazgatás-ellenesség is a tárgyi jog sérelmét jelenti, de szerinte ez csak formális elem, a büntetőjog sajátját jelentő materiális jogsérelem szerinte ennél több, ez az egyén sérelmét jelenti.

A magyar kihágási jog a 20. század első felében lényegében *inkább jogpolitikai, mint elméleti megfontolások alapján funkcionált*, azonban a működése – ha nem is volt problémamentes (főként fórumrendszeri gondok akadtak) – a célját betöltötte. A goldschmidt, de még inkább az Angyal Pál-féle elméleti háttér ekkor leginkább a tudomány világában maradt, a későbbiekben azonban jelentős hatással volt a trichotómia legsőbb fokán elhelyezkedő tényállásokkal kapcsolatos büntetőjogi gondolkodásra. A közigazgatási jogászok nem foglalkoztak a kérdéssel, vagy ha igen, akkor csak annyiban, hogy megkülönböztessék az egyre szaporodó közigazgatási jogi szankcióktól, melyeket nem a büntetőhatalom oldaláról, hanem a rendészet és a kényszerítés oldaláról közelítettek meg.

A következő kodifikációs csomópont a második világháború után, a szocialista rendszerben következett be, és szintén a büntetőjogi kodifikációkhoz köthető, hiszen az 1950. évi II. törvénnyel megalkották a Btk. általános részét (Btá.). Ez megszüntette a bűncselekmények trichotomikus felosztását, eltörölte a vétségi kategóriát, és a *büntett-kihágás duális rendszerén alapult*. A duális rendszerben a vétségi alakzat hiánya miatt sokkal szélesebb sávot fogtak át a kihágások a kisebb súlyú bűncselekmények körében. A korábbi vétségek jelentős része a kihágások közé került, és ezzel a kihágások elvesztették a megkülönböztető ismérveket, nevezetesen, hogy a társadalomra csekély fokban veszélyes jogellenességi formák. A kihágásokon belül dominánssá vált a kriminális jelleg, a közigazgatási jogérvényesítő funkció háttérbe szorult, de tételesjogilag nem szűnt meg.

A magyar államigazgatási jogba a szabálysértéseket bevezető 1953. évi 16. sz. törvényerejű rendeletet szintén inkább jogpolitikai, mintsem elméleti indokok magyarázzák. A rendőrség büntetőhatalom-gyakorlása ellentétben állt az átmeneti enyhülést is szimbolizáló deklarált alkotmányos elvekkel, ezért egy párhuzamos rendszert építettek ki, amely látszólag eltérő, valójában azonban a korábbi hatáskörökkel szinte teljesen megegyező új kategóriát, a szabálysértést vezette be. Ekkor azonban még nem okozott különösebb fejtörést a jogintézmény a szakirodalomban, de éppen Király Tibor¹⁰ volt az, aki elsőként felvetette, hogy tisztázni kell a szabálysértések és a kihágások egymáshoz való viszonyát.

1953 és 1955 között párhuzamosan élt egymás mellett a kihágás és a szabálysértés, amikor is egy újabb büntetőjogi vihar elsöpörte a kihágásokat, mert az 1955. évi 17. sz. tvr. megszüntette a kihágást mint jogintézményt, s a tényállásokat részben büntetetté, részben szabálysértéssé nyilvánította. A büntetőjogi trichotómia ezzel végképp felbomlott, megszűnt a cselekmények súly szerinti differenciálásának lehetősége. Ennek a döntésnek a következtében a közigazgatási büntetőjog eltűnt a hazai jogértvényesítési rendszerből, illetve a közigazgatási büntetőjog elemeit – annak garancia-rendszere nélkül – átemelték az államigazgatási jogba, és megpróbálták egységesíteni az egyéb szankciókkal.

Király Tibor vizsgálatai a büntetőjogi és a közigazgatási jogi jogellenesség elkülönítésére irányultak. A kihágások büntetőjogi gyökereiből indult ki, és ezeket a gyökereket továbbra is irányadónak tekintette a szabálysértési jogterületen is. Világossá tette, hogy a büntetőjog és az akkori államigazgatási jog határterületén elhelyezkedő joganyag minőségét jelentősen befolyásolja a mindenkorai jogpolitika. Álláspontja szerint a kihágások-szabálysértések és a bűncselekmények között alapvetően fokozati és nem minőségi különbség van.¹¹ A kihágásokról szóló 1953-as tanulmányában úgy fogalmazott, hogy bár a kihágások a büntetteknél nagyobb számban tartalmaznak közigazgatás-ellenes tényállásokat, *pusztán ettől még nem minősülnek közigazgatási szabályszegésnek*. A kihágásokat a büntettektől nem minőségi, hanem fokozati különbségek választják el.¹² Király Tibor már 1953-ban sürgette a „szigorúan elvi alapokon álló” önálló államigazgatási szankció létrehozását, amely azonban csak az államigazgatás-ellenes cselekmények szankciója lett volna. Felfogásában¹³ az 1950-es

¹⁰ KIRÁLY: *Kihágások a magyar jogban...* 113. o.

¹¹ KIRÁLY: *Kihágások a magyar jogban...* uo.

¹² KIRÁLY: *Kihágások a magyar jogban...* uo.

¹³ KIRÁLY Tibor: A kihágási bíráskodás kérdései. *Állam és Igazgatás*, (1954) 1. sz., 45. o.

„Bírságolási eljárásra csak a kisebb súlyú államigazgatási szabálysértéseket utalnám, azért, mert a bírságolási eljárás államigazgatási eljárás, és mert a pénzbírság az államigazgatási kényszer egyik formája, így tehát csak az államigazgatási szabályok és államigazgatási intézkedések megszegésének egyik szankciója lehet.”

évek elején már szép számban meglévő (nem kihágási) államigazgatási bírságok válhattak volna generális államigazgatási szankcióvá, a megfelelő anyagi és eljárási standardizáció után, a kihágási jog eltörlése, illetve a tényállások nagy részének szabálysértéssé nyilvánítása azonban 1955-re teljesen más irányt mutatott. (Ezzel a meggyőződésével egyébként teljesen egy platformon volt a kor másik államigazgatási szankcióval foglalkozó teoretikusával, Szatmári Lajossal.)

Ugyanezt a jogterületet – már mint szabálysértési jogot – vizsgálva 1955-ben a következőket írja: „A szabálysértés a társadalomra veszélyes, *rendszerint az államigazgatás rendjét sértő jogellenes emberi magatartás*, nem éri el azonban a társadalomra veszélyességnek akkora fokát, amely a törvényhozót arra indíthatná, hogy vele szemben a büntetőjog eszközeivel fellépjen, megelégszik csupán enyhébb, államigazgatási szankcióval.”¹⁴ Ebben a tanulmányában elemezte a védett jogi tárgyakat, a büntetési nemeket, és nyilvánvalóvá tette, hogy nincs éles határvonal a két jogág között. Érzékelte, hogy a jogintézmény hovatartozását illetően meghatározó a korabeli jogpolitika, de a szabálysértésekkel nem vegytiszta közigazgatási szankció született, mert a szabálysértési jog az átminősítés ellenére megmaradt Janus-arcúnak.

Annak ellenére, hogy a korabeli jogpolitika (és ennek nyomására az elmélet többsége is) megpróbálta azt igazolni, hogy a szabálysértések *lényegükben* különböznek a kihágásoktól, önmagában az a jogalkotói döntés, amely a kihágások nagy részét szabálysértéssé nyilvánította, nem változtatta meg a jogi természetüket. A szabálysértések és a bűncselekmények közötti különbségeket a társadalomra veszélyesség kisebb mértékére visszavezető elméletek (ún. fokozati vagy mennyiségi különbség elméletek) a társadalomra veszélyesség csekély fokán kívül nem tudták meghatározni a lényegi eltéréseket a két tényálláscsoport között. Megelégedtek a formai ismérvekkel, mint például hogy a jogalkotó nem pénzbüntetéssel, hanem pénzbírsággal sújtja, a tételesjog az államigazgatási jogba sorolja, a tényállások *többsége* államigazgatási érdeket (is) sért, és a szankciót államigazgatási eljárásban szabják ki.

A szabálysértés mint önálló államigazgatási jogintézmény 1953-ban még hordozta a lehetőséget, hogy a trichotómia alsó szintjétől eltérő sajátosságokkal bíró szankció-típus legyen, azzal azonban, hogy 1955-ben „feltöltötték” a kihágásokkal, annak az esélye, hogy az egyre emancipálódó államigazgatási jog generális szankciója legyen, minimálisra csökkent. Voltak arra irányuló elméleti és jogalkotási törekvések, hogy ezt megvalósítsák, de a jogalkotás már akkor is kevésbé volt elméletorientált, jobbára ágazati érdekek határozták meg. A szabálysértési tényállások mellett mindig is voltak, és az 1960-as, 1970-es években egyre szaporodtak az ún. felügyeleti bírságok, amelyek

¹⁴ KIRÁLY Tibor: A szabálysértések. *Állam és Igazgatás*, (1955) 9. sz., 555. o. (kiemelés: N.M.)

elsősorban a szocialista nagyvállalatokkal szemben alkalmazható, a szabálysértési bírságoknál jóval magasabb, esetenként annak a többszörösét jelentő bírságok voltak. Ezekből a felügyeleti bírságokból nőttek ki aztán az 1970-es években a magánszemélyekkel szemben is alkalmazható ún. anyagi jogi bírságok, melyek végül a szabálysértések súlyának eliminálásához vezettek.

Ezekben az évtizedekben kétirányú nyomás alatt volt a szabálysértési jog: egyrészt szaporodtak a szabálysértési tényállások, újabb és újabb igazgatási kötelezettségszegéseket szankcionáltak vele, a szabálysértés különös rész hihetetlenül kiszélesedett a korábbi kihágási joghoz képest.¹⁵ Ez a tendencia mindenképpen a generális államigazgatási jogi szankcióvá válását erősítette. Másrészt viszont a deklarált jogpolitikai célokat megcáfolva újabb és újabb kriminális elemekkel terheltek a jogterületet, amely gyengítette a büntetőjogtól való elhatárolódás esélyeit. Az 1959. évi 36. sz. tvr. lehetővé tette a pénzbírság elzárásra való átváltoztatását, az 1960. évi 14. sz. tvr. az igazgatási jogszabályokon alapuló tényállások közé büntetőpolitikai megfontolásokból kriminális jellegű tényállásokat iktatott be. Új büntetési nemként bevezették a közmunkát és az önálló elzárásbüntetést. Bár a kihágások megszüntetésétől csak öt év telt el, a szabálysértési jog ismét a büntetőjogi változásoktól függött. Az 1961. évi V. törvénnyel bevezetett Btk. újabb dekriminalizációs hullámot indított el, és az 1962. évi 10. tvr. tovább bővítette a szabálysértési tényállások körét mind kriminális, mind pedig igazgatási jogellenességekkel.

Mindezek eléggé kaotikus viszonyokat teremtettek a jogalkotásban, és csaknem ellehetetlenítették a jogalkalmazást, ezért került sor a szabálysértési jogterület első kodifikációjára 1968-ban. A kodifikációs munkákat irányító Szatmári Lajos elévülhetetlen érdeme, hogy az 1968. évi I. törvény (I. Sztv.) a számtalan módosítása ellenére több mint negyven évig szolgált. Szatmári a kodifikációval kijelölte a szabálysértési jogterület helyét. *Államigazgatási jogi jogintézménynek tekintette a szabálysértéseket*, olyannak, amelyik az államigazgatási jog generális szankciója lehet, de legalábbis a fő szankciótípusa a jogágnak. A kodifikáció során egyértelműen kiderültek a büntetőjogi kapcsolódások is, de erről mindenki szemérmesen hallgatott. A szakirodalom továbbra is arra törekedett, hogy a büntetőjogtól való elhatárolást erősítse, a büntetőjogi és büntető eljárásjogi kapcsolódásokat pedig adottnak, *szükséges és kisebbséget jelentő kivételnek* tekintette. Szatmári elméleti munkássága nyomán az I. Sztv.-ben elutasította a büntetőjogi és a közigazgatási jogi jogellenesség közötti minőségi különbséget, mert szerinte „a különbség alapvető ismérve a büntett és az államigazgatás-

¹⁵ Az 1968. évi I. tv. a szabálysértésekről kodifikációja során számításaim szerint 224 különböző jogszabályt helyeztek hatályon kívül, amelyek többnyire nem egy, hanem több szabálysértési tényállást is tartalmaztak.

ellenesség társadalomra veszélyességében van”.¹⁶ Ennek a vezérfonalnak a törvényi szintre emelése azonban tovább növelte a szabálysértések körüli bizonytalanságot, mert nem számolt azzal, hogy csekély fokban veszélyes módon bármely bűncselekményt el lehet követni, és ennek megítélése a mindenkori jogpolitika diszkréciójába tartozik. Az I. Sztv. nem az állam büntetőhatalmának gyakorlását, hanem a preventív jelleget hangsúlyozta, és az államigazgatás végrehajtó-rendelkező tevékenységének körében helyezte el a jogintézményt. A korabeli irodalom minden bizonnyal a kor politikai elvárásainak megfelelően elutasította a közigazgatási büntetőjogot.

Az I. Sztv. nyomán rendezettnek tűnt a szabálysértések helyzete, azonban az 1970-es években a felügyeleti, majd az anyagi jogi bírságok egyre több területen jelentek meg, súlyuk jóval meghaladta a szabálysértési szankciókat. *Az újabb kodifikációs kihívás – nem meglepő módon – ismét a büntetőjog oldaláról érte a jogterületet.* Az 1970-es években az új Btk. előkészítése kapcsán a büntetőjogászok számára alapkérdés volt, hogy hol húzzák meg a büntetőjog határait, melyek azok a társadalmi viszonyok, amelyeknek a védelmére a leghatékonyabb eszköz a büntetőjog. Másrészt a szabálysértési jogban az újra és újra megjelenő dekriminalizációs hullámok következtében csakhamar ugyanazokkal a problémákkal találta szembe magát a jogalkalmazás és az elmélet, mint anno a kihágásoknál. Nőtt a bagatell büntetőjogba tartozó tényállások aránya, egyre több büntetőjogi és büntető eljárásjogi elemet kezelt az államigazgatás, és a közigazgatás büntetőhatalma alkotmányos aggályokat is kiváltott. Ezekre a kérdésekre keresték a választ a büntetőjogászok, és 1977-ben megindultak azok a kutatások, amelyek *a közigazgatás és a büntetőjog kapcsolatát*¹⁷ voltak hivatva vizsgálni. A nézőpontot meghatározta, hogy elsősorban büntetőjogászok vizsgálták a témát: meghatározó alakja volt Bittó Márta, Papp László, Szabó András, Harmathyné Horváth Anna vagy a közigazgatási jogászok közül Máthé Gábor. Ezen vizsgálatok nyomán újra feléledt hamvaiból a *közigazgatási büntetőjogi elmélet*, amely a büntetőjogi és közigazgatásjogi szankciók mindenáron való szétválasztására törekedő korábbi elméleti és jogpolitikai törekvésekkel szemben *a két jogág szankciórendszerének közelítésére tett javaslatot.* Ebben a felfogásban a közigazgatási büntetőjog szélesebb, mint a szabálysértési jog, a közigazgatás büntetőhatalmát jelenti.¹⁸ Az alapkérdés már nem az volt, hogy gyakorol-e a közigazgatás büntetőhatalmat, mert ezt adottnak vették.

¹⁶ SZATMÁRI Lajos: *A bírság a magyar államigazgatásban.* Kandidátusi értekezés, 1961. A disszertációt 1990-ben publikálták, a hivatkozásoknak ez a publikáció jelenti az alapját. Budapest, 1990. „A jogi felelősség- és szankciórendszer elméleti alapjai” című OTKA-kutatás 12. sz. kötete. 90. o.

¹⁷ BITTÓ Márta – VISKI László: *A büntetőjogi kutatás és a közigazgatás.* Kézirat. MTA Állam-és Jogtudományi Intézete, Budapest, 1977.

¹⁸ BITTÓ Márta: *Munkavédelem és büntetőjog.* Budapest, 1988. 93. o.

Az ún. *visszaterelési elmélet* képviselői (például Papp László) vitatták a közigazgatás büntetőhatalom-gyakorlási jogát, és a probléma megoldását abban látták, ha leválasztják a bagatell büntetőjog körébe tartozó tényállásokat és visszaterelik a büntetőjogba, vagyis visszaállítják a trichotómiát. Azonban épp Papp László¹⁹ leválasztásra irányuló kutatásai bizonyították a vállalkozás elméleti és még inkább gyakorlati lehetetlenségét.

Az 1978. évi V. tv. a büntető törvénykönyvről nem állította vissza a trichotómiát, és nem legitimálta a közigazgatási büntetőjogot sem, ezek a kutatások mégsem maradtak visszhang nélkül. Egy évtizeddel később ugyanis a jogi felelősség- és szankciórendszer elméleti alapjaival foglalkozó kutatásban²⁰ a közigazgatási jog oldaláról is felmerült, hogy hol is a helye a közigazgatási jogi szankciórendszerben a szabálysértési jognak, és a korábbi büntetőjogi megállapítások kiváló kiindulópontot jelentettek. Ezek a kutatások a szabálysértési jogot mint a közigazgatási szankciórendszer egy fontos, de nem egyedüli elemét vizsgálták.

Mivel a szabálysértési jogterületet nem érintette az 1978-as büntetőjogi kodifikáció, ezért a következő *jogalkotási impulzust a szabálysértés váratlan helyről, az alkotmányjog, a közigazgatási jog és a nemzetközi jog oldaláról kapta*. A közigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálatára vonatkozó 32/1990. (XII. 22.) AB határozat az Alkotmány 50. § (2) bekezdése alapján – amely általánossá tette a közigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálatát – hatályon kívül helyezte a közigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálatát korlátozó 63/1981. (XII. 5.) MT rendeletet. Az AB kötelezte a törvényhozót, hogy 1991. január 31-ig fogadjon el egy olyan törvényt, amely a közigazgatási határozatok Alkotmánynak megfelelő bírósági felülvizsgálatát megteremti. Az Országgyűlés késedelembe esett, és felemás módon tett eleget a feladatnak. Az 1991. július 12-én kihirdetett 1991. évi XXVI. tv. nem az Alkotmány 50. § (2) bekezdésének megfelelően, hanem azt korlátozva, azoknál a közigazgatási határozatoknál teremtette meg a bírósági felülvizsgálat lehetőségét, amelyek az államigazgatási eljárásról szóló 1957. évi IV. tv. (Áe.) hatálya alá tartoztak. Mivel a szabálysértési döntések közigazgatási határozatok voltak ugyan, de nem tartoztak az Áe. hatálya alá, ezért ezekre a bírósági megtámadás lehetősége nem terjedt ki.²¹ Ez a megoldás azonban a szabálysértési határozatokra vonatkozóan továbbra is rendezetlen és alkotmányellenes helyzetet tartott fenn.

¹⁹ PAPP László: A dekriminalizáció és a szabálysértési jog. *Állam és Igazgatás*, (1983) 10. sz.; PAPP László: A hasonló tényállású bűncselekmények és szabálysértések elhatárolása. In *A szabálysértési jogterület*. Budapest, 1986.

²⁰ A „Jogi felelősség- és szankciórendszer elméleti alapjai” c. OTKA-kutatás, ELTE ÁJK, kutatásvezető: Madarász Tibor.

²¹ A 32/1990. (XII. 22.) AB határozat, a 63/1997. (XII. 11.) AB határozat és a kialakult jogi helyzet kritikáját lásd NAGY: *A közigazgatási jogi szankciórendszer...* 80–86. o.

Magyarország az 1993. évi XXXI. törvénnyel hirdette ki *Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről* szóló ún. Római Egyezményt, s annak a 6. cikk 1. bekezdésében biztosított „bíróshoz fordulás jogával” kapcsolatban a következő fenntartást tette: „A közigazgatási hatóságok előtt szabálysértés miatt folyó eljárásokban Magyarország ez idő szerint nem tudja biztosítani a bírósághoz fordulás jogát, mint-hogy a hatályos magyar jogszabályok nem tesznek ilyen jogot lehetővé a közigazgatási hatóságok szabálysértési ügyekben hozott jogerős határozataival szemben.”²² Ez a nemzetközi jogban elfogadott, de csak időlegesen fenntartható jogkorlátozás szintén jogalkotási kényszerként jelent meg, amely azonban nem volt elég a jogalkotónak a gyors cselekvéshez.

Az I. Sztv. ellen benyújtott alkotmánybíróági indítványokat az AB hosszú éveken keresztül nem bírálta el, míg végül megszületett a 63/1997. (XII. 11.) AB határozat, mely több más rendelkezés mellett alkotmányellenesnek ítélte azt, hogy csak a pénzbírságot elzárásra átváltoztató szabálysértési határozatokat lehetett bíróság előtt megtámadni, s ezzel nem felelt meg a törvény az Alkotmány 50. § (2) bekezdésében foglalt követelményének. A 63/1997. (XII. 11.) AB határozat rendelkező része és különvéleményei abban tértek el, hogy milyen alkotmányos alapra vezetik vissza a szabálysértési határozatok bírósági megtámadási lehetőségét. E helyütt nincs mód az alkotmánybíróági érvelés ismertetésére és kritikájára, annyi azonban bizonyos, hogy az ebben deklarált kettős felosztás (bagatell büntetőjog és igazgatásellenes tényállások) meghatározta a későbbi jogalkotói gondolkodást a lehetséges újrakodifikálásról és bírósági felülvizsgálatról való gondolkodásban.

Bár a szabálysértési kodifikáció gondolata gyakorlatilag az 1990-es évek elejétől napirenden volt, és el is készült egy, a Kormány elé terjesztett szövegtervezet 1993-ra, az 1994-es választások miatt nem került Parlament elé a tervezet. Ezt követően előről kezdődött az egyeztetés, és főként a Római Szerződés 6. cikk (1) bekezdéséhez fűződő fenntartás miatt a jogalkotónak abban az alternatívában kellett döntenie, hogy a visszatérelési elmélet mentén vagy a közigazgatási büntetőjog legitimálásával szabályozza újra a jogterületet. A visszatérelési elmélet a bagatell büntetőjog – igazgatásellenes tényállások keretrendszerében gondolkodva megpróbálta leválasztani a kriminális jellegű tényállásokat. Az a kettős felosztás, amely Janus-arcúként jellemzi a szabálysértési jogot, legfeljebb a szélsőértékek jelzésére alkalmazható, de nem fejezi ki a jogterület differenciáltságát. Ráadásul a kettősséget preferáló szerzők sem felejtik el rögzíteni, hogy mind a bagatell büntetőjogi, mind a közigazgatási jogi tényállások alól szép számmal akad kivétel. Az 1970-es évek végén indult szabálysértési kutatások

²² 1993. évi XXXI. tv. 4. §.

– elsősorban Bittó Márta és különösen Papp László²³ munkássága – nyomán egyértelművé vált, hogy *a kettős felosztás éppen hogy elfedi, és nem felfedi a problémákat*. Papp kriminális és kriminálisan szintelen tényállásokra osztotta a szabálysértéseket, s ez a felosztás nagyjából megfelelt a bagatell büntetőjog – közigazgatási szabálysértések felosztásnak, bár annál *cizelláltabb volt, hiszen a kriminalitási kapcsolatok egész skáláját sorolta fel*. S ez az a pont, ahol eltér a témát kutató büntetőjogászok és közigazgatási jogászok nézőpontja. A skálán belül ugyanis mást tartanak fontosnak a büntetőjog és mást a közigazgatási jog kutatói. A szélsőértékekre alapozott felfogás alkalmas volt a Kbt. és a szabálysértési jog kialakulásakor egyfajta különbségtételre, de a gyakorlat bebizonyította, hogy *a két szélsőérték között mindig van egy nagyon széles úszó sáv*,²⁴ melyben mind a büntetőjog által védett jogi tárgyak, mind pedig a közigazgatási jog által érvényesíteni kívánt igazgatási érdekek megjelennek. A Papp által kriminálisan szintelennek nevezett tényállásokat nyugodtan megfeleltethetjük az igazgatási jogérvényesítő tényállásoknak, de a kriminális színezetűek között van egy sajátos csoport, amelynek a jogpolitikai kezelése és ebből fakadóan a jogági elhelyezkedése ma is problémát okoz. A klasszikus bagatell büntetőjogba tartozó cselekmények esetében vagy az értékhatár, vagy az elkövetés eszköze, módja, motivációja, a bűnösség mértéke, az elkövető személyében rejlő ok stb. alapján könnyű az elkülönítés, és ebből fakadóan a büntetőjogi kapcsolatok feltárása is. Az úszó sávba tartozó tényállások esetében bárhová is sorolja a jogalkotó, mindig lesz valamilyen rendszeridegen elem, és nem oldotta meg az alapproblémát, de újakat biztosan generált volna. Ráadásul a bagatell büntetőjogi vagy kriminális tényállások visszaterelése a büntetőjogba a trichotómia visszaállítását is jelentette volna, ami komoly szervezeti változtatásokat igényelt volna a bírósági szervezetrendszerben. Ezek személyzeti, költségvetési következményeit a jogalkotó nem vállalta fel.

A másik lehetőség a jogterület *vegyes jellegének elismerése*, és ennek megfelelő anyagi és eljárási garanciarendszer, szervezeti struktúra kidolgozása volt. Az elfogadott 1999. évi LXIX. törvény (II. Sztv.) elismerte a szabálysértési jogról, hogy szorosán kötődik a büntetőjoghoz, ugyanakkor nem zárta ki a szabálysértési ügyintézésből a közigazgatási szerveket, és a különös részi tényállások többsége továbbra is az ún. közigazgatás-ellenes magatartásokat szankcionálta. A II. Sztv. – véleményem szerint a realitások talaján és helyesen – egy, a büntetőjog és a közigazgatási jog határán elhelyezkedő jogintézményt teremtett, amely számos karommal kapaszkodott a bün-

²³ BITTÓ: Munkavédelem és büntetőjog. PAPP László: A hasonló tényállású bűncselekmények és szabálysértések elhatárolása. In *A szabálysértési jogterület*. Budapest, 1986. 64–95. o.; PAPP: *Dekriminalizáció és a magyar szabálysértési jog*.

²⁴ NAGY Marianna: *A tiltó-büntető szerkezetű szabálysértések*. Budapest, 1990.

tetőjogba és a büntető eljárásjogba. Így például a tényállások egy része továbbra is kriminális jellegű volt, használt olyan büntetőjogi fogalmakat, amelyek ismeretét adottnak vette, de nem definiálta (szándékosság, gondatlanság, felelősséget kizáró okok, tévedés stb.), a bíróság előtti eljárás szabályozása tulajdonképpen a vétségi eljáráson alapuló *egyszerűsített büntetőeljárás*sá vált. A közigazgatási kapcsolódásai legalább ennyire markánsak voltak. Egyrészt a szabálysértési jog továbbra is jórészt a közigazgatási anyagi jog érvényesítését célozta, azaz a különös részi tényállások többségét valamely közigazgatási ágazat jogszabályai adták. Másrészt szinte valamennyi szabálysértési ügyben eljártak közigazgatási szervek még akkor is, ha a fair eljárás elve alapján a bíróság hozta meg a végső határozatot. Ennek a megoldásnak előnye volt, hogy a meglevő helyzethez igazodott, és amennyiben a szabálysértés elkövetője elfogadta a közigazgatási szerv határozatát, olcsóbb és gyorsabb ügyintézés lett lehetővé, mint a tisztán bírósági hatáskörben végzett „kihágási” bíraskodás.

A kihágási jog a büntetőjog része volt, a szabálysértési jogot létrejöttékor egyértelműen az államigazgatási jog részévé nyilvánították. A II. Sztv. szabályozása olyan jogintézményt teremtett, amely:

- a) elismerte a szabálysértési tényállások *büntetőjogi gyökereit*;
- b) elismerte a szabálysértési *általános rész és az ún. kriminális tényállások* büntetőjogi dogmatikába való beágyazottságát;
- c) elfogadta, hogy a tényállások jelentős része a *közigazgatási jog érvényesítését szolgálja*;
- d) elfogadta a szabálysértési tényállások egy részének a *strasbourgi büntetőügy-fogalom* alá tartozását;
- e) az eljárás első szakaszában megadta a jogot a közigazgatásnak, hogy *büntetőhatalmat gyakoroljon*;
- f) *teljes körű* (ténybeli és jogbeli) bírói eljárásra adott lehetőséget.

A fenti ismérvek alapján tehát a II. Sztv. *legitimálta a közigazgatási büntetőjogot mint a közigazgatási jog és a büntetőjog határán álló jogterületet, amely kettős kötődése révén kizárólagosan egyiknek sem része.*

Az eredeti koncepcióhoz képest azonban már a törvényalkotási folyamatban megjelentek olyan módosító javaslatok, amelyek utaltak arra, hogy van egyfajta jogpolitikai törekvés a jogintézmény büntetőjoghoz közelítésére. Ilyen volt a szakma által nem támogatott önálló elzárásbüntetés visszacsempészése, vagy számos kényszerítő intézkedés szabályozása. Nem látszott szakmai indoka annak, hogy ha valóban a társadalomra csekély fokban veszélyes cselekmények gyűjtőhelyéül szolgál a szabálysértési jog, mi indokolja a végrehajtandó szabadságvesztéssel ekvivalens önálló elzárást.

A II. Sztv. megpróbált az elmélet és a gyakorlat legtöbb problémájára használható választ adni, természetesen számolva azzal, hogy nem örök időkre szól a szabályozás.

Véleményem szerint a részletszabályokban rejlő következetlenségek ellenére alkalmas volt a szabályozási cél megvalósítására, és az alkotmányos és európai jogi garanciák kereteit is biztosította. Elméleti és gyakorlati kényszerítő körülmény nem merült fel a mielőbbi újraszabályozásra, ezért is volt meglepő a 2012. évi II. tv. (III. Sztv.) elfogadása.

A III. Sztv. elfogadását kizárólag jogpolitikai indokok magyarázzák. Válasz a társadalomban egyre inkább erősödő „rendigényre”. A kriminális – kriminálisan szintelen tényállások skáláján a két szélsőérték nem mozdult el, van azonban egy szelete a ma kriminálisnak tekintett tényálláscsoportnak, amely a legtöbb dogmatikai problémát okozza, és amelynek *a jogági elhelyezése katalizálja a társadalomban lévő ellenérzéseket*. Ezt a tényálláscsoportot Madarász Tibor²⁵ a „*társadalmi együttélés szabályainak megsértése*” címmel foglalta össze, ám véleményem szerint ezek a tényállások nem fedik le teljesen sem a bagatell büntetőjog kategóriáját, de nem tekinthetők igazgatásellenes tényállásnak sem. Ebbe a csoportba főként a *kisebb közrendsértések, köznyugalom-zavarások* tartoznak. A probléma ezzel a meghatározással az, hogy bizonytalan a fogalom minden eleme, és éppen ezért jó játékeretert biztosít a politikának és a jogpolitikának. Ide tartoznak azok a cselekmények,²⁶ amelyeknek „tűrhetetlenségére” alapozva elmozdult a szabálysértési jog a közigazgatási büntetőjogtól a büntetőjog irányába. A III. Sztv. függetlenül annak tartalmától *kriminálisnak minősít minden szabálysértést, a kriminalitást a jogintézmény fogalmi elemévé emelte*. Ezzel, valamint azokkal az anyagi és eljárásjogi intézményekkel, amelyeket újraszabályozott (például ismétléshez kötődő elzárás, a speciális maximumok eltörlése), a III. Sztv. *a korábbi szintetizáló álláspontot feladva a szabálysértést átpozicionálta, a közigazgatási és büntetőjog határán lévő jogterületből áttolta a büntetőjogba, és látens kihágási jogot teremtett, annak anyagi és eljárásjogi garanciarendszere nélkül!*

Ezzel az átpozicionálással azonban nemcsak a szabálysértési jogalkalmazást változtatta meg, hanem nem kellően végiggondolva *az önkormányzati jogalkotásra is olyan hatást gyakorolt*, amely rendkívül sok kérdést vet fel. A közigazgatási jogérvényesítés egyik sajátos és nagyon érzékeny kérdése *a helyi közösségekben érvényesítendő együttélési normák kikényszerítése*, hiszen ezekben az életviszonyokban érezzük leginkább a mindennapi életünket zavaró körülményeket. Ennek hagyományos eszköze volt több mint egy évszázadon át az önkormányzatok kihágási, majd szabálysértési hatósági jogköre, melyet a III. Sztv. – a szabályozás logikájából fakadóan egyébként okszerűen – megszüntetett. A szabályozás szerint minden szabálysértés

²⁵ MADARÁSZ Tibor: *Az államigazgatási jogi szankció fogalma és fajtái*. Budapest, 1989. 15. o.

²⁶ Például a rendzavarás, garázdaság, koldulás, gyermekkel koldulás, csendháborítás, a hajléktalanság, önkényes lakásfoglalás, terménylopás stb. kezelése.

kriminális, ebből következően a büntetőjog terrénumába tartozik, akkor indokolt, hogy szabálysértést csak törvény állapíthasson meg. A III. Sztv. ezért megszüntette az önkormányzatok szabálysértés-statuálási jogát. *Az önkormányzat szabálysértés-statuálási jogkörének megvonását nem lehet az önkormányzat egyéb hatásköreinek gyakorlásától függetlenül vizsgálni.* Az önkormányzati rendelet kizárása azonban álláspontom szerint nem elméleti, hanem szervezeti okból történt, különös tekintettel a 2011. évi CLXXXIX. törvény (Mötv.) feladat- és hatáskör-telepítési szabályaira. Az Alaptörvény 32. cikke alapján az önkormányzatnak továbbra is joga van törvény által nem szabályozott társadalmi viszonyban rendeletet alkotni, a Mötv. *eredeti* 51. § (4) bekezdése szerint „A helyi önkormányzat képviselő-testülete önkormányzati rendeletben meghatározhat *tiltott, kirívóan közösségellenes magatartásokat.* A helyi önkormányzat képviselő-testülete *e magatartás elkövetőjével szemben önkormányzati rendeletben ötvenezer forintig terjedő pénzbírság (igazgatási bírság) kiszabását rendelheti el.*” Ezen eredeti szabályozást később megsemmisítette az Alkotmánybíróság a 38/2012. (XI. 14.) AB határozatban.

Ha összevetjük ezt a felhatalmazást a szabálysértés fogalmával, akkor nehezen tudnánk annak az ellenkezőjét igazolni, hogy ez tulajdonképpen partikuláris hatályú szabálysértési tényállás, ami azért nem szabálysértés, mert akkor a jegyzőt is szabálysértési hatóságnak kellene tekinteni, ezt pedig az új Sztv. nem engedi meg. A Mötv. ezen igazgatási bírsághoz írt indokolása azzal magyarázta a hatáskört, hogy „különös jelentősége miatt a képviselő-testület a *közösségi együttélés demokratikus elemeinek erősítésére* rendeletében szankcióval sújthatja a *helyi társadalmi normákat* megszegőket”. Az önkormányzati igazgatási bírságra vonatkozóan azonban a Mötv. nem adott több eligazítást, sem a felelősség alapjára (objektív vagy szubjektív), sem a felelősség egyéb kereteire vonatkozóan, az eljárásra pedig a Ket. szabályait kellett volna alkalmazni. Nem világos azonban, hogy milyen területen maradt szabályozási hatásköre az önkormányzatnak, ha a társadalmi együttélés szabályainak *általános normáit* az Sztv. védi, a helyi *specialitásokat* pedig az önkormányzati igazgatási bírság. Ezzel az átalakítással nemcsak a szankció neve, hanem a *lényege, a tartalma változott meg.* Korábban az önkormányzatok szándékosságon vagy gondatlanságon alapuló, szubjektív, szabálysértési szankciót állapíthattak meg és szabhattak ki, *a közigazgatási bírság pedig csak a jogsértés tényére alapozó, objektív bírságfajta.* A Mötv. 51. §-ában *közösségellenes* magatartás, a 143. §-ában *kirívóan közösségellenes* magatartás szankcionálására jogosította fel a jogalkotó a képviselő-testületeket. *Nem definiálta azonban sehol, hogy mit tekint ilyen magatartásnak,* s ezért a szabályozás nem felelt meg a jogalkotási eljárásról szóló szabályok normavilágossági követelményeinek sem. Ennek nyomán az önkormányzatok olyan magatartásokat szankcionáltak, mint a helyi lobogózásra vonatkozó szabályok megsértése, vagy büntették az özvegyet, ha padot ácsolt a férje sírja mellé, esetleg a szülőt, ha a gyereke hangoskodott a helyi ünnepség

alatt. Az alkotmánybíróági döntés elvonta az önkormányzatoktól a szankcióstatuálási jogot, de nem oldotta meg azt a kérdést, hogyan töltsék ki a szabálysértési jogkör hiányából fakadó űrt. Az önkormányzatok többsége jogellenesen továbbra is hatályban tartja a bírságait, vagy a 143. §-ra alapozva újakat fogad el. *A szabálysértési rendszer egyik alapelemének hibás módosítása számos más, a közigazgatási jogban felmerülő megoldhatatlan problémát okozott.*

Itt tart ma a szabálysértési jogalkotás. A kihágástól eljutottunk a kihágásig, még ha nem is vontuk le a szükséges következtetéseket. A szabálysértési jogterület talán a legjellemzőbb példa arra, hogy csak akkor érhetjük el a kívánt eredményt, ha a változtatások tekintettel vannak a jogrendszer valamennyi elemére, bármely jogágban is működjenek. A kodifikációs kölcsönhatások direktebbek lehetnek, mint azt sokan feltételezik, és az egyes módosítások ott is kiválthatnak nem kívánt hatásokat, ahol nem is szándékozzuk.

Kodifikációs kölcsönhatások a szabálysértési jog és a büntetőjog területén

---

A jogalkalmazói körökben ma már általánosan elfogadott az a nézet, hogy a szabálysértési jog szorosabb kapcsolatban áll a büntető anyagi és eljárási joggal, mint a közigazgatási joggal.² Ezt támasztja alá a szabálysértési jog felelősségi és fogalmi rendszere, az alkalmazható jogkövetkezmények köre, valamint a szabálysértési eljárás intézmény- és garanciarendszere. Mindebből az következne, hogy a jogterületek kodifikációja során a törvényalkotó tekintettel van az egymással rokon jogintézményekre, és a jogterületek sajátosságainak figyelembevételével egységes alapon, de különböző módon³ szabályozza azokat.

Magyarországon 2012-ben a szabálysértési jog és a büntető anyagi jog is újjakodifikálásra került: abban az évben fogadta el a törvényalkotó a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvényt (Szabs. tv.) és a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényt (Btk.). E két törvény megalkotásának időbeli közelsége ellenére – bár a kodifikáció gyakorlatilag együtt történt – a jogszabályok alapos áttanulmányozásakor és azok gyakorlati alkalmazásakor sorra merültek fel azok a problémák, amelyek a kodifikációs kölcsönhatás csekély mértékére utalnak.

E tanulmányban néhány szabálysértési jogintézményt vizsgálók részletesen, amelyek büntető anyagi vagy eljárási jogi eredetűek ugyan, de a szabályozásuk következetlensége a gyakorlatban sokszor nehezen megoldható problémát okoz.

1. A szabálysértési jog kodifikációjának rövid történeti áttekintése

A 19. századi magyar törvényhozás a büntetőjog kodifikációja során a büntetendő cselekmények hármas felosztásának elvét fogadta el felállítva a trichotom rendszert,

---

¹ Fekecs Beáta csoportvezető bíró, PKKB Szabálysértési Csoport.

² A szabálysértési jog jogrendszerben elfoglalt helyéről, a közigazgatási joggal való kapcsolatáról lásd részletesen: KIRÁLY Eszter: *Szabálysértési jog*. Budapest, 2013. 9–14. o.

³ Például a magánindítvány visszavonhatósága szabálysértési eljárásban Szabs. tv. 79. § (6) bek.

amelyben büntett, vétség, kihágás között tett különbséget. A megkülönböztetés alapja az elkövetett cselekmény és a hozzá kapcsolódó büntetés súlya volt. Büntettnak azok a súlyosabb cselekmények minősültek, amelyeket a törvény büntettnak nevezett, és a bíróság halálbüntetéssel, fegyházzal, börtönnel vagy öt évet meghaladó államfogházzal büntetett. A vétségek azok a közepesen súlyos cselekmények voltak, amelyeket a törvény vétségnek nevezett, és amelyekre a bíróság fogházat, államfogházat, pénzbüntetést vagy öt éven aluli államfogházat állapított meg. A büntettek és a vétségek az első magyar büntető törvénykönyv (1878. évi V. tc.), azaz a Csemegi-kódex tartalmazott szabályokat. A trichotom rendszer harmadik pillérét a kihágások képezték, amelyek azok a csekélyebb súlyú törvényszegések voltak, amelyeket törvény, miniszteri vagy szabályrendelet statuált, és amelyek elzárással vagy 300 forintot meg nem haladó pénzbüntetéssel voltak büntethetők.⁴ A kihágásra vonatkozó szabályokat az 1879. évi XL. tc. tartalmazta, amely több mint hatvan évig volt hatályban.

A 20. században a szabálysértés fogalmát az 1953. évi 16. tvr. vezette be, a kihágás intézményét és a kihágási bíráskodást az 1955. évi 17. tvr. szüntette meg. Ezzel a kihágások szabálysértéssé minősültek.

Az első szabálysértési joganyagot szabályozó önálló törvény a szabálysértésekről szóló 1968. évi I. törvény volt, amely törvény a rendszerváltást is túlélve, 32 évig volt érvényben.

Magyarország uniós csatlakozásával kapcsolatban merült fel az az igény, amely a bírói út biztosítását írta elő a szabálysértések vonatkozásában.⁵ Így a 2000. március 1-jén életbe lépett 1999. évi LXIX. törvény (Sztv.) megteremtette a bírósághoz fordulás lehetőségét, azóta létezik a bírósági felülvizsgálat szabálysértési ügyekben. Erre azért volt szükség, mivel a szabálysértési eljárásban alapvetően büntetőjogi jellegű szankciók kerülnek alkalmazásra. A szabálysértési törvény természetes személyek múltban elkövetett anyagi jogi normasértését szankcionálja, felróhatóság alapján.

Korábban a bíróságoknak csak két esetben volt lehetőségük elbírálni a szabálysértéseket. Az egyik esetben akkor, ha a bűncselekménnyel összefüggésben elkövetett szabálysértés elbírálását az ügyész indítványozta, a másik esetben pedig, ha a büntetőeljárás során bebizonyosodott, hogy a vádiratban szereplő cselekmény nem bűncselekmény, hanem szabálysértés.

A szabálysértési jog büntetőjogiassá válása és az új szabálysértési törvény egy-egy jogértelmezésének segítése miatt, nem sokkal az Sztv. hatálybalépése után, 2000. április 3-án a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiuma és a megyei bíróságok

⁴ EDVI ILLÉS Károly: *A büntetőtörvénykönyv magyarázata*. I. köt. Budapest, 1894. 15. o.

⁵ BALLA Zoltán – PAULOVITS Mihály: A magyar szabálysértési jog kodifikációja az európai uniós csatlakozás tükrében. *Magyar Közigazgatás*, (1999) 4. sz., 198. o.

(Fővárosi Bíróság) büntető kollégiumainak vezetői tanácskozást tartottak annak érdekében, hogy közös álláspontot alakítsanak ki a szabálysértési törvény alkalmazásával kapcsolatban. A tanácskozáson kialakított vélemény a *Bírósági Közlöny* 2000. évi 4. számában jelent meg, és a törvény 12 évi hatálya alatt sem született másik, országos gyakorlatot kialakító állásfoglalás.

A büntető kollégiumok vezetőinek az volt az álláspontja, hogy a szabálysértések elbírálásánál alkalmazni kell azokat a büntető anyagi jogi és eljárási fogalmakat (szabályokat), amelyekről a törvény kifejezetten rendelkezik (kísérlet, felbujtás, bűnségéd, szándékosság, gondatlanság, beszámíthatóságot kizáró kóros elmeállapot, kényszer, fenyegetés, jogos védelem, végszükség), de ezen túl értelemszerűen lehet figyelembe venni azokat is, amelyekre az Sztv. utal, de részletes szabályozás nélkül, illetve amelyek az Sztv. szabályozását kiegészítik. Ennek feltétele, hogy ezek a kiegészítőleg figyelembe vett anyagi jogi vagy eljárási szabályok ne legyenek ellentétesek az Sztv. általános elveivel és konkrét szabályozásával.

Az Sztv. az évek során többszöri módosításon esett át, majd végül a jogalkotó úgy döntött, hogy új törvényt alkot a további módosítások helyett, így 2012. április 15. napján hatályba lépett az új szabálysértési kódex, a Szabs. tv.

Az új törvény szakított a szabálysértések korábbi kettős felosztásával – amely miatt a közigazgatás büntetőjoga elnevezését is kapta e jogág –, azzal tehát, hogy egyrészt kriminális, másrészt a közigazgatás működését zavaró, illetve akadályozó cselekményeket szankcionált.

Ezzel ellentétben a 2012. évi II. törvény kizárólag kriminális cselekményekre vonatkozóan rendelkezik szabályozással, méghozzá úgy, hogy a szabálysértési tényállások összességét magában foglalja, előírva, hogy szabálysértéssé csak törvény minősíthet a továbbiakban bármilyen cselekményt, alacsonyabb szintű jogszabály nem.

Az új törvény hatálybalépését követően a bírósági gyakorlatban megjelent az a felfogás, hogy a Btk. és a Be. nem háttérjogszabályai a szabálysértési jognak. Ennek alapján a büntető anyagi és eljárási jogi törvények szabályainak szabálysértési eljárásban történő felhívására csak abban az esetben van lehetőség, ha a Szabs. tv. kifejezetten utal e törvények rendelkezéseire.

2. Elsiegett szabálysértési kodifikáció – gyakorlati problémák

A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy bár az új Btk. és a Szabs. tv. megalkotása ugyanabban az évben történt, és a hatálybalépésük is időben közel esik egymáshoz,⁶

⁶ A Szabs. tv. 2012. április 15. napján, az új Btk. 2013. július 1. napján lépett hatályba.

a két törvény csak kis mértékben volt kölcsönhatással egymásra. Ennek oka alapvetően az elszett szabálysértési kodifikáció, vagyis az, hogy a Szabs. tv. azelőtt született meg és lépett hatályba, mielőtt a Btk.-t az Országgyűlés elfogadta.⁷ E törvényalkotói megoldás azért is aggályos, mert a Szabs. tv. a kriminális jellegű szabálysértéseket szabályozza, ami feltételezi a Btk. fogalmi rendszerének használatát. Az elszett kodifikáció következménye volt, hogy az új Btk. hatálybalépését követően több alkalommal is módosítani kellett a szabálysértési kódexet, és az is, hogy bár a Szabs. tv. több vonatkozásban is utal a Btk. szabályaira, a Btk. rendszerétől sokszor eltérő szabályozást alkalmaz.

Az új Btk. hatálybalépését, azaz 2013. július 1. napját követően a szabálysértési törvényt több helyen változtatta meg az egyes rendészeti tárgyú törvények módosításáról szóló 2013. évi XCIII. törvény. Például módosult a szabálysértés fogalma, amely így már a Btk. bűncselekmény-fogalmához igazodik azzal, hogy átveszi belőle a társadalomra veszélyesség meghatározását.

Továbbra is jogalkalmazói bizonytalanságot eredményez azonban a büntethetőséget kizáró okok eltérő szabályozása.

a) A Szabs. tv. 2. § (7) bekezdése szerint szabálysértés miatt nem vonható felelősségre, akivel szemben büntethetőséget kizáró ok áll fenn. A törvény értelmező rendelkezéseket tartalmazó 29. § (1) bekezdése a büntethetőséget kizáró okokra a Büntető Törvénykönyvről szóló törvény által meghatározottakat rendeli alkalmazni a szabálysértésekre is. Csakhogy a Szabs. tv. születésénél még a régi, 1978. évi Btk. terminológiáját vette át a jogalkotó, amely a kóros elmeállapotot a büntethetőséget kizáró okok között sorolta fel. Ezzel szemben az új Btk. IV. fejezetének címe: A büntethetőséget kizáró vagy korlátozó okok. A 2012. évi C. törvény (Btk.) 15. § *b)* pontja szerint az elkövető büntethetőségét kizárja vagy korlátozza a kóros elmeállapot.

A Szabs. tv. 83. § (1) bekezdés *e)* pontja szerint a szabálysértési eljárást meg kell szüntetni, ha büntethetőséget kizáró ok áll fenn. Tekintettel arra, hogy a szabálysértési törvény a továbbiakban nem engedi a büntetés korlátlan enyhítését az elmeállapot kóros állapotára tekintettel (ha az az elkövetőt korlátozza a cselekménye következményeinek felismerésében, vagy abban, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen), ezért a bíróság a kóros elmeállapot fennállása esetén – akár a beszámítási képességet kizáró, vagy csak korlátozó körülmények fennállásakor is – meg kell, hogy szüntesse a szabálysértési eljárást az elkövetővel szemben, ha erre utaló bizonyíték

⁷ Az új szabálysértési törvény kodifikálása során az Országos Bírósági Hivatal felkérésére több esetben véleményeztem a készülő jogszabály egyes elemeit, és kollégáimmal gyakran megállapítottuk, hogy számunkra érthetetlen a két törvény elkülönült tárgyalása, az, hogy a szabálysértési jogszabály életbe léptetésével miért nem lehet megvárni az új Btk. létrejöttét.

merül fel. Ellenkező esetben ugyanis a társadalomra veszélyesség szempontjából jóval súlyosabb megítélésű bűncselekmények elbírálásához képest a szabálysértési eljárásban a beszámítási képességet korlátozó körülmények fennállása ellenére is büntetés kiszabására kerülne sor, lévén a korlátlan enyhítés lehetőségét a Szabs. tv. nem ismeri. Ezáltal csakis ugyanolyan súlyú büntetés kiszabására lenne lehetőség, mint annál az elkövetőnél, aki ép beszámítási képességgel rendelkezik.

b) A régi Btk. rendszerére alapított új szabálysértési törvény alkalmazásában szintén gondot okozhat, hogy a régi Btk. a magánindítvány hiányát büntethetőséget kizáró okként határozta meg, míg az új Btk. ezt már nem a büntethetőséget kizáró oknak tekint, hanem külön fejezetben említve, a büntetőjogi felelősségre vonás egyéb akadályának nevezi. Ezért, miután már nem szerepel a büntethetőséget kizáró okok közötti felsorolásban a Büntető Törvénykönyvben, a Szabs. tv. 29. §-ában külön nevesítve a magánindítványra is utalni kell majd. Emiatt újabb jogszabály-módosítás szükséges.

Mindezek az inkonzisztens szabályok okozta problémák elkerülhetőek lettek volna, ha e két törvény kodifikációja során az összefüggéseket figyelembe veszi a jogalkotó.

3. Egy büntetőjogi gyökerű jogintézmény, az ún. „három csapás”

A korábbi Btk.-ban már alkalmazott „három csapás” intézményéből merítette a törvényalkotó a szigorítás új eszközeként megalkotott „szabálysértési visszaesés” fogalmát, amely által az ismételt elkövetőkre szigorú büntetés kiszabására nyílik lehetőség, hiszen olyan csekélyebb súlyú cselekmények is szabálysértési elzárással lettek sújthatóak, amelyek alapvetően nem a bíróság hatáskörébe tartoznak, tehát szabálysértési elzárással nem büntethetőek. A Szabs. tv. 23. §-a a hat hónapon belüli harmadik elkövetést minősíti olyan súlyú cselekménynek, amely miatt szabálysértési elzárás kiszabása is lehetővé válik.⁸

⁸ 23. § (1) Ha az eljárás alá vont személyt – a (4) bekezdésben foglaltak kivételével – a szabálysértés elkövetésének időpontját megelőző hat hónapon belül

a) szabálysértési elzárással is büntethető szabálysértés miatt legalább két ízben jogerősen felelősségre vonták, az újabb szabálysértési elzárással is büntethető szabálysértési ügyben a szabálysértési elzárás leghosszabb tartamára és a pénzbírság felső határára a 22. § (1) bekezdésben írt szabály az irányadó, b) szabálysértési elzárással is büntethető szabálysértés miatt legalább két ízben jogerősen felelősségre vonták, az újabb pénzbírsággal büntethető szabálysértés miatt hetvenöt napig terjedő szabálysértési elzárás büntetés szabható ki,

c) pénzbírsággal sújtható szabálysértés miatt legalább két ízben jogerősen felelősségre vonták, az újabb szabálysértési elzárással is büntethető szabálysértés miatt hetvenöt napig terjedő szabálysértési elzárás büntetés szabható ki,

Azt gondolhatnánk, hogy a legsúlyosabb, emberi szabadságot korlátozó szabálysértési szankció kilátásba helyezése mellett a jogalkotó megfelelő garanciális rendelkezéseket épített a szabályozásba, ez azonban korántsem történt így. Éppen ellenkezőleg, az ún. „három csapásos” ügyekben a Szabs. tv. 117. § (1) bekezdése kizárja az egyébként a rendőrség hatáskörébe utalt előkészítő eljárás lefolytatását, amelynek elsődleges rendeltetése az általános szabályok szerint a bizonyítékok beszerzése. Ennek során történik az eljárás alá vont személy meghallgatása is annak érdekében, hogy érdemi védekezését előterjeszthesse.

A bírósági gyakorlat azt mutatja, hogy a Szabs. tv. 23. § (1) bekezdés *b)* és *d)* pontjának hatálya alá tartozó ún. „három csapásos” ügyekben a rendőrség és a kormányhivatalok fővárosi kerületi hivatalai anélkül küldik meg a feljelentést a bíróságnak, hogy az ügyben bizonyítást folytatnának le, csupán a cselekményről felvett rendőri jelentést csatolják.

Ez a gyakorlat azért kifogásolható, mert a Szabs. tv. 78. § (3) bekezdése rögzíti, hogy a feljelentésnek tartalmaznia kell a feljelentett cselekmény helyének és idejének, továbbá az elkövetés körülményeinek a leírását, a bizonyítási eszközök megjelölését, továbbá az eljárás alá vont személy ismert személyi adatait. Ha lehetőség van rá, a bizonyítási eszközöket csatolni kell a feljelentéshez. Ezt a szabályt egészíti ki a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény végrehajtásával kapcsolatos rendelkezésekről, valamint ahhoz kapcsolódó egyes rendeletek módosításáról szóló 22/2012. (IV. 13.) BM rendelet (Szabs. r.) 4. § (1) bekezdésének *h)* pontja, amely úgy rendelkezik, hogy a feljelentésnek a Szabs. tv.-ben foglaltakon túl – többek között – tartalmaznia kell az eljárás alá vont személy nyilatkozatát a szabálysértés elkövetésének körülményeiről, illetve saját felelősségéről.

E törvényi rendelkezésből egyáltalán nem következik az a rendőrségi és kormányhivatali gyakorlat, hogy önmagában a rendőri jelentés megküldése a bírósági eljárás megindításának alapjául szolgálhat. Az iratok között gyakran egyedülként elfekvő rendőri intézkedésről készített jelentésben írt azon megállapítás, hogy az eljárás alá vont személy a rendőröknek a szabálysértés elkövetését a helyszínen elismerte, nem tekinthető az eljárás alá vont személy saját felelősségéről való nyilatkozatának, annak ellenére sem, hogy a rendőri jelentés közokiratnak minősül. A jelentésben ugyanis nincs arra vonatkozó utalás, hogy a nyilatkozata előtt az eljárás alá vont személyt a Szabs. tv. 71. § (2)–(4) bekezdésben foglalt alapvető eljárási jogaira figyelmeztették

---

d) pénzbírsággal sújtható szabálysértés miatt legalább két ízben jogerősen felelősségre vonták, az újabb pénzbírsággal büntethető szabálysértés miatt hatvan napig terjedő szabálysértési elzárás büntetés szabható ki.

volna, így ennek elmaradása a Szabs. tv. 71. § (2) bekezdés alapján azt eredményezi, hogy nyilatkozata bizonyítékként nem vehető figyelembe.

Fontos e helyütt leszögezni azt is, hogy a rendőrségi és kormányhivatali gyakorlat alkotmányos aggályokat is felvet.

Magyarország Alaptörvényének 25. cikk (1) bekezdése szerint a bíróságok igazságszolgáltatási tevékenységet látnak el, és ez a szabálysértési eljárásokban is irányadó. Az igazságszolgáltatási tevékenység olyan döntéshozatal, amely a rendelkezésre álló bizonyítékok okszerű mérlegelésén alapul. Az igazságszolgáltatási tevékenység során általánosan érvényesül az eljárási feladatok megoszlásának alapelve, amely biztosítja azt, hogy a bíróság független és pártatlan döntést hozhasson. Ehhez pedig az szükséges, hogy a szabálysértési eljárásokban is a bíróság rendelkezésére álljanak a döntést megalapozó bizonyítékok, amelyek megszerzése nem a bíróság, hanem a szabálysértési hatóságok feladata. Ezen alkotmányos alapelvnek a bíróság hatáskörébe az ismételt elkövetés alapján tartozó ügyekben is maradéktalanul érvényesülnie kell, ami azt jelenti, hogy a bíróság ezekben az ügyekben is a döntéshozó, és nem pedig a döntést előkészítő szerv.

A bíróság döntésének előkészítése nem azonos az előkészítő eljárás lefolytatásával. A döntés előkészítése jelen esetben azt jelenti, hogy az eljárás bírósághoz történő áttételét megelőzően be kell szerezni mindazokat a tényeket, adatokat, bizonyítási eszközöket és nyilatkozatokat, amelyeket a Szabs. tv. 78. § (3) bekezdése és a Szabs. r. 4. § (1) bekezdése a feljelentés kötelező tartalmi és formai kellékeként előír.

4. A közvetítői eljárás

A jogalkotó csak több év lemaradással, 2014. január 1-jétől emelte be a közvetítői eljárást a szabálysértési jogba, míg a büntető anyagi és eljárási szabályok már 2007. január 1-jétől büntethetőséget megszüntető okként elismerték a tevékeny megbánást. A harmonizáció a büntetőeljárási szabályok és a szabálysértési törvény között elengedhetlenné vált, disszonáns volt ugyanis, hogy míg a súlyosabb megítélés alá eső bűncselekményeknél volt lehetőség az eljárás megszüntetésére, a kisebb súlyú cselekmények esetén a szabálysértési eljárásban ilyet a törvény nem biztosított.

2014. január 1-jétől tehát a Szabs. tv. 83. § (1) bekezdése kiegészült a j) ponttal, amely szerint a szabálysértési eljárást meg kell szüntetni, ha a közvetítő a közvetítői eljárás eredményes lefolytatásáról tájékoztatta a bíróságot.

5. Büntetőeljárási intézmények a szabálysértési jogban

A törvényhozó az új szabálysértési kódexszel a büntetőjog mellett tette le a voksát, ekként a büntetőeljárás alapelveiből átvette a hivatalból való eljárást, a bizonyítás terhet, az ártatlanság vélelmét, az önvádra kötelezés tilalmát, amelyeket nevesítve is megjelenített a törvényben.

Szintén a Be. szabályaira figyelemmel szélesedett ki az ügyek egyesítésének a lehetősége, mivel korábban csak az elkövető személyére tekintettel volt ok a bíróság előtt folyamatban lévő szabálysértési ügyek egyesítésére. A Szabs. tv. ma már az ügy tárgya alapján is megengedi az egyesítést, ezzel felváltva a korábbi felemás szabályozást.

A büntetőeljárásból átvett intézmény az ún. büntetőparancs is, melynek bevezetése igazi újdonságnak számított, ezáltal a szabálysértési elzárással is sújtható szabálysértések körében a tárgyalás nélküli elbírálásra helyeződött a hangsúly.

6. Záró gondolatok

A fenti példák mutatják, hogy milyen komoly összefüggés van a két jogterület, a büntető- és a szabálysértési jog között, ezáltal szinte teljesen eltűnt a szabálysértések közigazgatási jellege. Míg a tanulmányban a szabálysértési jog büntetőjogiasodását említettem, addig Tóth Mihály a büntetőjog több helyen megfigyelhető szabálysértésiesedéséről írt.⁹ Az új Btk. kodifikációjával kapcsolatban írt tanulmányában sajnálatát fejezte ki a trichotómia feltámasztásának elszalasztása miatt, azzal kapcsolatban, hogy az új Btk. megalkotásakor meglett volna a történelmi lehetőség a Büntető Törvénykönyv és a szabálysértési törvény egységes elvi alapokon nyugvó uniójának a megteremtésére, amit a törvényalkotó elszalasztott.

Jelenleg a Be. kodifikációja zajlik, talán még nem késő felhívni a törvényhozó figyelmét erre az újabb történelmi lehetőségre.

⁹ TÓTH Mihály: Vélemények és várakozások. In HACK Péter (szerk.): *Új Büntető Törvénykönyv. Hagyomány és megújulás a büntetőjogban*. Budapest, 2013. 46–51. o.

A szabálysértési jog alapjogi korlátai

Király Tibor professzor munkássága – a büntetőjog és büntető eljárásjog számos kérdésének tudományos igényű feldolgozása mellett – kiterjedt a szabálysértések² és a büntetőjogi garanciák³ kérdéskörére is. Kézenfekvőnek tűnt tehát, hogy a köszöntésére írt tanulmányomban e két kérdéskör vizsgálatának az összekapcsolásával a szabálysértési jog alapjogi korlátait elemezzem. Annál is inkább, mert a kihágási és a szabálysértési jog egész történetét végigkíséri a garanciák érvényesülésének (pontosabban gyakorta inkább hiányának) a problematikája.⁴ A szabálysértési jog kialakulásában komoly szerepe volt a jogalkotó azon törekvésének, hogy egy új jogterület létrehozásával megszabaduljon a hagyományosan a büntetőjogra korlátozódó garanciáktól (azok egy részétől). Az ilyen törekvéseknek azonban sok esetben gátat vetettek a törvényekhez képest magasabb rendű normák (nemzetközi egyezmények vagy alkotmányok) rendelkezései, illetve az azok betartását felügyelő ítélkező testületek. Ezek ugyanis több határozatukban is megállapították, hogy az alapjogként megfogalmazott büntetőjogi garanciák védelmi köre kiterjed a szabálysértési felelősség megállapítására, illetve az ilyen cselekmények szankcionálására irányuló eljárásokra is.

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) alapján „mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és észszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot [...] az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően”.⁵

---

¹ Hollán Miklós tudományos főmunkatárs, MTA TK JTI; egyetemi docens, NKE RTK.

² KIRÁLY Tibor: A szabálysértések. *Állam- és Igazgatás*, (1955) 9. sz., 549–555. o.

³ KIRÁLY Tibor: A büntetőjog és a garanciák. *Jogtudományi Közöny*, (1981) 5. sz.

⁴ Erre lásd például NAGY Marianna: Quo vadis domine? Elmélkedés a szabálysértések helyéről a 2012. évi szabálysértési törvény kapcsán. *Jogtudományi Közöny*, (2012) 5. sz., 224. o., illetve KIRÁLY Eszter: *Szabálysértési jog*. Budapest, 2013. 15. o.

⁵ EJEE 6. cikk 1. bek.

Az EJEE szerint „mindenkit, akit bűncselekménnyel vádoltak meg, mindaddig ártatlannak kell tekinteni, amíg bűnösségét a törvénynek megfelelően meg nem állapították”.⁶

Az EJEE ezen felül meghatározza azoknak a minimálisan biztosítandó garanciáknak a listáját, amelyekre „minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van”, így például arra, hogy „a legrövidebb időn belül tájékoztassák olyan nyelven, amelyet megért, és a legrészletesebb módon az ellene felhozott vád természetéről és indokairól”, illetve „ingyenes tolmács álljon rendelkezésére, ha nem érti vagy nem beszéli a tárgyaláson használt nyelvet”.⁷

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) joggyakorlata alapján az EJEE 6. cikk. 1–3. bekezdéseiben foglalt mindhárom garancia – az egyes rendelkezések némiképp eltérő megfogalmazása ellenére – büntetőjogi vád fennállását feltételezi.⁸

Az előzmény: az Engel-ügy

Az EJEB fegyelmi eljárás kapcsán az *Engel*-ügyben mondta ki, hogy az EJEE 6. cikkében szereplő vád „büntetőjogi” jellege is autonóm fogalom. Nem lenne ugyanis összhangban az EJEE céljával, ha a 6. cikk alkalmazása alá lenne rendelve a tagállamok szuverén akaratának. Ebben az esetben ugyanis az államok a fegyelmi címkét ráerőltethetnének arra, ami valójában büntetőjog, és így elkerülhetnék az EJEB felülvizsgálatát.⁹

A nemzeti jogi besorolás tehát csak kiindulópontot jelent akkor, ha az EJEB egy eljárás büntetőjogi jellegét vizsgálja.¹⁰ Olyan cselekmény is minősülhet tehát az EJEE alapján büntetőjoginak, ami a nemzeti jog alapján nem tekinthető ilyennek. A vád büntetőjogi jellegének autonómiája azonban csak egy irányban érvényesül. Ha a nemzeti jogalkotó a büntetőjogi szabályozást választja, akkor aláveti magát az EJEE 6. cikk alkalmazásának.¹¹

Az EJEE értelmében vett büntetőjogi jelleg megítélésekor a második (a nemzeti jogi besorolásnál nagyobb súlyú) faktor a bűncselekmény természete. Ennek körében az EJEB megállapította, hogy a fegyveres erők szolgálati szabályai elleni cselekmé-

⁶ EJEE 6. cikk 2. bek. Az egyezmény ezen cikkének hivatalos fordítása (1993. évi XXXI. törvény) pontatlan, mivel az egyik hivatalos (angol) szöveg „Everyone charged with a criminal offence [...]” szövegrészét nem helyes úgy fordítani, hogy „Minden bűncselekménnyel gyanúsított személyt...”

⁷ EJEE 6. cikk 3. bek. a) és e) pontok. A fordítás tekintetében lásd a 6. ljt-et.

⁸ *Vö. Lutz v. Germany*, 25 August 1987. Series A no. 123. § 52.

⁹ *Engel and others v. The Netherlands*, 8 June 1976. Series A no. 22. § 81.

¹⁰ *Engel judgment*, § 82.

¹¹ *Engel judgment*, § 81.

nyek általában a fegyelmi jogba tartoznak,¹² így ezen tényező alapján *Engel* és társai ügyében a vád büntetőjogi jellege nem állt fenn.

A harmadik vizsgálandó faktor a fenyegető szankció súlya. Ennek körében az EJEB szerint az egyik panaszost fenyegető büntetés (két nap szigorított fogda) nem volt elég a büntetőjogi jelleghez, míg a másik panaszost fenyegető büntetés (három hónap fegyelmező zászlóalj) elegendő volt ehhez.¹³

Az EJEE alkalmazásánál érvényesülő autonóm jelleg nem jelenti azt, hogy a panaszosokat kötelező lett volna a nemzeti jog szerint a katonai Btk. alapján felelősségre vonni. Az EJEE csak azt követeli meg, hogy büntetőeljárás hiányában is biztosítani kellett volna a 6. cikk garanciáit.¹⁴

Öztürk-ügy

Az *Öztürk*-ügyben az EJEB szabálysértésnek minősülő cselekmény kapcsán erősítette meg, hogy a „büntetőjogi” fogalom az EJEE 6. cikk szempontjából autonóm, azaz annak a nemzeti jogtól független tartalma is lehet. Az EJEB kifejezetten az *Engel*-ügyben kidolgozott kritériumrendszert kívánta alkalmazni ennek megítélésénél,¹⁵ de – amint majd látjuk – azon némileg változtatott is.

Az EJEB megerősítette, hogy az EJEE alapján való besorolásnál nem a nemzeti jogi klasszifikáció a döntő.¹⁶ Ennek körében elismerte, hogy a szabálysértés a német jog szerint nem bűncselekmény. Nem tudta azonban figyelmen kívül hagyni azt, hogy még a német jog szerint sincsenek a szabálysértések teljesen elválasztva a bűncselekményektől, hanem a két jogintézmény között közeli kapcsolat van. Ez különösen nyilvánvaló abban a tekintetben, hogy a német Szabs. tv. a bírósági szakban a büntetőeljárás szabályok analóg alkalmazását rendeli el.¹⁷

Az EJEB megerősítette azt is, hogy az EJEE alapján történő klasszifikációnál nagyobb súlyú faktor a bűncselekmény természete, aminél – az *Engel*-ügyhöz képest újdonságként – arra is utalt, hogy azt a kapcsolódó büntetés természetével együtt kell vizsgálni.¹⁸ Az első vonatkozásban rámutatott, hogy büntetőjogi az olyan szabály, ami minden állampolgár (mint a közlekedés résztvevője) felé irányul. Az utóbbi

¹² *Engel judgment*, § 82.

¹³ *Engel judgment*, § 85.

¹⁴ *Engel judgment*, § 85.

¹⁵ *Öztürk v. Germany*, 21 February 1984. Series A, no. 73. § 50.

¹⁶ *Öztürk judgment*, § 52.

¹⁷ *Öztürk judgment*, § 51.

¹⁸ *Öztürk judgment*, § 52.

körében pedig a szankció „büntető” karaktere az elkülönítő ismérve a büntetőjogi büntetéseknek. Ez utóbbi ismérv fennállását nem zárja ki az sem, ha a szankcionálás – lényegében a megtorlás mellett – megelőzési célt is követ.¹⁹

Az EJEB kimondta azt is, hogy nem viszi ki az ügyet az EJEE 6. cikkének alkalmazási köréből, ha az elítélés az elkövető reputációja tekintetében semleges jellegű. Semmi nem támasztja alá, hogy a bűncselekmény az EJEE-ben szereplő fogalma valamilyen súlyosságot kívánna meg.²⁰

A fenyegető büntetés relatíve kis súlya sem fosztja meg a cselekményt eredendően büntetőjogi karakterétől.²¹

Az EJEE nem akadályozza annak, hogy a jogalkotó a nemzeti jogban dekriminalizáljon, illetve a büntetendő cselekmények különböző formái között különböztessen. Ez azonban nem vezethet ahhoz, hogy az EJEE 6. cikkében megfogalmazott garanciák érvényesülési köre a részes államok szuverén akaratának legyen alárendelve.²²

Az Öztürk-ítéletet követő időszak

Az Öztürk-ítéletet követő időszakban az EJEB megerősítette, hogy a vád büntetőjogi jellegének második és harmadik kritériuma alternatív viszonyban áll egymással,²³ de nem kizárt ezek kumulatív értékelése sem.²⁴ Ezek közül az első megállapítás lényegében már az *Engel*- és az *Öztürk*-ítéletek összevetéséből is kiderül, hiszen az első a szankció súlyára, a második a bűncselekmény (szankció) jellegére alapozta a büntetőjogi jelleget.

Az EJEB szerint nem szükséges a büntetőjogi vád fennállásához a büntetés szabadságelvonó jellege,²⁵ illetve a szabadságelvonásra való átváltoztatás lehetősége.²⁶ Megállapították a büntetőjogi vádat olyan közigazgatási eljárásokban, amelyekben az adóhatóság által kiszabott adóbírság az adókötelezettség 10%-a, azaz 308 eurónak megfelelő finn márka volt.²⁷

¹⁹ *Öztürk judgment*, § 53.

²⁰ *Öztürk judgment*, § 53.

²¹ *Öztürk judgment*, § 54.

²² *Öztürk judgment*, § 49.

²³ *Lutz judgment*, § 55.

²⁴ *Lauko v. Slovakia*, 2 September 1998. Reports 1998-VI, § 57.; *Ziliberg v. Moldova*, 1 February 2005. no. 61821/00, § 31.

²⁵ *Lauko judgment*, § 58.

²⁶ *Västberga Taxi Aktiebolag and Vulic v. Sweden*, 23 July 2002. no. 36985/97, § 80.

²⁷ *Jussila v. Finland*, 23 November 2006. no. 73053/01, § 38.

Az alkotmányossági megítélés

Az Alkotmánybíróság gyakorlata nem volt töretlen a büntetőjogra vonatkozó alkotmányos garanciák²⁸ szabálysértésekre történő alkalmazásában.

Az 1284/B/1990/5. AB határozat

Az Alkotmánybíróság szabálysértési joggal kapcsolatos gyakorlatának kezdeti lépése az 1284/B/1990/5. AB határozat, amely szerint

„a szabálysértéseket a hatályos jog nem tekinti bűncselekményeknek”;

„a szabálysértési jog mind anyagában, mind pedig eljárásában jelentős eltéréseket mutat a különleges garanciákkal övezett büntető eljáráshoz képest”;

„a bűncselekmények és a szabálysértések súlyukat, társadalomra veszélyességüket, továbbá szankciós rendszerüket illetően sem állíthatók egymással párhuzamba”;

„nem kezelhetők a szabálysértések ugyanolyan igénymércével, mint a bűncselekmények, illetve a büntető eljárás során érvényesülő garanciális szabályok”;

„a szabálysértési eljárás a büntető eljáráshoz képest egyszerűbb, nem érvényesülnek benne maradéktalanul a büntető eljárás alapelvei sem”;

„a szabálysértési eljárás nélkülözi a vád–védelem–ítélkezés funkciók megosztását, a tárgyalás nélküli eljárásban a kontradikciót, s nem deklarált az ártatlanság vételeme sem”, bár annak „bizonyos elemei, így a hatóságok bizonyítási kötelezettsége és a kétségeknek az elkövető javára való értékelési kötelezettsége érvényesül ebben az eljárásban is”;

a szabálysértési törvény ezen felül is „számos olyan garanciális elemet tartalmaz, amely az alapvető emberi-állampolgári jogok érvényesülését és védelmét szolgálja”.²⁹

A határozat fenti megállapításaiból olyan – az Alkotmánybíróság későbbi gyakorlatától eltérő – kép is kirajzolódhat, hogy a szabálysértésekre nem vonatkoznak az alkotmányos büntetőjogi garanciák,³⁰ még akkor sem, ha törvényi szinten a jogalkotó ezeket bizonyos körben biztosítja. A határozat szövege valóban (sajnos) szinte

²⁸ A büntetőjogi garanciákra lásd például LÉVAY Miklós: A büntető hatalom és lehetséges korlátai egy alkotmányban, különös tekintettel a bűncselekménnyé nyilvánításra és a büntetésekre. *Pázmány Law Working Papers*, (2011) 24. sz., illetve SZOMORA Zsolt: Büntetőjogi garanciák az Alkotmányban és az Alaptörvényben. *Pázmány Law Working Papers*, (2011) 29. sz.

²⁹ 1284/B/1990/5. AB határozat.

³⁰ Így lényegében például KÁNTÁS Péter: Egy alkotmánybírósági határozat margójára. *Belügyi Szemle*, (1998) 6. sz., 88. o.

csábít egy ilyen következtetés levonására, de az egy mélyebb elemzés alapján nem szükségszerű. A határozat idézett megállapításai ugyanis többségükben elsősorban a szabálysértési jogot, nem pedig az azzal szemben támasztott alkotmányos garanciákat jellemezték. Ráadásul a büntetőjogi garanciák egyikét (az ártatlanság véelmét) a testület alkalmazta is az adott ügyben, ha annak megsértését nem is állapította meg. Ellenkező esetben ugyanis nem szerepelhetett volna a határozatban, hogy „az elkövető kifejezés használata nem alkotmányellenes és nem jelenti az ártatlanság véelmének megsértését”.³¹

63/1997. (XII. 12.) AB határozat

A szabálysértési jog alkotmányosságának megítélése tekintetében megkerülhetetlen mérföldkő volt a 63/1997. (XII. 12.) AB határozat. Ez ma már nem hatályos³² és mindenben nem is irányadó,³³ de ismerete nélkülözhetetlen a szabálysértések alkotmányossági megítélésével kapcsolatos későbbi fejlemények megértéséhez.

A bírói út követelménye

Az Alkotmány akkoriban hatályos³⁴ rendelkezése szerint „a Magyar Köztársaságban [...] mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat [...] a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el”.³⁵ Az Alkotmány egy másik – nem az alapvető jogok és kötelességek között elhelyezkedő – rendelkezése szerint „a bíróság ellenőrzi a közigazgatási határozatok törvényességét”.³⁶

³¹ 1284/B/1990/5. AB határozat.

³² Alaptörvény Záró és vegyes rendelkezések 5. pont. Ezt az Alaptörvény negyedik módosítása 19. cikk (2) bekezdése iktatta be 2013. április 1. napjával.

³³ Vö. 2.3.6. cím.

³⁴ E határozat elemzésekor az 1949. évi XX. törvény (Alkotmány) 1997-ben hatályos szövegét vettem alapul.

³⁵ Alkotmány 57. § (1) bek.

³⁶ Alkotmány 50. § (2) bek.

A „többségi” vélemény

A 63/1997. (XII. 12.) AB határozat alapvető elvi tétele szerint „a szabálysértés »két-arcú« jogintézmény: a szabálysértések egy része ún. közigazgatás-ellenes cselekmény (például engedélyköteles tevékenység engedély nélküli végzése), másik része pedig az emberi együttélés általános szabályait sértő magatartás, ún. kriminális cselekmény (például tulajdon elleni bűncselekmények értékhatárral elválasztott alakzatai)”.³⁷

Az Alkotmánybíróság szerint „az ún. kriminális szabálysértések esetében” az 1949. évi XX. törvény (Alkotmány) 57. § (1) bekezdésében foglalt „a bírósághoz fordulás joga, mint alkotmányos alapjog teremt alapot az elkövetők számára a bírósági úthoz”. Ezzel szemben az ún. „közigazgatás-ellenes” „szabálysértések miatt kiszabott büntetés tekintetében” az Alkotmány 50. § (2) bekezdésében foglalt követelményre figyelemmel kell „a bírói út igénybevételének lehetőségét” biztosítani.³⁸

A fenti felosztás alkotmánybírósági alkalmazását a jogirodalom igen erőteljesen kritizálta. A szabálysértések jogtudományi felosztása ugyanis elsősorban „didaktikai [...] célokat szolgált”,³⁹ így nem feltétlenül tartották alkalmasnak arra, hogy az alkotmányjogi megítélés mércéjeként szolgáljon. Különösen akkor nem, ha „az Alkotmánybíróság a szabálysértések általa elfogadott kettős természetét olyan kritériumnak tekinti, amely megalapozza egy egységes jogintézmény eljárásjogi megosztását, így a kétféle logikájú és eltérő rendeltetésű bírói út megteremtését”.⁴⁰ Tanulmányunk tekintetében ehhez azt is érdemes hozzátenni, hogy az Alkotmánybíróság határozata alapján a különböző szabálysértések elbírálására különböző garanciális követelményeket kellene alkalmazni, így a két eljárás nemcsak fórumrendszerében, hanem a ténykérdések és a jogkérdések felülbírlata tekintetében is eltérő lett volna.

Különösen érdekes ennek kapcsán arra is utalni, hogy korábban is volt olyan szakirodalmi álláspont, amely csak a kriminális szabálysértések garanciális eljárásnak a büntetőjoghoz közelítését javasolta.⁴¹ Ezzel szemben azonban volt olyan kritika is, amely ezen felosztást nem tekintette aggálytalannak, de semmiképpen nem tekintette azt megfelelő alapnak arra, hogy szabálysértéseket „kétféle fórum előtt, kétféle eljárásban” bíráljunk el.⁴²

³⁷ 63/1997. (XII. 12.) AB határozat, Indokolás II.1. pont, ABH 1997, 365. 367–368. o.

³⁸ 63/1997. (XII. 12.) AB határozat, Indokolás II.1. pont, ABH 1997, 365. 368. o.

³⁹ PAPP László: A szabálysértési jogterület problematikája. In PAPP László (szerk.): *Szabálysértési jogszabályok rövid magyarázatokkal*. Budapest, 1998. 15. o.

⁴⁰ KÁNTÁS: *Egy alkotmánybírósági...* 89. o., illetve MÁTHÉ Gábor: Közigazgatási büntetőjog vagy „Janus-arcú” büntetőjog? *Magyar Közigazgatás*, (2001) 6. sz., 325. o.

⁴¹ PAPP László: A dekriminalizáció és a magyar szabálysértési jog. *Állam és Igazgatás*, (1983) 10. sz., 911. o.

⁴² FARKAS Imre – KÁNTÁS Péter: Merre tovább, szabálysértés? *Magyar Közigazgatás*, (1994) 3. sz., 167. o.

Az Alkotmánybíróság felhívta „a figyelmet arra, hogy a strasbourgi Emberi Jogok Bíróság eddig rendelkezésre álló gyakorlata is abba az irányba mutat, hogy az ún. kriminális szabálysértések tekintetében az Egyezmény 6. cikk 1. bekezdés első mondata szerinti tisztességes (ún. »fair«) eljárás valamennyi követelményének megfelelő bírói utat szükséges biztosítani. [...] Az Egyezményhez fűzött magyar fenntartásra tekintettel a Bíróság Magyarországot konkrét ügyben elmarasztaló döntésére jelenleg nem lehet számítani.”⁴³

Ebben az egy vonatkozásban a határozat nem pontosan tükrözi az EJEB gyakorlatát, annak alapján ugyanis a jogellenes cselekmény jellege csak egyik faktort képez az EJEE 6. cikk (1) bekezdésében szereplő büntetőjogi garancia alkalmazásáról szóló döntésnél.⁴⁴ Így viszont az EJEE alapján a tisztességes (ún. „fair”) eljárás követelményének megfelelő bírói utat olyan szabálysértések tekintetében is biztosítani kell, amelyek nem kriminális jellegűek.

Sólyom László párhuzamos indokolása

A határozat koncepciójától alapvetően eltér Sólyom László párhuzamos indokolása, amely szerint „a szabálysértési határozatok bírósági felülvizsgálatának alkotmányi megalapozásához nem releváns a védett tárgy minősítése »közigazgatás-ellenes« vagy »ún. kriminális cselekmény« kategóriákba”.⁴⁵

A „szabálysértés kategóriájában” ugyanis „a »megtorlás«, a represszió, a generális prevenció jelenik meg [...] ezt a büntetőjogias karakterét az eljárási garanciák terén is el kell ismerni”. Erre figyelemmel „az Alkotmány 57. § (1) bekezdése jelenti ezért önmagában és kizárólagosan az alapját a szabálysértési határozatok bírósági felülvizsgálatának”. Kifejezetten utalt rá, hogy „szabályszegések dekriminalizálásakor fordul a jog a szabálysértés kategóriájához, [...] ezt a büntetőjogias karakterét az eljárási garanciák terén is el kell ismerni”.⁴⁶

Sólyom László külön utal rá, hogy álláspontját támasztja alá „a dekriminalizált közlekedési szabályszegés miatt alkalmazott igazgatási szankció esetén a közismert *Öztürk*-ítélet [...] amelyre azonban a Magyar Köztársaság fenntartása miatt csupán

⁴³ 63/1997. (XII. 12.) AB határozat, Indokolás II.1. pont, ABH 1997, 365. 368–369. A magyar fenntartás kapcsán lásd átfogóan BITTÓ Márta: Az Emberi Jogok Európai Egyezménye és a magyar szabálysértési jog. *Állam- és Jogtudomány*, (1995) 3–4. sz., 219–239. o.

⁴⁴ Vö. 1.3. cím.

⁴⁵ Sólyom László párhuzamos indokolása a 63/1997. (XII. 12.) AB határozathoz.

⁴⁶ Sólyom László párhuzamos indokolása a 63/1997. (XII. 12.) AB határozathoz.

példaként hivatkozhatunk”, illetve „az Alkotmánybíróság az 57. § (1) bekezdés értelmezésében mondhatja ki ezt a követelményt (de strasbourgi konkrét döntéseket nem említhet az indokolásban a fenntartás miatt)”.⁴⁷

Az ártatlanság véelme

Az Alkotmány arról is rendelkezett, hogy „a Magyar Köztársaságban senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.”⁴⁸

Az „Alkotmánybíróság álláspontja szerint a jogállam egyik alapelve az ártatlanság véelmének elve [Alkotmány 57. § (2) bek.]. Ez az alkotmányos elv – bár elsősorban büntetőjogi elv – az Alkotmánybíróság értelmezése szerint egyéb (különösen kriminális jellegű) eljárásokban – így a szabálysértési eljárásban – is alkalmazható.”⁴⁹

A szabálysértések és a szabálysértési eljárás jellege tekintetében viszont a határozat a következő eszmefuttatást tartalmazza: A „szabálysértési eljárás rendje inkább közelít az államigazgatási eljárás általános szabályaihoz, de a büntetőeljárás egyes elemeiből is építkezik: így például a felelősségi szabályok terén. Szabálysértés elkövetője csak meghatározott életkort elért és megfelelő felismerési, akaratképző képességgel rendelkező természetes személy lehet, a büntetőjogi értelemben vett felelősség alapján. Szabálysértés miatt az elkövető akkor vonható felelősségre, ha cselekménye szándékos vagy gondatlan [...], a bizonyítási teher – a büntetőeljáráshoz hasonlóan – a hatóságokat terheli. A szabálysértési felelősségre vonás pedig a jogsértés természete, az elbírálás rendje és a szankció jellege tekintetében a büntető-igazságszolgáltatáshoz áll közel, azzal rokon. A szabálysértési felelősség – legyenek bár az elkövetett jogsértések igazgatásellenesek vagy kriminális jellegűek – alapvetően »bűnfelelősség«, azaz természetes személy múltban elkövetett jogsértésére válaszol, s a felelősség alapján meghatározott – represszív jellegű – joghátrányt helyez ki-látásba.”⁵⁰

A fenti érvelése azonban a maga egészében nélkülözi az egységes logikai alapot. Ha az ártatlanság véelmének elve a jogállam egyik alapelve (lenne), akkor minden eljárásban érvényesülnie kellene. Ekkor viszont alkalmazási körének megvonásánál

⁴⁷ Sólyom László párhuzamos indokolása a 63/1997. (XII. 12.) AB határozathoz. A fenntartáshoz lásd a 43. lj-et.

⁴⁸ Alkotmány 57. § (2) bek.

⁴⁹ 63/1997. (XII. 12.) AB határozat, Indokolás II.3. pont, ABH 1997, 365., 372.

⁵⁰ 63/1997. (XII. 12.) AB határozat, Indokolás II.3. pont, ABH 1997, 365., 371.

teljesen mindegy, hogy a szabálysértési jog hasonló-e a büntetőjoghoz. A büntetőjoghoz való hasonlóság (kriminális jelleg) csak a büntetőjogi garanciák alkalmazása esetén lehet releváns körülmény. Így ebben a vonatkozásban is Sólyom László megközelítését⁵¹ alkalmazva az Alkotmány 57. § (2) bekezdése büntetőjogi garanciaként azért vonatkozik az összes szabálysértésre, mert azok a bűncselekményekhez hasonló jellegűek.

Az Alkotmánybíróság álláspontja ráadásul végső soron oda vezet, hogy az ártatlanság védelme alkotmányos garanciaként tágabb körben biztosít védelmet (nevezetesen az igazgatásellenes szabálysértések esetén is), mint a tisztességes eljárás az Alkotmány 57. § (1) bekezdésében megfogalmazott követelménye. Ez viszont számos feloldhatatlan ellentmondáshoz vezet, így akkor az igazgatásellenes szabálysértés elkövetőjét ártatlannak kell vélelmezni, amíg bűnösségét a bíróság nem állapítja meg, de nem követelmény, hogy cselekményét bíróság bírálja el. Ebből is látható, hogy miért helyesebb az EJEB azon megoldása, hogy az EJEE 6. cikk. 2. bekezdésében megfogalmazott ártatlanság védelme a tisztességes eljárás egyik aspektusa.⁵² Egy speciális rendelkezés hatóköre ugyanis nem lehet tágabb az általánosnál.

A nullum crimen sine lege elv

Az Alkotmány arról is rendelkezett, hogy „senkit nem lehet bűnösnek nyilvánítani és büntetéssel sújtani olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog szerint nem volt bűncselekmény”.⁵³ Ezt a rendelkezést az Alkotmánybíróság úgy értelmezte, mint amelyből a bűncselekmények nem pusztán jogi, hanem törvényi szabályozásának a követelménye ered. Így „csak az elkövetéskor hatályos törvény szerint lehet elítélni (bűnösnek nyilvánítani) és megbüntetni (büntetéssel sújtani). Ezt követeli meg az Alkotmány 57. § (4) bekezdése”, illetve „a bíróság az elkövetéskor hatályos törvény szerint bírálja el a bűncselekményt (állapítja meg a büntetőjogi felelősséget, nyilvánít bűnössé, ítéel el), a büntetést is eszerint szabja ki”.⁵⁴

Az Alkotmánybíróság egyáltalán nem vizsgálta, hogy a szabálysértési jog szabályozása az Alkotmány 57. § (4) bekezdésében foglalt – fentebb idézett – rendelkezésnek megfelel-e.

Ha ennek vonatkozásában is a többségi vélemény által tett megkülönböztetést alkalmazzuk, akkor a szabálysértési jog hatályos szabályozása annyiban volt alkot-

⁵¹ Vö. 2.2.1.2. cím.

⁵² Vö. 1. cím.

⁵³ Alkotmány 57. § (4) bek.

⁵⁴ 11/1992. (III. 5.) AB határozat, Indokolás IV. 4. pont, ABH 1992, 77., 87.

mányellenes, ha kriminális szabálysértést nem törvényben szabályoztak. Ebben az esetben az alkotmányellenesség csak néhány tényállást érintett volna, mivel a kriminális szabálysértések nagy részét az 1968. évi Sztv. tartalmazta. Alkotmányellenes volt azonban a csendháborítás azon fordulata, amely mások nyugalmanak zavarásával valósul meg, ez ugyanis – kriminális jellege ellenére – rendeleti szinten került szabályozásra.⁵⁵

Ha ezen garancia tekintetében a Sólyom-féle párhuzamos indokolás megközelítését alkalmazzuk,⁵⁶ akkor az összes szabálysértést törvényben kellett volna szabályozni. Ezzel viszont az akkori szabálysértési jog egésze nyilvánvalóan nem volt összhangban, hiszen hatályban volt a 17/1968. (IV. 14.) Korm. rendelet (1968. évi R.) a benne szereplő több mint másfél száz szabálysértéssel, valamint számtalan szabálysértést statuáló önkormányzati rendelet.

38/2012. (XI. 14.) AB határozat

A szabálysértési jog és a büntetőjogi garanciák kapcsolata tekintetében az Alkotmánybíróság jelenleg irányadó álláspontját a 38/2012. (XI. 14.) AB határozat tükrözi.

Retrospektív megállapítás

Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy „a szabálysértések és a szabálysértési eljárás kriminális jellegére tekintettel, a szabálysértési kódex rendelkezéseinek felülvizsgálata során az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlatában is – összhangban az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatával – az alkotmányos büntetőjog követelményeit alkalmazta”.⁵⁷

Ha az Alkotmány 57. § (1)–(3) bekezdését a testület szóhasználatában az alkotmányos büntetőjog követelményének tartjuk,⁵⁸ akkor az Alkotmánybíróság fenti retrospektív megállapítása nem helytálló. A 63/1997. (XII. 12.) AB határozat ugyanis

⁵⁵ 17/1968. (IV. 14.) Korm. rendelet 23. § (1) bek.: „Aki lakott területen, az ott levő épületben vagy az ahhoz tartozó telken, továbbá tömegközlekedési eszközön indokolatlanul olyan zajt okoz, amely alkalmas arra, hogy mások nyugalma zavarja”.

⁵⁶ Sólyom László párhuzamos indokolása kizárólag az „eljárési garanciák” szabálysértésekre való alkalmazásáról szól. Azonban ugyanezen indokolás alapján nyilvánvalóan paradox helyzetet jelentene a megfelelő anyagi büntetőjogi garancia [Alkotmány 57. § (4) bekezdés] alkalmazásának mellőzése.

⁵⁷ 38/2012. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [29].

⁵⁸ Az „alkotmányos büntetőjog” fogalma hazánkban az Alkotmánybíróság 11/1992. (III. 5.) AB határozatában jelent meg. A fogalom használatának indokoltsága körül komoly jogirodalmi vita bontakozott

nem minden szabálysértést tartott kriminálisnak, az alkotmányos büntetőjog egyik követelményét [Alkotmány 57. § (1) bek.] pedig kifejezetten csak a kriminális szabálysértések tekintetében alkalmazta, az alkotmányos büntetőjog másik (ha nem a legfontosabb) követelményének [57. § (4) bek.] teljesülését nem is vizsgálta.⁵⁹ A korábbi gyakorlat ezen retrospektív jellemzése tehát nem a korábban követett többségi álláspontot jellemzi találóan, hanem – paradox módon – Sólyom László párhuzamos indokolásában szereplő gondolatait vetíti vissza a testület álláspontjaként.

A változások

Az Alkotmánybíróság szerint a 2012. évi II. törvény (Szabs. tv.) „alapvetően változtatta meg a szabálysértés intézményének funkcióját, helyét a jogrendszerben”.⁶⁰ Az Alkotmánybíróság által felsorolt körülmények egy része tekintetében azonban újdonságról nem beszélhetünk.

Az Alkotmánybíróság értékelése alapján a szabálysértés „hasonló szerepet tölt be a jogrendszerben, mint [a] kihágás”.⁶¹ Ennek megállapítása azonban nem mutat rá igazi változásra. A szabálysértési jog ugyanis már kezdetektől hasonló szerepet tölt be a jogrendszerben, mint a kihágás, a két jogintézmény „hasonlósága” Király Tibor megfogalmazásában „aligha lehet vitás”.⁶² Az egész jogterület úgy született, hogy az 1955. évi 17. tvr. következtében a kihágások egyik (ráadásul jelentősebb) része szabálysértéssé vált.⁶³ Ezt csak fokozta a szabálysértési jog létezésének második évében a tulajdon elleni szabálysértések megjelenése,⁶⁴ illetve a jogfejlődés későbbi fejleményei is.⁶⁵

---

ki, erre lásd például SZABÓ András: Büntetőpolitika és alkotmányosság. *Jogtudományi Közlöny*, (1995) 9. sz., 418–424. o.; NAGY Ferenc: Az anyagi büntetőjog és az alkotmány. In TÓTH Károly (szerk.): *Alkotmány és jogtudomány. Tanulmányok Dr. Szabó József professzor emlékére*. Szeged, 1996. 79–95. o.; WIENER A. Imre: Büntetőpolitika – Büntetőjog. In WIENER A. Imre (szerk.): *Büntetendőség, büntethetőség*. Budapest, 1997. 11–80. o.; PALÁNKAI Tiborné: Alkotmányos büntetőjog. Néhány gondolat az Alkotmánybíróság büntető igazságszolgáltatást érintő határozatairól. In GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára (szerk.): *Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára*. Budapest, 1998. 17–33. o.; PRINCZIGER Péter: Alkotmányos büntetőjog – adalékok egy zátonyra futott vitához. *Collega*, (2000) 2. sz., 7–13. o.

⁵⁹ Vö. 2.2.3. cím.

⁶⁰ 38/2012. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [21]. A változások értékelésére lásd ÁRVA Zsuzsanna: *A közigazgatás quasi bírósági tevékenysége*. Debrecen, 2014. 145–150. o.

⁶¹ 38/2012. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [27].

⁶² KIRÁLY: *A szabálysértések...* 549. o.

⁶³ PAPP: *A szabálysértési...* 10. o.

⁶⁴ 1956. évi 16. tvr. 2. § (1) bek.

⁶⁵ Ezekre lásd például PAPP László: A szabálysértési jog felelősségi és szankciórendszere, a szabálysértések rendszere, a továbbfejlesztés irányai. In MÁTHÉ Gábor – SZABÓ András (szerk.): *A szabálysértési jog továbbfejlesztésének elméleti megalapozása*. Budapest, 1987. 231., 233. o.

Az Alkotmánybíróság szerint „a Szabs.tv. mind felelősségi dogmatikájában, mind az eljárás szabályozásában büntetőjogi és büntető eljárásjogi megoldásokat alkalmaz. (Például a Szabs. tv. 29. §-a kimondja, hogy a szándékosság és a gondatlanság, a kísérlet, a felbújtó, a bűnsegéd, a hozzátartozó, a csoportos elkövetés, a nagy nyilvánosság fogalmára, valamint a büntethetőséget kizáró okokra a Büntető Törvénykönyvről szóló törvény által meghatározottakat a szabálysértésekre is alkalmazni kell. De ebbe a körbe tartozónak lehet tekinteni a halmazati büntetésre, az ismételt elkövetésre vonatkozó szabályozást, vagy a szabálysértési nyilvántartás szabályait is).”⁶⁶ A szabálysértési jog ezen jellemzőinek mindegyike azonban már jóval korábban fennállt.⁶⁷ Sőt büntetőjogi és büntető eljárásjogi megoldásokat már a 63/1997. AB határozat is megállapította, még akkor is, ha ez nem az Alkotmány 57. § (1), hanem (2) bekezdésére vonatkozó érvelésben jelent meg.⁶⁸

Az Alkotmánybíróság szerint a „szabálysértés a Szabs.tv.-nyel *lényegében* a trichotom büntetőjogi rendszer harmadik, legenyhébb szintjévé vált”.⁶⁹ Ez a megállapítás viszont nem fogadható el. Ma is irányadó ugyanis Király Tibor azon megállapítása, hogy „a kihágás azonban bűncselekmény volt, a szabálysértés meg nem az”.⁷⁰ A szabálysértés tehát helyes szemlélet szerint továbbra sem a büntetőjogi rendszer része. Ettől természetesen lehet ahhoz hasonló jogintézmény, amelyre ennek következtében a büntetőjogi garanciák vonatkoznak.

Mindezek alapján tehát már jóval korábban is kimondható lett volna, hogy a szabálysértés a kihágás örököse, *quasi* bűncselekmény, büntetőjogi megoldásokat alkalmazó jogterület, így arra a büntetőjogi garanciákat megfelelően alkalmazni kell. Éppen ezt jelentette egyébként (legalább részben) az Alkotmány 57. § (2) bekezdése tekintetében a 63/1997. (XII. 12.) AB határozat többségi véleménye,⁷¹ illetve az Alkotmány 57. § (1) bekezdése tekintetében Sólyom László párhuzamos indokolása.⁷²

A határozat szerint „a Szabs.tv. kizárólag a »kriminális cselekmények« elleni fellépés eszközeként szabályozza a szabálysértést”,⁷³ illetve „a szabálysértés elvesztette a közigazgatás-ellenes magatartások szankcionálásában betöltött szerepét”.⁷⁴

⁶⁶ 38/2012. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [25].

⁶⁷ Így például az utaló rendelkezésekre lásd az 1999. évi LXIX. törvény (1999. évi Sztv.) 31. § (1) bekezdését, az ismételt elkövetésre (legalábbis súlyosító körülményként) 23. § (2) bekezdését, a nyilvántartásra pedig a 27. §-át.

⁶⁸ Vö. 2.2.2. cím.

⁶⁹ 38/2012. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [27].

⁷⁰ KIRÁLY: *A szabálysértések...* 549. o.

⁷¹ Vö. 2.2.2. cím.

⁷² Vö. 2.2.1.2. cím.

⁷³ 38/2012. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [23].

⁷⁴ 38/2012. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [27].

A szabálysértési törvényt preambuluma szerint a jogalkotó valóban a „kriminális cselekmények elleni hatékony fellépés érdekében” alkotta meg, de ebből a jogalkotói deklarációból nem következik, hogy a szabálysértések mindegyike valóban kriminális cselekmény lenne. Ennek cáfolatára alkalmas például azon (kizárólag közigazgatás-ellenes) cselekmény, amelyet az követ el, aki „a tanítási hetek szervezésére [...] vonatkozó rendelkezéseket megszegi”,⁷⁵ illetve „a nemzetgazdasági szintű tervezéshez szükséges [...] intézményi [...] adatokat tartalmazó információs rendszerében történő bejelentkezési kötelezettségét nem teljesíti”.⁷⁶

A változások és az alkotmánybírószági vizsgálat szükségessége

A testület szerint a „szabálysértési jog jogrendszerben elfoglalt helyének [...] megváltozására tekintettel az Alkotmánybírósnak [...] azt kellett vizsgálnia, hogy valamely magatartás szabálysértéssé nyilvánításának alkotmányossági vizsgálata során mennyiben alkalmazandók az alkotmányos büntetőjog követelményei”.⁷⁷

A büntetőjogi garanciák egyik részének (például az ártatlanság vélelmének) a tekintetében nem a szabálysértési jog változására tekintettel kellett volna vizsgálni a vonatkozó alkotmányos rendelkezések alkalmazhatóságát. A szabálysértések ugyanis már korábban is ezek alkalmazási körébe tartoztak. A változásokra tekintettel az Alkotmánybírósnak csak azon büntetőjogi garancia (például a tisztességes eljárás részét képező bírói út) alkalmazhatóságát kellett volna vizsgálnia, amelyet az Alkotmánybírószág korábbi gyakorlatában a szabálysértések nem mindegyikére alkalmazott.⁷⁸

A vizsgálat szükségességére vonatkozó fenti megállapítás ráadásul ellentétes az Alkotmánybírószág (önmagában is téves) retrospektív megállapításával⁷⁹ is. Ha ugyanis a retrospektív megállapítás helytálló lenne, akkor a határozatnak az 57. § (1) bekezdése tekintetében legfeljebb azt kellett volna megállapítania, hogy a szabálysértési jog nem veszítette el kriminális jellegét. Ehelyett éppenséggel azt vizsgálta részletesen, hogy a szabálysértési jogban milyen változások következtek be⁸⁰ és azokra figyelemmel alkalmazhatók-e a büntetőjog alkotmányos követelményei.⁸¹ Erre viszont csak

⁷⁵ Szabs. tv. 248. § (3) bek. b) pont.

⁷⁶ Szabs. tv. 248. § (4) bek. a) pont.

⁷⁷ 38/2012. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [28].

⁷⁸ Az 2012-ben komolyan senkiben sem merülhetett fel, hogy a szabálysértési jog elveszítette volna kriminális jellegét vagy büntetőjoghoz való hasonlatosságát.

⁷⁹ Vö. 2.3.1. cím.

⁸⁰ Vö. 2.3.2. cím.

⁸¹ Vö. 2.3.4. cím.

akkor és éppen azért volt szükség, mert valójában az Alkotmánybíróság korábban – a fenti retrospektív megállapítással szemben – nem minden szabálysértést tekintett kriminálisnak, illetve (ezért) nem minden szabálysértésre alkalmazott büntetőjogi garanciákat.⁸²

Az alkotmányos garanciák alkalmazása

Az Alkotmánybíróság úgy ítélte meg, hogy „tekintettel a szabálysértési jog szerepének megváltozására és arra, hogy a szabálysértések elkövetői személyes szabadságot korlátozó szankcióval is sújthatók, [...] a büntetendővé nyilvánítással kapcsolatosan korábbi gyakorlatában megfogalmazott követelmények a szabálysértéssé nyilvánításra is irányadók”.⁸³

A cselekmény jellege

Ha a szabálysértések mindegyike valóban kriminális cselekmény, akkor az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésében meghatározott [az Alkotmány 57. § (1) bekezdésével azonos] garancia most már mindegyik szabálysértés esetén alkalmazható. Ebben az esetben tehát a vizsgálati tárgy olyan módon változott, hogy megfelel a változatlan alkotmányos mércének. Ebben a vonatkozásban felvethető az is, hogy a jogalkotó – a szabálysértések kriminális jellegének kizárólagosságát deklarálva – saját magát helyezte az Alaptörvény (az Alkotmányhoz képest érdemben) változatlan garanciája alá.⁸⁴

Ha viszont az alkotmányos megítélés szempontjából nem a jogalkotói deklarációt, hanem az attól független – materiális kritériumokon alapuló – elemzést tartjuk döntő tényezőnek, akkor csak azt állapíthatjuk meg, hogy a szabálysértések többsége kriminálisnak minősül. Ekkor viszont kérdéses marad az, hogy a nem kriminális szabálysértésekre miért kellene az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésében szereplő büntetőjogi garanciát alkalmazni. Ugyanez a kétség merül fel azon változás értékelése kapcsán is, hogy az Alkotmánybíróság szerint a Szabs. tv. a jogterület „szabályozását

⁸² Vö. 2.2. cím.

⁸³ 38/2012. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [47].

⁸⁴ Ennek megfelelője az EJEB gyakorlatában azon megközelítés, hogy a nemzeti jogalkotó a büntetőjogi szabályozással aláveti magát az EJEE büntetőjogi vádat feltételező garanciáinak. Vö. 1.1. pont.

a »bagatell« büntetőjog irányába tolta el”,⁸⁵ a szabálysértés „»bagatell büntetőjogi« jellege vált dominánssá”.⁸⁶

A szankció súlya

Az Alkotmánybíróság lényeges változásnak tartotta, hogy „a személyes szabadság korlátozásában megnyilvánuló elzárás büntetés, vagy a járművezetéstől eltiltás alkalmazása” a „szabálysértés fogalmi elemévé vált”.⁸⁷

Az alkotmányos megítélés szempontjából azonban álláspontom szerint nem a jogalkotói deklaráció, hanem itt is az attól független – materiális kritériumokon alapuló – elemzés a döntő tényező. Ennek körében viszont nem lehet eltekinteni attól, hogy a fenti szankciók alkalmazhatósága – a deklarációval szemben – eleve sem volt minden szabálysértés jellemzője.⁸⁸ Az Alkotmánybíróság határozatát követően egyébként a 2013. évi XCIII. törvény 120. §-a ezt az elemet kiiktatta (a társadalomra veszélyesség, ezen keresztül pedig) a szabálysértés törvényi fogalmából. Mégpedig kifejezetten azért, mert a fenti szankciók nem minden szabálysértés esetén voltak alkalmazhatók.⁸⁹ Ezen indoklásra figyelemmel tehát az utólagos hatályon kívül helyezés azt mutatja, hogy a szabálysértés fogalmában szereplő deklarációnak már 2012-ben sem kellett volna az alkotmányossági megítélés tekintetében jelentőséget tulajdonítani.

Az Alkotmánybíróság azonban ettől függetlenül érdemi tényezőként értékeli, hogy „a szabálysértések elkövetői személyes szabadságot korlátozó szankcióval is sújthatók”,⁹⁰ illetve lényeges változásnak tartja, hogy „ismételt elkövetés esetén, [...] az egyébként bírsággal büntethető szabálysértés esetén is közvetlenül elzárás alkalmazására van mód”.⁹¹

A szabálysértéseknek azonban nem mindegyike sújtható – még ismételt elkövetés esetén sem – elzárással. Ebben a vonatkozásban tehát szintén felmerül az a kérdés,

⁸⁵ 38/2012. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [26].

⁸⁶ 38/2012. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [27].

⁸⁷ 38/2012. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [24]. A Szabs. tv. eredeti szövege szerint – a társadalomra veszélyesség elemén keresztül – a szabálysértés fogalmi eleme volt az is, hogy „e törvényben meghatározott esetekben vagy ismételt elkövetés esetén a törvény szabálysértési elzárás büntetés kiszabását is lehetővé teszi, vagy járművezetéstől eltiltás alkalmazását kötelezően rendeli el.” Szabs. tv. 1. § (2) bek. b) pont.

⁸⁸ Így például NAGY: *Quo vadis...* 221. o.; AMBRUS István: A szabálysértési jog néhány aktuális kérdése – büntetőjogászai szemmel. *Közjogi Szemle*, (2014) 4. sz., 32–33. o.

⁸⁹ A 2013. évi XCIII. törvény javaslatának 120. §-ához fűzött indokolás.

⁹⁰ 38/2012. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [47].

⁹¹ 38/2012. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [24].

hogy egy olyan jellemző, amely nem minden szabálysértésre vonatkozik, miért befolyásolja az egész jogterület alkotmányos sorsát. További kérdésként merül fel, hogy ebben a vonatkozásban az elzárással (ismételt elkövetés esetén) potenciálisan sújtható tényállások száma vagy az (ismételt) elkövetésének a gyakorlati előfordulása képez majd olyan faktort, ami a szabálysértési jogot az alkotmányossági megítélés szempontjából jellemzi.

A garanciáknak megfelelés továbbhatása

Az Alkotmánybíróság azt is lényegesnek tartotta, hogy a Szabs. tv. 1. §-ában szereplő „meghatározás alapján a büntetőjogi kodifikációra jellemző módon csak törvény minősíthet valamely magatartást szabálysértéssé, megszüntetve ezzel a kormány, illetőleg a helyi önkormányzatok szabálysértés statuálási jogát”.⁹² A hatályos szabálysértési jog tehát megfelel az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdésének [amely témánk vonatkozásában az Alkotmány 57. § (4) bekezdésével azonos szabályozást tartalmaz]. Az viszont továbbra is kérdéses marad, hogy erre figyelemmel szükséges-e az egész szabálysértési jognak a többi eljárási garancia – különösen az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése – tekintetében is hasonló elbánást biztosítani. Ez ugyanis azt jelentené, hogy ha a jogalkotó az egyik büntetőjogra vonatkozó alaptörvényi garanciának megfelelő szabályozást alkot, akkor azzal automatikusan aláveti magát egy másik alaptörvényi garanciának is.⁹³

Az alkalmazott garanciák nem büntetőjogiak

Az Alkotmánybíróság tehát „úgy ítélte meg, hogy a büntetendővé nyilvánítással kapcsolatosan [...] megfogalmazott követelmények a szabálysértéssé nyilvánításra is irányadók”.⁹⁴ Adott ügyben azonban ez a megállapítás az Alaptörvény B) cikkének (1) bekezdése, valamint I. cikkének (3) bekezdésének alkalmazását alapozta meg. Az első alapján „Magyarország független, demokratikus jogállam”,⁹⁵ a második szerint

⁹² 38/2012. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [24].

⁹³ A félreértések elkerülése végett jelezzük, hogy ez a logika nem ugyanazt a megközelítést jelenti, mint amikor a jogalkotó által deklarált kriminális jelleg kihat egy adott garancia alkalmazására, vö. 2.3.4.1. cím. Abban az esetben ugyanis azonos, itt pedig különböző garanciák alkalmazásáról van szó.

⁹⁴ 38/2012. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [47].

⁹⁵ Alaptörvény B) cikk (1) bek.

pedig „az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény alapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható”.⁹⁶

Ezek a garanciális rendelkezések viszont – ahogy az előbbiekben idézett szövegből egyértelműen látható – nem kizárólag a büntetőjogra vonatkoznak, hanem a jogrendszer egészére. A 38/2012. (XI. 14.) AB határozat tehát csak *obiter dictum* ad iránymutatást a büntetőjogi garanciáknak a hatályos szabálysértési jogra való alkalmazhatóságáról.

A határozat értékelése

A 38/2012. (XI. 14.) AB határozat *obiter dictum* tett megállapítása alapján az Alaptörvényben szereplő büntetőjogi garanciák a szabálysértések mindegyikére kiterjednek. Ezt a büntetőjogi garanciák egyik része (ártatlanság véelme) tekintetében a testület már korábbi határozataiban is kimondta. A fenti konklúzió tehát csak az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése tekintetében újdonság, mivel az abban foglalt garancia alkalmazását az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlata [63/1997. (XII. 12.) AB határozat] csak a kriminális szabálysértésekre ismerte el. Az ebben a kérdésben elfoglalt új alkotmánybírói álláspont azonban nem annak eredménye, hogy a testület megváltoztatta volna a vonatkozó alkotmányos rendelkezés alkalmazási feltételeit, hanem a vizsgálati tárgy jellegének megváltozására vezethető vissza. A szabálysértések mindegyike ugyanis a korábbi joghelyzettől eltérően – legalábbis a jogalkotó deklarációja szerint – kriminális jellegű, ami viszont az Alkotmánybíróság szerint elegendő volt ahhoz, hogy az egész jogterület szabályozását az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése alá helyezze.

Összegzés

H. L. Mencken híres mondása szerint minden összetett problémára van egy válasz, ami tiszta, egyszerű és rossz. A büntetőjogi garanciák szabálysértési jogra való alkalmazása kapcsán rögtön két leegyszerűsítő (és így rossz) válasz is adódik. Az egyik szerint a büntetőjogi garanciák hatóköréből kirekesztjük az összes szabálysértésnek

⁹⁶ Alaptörvény I. cikk (3) bek.

minősített cselekményt. A másik alapján pedig az összes büntetőjogi garanciát válogatás nélkül alkalmazzuk a szabálysértések mindegyikére.

Az ókori bölcsességet (*aurea mediocritas*) megfogadva a büntetőjogi garanciák szabálysértési jogra való alkalmazása kérdésében is óvakodnunk kell az ilyen szélsőséges megoldásoktól. Olyan kompromisszumos megoldást kell(ene) találni, amelynek segítségével az egyes alapjogok szabálysértési jogban való biztosítása során az állami önkénytől való védelem kiüresítésének Szküllája és a praktikus szempontokat negligáló (így felesleges) nagylelkűség Kharübdiszé között hajózunk.

Ennek során egyrészt nemzetközi jogi és alkotmányos rendelkezések önálló (nemzeti törvénytől független) értelmezésével kell megakadályozni azt, hogy a jogalkotó egyes cselekményeket szabálysértéssé való átcímkezés⁹⁷ kivonhasson a büntetőjogi garanciák érvényesülési köréből.

Másrészt viszont a büntetőjogra vonatkozó nemzetközi jogi és alkotmányos garanciák alkalmazási feltételeit úgy kell meghatározni, hogy azok érvényesítésére csak olyan esetekben kerüljön sor, amikor ezt a cselekménytípus jellege vagy súlya indokolja. A büntetőjogra vonatkozó – a jogrendszer más területeihez képest – fokozott alapjogi követelményeket ugyanis eredetileg éppen az e jogág keretébe sorolt cselekmények jellegére és szankcióinak súlyára figyelemmel alakították ki.

⁹⁷ A „címkezési csalás” problémája és annak Kohlrauschtól eredő kifejezése a szabadságelvono büntetések és intézkedések viszonyában merült fel. Vö. NAGY Ferenc: *Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében*. Budapest, 1986. 60., 170. o. E kifejezés azonban – ahogy arra éppen Nagy is utalt – más, a garanciák hatókörének meghatározásával kapcsolatos problémák jellemzésére is alkalmazható. Vö. NAGY Ferenc: A vagyonekobbzásról. *Büntetőjogi Kodifikáció*, (2002) 4. sz., 17. o.

V.

Büntetés-végrehajtási jog

Új horizontok a büntetés-végrehajtási jogban

A büntetés-végrehajtást (a továbbiakban: bv.) szabályozó törvény² 2015. január 1-jén lépett hatályba, azaz szűk egy évre visszatekintve van lehetőség értékelést adni a jogszabályról. Sokan úgy gondolhatják, hogy ez a relatíve rövid idő nem feltétlenül termelte ki azokat a jogalkalmazási tapasztalatokat, amelyek biztosítanák azt, hogy általánosítható megállapításokat vagy netalán tendenciákat legyünk képesek beazonosítani. Ebben a felfogásban van némi igazság, mert egy jogszabály életében az egy év meglehetősen rövid időnek számít, azonban ezt némileg ellensúlyozza, hogy olyan fontos irányokban változott a szabályozás, amely újszerűségéből adódóan, mégiscsak lehetőséget ad egy rövid számvetés készítésére.

I. Előzmények

Igen gyakran éri az a vád a bv. törvényt, miszerint gyorsan és kapkodva készült el, hiszen a legfelsőbb szintű vezetői feladatszabástól (amely a törvény koncepciójának a kidolgozásáról szólt) a törvény elfogadásáig egy esztendő telt el. Meggyőződéssel kijelenthető, hogy ebben az esetben a gyorsaság nem ment a minőség rovására, ami annak az eredménye, hogy mind gyakorlati, mind elméleti téren olyan szakmai potenciál sorakozott fel a feladat végrehajtása érdekében, amely példás együttműködés mellett biztosította a meglehetősen szerteágazó joganyag sikeres kodifikációját. Ebben az összefüggésben feltétlenül szót kell ejteni arról, hogy a korábbi gyakorlattól gyökeresen eltérő hozzáállással a primer szakmát, azaz a bv. szervezet szakembereit kérték fel az alapkövek lerakására. Ez a sikeres jogalkotás egyik nagyon fontos irányát is előrevetítette, ami nem volt más, mint az elmélet és a gyakorlat közelítésére való törekvés. Mindenképpen hasznosnak mutatkozott ez a szubszidiárius „*alulról építkező*” folyamat, mert igen nagy volt a szakmai kontraszt a korábbi kodifikációs

---

¹ Pallo József bv. ezredes, bv. főtanácsos, BvOP.

² A 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról.

kísérletekhez (2005, 2009) képest. Ezekből a szakma véleménye kimaradt, vagy viszonylag későn, már a „fehér asztal mellett” kidolgozott normaszöveg elkészülte után volt lehetőség gondolataink kifejtésére. Az igazsághoz hozzátartozik az is, hogy különösen a 2009. évben napvilágot látott tervezetnek voltak igen jól kidolgozott elemei, amelyeket a kodifikáció során fel is használtunk.³

A bv. joganyag törvényi szinten való megjelenítésének igényét több okcsoportra lehet visszavezetni, melyeket a 2010-ben meghirdetett Nemzeti Együttműködés Programja méltó keretbe foglalt, amikor a tiszteletreméltó, erős törvények⁴ szükségességét hangsúlyozta.

Az alábbiakban röviden bemutatom ezeket a szegmenseket, mert úgy gondolom, hogy általában is, de a jogban különlegesen igaz, hogy az egyes jelenségek megértéséhez komplexitásában kell vizsgálni valamennyi kérdést.

– Az első és legszembetűnőbb fogyatékoság az volt, hogy a normaanyag egy teljesen elavult formában, törvényerejű rendeletben jelent meg.⁵ Tudjuk, hogy ez a jogi képződmény igen nehezen volt összeegyeztethető a rendszerváltás utáni szellemiséggel, hiszen a törvényerejű rendelet a már jobblétre szenderült Népköztársaság Elnöki Tanácsa által kibocsátott jogszabály volt. Azt is szeretném leszögezni, hogy az alapvető kifogás a forma ellen szól, mert egyébként az 1979-es szabályozásnak a szakmai tartalma vagy, ha úgy tetszik a korabeli európai mércéhez igazodó korszerűsége kimagasló szintet ért el, azonban az évek múlásával ez erősen erodálódott. Ellentmondásos volt az is, hogy amíg az anyagi büntetőjog és a büntető eljárásjog rendelkezései törvényi szinten, addig a bv. jogé csak törvényerejű rendelet szintjén jelentek meg a jogrendszerben.

– A második ok már a közvetlen jogalkalmazást érintette, ugyanis különösen a rendszerváltást követően igen sok alkalommal módosították a jogszabályt, ezért belső koherenciája több helyen megbomlott, bizonyos korábban megkérdőjelezhetetlennek tűnő jogfilozófiai összefüggései felfeslettek, és mindez oda vezetett, hogy a jogalkalmazási komfort elnehezült.

– A harmadik okként lehet azonosítani, hogy a szabályozás egyes elemei kidolgozatlanok voltak, vagy éppenséggel hiányoztak. Ezen sokat segített az 1993. évi novella,⁶ amely az európai értékekhez közelítette a szabályozást. Itt feltétlenül meg kell emlékezni arról, hogy már ekkor is felvetődött annak az igénye, hogy önálló törvény

³ Ugyanakkor előfordultak visszatetszést kiváltó elképzelések is. Ilyen volt például, hogy a javaslat szerint a miniszternek kell jóváhagynia az intézetek házirendjét.

⁴ A Nemzeti Együttműködés Programja III. 2.3. pont.

⁵ A büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. számú törvényerejű rendelet. (Hatályba lépett 1979. július 1-jén.)

⁶ Az 1993. évi XXXII. törvény.

szülessen a bv. jog tárgykörében, azonban ezt megvalósítani nem sikerült és „csak a novellára futotta” a korabeli jogalkotók és az ország erejéből. Ebben a módosításban elsősorban az elítéltek jogi helyzetének pontosítása, a bv. bíró hatáskörének bővítése, és az enyhébb végrehajtási szabályok bevezetése jelezte a jogfilozófia változását.

– A negyedik ok a dinamikusan változó jogszabályi környezet hatásaira utal, hiszen 2012-ben hatályba lépett az új szabálysértési törvény, ezt követte 2013-ban az új Btk., amely jogszabályok a bv. jog vonatkozásában is induktív elemeket hordoztak magukban. Elegendő csak arra utalni, hogy lehetővé vált a fiatalkorúak szabálysértési elzárása, vagy megjelent a szabadságvesztés atipikus formájaként a büntetőjogi elzárás jogintézménye.

– Ugyancsak indokoltta tette a kodifikáció szükségességét a pusztán jogtechnikai elvárásoknak való megfelelés igénye, mert a hatályos jogalkotási törvény⁷ alapján, amennyiben egy jogintézmény működését törvényi szinten szabályozzák, akkor a végrehajtására való garanciákat is ezen a szinten kell megjeleníteni. Márpedig ez az esetek túlnyomó többségében nem valósult meg a korábbi szabályozásban, hiszen a vonatkozó normák IM rendeletekben láttak napvilágot.

– Végül utalni kell egy minden hazai kényszerítő körülményen kívül eső, ámde a szabályozást markánsan meghatározó okra is, amely nem más, mint a releváns nemzetközi szabályozásnak való megfelelés, vagy inkább ahhoz történő közelítés szándéka. Itt két dologról feltétlenül beszélni kell. Egyrészt az Európai Parlament 1998-as ajánlása egyértelműen rögzíti, hogy önálló törvényben kell szabályozni ezt a joganyagot, másrészt a *kínzást és az embertelen vagy megalázó bánásmódot vagy büntetést megelőzni hivatott európai bizottság (CPT)* ajánlásaiban megfogalmazottaknak való megfelelés kényszere, harmadrészt pedig a mind a mai napig hűsbavágó aktualitást mutató EJEB ítéletek következményei.

Ezek a körülmények körvonalazták a bv. törvénnyel kapcsolatos alapok megjelenítését, melyek esszenciája a jogszabály preambulumban jelent meg. A preambulum (bevezetés) tartalmazza azokat a jogalkotó számára fontos sarokpontokat, amelyek a törvény megalkotásának jelentőségét, szükségességét és időszerűségét jelölik. Az itt megfogalmazott célok kettős dimenzióban jelennek meg a legfőbb jogalkotó, az Országgyűlés részéről. Az első fontos kitétel az alapvető emberi jogok sérthetlenségének és kiemelt védelmének megkérdőjelezhetetlen deklarálása általában éppúgy, mint a büntetés-végrehajtási jogviszony keretei között. A második fontos elvi kinyilatkoztatás az európai és a nemzetközi jog primátusát elismerve mondja ki, hogy a végrehajtás kizárólagos állami monopólium, melyhez legitim erőszak társul azt a célt

⁷ A jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény.

tartva szem előtt, hogy a törvényes végrehajtáson túlmutatóan megvalósuljon az elítéltek teljes körű munkáltatása és az önfenntartó büntetés-végrehajtás.⁸

II. A változások főbb irányai

Látható tehát, hogy a törvény koncepciójának a kidolgozása nem öletszerűen indult meg, mert pontosan rögzítettük azokat a kitörési pontokat, azokat a magasabb rendű üzeneteket, amelyek szellemiségükből adódóan nagymértékben előmozdíthatják azt, hogy egy valóban korszerű szabályozás szülessen, ami nemzetközi összehasonlításban is megállja a helyét. Ezeket az alábbiak szerint érdemes felvázolni:

– Az első egy szakmai paradigmaváltást tűzött ki célul az elítélkezeltési filozófiában. Korábban a bv. egyfajta paternalista szemléletmód alapján látta el feladatát, amely a nevelésben csúcsosodott ki. Ez a szó 1957-től jelent meg a szakzsargonban, amikor létrehozták a nevelési szolgálatokat, eredetét tekintve a szovjet minta fordításából a „voszpítatyel” kifejezésből került át. Az említett paternalizmus a mindennapokban azt jelentette, hogy az elítéltektől a rendszer szinte kizárólagosan csak azt várta el, hogy maradéktalanul megtartsák a fogvatartással kapcsolatos szabályokat, ne okozzanak problémát a mindennapokban. Ez lehetővé tette, hogy az elítéltek csupán konformizmusból kövessék ezeket a szabályokat. Az új törvény azonban ahhoz, hogy az elítélt pozitív értelemben vett börtönkarrierje a progresszív végrehajtáshoz igazodóan megindulhasson, megköveteli az elítélt együttműködését azokban a programokban, amelyek hatékonyan elősegítik az elítélt megváltozását. Tehát – az új szóhasználatból élve – a reintegrációs törekvések középpontjában a változás lehetősége áll, amelyhez az érintett egyéni akaratára is szükség van. A bv. szervezet olyan reintegrációs programokat szervez, amelyek igazodnak az egyéni igényekhez, és ezeket szinte tálcán kínáljuk az elítélteknek, végül pedig mindehhez egy szabadulás utáni támogatás is társul. (Ezt a börtönpártfogás intézménye biztosítja.) Tehát a lényegét megragadva megvalósult, hogy az elítéltek magatartására vonatkozó értékítéletet és

⁸ A bv. törvény, tehát a legmagasabb nemzetközi normák adta határok között egy belső, kifejezetten szakmaspecifikus célkitűzést is meghatároz, annak jogi kereteket adva. Egyrészt megfogalmazza azt a társadalmi elvárást, amely a fogvatartottak foglalkoztatásának teljes körűvé tételét jelenti, és a reintegráció sikerének egyik nagyon fontos eleme. Másrészt az önfenntartó büntetés-végrehajtás irányába való elmozdulást is elrendőnek tartja. Ennek eléréséhez az első lépcső az önellátás lehetőségeinek a bővítése. Ez annyit jelent, hogy a büntetés-végrehajtás szakmai profilját oly módon kell átalakítani, illetve bővíteni, hogy közfeladata végrehajtása során, a tevékenységéhez szükséges termékeket, illetve szolgáltatásokat jogszabályban meghatározott profil alapján, lehetőségeikhez mérten saját maga állítsa elő vagy biztosítsa. Ennek eszköze a fogvatartotti munkáltatás bővítésének további megteremtése és a beszerzéshez köthető költségek hatékony csökkentése.

szemléletet áthelyeztük egy újfajta értelmezési keretbe, ahol már önmagában véve nem elégszünk meg azzal, hogy az elítéltek csak megtartják az intézet szabályait, hanem elvárjuk és ösztönözzük együttműködésüket a kötelező és szabadon választható reintegrációs programokban.

– Fontos szempont volt a koncepció elkészítése során, hogy megvalósítsuk az elmélet és gyakorlat szintézisét. Mindez azt jelentette, hogy a rendelkezésünkre álló több évtizedes tapasztalatokat elemezzük és értékeljük. A cél az volt, hogy a már elavult módszereket, eszközöket dobjuk ki, azokat pedig, amelyek bizonyítottan hatékonyak, megtartsuk, és a szabályozásba új, korszerű elemeket emeljünk be. Sokunk számára ismert, hogy a szakma régóta szerette volna elérni például azt, hogy az elítéltek minél nagyobb számban dolgozzanak, a *treatment* ideológia több eszközét szeretnénk volna vizionálni mindennapjainkban, irigykedve néztük azokat az országokat, ahol a kockázatértékelés megvalósult, illetve a helyreállító igazságszolgáltatás beemelését is szorgalmaztuk a joganyagba. Elmondható, hogy ezek a törekvéseink komoly sikerként értékelhetők, és bizonyos szempontból szakmai áttörést jelentettek egyes területeken.

– Végül a harmadik kitörési pontot a jogtudósok által is gyakran feszegetett örök kérdés határozta meg: *Mi fontosabb, az elmélet vagy a gyakorlat?* Az eddigi tendencia arra mutatott, hogy a szakma gyakran az elméleti szakemberektől várta a problémái megoldását. Ez sok esetben okozott zavart, és most visszautalok a 2005-ös és 2009-es koncepciókkal kapcsolatosan elmondott problémákra. Törekvésünk arra irányult, hogy saját sorsunk alakítójaként, szakmai pragmatizmussal közelítsünk a feladatainkhoz. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy folyamatosan keressük, kutassuk azokat a megoldásokat, amelyek adott esetben, a gyakorlatban már bebizonyították létjogosultságukat, és ezeket a jogalkotó elé tárva érzük el, hogy jogszabályként jelenjenek meg. Megjegyzem, hogy ez a gondolat nem ördögtől való, olyannyira nem, hogy a megítélésem szerint legnagyobb magyar büntetőjogász, Finkey Ferenc idevágó gondolatait nem lehet figyelmen kívül hagyni. Amikor Finkey hazatért az 1911-es Washingtoni Börtönügyi Kongresszusról, beszámolót tartott a Magyar Tudományos Akadémián, ahol azt mondta: „*Míg itt Európában rendszerint óriási tudományos tollháborúk vezetnek be, illetőleg készítik elő az új jogintézményeket, addig Amerikában a gyakorlati szakemberek megvalósítják az adott intézményt és utóbb magyarázza a tudomány annak elveit.*”⁹

Nyilvánvaló az is, hogy Finkey szavait így „vegytisztán” nem szabad és nem is lehet napjainkban értelmezni. Azonban a „szakmai nyitott szemmel járás”, az optimalizálás szándéka napi szinten szükségszerű velejárója a munkánknak. Összegezve

⁹ FINKEY Ferenc: *Az északamerikai büntetőjog mai vezéreszméi és reformintézményei*. Budapest, 1911. 13. o.

tehát: a törvény koncepciójának fundamentumát a paradigmaváltás, a szintézis és a pragmatizmus triásza képezte.¹⁰

III. Néhány karakteresebb tapasztalat

A hatályos bv. törvény 438 §-ból, 6 részből és 33 fejezetből áll. A szabályozás nagyon sok, változó mélységű újítást emelt be a bv. joganyagba, ezért csak a megítélésem szerint legfontosabb hangsúlyokra és a jogalkalmazás eddigi tapasztalataira szeretném felhívni a figyelmüket.

Büntetés-végrehajtási jogviszony¹¹

A bv. törvény hatálya alá tartozó személyi szabadság elvonásában érintett személyek alkotmányos jogi helyzete jelentős mértékben átalakul, aminek oka az a megváltozott élethelyzet, amelybe az arra jogosult hatóság döntése alapján kerülnek. Ezt a sajátos státust a büntetés-végrehajtási jogviszonnyal lehet jellemezni, melyet a bv. törvény fogalmaz meg első alkalommal egy adekvát definícióban. Jelleget tekintve a bv. jogviszony hierarchikus jogviszony, annak egyik oldalán az állam által delegált hatáskörben a végrehajtásért felelős szerv, szervezet mint a központi büntetőhatalom kizárólagos birtokosa helyezkedik el, míg a másik pozícióban az elítélt és az egyéb jogcímen fogvatartott áll.

A jogviszony jellegéből következik, hogy a feleket – a szabadságelvonásból fakadó helyzetre figyelemmel – sajátos jogok illetik meg és kötelezettségek terhelik. E sajátos jogviszony jellemzője továbbá, hogy az elítélt és az egyéb jogcímen fogvatartott részére biztosított jog a végrehajtásért felelős szerv oldalán kötelezettséget teremt, míg az elítéltet és az egyéb jogcímen fogvatartottat terhelő kötelezettség teljesítése érdekében a végrehajtásért felelős szerv minden törvényes eszközzel köteles fellépni.

A bv. jogviszony alanyai az egyik oldalon az elítélt és az egyéb jogcímen fogvatartott, míg a másik oldalon a végrehajtásért felelős szerv, valamint a végrehajtásban közreműködő más szervek és személyek. Az elítélteket és az egyéb jogcímen fogvatartottakat a szabadságelvonással szükségképpen együttjáró tűrési kötelezettség jel-

¹⁰ SCHMEHL János – PALLO József (szerk.): *Korszakváltás a büntetés-végrehajtásban*. Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa kiadványai. Budapest, 2015. 18. o.

¹¹ Bv. törvény 7. §.

lemzi, amely azonban nem eredményezheti, hogy az alapvető emberi jogaik sérüljenek. Ugyanakkor ki kell jelenteni, hogy a sajátos élethelyzetből fakadó és szigorú életrendhez köthetően megjelenő egyes körülményeket, amelyeket megél a fogvatartott, nem lehet jogsérelemként azonosítani. Ennek védelme érdekében magas szinten szervezett kontrollrendszer övezi a végrehajtási struktúrát, és a bv. törvény jogi helyzetre vonatkozó szabályai is hatékonyan szolgálják a törvényességet.

A végrehajtásért felelős szerv feladata, hogy a szabadságelvontást a vonatkozó jogszabályoknak megfelelően hajtsa végre, azaz tevékenységével garantálja, hogy az ítéletben megjelölt joghátrány érvényesüljön és ezzel a büntetés célja megvalósuljon. E feladatának érvényre juttatása érdekében a jogalkotó számos speciális jogosítványt telepít a végrehajtásért felelős szervhez, melyekkel csak a bv. törvény adta keretek között és az ott meghatározott tartalommal élhet.

A büntetés-végrehajtási jogviszony tárgya a bv. törvényben nevesített jogkövetkezmények végrehajtását biztosító jogi normák összessége, amelyeket a jogalkalmazók töltenek meg valós tartalommal.

A büntetés-végrehajtási jogviszony tehát az állam mint a büntetőhatalom kizárólagos birtokosa és a törvényben nevesített jogcímen fogvatartott természetes személy között fennálló pönális kényszerjogviszony, amely alapján a feleket kölcsönösen jogok illetik meg és kötelezettségek terhelik, valamint érvényesülésüket és kikényszeríthetőségüket magas szintű jogállami garanciarendszer biztosítja.

Összefoglalva tehát: az új szabályozás nagyon régi hiányosságot szüntetett meg akkor, amikor pontos és adekvát fogalomként határozza meg a büntetés-végrehajtási jogviszony fogalmát. Mindez azért fontos, mert ezzel a meghatározással sikerült a joganyag több rendelkezését pontosabbá tenni. Például így vált lehetővé, hogy az elítéltek jogállásának struktúrája egzaktabb tartalommal és formában jelenjen meg.

A szabadságvesztés célja¹²

A Bv. tv. egyik sajátossága, hogy nemcsak a törvény 3. §-ában tartalmaz értelmező rendelkezéseket, hanem olyan területek vonatkozásában is megjeleníti ezeket, amelyek egy szűkebb szakmai szegmens tekintetében is indokolják az alapvető fogalmak tisztázását és a terminológiai egységesség megteremtését. A biztos jogalkalmazás feltétele, hogy a büntetés-végrehajtási jogviszony alanyai (elsősorban a szoros értelemben vett jogalkalmazók) e jogviszony keretei között ugyanolyan értelmet és tartalmat tulajdonítsanak az egyes szakkifejezéseknek és jogintézményeknek.

¹² Bv. törvény 83. §.

A törvény átfogó és komplex fogalmat határoz meg a szabadságvesztés célját illetően. E definícióban egyértelműen megtestesül azon felfogás, amely a kitűzött célt a büntetőjogi vetületeken jóval túlmutató kapcsolatrendszerként azonosítja.

Ennek megfelelően a szabadságvesztés célja kettős dimenzióban nyer értelmezést, mert a jogalkotó meghatározza a célt a határozott ideig tartó szabadságvesztés esetében éppúgy, mint a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtása során.

A határozott ideig tartó szabadságvesztés esetében kettős hatásmechanizmusnak kell érvényesülnie, mert egyrésztől a bíróság ítéletében meghatározott joghátrány valósul meg a végrehajtás tekintetében, másrészt a jogalkotó megfogalmazza azon elvárását is, hogy a büntetés kiállása után a szabadult elítélt sikeresen visszailleszkedjen a társadalomba és annak jogkövető tagjává váljon. E szabadságvesztés-típusnál a cél elérése csak megfelelő eszközökkel válik elérhetővé, ezt a jogalkotó a reintegrációs tevékenységben jelöli meg. E tevékenység a megújuló szakmai terminológiát is tükrözi, és a korábban nevelésként ismert fogalmat hivatott felváltani, melynél minőségileg is több. Ez ugyanis magában foglal minden olyan programot és tevékenységet, amely elősegíti a társadalomba való visszailleszkedés hatékonyságát és a visszaesések minimalizálását, illetve akár kizárását is. Ahhoz, hogy a reintegrációs tevékenység hatékonyan működhessen, a jogalkotó megnyitja a lehetőséget arra is, hogy a bv. szervezeten kívüli más szervek, a társadalom egyéb szereplői is részt vállaljanak ebben a munkában. A szabályozás a társadalom szempontjából legfontosabb reintegrációs programokat nevesíti, elsősorban azokat, amelyek köré a bv. szervezet szakmai munkája a legnagyobb hangsúllyal szerveződik. Ennek megfelelően került nevesítésre az oktatás (alap-, közép-, kivételesen felsőfok), a szakképzés (szakmai gyakorlat) és a munkavégzés (terápiás foglalkoztatás). Nem lehet azonban eléggé hangsúlyozni, hogy ez a hármas „értékrendszer” még számos további, de a törvényben nem rögzített elemet hordoz magában. Mindez azt bizonyítja, hogy a reintegrációs tevékenység pragmatikus alapokon és a jogszabály adta keretek között rugalmasan működik. Értelemszerűen további eleme a reintegrációs tevékenységnek, hogy az egyéniesítés alapelveivel összhangban az elítélt személyiségéhez legjobban igazodóan, mintegy személyre szabott szakmai módszerekkel valósuljon meg.¹³

Az Alaptörvény rögzíti a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazásának a lehetőségét, amely elvi tételt a Btk. valós tartalommal tölt meg, azaz megteremti a jogintézmény alkalmazásának a legális kereteit. A törvény a komplexitás jegyében és az absztrakció magas fokán határozza meg a tényleges életfogytig tartó

¹³ Ma a magyar börtönökben a fogvatartotti létszám tartósan meghaladja a 18 000 főt, amely létszám 130% fölötti túltelítettséget jelent, megteremtve ezzel a börtönrendszerünk legnagyobb problémáját. A kérdés kezelése érdekében a kormányzat komoly erőfeszítéseket tesz a férőhelybővítések tárgyában.

szabadságvesztés célját. Ennek megfelelően az ítéletben meghatározott joghátrány érvényesítése és a társadalom védelme került a szabályozás fókuszába azon esetekben, amelyeknél a feltételes szabadságra bocsátás kizárt. A fogvatartotti populációt vizsgálva elmondható, hogy az ebbe a kategóriába tartozók száma félszáz körül mozog. Fontos hangsúlyozni, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés hatálya alá tartozó fogvatartottakat elhelyezésük, a velük való bánásmód és a büntetéssel nem korlátozott jogaik tekintetében semmiféle diszkrimináció nem érheti, tehát az a tény, hogy a társadalomra legveszélyesebb kategóriába tartoznak, esetükben sem alapozhat meg „extra” szigorítást.

A joganyagban korábban nem volt rendelkezés a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés céljával összefüggésben, ezt a hiányosságot a bv. törvény pótolta, így ez új elemként jelenik meg a szabályozásban. Sokat vitatott, azonban alapvető kérdés, hogy a szabadságvesztés végrehajtása milyen célt követ. A bv. törvény igazodva a Btk. rendelkezéseihez tehát, különbséget tesz a határozott idejű és a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés tekintetében. Mindannyian tudjuk azt, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés – gyakorlatilag napi szinten – éles viták kereszttüzében áll, és nemcsak az Alkotmánybíróság, hanem az EJEB előtt is. Ebben a kérdésben nem is szeretnék állást foglalni, csupán annyit jeleznek, hogy amíg az Alaptörvény és a Btk. nevesíti ezt a jogkövetkezményt, addig a legsúlyosabb bűncselekményt elkövetőkkel szemben a bíróságok alkalmazzák ezt a szankciót. Mindenesetre arra feltétlenül utalni kell, hogy az EJEB döntései (például *Kafkaris*-ügy)¹⁴ abba az irányba mutatnak: az életfogytig tartó szabadságvesztés csökkentésének lehetőségét az államnak kötelessége biztosítani.¹⁵ A bv. szervezet számára ez nem jelent mást, mint azt, hogy ezt a súlyos büntetést végre kell hajtani. Ezért is volt kényszerítő, hogy megadjuk azt a definíciót, amely a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés célját meghatározza. Addig, amíg a határozott ideig tartó szabadságvesztés célja az elítélt személyiségének olyan kedvező irányba való fejlesztése, ami lehetővé teszi azt, hogy szabadulása után a társadalom jogkövető tagjává váljon, addig a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés célja a társadalom védelme érdekében az elítélt biztonságos megőrzése, és tevékenységének megfelelő szakmai tartalommal való strukturálása, amely elsősorban az emberi méltóság alapértékével harmonizál.

¹⁴ *Kafkaris v. Ciprus* [GC], no. 219906/04, (2008) ECHR.

¹⁵ NAGY Anita: *Szabadulás a büntetés-végrehajtási intézetből*. Miskolc, 2015. 83. o., 175. o.

Strukturált alapelvek rendszere¹⁶

Az alapelveknek minden jogterület szempontjából meghatározó jelentőségük van, ugyanis egyértelműen megjelölik azt a jogi, morális, etikai és szakmai zsinórmértéket, amelyekhez mérten az adott szabályozás törvényes keretek között tudja rendeltetését betölteni. Rendszertani megközelítésben beszélhetünk jogrendszeri (például törvényesség) és jogági (például normalizáció) alapelvekről, melyek között nyilvánvaló kapcsolat áll fenn, hiszen a jogági alapelveket a jogrendszeri alapelvekből kell származtatni és természetesen nem lehetnek egymással ellentétes tartalommal feltöltve. Megjelenési formájukat tekintve általában pontosan nevesített alakban jelennek meg, de kiegészülhetnek a szabályozás szellemiségéből származtatható, de a jogszabályban nem nevesített alapelveként is.

A büntetés-végrehajtási jog legnagyobb és talán legfontosabb területe a szabadságvesztés végrehajtásának szabályrendszere. E kiemelt terület prioritását húzza alá a kifejezetten erre a jogintézményre vonatkoztatott szakmaspecifikus alapelvek megjelenése. Ezeket olyan alapvető jog- és szakmapolitikai értékeknek nevezhetjük, melyek a végrehajtás valamennyi rendelkezését áthatják, és ezzel éppúgy támogatják a jogalkalmazók munkáját (zsinórmérték szerep), mint a jogalkotók tevékenységét (a szabályozás fejlesztését determináló szerep). A törvény kiemelve és elismerve ezek fontosságát, önálló címben az alábbiak szerint rendelkezik a szabadságvesztés végrehajtásának elveiről.

Felhívási tevékenység¹⁷

Ha napjainkban megkérdezzük az utca emberét arról, hogy mi jut eszébe a börtönökről, szinte biztosan azt a választ kapjuk, hogy a túlszűfolttság és hogy emiatt fizetni kell a fogvatartottaknak. Természetes törekvés, hogy minden lehetséges eszközzel fel kell lépni a túltelítettség csökkentése érdekében. Ha számba vesszük azokat az eszközöket, amelyeket ennek érdekében mozgósítani tudunk, akkor könnyen belátható, hogy képezhető egy olyan csoport, amely a bv. szervezeten kívüli megoldásokat tartalmazza, és alapvetően jogalkotási, jogpolitikai döntéseket igényel (például alternatív büntetések), és beazonosítható az az irányvonal is, amely a szakmai szabályok optimalizálásával teszi elérhetővé a kitűzött célt. A korábban már hivatkozott pragmatikus szemléletmód alapján került kidolgozásra a „szabadságvesztés megkezdése

¹⁶ Bv. törvény 83. §.

¹⁷ Bv. törvény 85. §.

a BVOP felhívása alapján” megnevezésű jogintézmény. Közvetlen lehetőség nyílik ezzel arra, hogy a bv. szervezet hatást gyakorolhat a szabadságvesztések végrehajtásával kapcsolatos feladatok ütemezésére. Az alkalmazás megkezdése óta beigazolódott, hogy a megfelelő szakmai körültekintéssel végzett feladat kedvező eredményességi mutatókkal bír. Az elmúlt évben a BVOP 4017 felhívást bocsátott ki,¹⁸ melyhez kapcsolódva a jelentkezési hajlandóság 60% körül mozgott. Ez talán a kívülálló szemlélőnek nem tűnik egyértelmű sikernek, azonban azt is hozzá kell tenni mindehhez, hogy a felhívott elítéltek abba az intézetbe vonulnak be, ahová a felhívás szól. Ennek pedig az a közvetlen szakmai haszna, hogy a befogadást követő két napon belül kapcsolattartása biztosított és legkésőbb egy héten belül munkába állítható. Ha a bíróság felhívása alapján érkezne az elítélt, akkor az a szükségképpen bürokrácia, illetve az ebből adódó idővesztés miatt akár egy hónapos csúszást is eredményezne. Azt hiszem, senki sem vitatja, hogy a munkáltatás és a kapcsolattartás két olyan elem, amely a reintegráció szempontjából kiemelt jelentőségű.

Reintegrációs őrizet¹⁹

A túltelítettség csökkentésének egy másik, bv. szervezet által javasolt és kidolgozott eleme a reintegrációs őrizet. Ennek elméleti alapját az elítélt magatartására való figyelemmel a büntetés egy részének elengedése és ezzel párhuzamosan a kedvezőbb helyzetbe kerülése adja. Ezzel tulajdonképpen a magyar bv. rendszerre jellemző progresszív végrehajtási struktúra bővült egy újabb eszközzel, amely jellegét tekintve nem más, mint egy atipikus házi őrizet. A kettő tényezőt kombinálva alakult ki az a normakörnyezet, amely meglehetősen hektikus pályát befutva, de végül a Bv. törvény részévé vált. A jogintézmény 2015. április 1-jén lépett hatályba, és az első elbocsátásra május 8-án került sor. Az első nyolc hónap végrehajtási tapasztalatai várakozáson felül pozitívak. A rendelkezése alkalmazásával kapcsolatban sem az ügyészség, sem a civil szervezetek nem fogalmaztak meg kifogást, sőt, a fogvatartottak körében is komoly vonzerőt jelent reintegrációs őrizet hatálya alá kerülni, amely hatékony motivációs eszközt jelent céljaink elérése érdekében. A 2015. évben közel 800 ügyet terjesztettek a bv. bírók elé, akik 405 esetben, tehát több mint 50%-ban engedélyezték is azt. A jogintézmény jó működését meggyőzően bizonyítja, hogy bevezetése óta mindössze négy alkalommal kellett a kedvezményt visszavonni.

¹⁸ Forrás: a BVOP 2015. évi önértékelő jelentése (munkaanyag).

¹⁹ Bv. törvény 187/A. §.

A reintegrációs őrizet végrehajtása jellegéből adódóan fejlett technikai megoldásokat jelent, mert az elítélt egy nyomkövető eszközzel van felszerelve, ami egy meglehetősen bonyolult rendszer részeként jelenik meg. Számunkra fontos, hogy ennek az eszköznek az alkalmazása lehetőséget teremtsen arra is, hogy a későbbiek során, hasonló technikai támogatással az elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazása megvalósítható munkáltatás, külkórházi elhelyezés, súlyos beteg közeli hozzátartozó meglátogatása vagy temetésén való részvétel során. A konkrét gyakorlati előnyökön túl kiemelten fontosnak tartom azt, hogy ezzel egy korszerű szemléletmód és valóban a 21. század elvárásaihoz igazodó gyakorlat jelenik meg a bv. szervezet mindennapjaiban. Ezzel a tulajdonképpeni atipikus házi őrizettel, amely egyébként a feltételes szabadságra bocsátás előnyeit is magába foglalja, kézzelfogható közelségbe kerül az elítélt családi és közösségi kapcsolatainak a fennmaradása, a munkaerőpiaci beilleszkedésük hatékony támogatása, az életminőségüket fejlesztő és a felelősségvállalásukat kiteljesítő jogalkotói szándék megvalósulása.

A reintegrációs őrizet mellett a feltételes szabadon bocsátás is lehetőséget teremt az elítélt korábbi szabadulására. Kérdésként vetődhet fel, hogy a két jogintézmény között mégis mi a lényeges különbség, illetőleg van-e kapcsolat közöttük.

A kérdés egyik felére a válasz az, hogy a reintegrációs őrizetet a feltételes szabadságtól az különbözteti meg, hogy míg a feltételes szabadságra bocsátás egy büntető anyagi jogi intézmény, amelynél a szabadságvesztés végrehajtása során tanúsított magatartás alapján a bíróság eltekint a büntetés meghatározott részének a végrehajtásától,²⁰ addig a reintegrációs őrizet egy hatékony átmeneti, tisztán bv. jogi eszköz. Az elítélt valójában a szabadságvesztését tölti, azonban ez nem a büntetés-végrehajtási intézet keretei között történik, és a bv. jogviszony sem szenved csorbát. A jogági besoroláson túlmenően eltérés tapasztalható a két jogintézmény között a cél, az elrendelés ideje, a döntés alapja és az intézet elhagyását követő intézkedések tekintetében is.

Pártfogó felügyelet²¹

Nem kell nagyobb fantázia ahhoz, hogy belássuk, nem vezethet eredményre a bv. intézet falain belüli reintegrációs tevékenység, ha a szabadulás után az elítéltet nem várja egy olyan támogató és elfogadó közeg, amely a beilleszkedés kezdeti, azaz legnehezebb időszakát hivatott támogatni. Éppen ezért van nagy jelentősége annak, hogy

²⁰ NAGY: *Szabadulás...* 83. o.

²¹ Bv. törvény XXII. fejezet.

a bv. szervezet feladataihoz szorosan csatlakozva, arra mintegy ráépülve zajlik a börtönpártfogók tevékenysége. A munka eredményességét szemléletesen mutatják azok a mutatók, amelyek alapján a szabadult elítéltek közfoglalkoztatás keretében történő munkáltatása és szakmaképzésbe történő bevonása 2015-ben elérte az 1159 főt.²² Ezen túlmenően további 1297 főnek sikerült munkába állnia, azaz megmutatkozott a reintegrációs tevékenységnek sajátképi alakzata, amelyet én munkaerőpiaci reintegráció néven azonosítok. Külön jelentősége van annak, hogy mindez nyilvánvalóan kedvező hatással van a bűnismétlési kockázatok csökkentésére, és így lehetővé válik, hogy a bv. szervezet közvetlenül részt vegyen a bűnmegelőzési tevékenységben. Mindez jól betagozódik azokba az erőfeszítésekbe, amelyeket ennek érdekében össztársadalmi szinten teszünk. A 2015. évben a bv. pártfogó felügyelők összesen 5849 személy ügyében intézkedtek, akik közül csupán 227 fő esetében vált ismertté újabb bűncselekmény elkövetése, ez 3,8%-ot jelez. A bv. pártfogók az elmúlt évben 812 környezettanulmányt készítettek, melyek jellemzően félbeszakításhoz és reintegrációs őrizetbe helyezéshez készültek. Ezekről a szakmai dokumentumokról a társszervek (törvényszékek, ügyészségek) elismerően nyilatkoztak. Összefoglalva tehát megállapítható, hogy a reintegrációs tevékenység szakmai horizontját szélesítette a bv. pártfogók beemelése a bv. szervezet közvetlen szakmai tevékenységébe, és ez egyértelműen növelte munkánk hatékonyságát.

Kockázatkezelési és Elemzési Rendszer (KEKR)²³

A törvény hatálybalépése előtti időszakra visszatekintve, időről időre felmerült annak szükségessége, hogy a szabadságvesztés végrehajtásának hatásmechanizmusában legyen egy olyan elem, egy olyan mutató, amellyel a visszaesések számát, illetve a visszaesési kockázatot lehetne jellemezni. Ugyancsak probléma volt, hogy az sem volt mérhető, hogy az elítélt a szabadságvesztés végrehajtása során milyen fejlődésen megy keresztül, azaz az ún. reintegrációs hajlandósága mely irányba változik.

Ezekre a kihívásokra adandó válaszok megfogalmazása érdekében jött létre a KEKR rendszer, amely a büntetés megkezdésétől a befejezéséig végigkíséri az elítéltet, megfelelő információt szolgáltatva a szabadságvesztés alatti és a szabadulást követő jogkövető magatartás valószínűségére. Lényegét tekintve egy olyan szakmai munkafolyamatról van szó, amely magába foglalja az elítéltek megismerését, az információk elemzését és értékelését, a megfelelő differenciálást, a rezsimbesorolást

²² Forrás: a BVOP 2015. évi önértékelő jelentése (munkaanyag).

²³ Bv. törvény 92–93. §§.

és az egyéniesített döntések meghozatalát, mindezt egy folyamatosan működő monitoring szisztéma alapján.²⁴

A KEKR három fő részből tevődik össze, amelynek alapját három szorosan egymásra épülő pillér képezi, úgymint: kockázatelemzés és prediktív mérőeszköz, a fogvatartási és visszaesési kockázat csökkentésére irányuló reintegrációs programok és a progresszív rezsimszabályok.²⁵

a) A kockázatelemzés célja, hogy a szakmai kockázatok jelentő veszélyes magatartásokat kiszűrje, illetve előre jelezze, ami lehetővé teszi, hogy mindenkit az egyéniesítés alapelveihez igazodóan a megfelelő rezsimbe soroljon. Megjegyzendő, hogy ebben a tevékenységben a bv. pártfogó felügyelők is komoly munkát végeznek, az ő tevékenységük azonban alapvetően a visszaesési kockázat mérésére fókuszál. A folyamat végén az elítélteket alacsony, közepes, illetve magas kockázati kategóriákba kell besorolni. Természetesen a gyakorlatban kellő szakmai rugalmassággal viszonyulunk ezekhez a kérdésekhez, ami azt jelenti, hogy nemcsak a prediktív mérőeszközként megjelenő tesztek eredményeit vesszük alapul, hanem az egyes szakterületek jelzéseit, illetve a fogvatartott esetlegesen rendelkezésre álló korábbi anyagát. Itt is tetten érhető a korábbiakban már említett elmélet és gyakorlat közelítésének a szándéka, amely itt egy szakmai szükségszerűségben ölt testet. Különös érzékenységgel fordulunk az olyan kockázati tényezők felé, mint az öngyilkossági hajlam, a fogolyszökés, az agresszió bármely formája és iránya, a pszichoaktív anyagok használata, a kiszolgáltatott helyzet (életkor, szexuális beállítottság), a fogvatartotti hierarchiában betöltött magas pozíció.

b) A reintegrációs célú programok a prediktív mérőeszköz méréseiből kimutatott kockázatokra reagáló programokat, kezeléseket jelentik. A jelenlegi szakmai horizonton végigtekintve ez magába foglalja a droghasználatot megelőző tréninget, az asszertivitást fejlesztő tréninget, az agressziókezelő tréninget. A jelenlegi metódus szerint alapvetően a közepes vagy magas kockázatú fogvatartottak képezik ezeknek a reintegrációs programoknak a rekrutációs bázisát. Az eddigi tapasztalatok alapján a bevont fogvatartottak szívesen kezdik meg a csoport munkájában való részvételt, azonban a megartartásuk már komolyabb szakmai erőfeszítéseket igényel.

c) A progresszív rezsimszabályok bevezetésére irányuló törekvéseinket egyrészt közvetlen szakmai meggyőződés is motiválta, másrésztől régóta élénk viták keresztüzében álló, alapvetően büntetőjogi kérdésre is reagált. Visszatekintve a korábbi

²⁴ A Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet rendszerbe való betagozódása és struktúrájának kialakítása folyamatban van. A jelenlegi elképzelések szerint korlátozott működési feltételek mellett 2016-ban kezd meg tevékenységét a módszertan kidolgozására helyezve a hangsúlyt.

²⁵ A BVOP Stratégiai és Elemzési Főosztály munkatársai által összeállított anyag (2015).

büntetőjogi kodifikációs folyamatokra, szinte minden alkalommal felvetődött a javaslat szintjén, hogy a szabadságvesztés végrehajtásának a fokozatait (fegyház, börtön, fogház) valamilyen más, rugalmasabb struktúrára kellene átváltani, mert ez me-revvé teszi a jogszabályi környezetet. Ennek nehézségeit a szabadságvesztés végrehajtása során a bv. szervezet közvetlenül tapasztalta meg. Minden esetben viszonylag gyorsan eldőlt a kérdés: a végrehajtási fokozatok maradnak, azok megváltoztatására jogalkotói szándék nincs. A végrehajtási fokozatokból adódó merevséget természetesen a jogalkotó különféle jogintézményekkel igyekezett áttörni (végrehajtási fokozat megváltoztatása, feltételes szabadság) vagy a bv. jogban megjelenő progresszív elemek (enyhébb végrehajtási szabályok, átmeneti csoport) alkalmazásával. Mindezek ellenére a bv. törvény a progresszív rezsimszabályok bevezetésével további és rugalmasabb átjárhatóságot biztosít a végrehajtási fokozatok között, amely az egyes fokozatokban megjelenő, konkrét szakmai tartalmak (látogatási idő, telefonálás, ki-étkezési összeg) differenciálásával jut érvényre.²⁶ A progresszív rezsimszabályok kapcsán gyakran felmerül a kérdés, hogy alkalmazása kiüresíti az enyhébb végrehajtási szabályok (EVSZ) alkalmazását. Megítélésem szerint a válasz nem a közvetlen szakmai hatásokban keresendő, hanem elsősorban abban, hogy az EVSZ olyan jogintézmény, amely kapcsán elsősorban a bv. bírónak van döntő szava. Tekintettel arra, hogy e személy a végrehajtástól független, elsősorban garanciális szempontok támasztják alá az EVSZ további rendszerben tartását. A jogintézmény további átstrukturálásával megoldható, hogy a progresszív rezsimszabályaihoz harmonikusan kapcsolódjon. Ennek elemeit a gyakorlatnak kell kitermelnie, amelyhez a pragmatikus szemléletmód feltétlenül szükséges.

Nyilvánvalóan reménytelen vállalkozás lenne részemről, ha az eddig elmondottakon túl a KEKR rendszer valamennyi részletszabályát be akarnám mutatni, ezért csak néhány gondolatban az eddig elért eredményeket foglalom össze:

- Kialakult a reintegrációs cél elérését szolgáló olyan szakmai módszer és folyamat, amely komplex és zárt rendszert alkot, ugyanakkor kellőképpen rugalmas.
- Egyértelmű, szakszerű és differenciált iránymutatást ad a fogvatartott veszélyességével kapcsolatban, és az egyéniesített végrehajtás jogszabályi követelményéhez alapvető támpontot szolgáltat.

²⁶ Bartók Bélának (1881–1945), a nagy magyar zeneszerzőnek volt egy nagyon szép hasonlata a „rubatóra”, azaz a szabad előadói stílusra. A mester a következőket mondta: *„Azért ezt úgy kell elképzelni, mint amikor a vastag törzsű tölgyfa áll a szélviharban és a lombkorona hajolhat jobbra és balra is, de a törzs szilárdan és erős gyökerekkel kapaszkodik a földbe, azaz az ütemvonalakat nem írhatja felül semmiféle előadói szabadság.”* A mi esetünkben ez azt jelenti, hogy a progresszív rezsimszabályrendszerre vonatkozó jogszabályi előírások a reintegráció céljainak figyelembevételével optimalizálják a rendelkezésünkre álló lehetőségeket, és mindezt úgy teszik, hogy az egyes végrehajtási fokozatokra vonatkozó jogszabályi rendelkezések (az ütemvonalak) nem sérülnek.

– A kockázati faktor változása nyilvánvaló összefüggésben van az elítélt reintegrációs hajlandóságával, ezért annak mérésével (amelyet a KEKR rendszer biztosít) pontosabban értékelhető a fogvatartott személyisége, ami hasznos információt szolgáltat a későbbi döntésekhez. Itt most nem is elsősorban a belső szakmai döntésekre gondolok, hanem például a bv. bíró döntéseire, amelyek sok esetben az intézetből való jogszzerű eltávozás lehetőségét biztosítják. A kellőképpen megalapozott döntés minimalizálhatja azt a kockázatot, amelyet a távollét alatti ismételt bűnelkövetés veszélye jelenthet, tehát úgy is fogalmazhatunk, hogy a bv. szervezet itt specifikus eszközeivel, közvetlenül kapcsolódik az általános bűnmegelőzési tevékenységhez.

Közvetítői eljárás²⁷

A modern büntetőfilozófiai törekvések eredményeként ma már nemcsak a polgári jogban, hanem a büntetőjog területén is megjelennek azok a sajátos eszközök, amelyek a mediációs technikák körében értelmezhetők. A büntetőeljárásban való pár évvel ezelőtti megjelenésüket követően sikerült megvalósítani azt, hogy az ún. helyreállító igazságszolgáltatás ideológiája kiteljesedjen a szabadságvesztés végrehajtása során is. Ezen alapvetés figyelembevételével került kidolgozásra a közvetítői eljárás, amely jellegét tekintve az elítéltek fegyelmi ügyeinek alternatív módon történő rendezését teszi lehetővé.

A közvetítői eljárás segítségével lehetőség nyílik arra, hogy a fegyelmi eljárás megszűnjön, vagy a fenyítés végrehajtását fel lehessen függeszteni, amennyiben az elítélt vállalja az ebben való részvételt. Az eddigi tapasztalatok alapján bizonyítottan látjuk, hogy az elítélt azzal, hogy vállalja a felelősséget tetteiért, megérti azt, hogy hozzájárulhat egy olyan biztonságos és rendezett börtönkörnyezet kialakításához, amely a saját komfortját is elősegíti. Tekintettel arra, hogy a közvetítői eljárásban az érintett felek közvetlenül dolgozzák fel a köztük lévő alapkonfliktus kérdéseit, nagyobb az esély arra, hogy ezzel ténylegesen nyugvópontra jut a probléma, míg egy kiszabott fegyelmi büntetés csak formálisan kezeli, de nem oldja meg a helyzetet. Ennek a módszernek az alkalmazása azért is nagyon fontos, mert ez a börtön szubkultúrájában jelen lévő „betyárbecsületet” áttörheti. Az eddig lefolytatott közvetítői eljárások mindegyike elérte azt az eredményt, hogy az elítéltek személyes felelősségüket felvállalva jutnak el a közös megoldásig, megtartják a megállapodásban foglaltakat. A közvetítői eljárás eredményességének az előfeltétele, hogy az érintettek önként és annak számukra valós értékeit felismerve vegyék igénybe ezt a lehetőséget.

²⁷ Bv. törvény 171. §.

Dogmatikailag abban látjuk kiemelkedő hasznát, hogy a bv. jogban megjelenik egy olyan korszerű eszköz, amelynek alkalmazása a későbbiek során, hatékonyan a reintegrációs cél szolgálatába állítható. Ennek kereteit adják a felelősség és önbecsülés fenntartása, és a bv. törvény szellemiségéhez igazodóan az elítélt együttműködési kötelezettsége.

IV. Záró gondolatok

A tanulmányban azt a célt tűztem ki, hogy megpróbáljam érzékeltetni azokat a fontosabb hangsúlyokat és mélységeket, amelyek számunkra valósággá teszik, hogy valóban korszakváltás zajlott le a büntetés-végrehajtásban. Remélem, ez sikerült, még akkor is, ha mindezt erősen szubjektív alapon kíséreltem meg.

Biztos vagyok abban is, hogy az átfogó igazságszolgáltatási reform eredményeként a Btk.-val és a reményeink szerint mihamarabb megszülető Be.-vel olyan zárt és egységes hatásrendszer mentén működő büntetőjogi struktúra valósul meg, amely jól szolgálja a jogpolitikai célkitűzéseket, és nemzetközi tekintetben is megállja a helyét. Amennyiben ennek a kodifikációnak a közvetlen szakmai hozadékain túltekintünk, akkor szembeötlik egy közvetett hatása is, mely nem más, mint hogy a magyar bv. jog, illetve a magyar büntetőügy tekintetében olyan szellemi pezsgés indult meg, amelyre már nagyon régóta nem volt példa. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a büntetés-végrehajtás most egy fordított „*Sturm und Drang*” korszakot él meg, a vágy után itt a pozitív értelemben vett, teremtvő erejű vihar.

A bv. törvény nem tökéletes, azaz nem kell arra gondolni, hogy olyan, mintha maga a Jóisten mondta volna tollba. Bár megjegyzem, hogy ezt egyetlen jogszabályról sem lehet elmondani. Természetesen azt is jól érzékeljük, hogy vannak kétkedők és kishitűek, még a munkatársaink között is. Bízom benne, hogy a véleményük a további eredmények hatására megváltozik, vagy legalább konszolidálódik. Sokkal biztatóbb azonban, hogy a jogalkalmazók többségének kedvező tapasztalatai vannak, és megértik a szabályozás legfőbb üzeneteit, ami nagyon fontos eredményként könyvelhető el.

Már egy év jogalkalmazási tapasztalatai alapján jól érzékelhető, hogy a jogszabályban nagyon komoly potenciális energia van, amelynek kinetikus energiává való átalakítása – a mindennapok eredményei alapján úgy tűnik, hogy – sikerrel végbevihető. Mi, akik napi szinten alkalmazzuk a jogszabályt, azt érzékeljük, hogy a pusztaszavakon, a száraz jogi formulákon túl valamilyen más, magasabb jogfilozófiai tartalom is vegyül belé. A jövő feladata a jogalkalmazási tapasztalatok figyelembevételével a joganyag további optimalizálása, és annak elérése, hogy a bv. szervezet társadalmi jelentőségének megfelelően jelenjen meg a közgondolkodásban. Ennek fő üzenete, hogy a bv. szervezet értékek hordozója, mert az egész közösség számára

nyújt egy olyan szolgáltatást, amelynek célja a bűnelkövetők reintegrációja, a jogkövető közösségbe való visszavezetése.

Végezetül, ha egy mondatban próbálom megfogalmazni a bv. törvény elmúlt egy évének lényegét és legfőbb hozadékát, akkor azt mondom: sokkal több a minőségi válasz, mint a nyitott kérdés, és jóval nagyobb a harmónia, mint a diszharmónia. Ennek pedig egyenes következménye, hogy az elmúlt egy év során a bv. törvényhez köthető interpretáció egy pillanatra sem szenvedett törést.

Az a tény, hogy mondandómat ezekkel a sorokkal zárhatom, jól alátámasztja, hogy a jelenleg hatályos szabályozás egy modern és nagy eredményekkel biztató fejlődési pályára állította a bv. szervezetet.

Mohácsi Barbara¹

A túlsúfoltság problémájának nemzeti jogon túlmutató következményei

---

1. Bevezetés

A túlsúfoltság a büntetés-végrehajtás már-már elcsépeltnek hangzó örök problémája. Nem magyar sajátosságról van szó, számos ország küzd a büntetés-végrehajtási férőhelyek és a fogvatartottak számának aránytalanságával. A túlsúfoltság „örök” probléma, nem új keletű jelenség, gyakorlatilag egyidős a büntetés-végrehajtás történetével.

A probléma emberi jogi vetülete miatt túlmutat a nemzeti jogon, számos nemzetközi dokumentum és ajánlás határozott meg kívánalmakat, amelyeket a fogvatartottak emberi jogainak védelmében figyelembe kell venni.

Az egyik legfontosabb ilyen dokumentum az Európa Tanács tagállamai által 1987. november 26-án aláírt, a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló egyezmény.² Az egyezmény célja, hogy a személyi szabadságuktól megfosztott fogvatartottak jogainak a védelmét megelőző jellegű, látogatáson alapuló eljárások segítségével lássák el. A látogatások elvégzésére jött létre a *kínzást és az embertelen vagy megalázó bánásmódot vagy büntetést megelőzni hivatott európai bizottság (CPT)*, amely a látogatások alapján jelentést készít, illetve ajánlásokat, javaslatokat fogalmaz meg az érintett államnak.

További fontos, a fogvatartottakkal való megfelelő bánásmóddal kapcsolatos nemzetközi dokumentum a Miniszteri Bizottság Rec(2000)2. számú ajánlása az Európai Börtönszabályokról. Az ajánlás részletesen meghatározza, hogyan kell a fogvatartott személyeket elhelyezni. A megfelelő elhelyezés egyik feltétele a minimális alapterület és a légköbméter biztosítása.³ Az ajánlás ezt nem számszerűsíti, a CPT látogatásai

---

¹ Mohácsi Barbara adjunktus, ELTE ÁJK.

² Magyarországon az 1995. évi III. törvény hirdette ki.

³ „18. Szabály. 18.1. A fogvatartási helyiségeknek, különösen azoknak, amelyek a fogvatartottak éjszakai helyéül szolgálnak, meg kell felelniük az emberi méltóság és amennyire lehetséges,

alapján javasolja, hogy a többszemélyes cellák esetén legalább négy négyzetméter jusson egy főre, az egyszemélyes cellák esetén pedig legalább hat négyzetmétert tart kívánatosnak. A Miniszteri Bizottság R(99)22. számú, a börtönök túlszűfoltóságáról és a börtönnépesség növekedéséről szóló ajánlása rögzíti, hogy azokban a büntetés-végrehajtási intézetekben, ahol túlszűfoltóság áll fenn, kiemelt figyelmet kell fordítani az emberi méltóság tiszteletben tartására, a fogvatartottakkal szembeni pozitív és humanus bánásmód alkalmazására. Ez az ajánlás is kiemeli a fogvatartottak rendelkezésére álló tér mértékének fontosságát (több más tényező mellett természetesen).

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (a továbbiakban: Egyezmény) 3. cikke rendelkezik a kínzás, az embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés abszolút tilalmáról. A személyi szabadságtól történő megfosztással kapcsolatban az államnak garantálnia kell, hogy a büntetés vagy intézkedés végrehajtásának a módja nem tetszik ki a fogvatartottat a fogvatartással elkerülhetetlenül együtt járó jogkorlátozásokon túlmenő szorongásnak, szenvedésnek vagy megpróbáltatásnak. Emellett garantálnia kell azt is, hogy a fogvatartott egészsége és „jólléte” a fogvatartás körülményeihez képest biztosított legyen.⁴ Az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJEB) gyakorlatában a túlszűfoltóság extrém szintje az embertelen vagy megalázó bánásmód, illetve büntetés tilalmának sérelmét jelenti. A bíróság gyakorlatában alapul veszi a CPT által négy négyzetméterben meghatározott ajánlást, ez alapján extrém túlszűfoltóságnak tekinti, ha a fogvatartott rendelkezésére álló léttér nem éri el a három négyzetmétert, amely önmagában megalapozza az Egyezmény 3. cikkének sérelmét.⁵ A három és négy négyzetméter közötti tér esetében is megállapítja az egyezmény sértést a bíróság, azonban itt fokozottabban figyelembe veszi a fogvatartás egyéb körülményeit (például a zárkán kívül töltött idő tartamát, a zárka felszereltségét, a higiéniai körülményeket).⁶ Fontos megjegyezni, hogy a CPT, valamint az EJEB gyakorlata a zárka területének meghatározásakor nem veszi figyelembe azt, hogy a zárkában található berendezési tárgyak mekkora területet foglalnak el. A CPT 2010 utáni jelentéseiben már szigorította ajánlását, és rögzítette, hogy a minimálisan megkövetelt területbe nem számítandó bele a helyiségben található illemhely, tisztálkodóhely.⁷

---

a magánszféra támasztotta követelményeknek, figyelemmel az éghajlati feltételekre, eleget kell tenniük az egészség, a higiénia területén – különösen az alapterületre, a légköbméterre, a megvilágításra, a fűtésre és a szellőzésre – előírt minimális feltételeknek.”

⁴ *Kudła v. Poland* [GC], no. 30210/96, 26 October 2000, §§ 92–94.

⁵ *Tunis v. Estonia* [GC], no. 429/12, 19 December 2013, § 44.

⁶ *Modarca v. Moldavia* [GC], no. 14437/05, 10 May 2007, §§ 66–67; *Praznik v. Slovenia* [GC], no. 6234/10, 28 June 2012, § 20.

⁷ Például CPT/Inf (2014) 13. számú jelentés, 2014. április 30., 40. pont.

Magyarországon a büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfolttsága az utóbbi években jelentősen nőtt, 2013-ban 144%, 2014-ben 139% volt. A túlszűfolttság problémájának a megoldására többféle lehetőség lenne, például a meglévő férőhelyek számának a növelése, vagy a büntetési rendszer átalakításával a személyi szabadság elvonásával nem járó alternatív szankciók kialakítása. Egyik megoldás sem egyszerű, és addig is, amíg eldől, hogy a magyar jog melyik irányba mozdul, illetve hogy melyik irányban milyen lépéseket tesz, számolni kell azzal, hogy a fogvatartottak emberi jogainak a túlszűfolt-ságból eredő sérelme már nem pusztán *nemzeti* szintű probléma. A *nemzetközi* emberi jogi fórumok mellett az emberi jogok *európai unió*s védelmének az erősödésével a probléma uniós szintű vetülete is megjelent. Nem a büntetés-végrehajtás az a terület, amelyet tipikusan az Európai Unió által kiemelten kezelt területek közé sorolnánk, az emberi jogok védelme azonban az, így a büntetés-végrehajtás által okozott jog-korlátozás és a fogvatartottak emberi jogi helyzete nem esik kívül az Európai Unió hatókörén. Épp ellenkezőleg.

2. Az alapjogvédelem nemzeti szintje: az Alkotmánybíróság 32/2014. (XI. 3.) AB határozata a börtöncella méretéről

2015 előtt a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet (a továbbiakban: IM rendelet) rendelkezett a fogvatartottak elhelyezésének részletes szabályairól. A rendelet eredetileg a fogvatartottak minimális mozgásterét férfiak esetében három négyzetméterben, fiatakorúak és nők esetében három és fél négyzetméterben határozta meg. A CPT több látogatása során hangsúlyozta, hogy ez elmarad a bizottság minimális élettérre vonatkozó javaslatától. A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet módosításáról szóló 10/2010. (XI. 9.) KIM rendelet 2010. november 24-i hatállyal módosította ezt a rendelkezést. A módosítás következtében a hat köbméter légteret, valamint a három, illetve három és fél négyzetméter mozgásteret „*lehetőség szerint*” kell biztosítani. A korábbi kógens rendelkezés ezzel megengedővé vált.

A Fővárosi Törvényszék bírása három kártérítés miatt folyamatban lévő ügy függesztése mellett kezdeményezte az Alkotmánybíróság eljárását. Az indítványozó bíró álláspontja szerint az IM rendelet kifogásolt rendelkezése ellentétes az Egyezmény kínzás, embertelen bánásmód, illetve büntetés tilalmát kimondó 3. cikkével, valamint az Alaptörvény azonos tartalmú III. cikkével. A bíró kifejtette, hogy azzal, hogy az IM rendelet kifogásolt rendelkezése pusztán lehetőségként szabályozza a fogvatartottak számára biztosítandó minimális mozgásteret, tulajdonképpen azt sem zárja

ki, hogy a jogalkalmazó *ad absurdum* teljesen megvonja a fogvatartottak mozgásterét.⁸

Az Alkotmánybíróság döntésében megállapította, hogy az IM rendelet támadott szakasza nemzetközi szerződésbe és az Alaptörvénybe ütközik, ezért megsemmisítette. Döntésében a testület részletesen elemezte a vonatkozó nemzetközi dokumentumokat, valamint az EJEB vonatkozó gyakorlatát. Az Alkotmánybíróság értelmezésében – az Alkotmány, valamint az Alaptörvény alapján is – „*a kínzás, embertelen, megalázó bánásmód, illetve büntetés abszolút tilalma az emberi élethez és méltósághoz való jog, illetve ezen alapjog korlátozhatatlanságának önálló, az alkotmányozó által nevesített megjelenési formája... [A] III. cikk (1) bekezdésében megjelenő tilalmak az emberi élethez és méltósághoz való jog megsértése tilalmának önálló, speciális megfogalmazásai is egyben.*”⁹ A kínzás, az embertelen vagy megalázó bánásmód, illetve büntetés tilalmának abszolút jellegéből az következik, hogy érvényesülését minden esetben, így a fogvatartás végrehajtása során is biztosítani kell.¹⁰

Az Alkotmánybíróság döntésében megállapította, hogy a fogvatartottak részére biztosított élet-, illetve mozgásternek minden esetben el kell érnie azt a minimális értéket, amely biztosítja az emberi méltósághoz való alapjog sérelme nélküli elhelyezésüket a büntetés-végrehajtási intézetben. Az ellenkező esetben kialakult túlszűfolt-ság megakadályozza az emberhez méltó és mindenkit adottságoktól függetlenül megillető bánásmódot, így az embertelen, megalázó bánásmódnak, büntetésnek minősül.¹¹ A testület azt is kimondta, hogy az „*Egyezmény 3. cikkében és az Alaptörvény III. cikk (1) bekezdésében foglalt tilalom abszolút jellegéből következő állami – jogalkotói – kötelezettség, hogy a fogvatartottak részére biztosítandó mozgáster minimális mértékét kötelezően alkalmazandó, kógens jelleggel – attól való eltérést kizáró módon – kell a jogszabályban meghatározni.*”¹² Mindezekre tekintettel, valamint azon az alapon, hogy az IM rendelet támadott rendelkezése lehetővé teszi a fogvatartottak elhelyezését a minimálisan megkövetelt mozgásteret nem biztosító zárkában is, alaptörvény-ellenesnek és nemzetközi szerződésbe ütközőnek minősítette az IM rendelet kifogásolt szakaszát.

Az Alkotmánybíróság a megsemmisítést *pro futuro*, 2015. március 31-ei hatállyal mondta ki. A rendelkezés főszabály szerinti, *ex nunc* megsemmisítése azt a következőt vonta volna maga után, hogy semmilyen, a fogvatartottak részére biztosítandó légköbméter, illetve mozgásterre vonatkozó előírás nem lett volna a jogszabályokban.

⁸ 32/2014. (XI. 3.) AB határozat [5] pont.

⁹ 32/2014. (XI. 3.) AB határozat [46] pont.

¹⁰ 32/2014. (XI. 3.) AB határozat [48] pont.

¹¹ 32/2014. (XI. 3.) AB határozat [54] pont.

¹² 32/2014. (XI. 3.) AB határozat [55] pont.

A testület álláspontja szerint a rendelkezések ideiglenes hatályban tartása kisebb sérelemmel jár, mint ha határozatlan ideig nem lenne a fogvatartottak számára biztosítandó mozgástér mértékére vonatkozó jogszabályi rendelkezés, ezért döntött a jövőbeli megsemmisítés mellett.¹³

A jogalkotó 2014. december 19-én fogadta el a 2015. január 1-jével hatályba lépő, a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendeletet. A rendelet 121. § (1) bekezdése alapján a zárkában vagy a lakóhelyiségben elhelyezhető létszámot úgy kell meghatározni, hogy minden elítélre legalább hat köbméter légtér, és férfi elítélt esetén legalább három négyzetméter, női elítélt és fiatalkorú esetén három és fél négyzetméter mozgástér jusson. A rendelet a mozgástér meghatározása szempontjából figyelmen kívül rendeli hagyni a zárkában vagy a lakóhelyiségben lévő berendezési és felszerelési tárgyak által elfoglalt területet.

Az új szabályozás annyiban megfelel az Alkotmánybíróság által meghatározott követelményeknek, hogy kógens, de még mindig alacsonyabban határozza meg a fogvatartottak számára biztosítandó mozgástér nagyságát, mint ami az EJEB gyakorlatában – a CPT ajánlásai alapján – elfogadott lenne. Ezen nem változtat az a tény sem, hogy az alapterületből le kell vonni a berendezési és felszerelési tárgyak által elfoglalt területet, mert a CPT legújabb ajánlásai alapján már ennek megfelelően kell az egy főre jutó négy négyzetmétert is meghatározni. A Bíróság gyakorlata ugyan még alapvetően a zárka vagy a lakóhelyiség alapterületét veszi alapul, mindemellett a három, illetve három és fél négyzetméteres szabály okozhat problémákat a gyakorlatban, még akkor is, ha ez a minimum, amit biztosítani kell.

3. Nemzetközi jog: Varga és társai v. Magyarország (14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13, 64586/13) 2015. március 10.

A strasbourgi emberi jogi bíróság 2015. március 10-én ún. *pilot judgment* eljárásban hozott döntésében egyértelműen állást foglalt a magyar börtönviszonyok Egyezmény-nel való összeegyeztethetősége kérdésében.

A *pilot judgment* eljárást a Bíróság olyan esetekben alkalmazza, amikor tömegesen benyújtott panaszokról van szó. Ekkor néhány fontosabb ügyet (ezek az ún. *pilot*-ügyek) kiemel és eldönt, eközben a többi folyamatban lévő ügyben nem tesz

¹³ 32/2014. (XI. 3.) AB határozat [61] pont.

semmit. A *pilot*-ügy eldöntését követően az érintett tagállamnak kötelessége orvosolni a helyzetet (új jogszabály alkotásával vagy a meglévők módosításával), ami lehetővé teszi, hogy a nemzeti jogban a strasbourgi Bíróság döntésének megfelelően lehessen lezárni a Bírósághoz tömegesen benyújtott ügyeket.¹⁴

A börtönök túlszűfoltóságával kapcsolatos panaszok tömegesen érkeztek a Bírósághoz, ezért döntöttek a *pilot*-eljárás lefolytatásáról. A *Varga és társai*-ügyben hat fogvatartott fordult a Bírósághoz. A fogvatartottak különböző büntetés-végrehajtási intézetekben¹⁵ töltötték a büntetésüket. A kérelmezők a fogvatartottak számára biztosítandó mozgástér és élettér nem megfelelő mértékét, valamint a higiéniai viszonyok elégtelenségét kifogásolták.

A mozgástér tekintetében a kérelmezők az alábbi zárkaméreteket kifogásolták. Az egyik panaszos számára a baracskai büntetés-végrehajtási intézetben töltött kilenc hónap alatt átlagosan 1,76 négyzetméter mozgástér volt biztosított (egy harminc négyzetméteres zárkában volt tizenhét fogvatartott). A másik panaszos számára a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben töltött bő egy éve alatt átlagosan 2,25 négyzetméter mozgástér volt biztosított. A harmadik panaszos a Hajdú-Bihar Megyei Büntetés-végrehajtási intézetben töltött majdnem két évet előzetes letartóztatásban, ahol körülbelül 2,5 négyzetméter mozgástér állt a rendelkezésére. Később átszállították a Budapesti Fegyház és Börtönbe, ahol egy tíz négyzetméteres zárkában volt két másik fogvatartottal (ez átlagosan 3,13 négyzetmétert jelent fejenként). Egy másik panaszos a Márianosztrai Fegyház és Börtön körülményeit kifogásolta, ahol egy 25,7 négyzetméteres zárkában volt tíz másik fogvatartottal (ez 2,86 négyzetmétert jelent fejenként). A Budapesti Fegyház és Börtönben, majd később a pálhalmi büntetés-végrehajtási intézetben büntetését töltő fogvatartott azt kifogásolta, hogy átlagosan 1,5 és 2,2 négyzetméter mozgástere állt rendelkezésre a zárkákban. A hatodik panaszos 2006 óta tölti büntetését a Szegedi Fegyház és Börtönben. Ezen időszak alatt tizennégy különböző zárkában volt, amelyekben az egy főre jutó mozgástér 2,4 és 3 négyzetméter között volt.

A Bíróság döntésében áttekintette a magyar szabályozást, annak módosulását, a vonatkozó bírósági gyakorlatot, valamint említést tett az Alkotmánybíróság releváns határozatáról is. A Bíróság kitért arra is, hogy a jogorvoslatok kimerítésének a köte-

¹⁴ Lásd ehhez: SZEMESI Sándor: *Egy lehetséges válasz a szisztematikus jogsértésekre: a pilot judgment eljárás az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában* (<http://www.uni-miskolc.hu/~wwwdeak/Collegium%20Doctorum%20Publikaciok/Szemesi%20S%E1ndor.pdf>).

¹⁵ Közép-dunántúli Országos Büntetés-végrehajtási Intézet (Baracska), Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, Budapesti Fegyház és Börtön, Sopronköhida Fegyház és Börtön, Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet, Szegedi Fegyház és Börtön, Hajdú-Bihar Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, Márianosztrai Fegyház és Börtön.

lezettsége teljesült, annak ellenére, hogy a panaszosok nem indítottak nem vagyoni kártérítés iránti pert a hazai bíróságokon.

Az Egyezmény 3. cikkével kapcsolatban leszögezte, hogy az a demokratikus társadalom alapvető értékeinek egyike. A szabadságelvonással összefüggésben az államnak garantálnia kell, hogy a fogvatartási körülmények összeegyeztethetők legyenek az emberi méltósággal. Ez azt jelenti, hogy a végrehajtás eszközei és módszerei nem jelenthetnek a fogvatartottak számára nagyobb hátrányt, mint ami a szabadságelvonás jellegéből inherens módon következik.¹⁶ A fogvatartás körülményeinek a vizsgálatakor azok együttes (kumulatív) hatását kell elemezni. A megfelelő mozgástér extrém hiánya olyan körülmény, ami önmagában megalapozza a 3. cikk értelmében vett megalázó bánásmódot. Amennyiben az ajánlott megfelelő mozgástér hiányzik, lehetnek olyan körülmények, amelyek miatt a hiány mégsem eredményez egyezmény-sértést. Ezen körülmények, ha a fogvatartottak számára biztosított saját alvóhely a zárkában, ha fejenként legalább három négyzetméter mozgásterület jut, valamint ha biztosított a zárkában a fogvatartottak megfelelő mozgása, van elegendő hely a bútorok között.¹⁷

Azon kérelmezők esetében, ahol a három négyzetméter sem érte el a zárkában az egy főre eső mozgás- és élettér, a Bíróság megállapította, hogy ez a túlszűfolttság az Egyezmény 3. cikkébe ütközik, azaz embertelen, megalázó bánásmódnak minősül. Ahol a mozgástér elérte a három négyzetmétert, ott vizsgálni kellett a fogvatartás egyéb körülményeit (például a fogvatartás időtartamát, a zárkán kívüli tevékenységek lehetőségét, a fogvatartott fizikai és mentális tulajdonságait). A fogvatartás körülményeit vizsgálva, mindent egybevetve (különösen a zárkán kívüli tevékenység hiányát és a nem megfelelő higiéniai feltételeket) a Bíróság azt állapította meg, hogy a többi panaszos esetében is sérült az Egyezmény 3. cikke. A Bíróság döntését alapvetően a fogvatartottak vallomására, valamint a CPT korábbi jelentésére alapozta. Ugyanis a magyar kormány nem cáfolta a börtönök állapotával kapcsolatos állításokat. Ennek következtében a Bíróság egyhangúlag hozta meg döntését, és a hat fogvatartottnak összesen 73 900 eurót ítelt meg nem vagyoni kártérítés címén.

A Bíróság emellett úgy határozott, hogy a további, túlszűfolttságot sérelmező kérelmek elbírálását a *pilot*-ítélet ellenére nem függeszti fel, vagyis a magyar állam tömeges elmarasztalásokra számíthat a Bíróság előtt lévő fogvatartással kapcsolatos panaszokban. Az persze kérdéses, hogy mennyi idő alatt lehet orvosolni a helyzetet. A Bíróság fél évet adott a magyar államnak arra, hogy hatékony jogorvoslatot teremtsen a helyzet kezelésére.

¹⁶ *Varga and others v. Hungary* [GC], no. 14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13, 64586/13, 10 March 2015, §§ 69–71.

¹⁷ *Ananyev v. Russia* [GC], no. 42525/07, 60800/08, 10 January 2012 § 148.

A Magyar Helsinki Bizottság 2014 októberében és 2015 januárjában beadvánnyal fordult a túlsúlyfoltssággal kapcsolatban az Európa Tanács Miniszteri Bizottságához is, amely a Bíróság ítéleteinek végrehajtását felügyeli. Beadványában hangsúlyozta, hogy a magyar kormány által a korábbi elmarasztaló ítéletek nyomán foganatosított, illetve tervezett intézkedések nem elégségesek, nem nyújtanak tényleges megoldást a túlsúlyfoltsság rendszerszintű problémájára.¹⁸

A *Varga és társai*-ügyben született ítélet jogerőre emelkedését követő hat hónappal később, 2015. december 10-én a strasbourgi Bíróság közel negyedmilliárd forintot ítelt meg 43 rabnak az elégtelen fogvatartási körülmények miatt.¹⁹ A folyamatban lévő eljárások száma azonban még több ezerre tehető. Amennyiben a magyar állam sürgősen nem talál megoldást, a folyamatban lévő ügyekben további, egyre nagyobb összegű elmarasztalásokra lehet számítani.

4. Európai jog: a C-404/15. sz. *Aranyosi*-ügy (2015. július 24.)

Büntetés-végrehajtás és Európai Unió. Első hallásra nem a legközelebb álló fogalmak. Az Európai Unió elsődlegesen gazdasági együttműködésre jött létre, idővel azonban az integráció egyre több területre, politikára terjedt ki. A tagállami szuverenitás körébe tartozó adójog és büntetőjog területén is megjelentek az unióhoz szükségszerűen kapcsolódó intézmények. A büntetőjog területén az egyik első ilyen jogintézmény az *európai elfogatóparancs* volt. Ezen intézménnyel hozható kapcsolatba a büntetés-végrehajtási intézetek túlsúlyfoltsságának a problémája is.

Az európai elfogatóparancs egy tagállamban kibocsátott igazságügyi határozat, amely azt a célt szolgálja, hogy egy másik tagállam a büntetőeljárás lefolytatása, szabadságvesztés büntetés, illetve szabadságelvonással járó intézkedés végrehajtása miatt a keresett személyt elfogja és átadja. A tagállamok főszabály szerint kötelesek végrehajtani az európai elfogatóparancsot, ez a kötelezettség azonban nem feltétlen, a kölcsönös elismerés elve nem abszolút.²⁰ Az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: Európai Bíróság) hangsúlyozta a tagállamok diszkrecionális jogkörének a fontosságát ezen a téren, amely az európai elfogatóparancs végrehajtásának (*kötelező és fakultatív megtagadási okaiban* ölt testet. Mivel azonban sem a kölcsönös elismerés elvének,

¹⁸ <http://helsinki.hu/beadvany-az-europa-tanacs-nak-a-bv-intezetek-tulzsufoltsagarol>.

¹⁹ *Ligeti and others v. Hungary* [GC], no. 29176/12, 10 December 2015; *Bota and others v. Hungary* [GC], no. 24753/12, 10 December 2015; *Polgár and others v. Hungary* [GC], no. 29213/13, 10 December 2015; *Balogh and others v. Hungary* [GC], no. 26982/12, 10 December 2015.

²⁰ A bíróság C-388/08. sz., a *Leymann- és Pustarov*-ügyben, 2008. december 1-jén hozott ítéletének 51. pontja; a C-123/08. sz. *Wolzenburg*-ügyben, 2009. október 6-án hozott ítélet 57. pontja; a C-261/09. sz. *Mantello*-ügyben, 2010. november 16-án hozott ítélet 36–37. pontja.

sem a megtagadási okoknak nincs egységes, uniós szintű normatív meghatározása, esetről esetre történő vizsgálatot kell folytatni.

Az Európai Bíróság néhány ügyben már foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy megtagadható-e az európai elfogatóparancs teljesítése alapjogi sérelemre hivatkozással.²¹ Az Európai Bíróság *Melloni*-ügyben hozott ítélete már kifejezetten hangsúlyozta, azáltal, hogy az Alapjogi Charta kötelező erővel bír, az emberi jogok védelmének a nemzeti és a nemzetközi, strasbourgi szintje mellett kialakult egy uniós szintje. Kifejtette az Európai Bíróság ebben az ügyben azt is, hogy *önmagában az Alapjogi Chartára hivatkozás nem adhat alapot az európai elfogatóparancs megtagadására.*²² Az Európai Bizottság azonban többször is utalt arra, hogy *az európai elfogatóparancs nem kötelez átadásra, ha a végrehajtó igazságügyi hatóság az ügy összes körülményének a figyelembevételével meg van győződve arról, hogy az átadás a fogvatartás elégtelen körülményei miatt a keresett személy alapvető jogainak a sérelméhez vezetne.*²³

A büntetés-végrehajtási intézetek túlsúlyossága, a fogvatartottak számára biztosítandó mozgás- és élettér nem megfelelő volta alapjogi sérelmet okoz. Ezzel összefüggésben nyújtott be előzetes döntéshozatali eljárás iránti kérelmet a *Hanseatisches Oberlandesgericht in Bremen* 2015. július 24-én. A német bíróság az eljárás felfüggesztése mellett az alábbi kérdésekkel fordult az Európai Bírósághoz.

Az első kérdés: „*Úgy kell-e értelmezni az európai elfogatóparancsról és a tagállamok közötti átadási eljárásokról szóló, 2002. június 13-i 2002/584/IB. tanácsi kerethatározat*²⁴ 1. cikkének (3) bekezdését, hogy nem teljesíthető a büntetőeljárás lefolytatása céljából történő kiadatás, ha nyomós támpontok támasztják alá, hogy a fogvatartási körülmények a kibocsátó államban sértik az érintett személynek az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikkében biztosított alapvető jogait és az e cikkben előírt alapvető jogelveket, vagy úgy kell-e értelmezni az említett rendelkezést, hogy a végrehajtó állam ilyen esetekben a fogvatartási körülmények biztosítása tekintetében nyújtott garanciától teheti függővé vagy köteles függővé tenni a kiadatás teljesíthetőségéről hozandó döntést?”²⁵

²¹ Például a bíróság C-396/11. sz. *Radu*-ügyben, 2013. január 29-én hozott ítélete.

²² A bíróság C-399/11. sz. *Melloni*-ügyben, 2013. február 26-án hozott ítélete. A konkrét ügy a tagállami alkotmány által garantált alapjogvédelem, valamint az Alapjogi Chartából következő uniós alapjogvédelem „találkozására” példa, a legfontosabb végkövetkeztetése, hogy a tagállami alkotmányos alapjogvédelem csak az uniós jogban meghatározott feltételekkel lehet akadály a európai elfogatóparancs végrehajtásának.

²³ COM(2011) 175, 7. o.

²⁴ HL L 190., 1. o. A továbbiakban: Kerethatározat.

²⁵ A bíróság C-404/15. sz. *Aranyosi és Căldăraru*-ügyben, 2016. április 5-én hozott ítélete. Kérelem <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=167520&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=53595>.

A kérdésből kiolvasható, hogy a konkrét ügyben a magyar állampolgárságú terhelttel szemben a magyar állam európai elfogatóparancsot bocsátott ki. A terheltet Németországban fogták el, a német bíróság azonban nem teljesítette az elfogatóparancsot, és nem adta át a terheltet, mert felmerült, hogy a nem megfelelő fogvatartási körülmények miatt sérülhetnek a terhelt alapvető jogai. Az európai elfogatóparancs kerethatározat által felsorolt megtagadási okai²⁶ között azonban ilyen ok nem szerepel, ezért a német bíróság előzetes döntéshozatali eljárás keretében kívánta megtudni, hogy a kerethatározat 1. cikk (3) bekezdése²⁷ értelmezhető-e úgy, ami alapján alapjogsértésre tekintettel megtagadható az európai elfogatóparancs teljesítése, vagy kérhető-e a kibocsátó államtól garancia arra nézve, hogy átadás esetén a fogvatartott alapvető jogait biztosítják azzal, hogy megfelelő mozgás- és életteret biztosítanak a fogvatartás során.

Ezzel szorosan összefügg a második kérdés, miszerint „[a]végrehajtó tagállam meghatározhat-e vagy köteles-e meghatározni ezzel kapcsolatban konkrét minimumkövetelményeket a garantálandó fogvatartási körülmények tekintetében?” A német bíróság által feltett harmadik kérdés arra irányul, hogy „[ú]gy kell-e értelmezni az európai elfogatóparancsról és a tagállamok közötti átadási eljárásokról szóló, 2002. június 13-i 2002/584/IB tanácsi kerethatározat 5. cikkét és 6. cikk (1) bekezdését, hogy arra is lehetősége van a kibocsátó igazságügyi hatóságnak, hogy garanciákat nyújtson a fogvatartási körülmények biztosítása tekintetében, vagy e tekintetben a kibocsátó tagállam nemzeti hatásköri rendjét kell követni?”²⁸

Az Európai Bíróság 2016. április 5-én meghozott ítéletében hangsúlyozta, hogy az embertelen vagy megalázó bánásmód abszolút tilalma az uniós jog által védett alapvető jog. Ezért az európai elfogatóparancsot végrehajtó államnak mindenképpen figyelembe kell vennie, ha megalapozottan feltehető, hogy a kibocsátó államban a fogvatartott személyek alapvető jogai sérelmének valós, reális veszélye áll fenn. A konkrét ügyben a strasbourgi Bíróság ítéletei jelentették az alapjogsérelem fennállása reális veszélyének a bizonyítékát.

Az Európai Bíróság azonban azt állapította meg, hogy az általános fogvatartási körülmények nem megfelelő volta önmagában nem vezethet az európai elfogatóparancs végrehajtásának a megtagadásához. A hatóságoknak az érintett személyek vonatkozásában kell vizsgálniuk, hogy vannak-e komoly és tényszerű indokok, amelyek

²⁶ Kerethatározat 3–4. cikk.

²⁷ Kerethatározat 1. cikk (3). E kerethatározat nem érinti az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikkében biztosított alapvető jogok és alapvető jogelvek tiszteletben tartásának a kötelezettségét.

²⁸ A bíróság C-404/15. sz. *Aranyosi és Căldăraru*-ügyben, 2016. április 5-én hozott ítélete. Kérelem <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=167520&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=53595>.

alapján alappal feltételezhető, hogy az érintett személyek alapvető jogai sérülhetnek a fogvatartás során. Az európai elfogatóparancs végrehajtásáért felelős hatóságoknak kérniük kell a kibocsátó hatóságtól, hogy a lehető leghamarabb adjon meg minden szükséges információt a fogvatartási körülményekre vonatkozóan. Ha a végrehajtó állam a kapott információk alapján arra a következtetésre jut, hogy az érintett személlyel szemben fennáll az embertelen vagy megalázó bánásmód veszélye, az európai elfogatóparancs végrehajtását el kell halasztania addig, amíg az alapvető jogsérelem veszélye fennállásának a kizárását lehetővé tevő kiegészítő információkat nem kapja meg. Amennyiben a veszély észszerű időn belül nem zárható ki, akkor a végrehajtó államnak döntenie kell az átadás iránti eljárás esetleges megszüntetéséről.²⁹

Az Európai Bíróság úgy ítélte meg tehát, hogy nem jelenti az európai elfogatóparancs automatikus megtagadási okát, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek általános túlsúlyfolttsága megalapozottan felveti az alapvető jogok sérelmét. Ezzel a gyakorlatban biztosította a jogintézmény hatékony működését, mert az automatikus megtagadás ellehetetlenítette volna annak a célnak az elérését, amelyre az európai elfogatóparancs létrejött. Az európai elfogatóparancs végrehajtása kötelező felfüggesztésének a kimondásával azonban az Európai Bíróság megteremtette az egyén alapvető jogai védelmének a biztosítékát. Az Európai Bíróság nem ment el odáig, hogy a végrehajtó állam meghatározott garanciákat követelhessen meg a kibocsátó államtól, azonban azt kérheti, hogy információkat szolgáltatson annak kapcsán, hogy az érintett személyek vonatkozásában kizárja az alapjogsérelem reális veszélyét.

5. Zárszó

Az emberi jogok védelmének most már három szintjét különíthetjük el: a nemzeti, a nemzetközi és az európai jogi szintet. A büntetés-végrehajtási intézetek túlsúlyfolttsága, a fogvatartottak mozgás- és életterének nem megfelelő mértékű biztosítása súlyos alapjogi sérelemmel jár. A büntetés-végrehajtási intézetek túlsúlyfolttsága több szinten vet fel problémát, amelynek következményei már messze túlmutatnak a nemzeti jogon. A túlsúlyfolttság elsődleges következményei a büntetés-végrehajtási intézetekben jelennek meg. Jelenleg Magyarországon nincs olyan büntetés-végrehajtási intézet, amelyben ne lenne valamilyen mértékű túlsúlyfolttság. Elsődlegesen a nemzeti jogszabályoknak kellene rendezniük a helyzetet, azonban az új Bv. törvény hatálybalépésével sem történt eddig számottevőnek tekinthető változás, és ennek jövőbeli esélye

²⁹ A bíróság C-404/15. sz. *Aranyosi és Căldăraru*-ügyben, 2016. április 5-én hozott ítélete. Magyar nyelvű sajtóközlemény: <http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2016-04/cp160036hu.pdf>.

is meglehetősen csekélynek mondható. A probléma megoldására egyrészt jelentős anyagi erőforrásra lenne szükség, és/vagy büntetőpolitikai változásra. A szabadságvesztés-centrikus büntetési rendszer felülvizsgálata vagy korrekciója is jelenthetne megoldást a problémára. Talán a leggyorsabb megoldást a két módszer kombinálása jelentené. Az aktuálisan felmerülő nemzetközi és európai jogi események még inkább sürgetővé teszik a büntetés-végrehajtási intézetekben lévő fogvatartottak elhelyezésének a megoldását, bár az emberi és alapvető jogok sérelme ezt már eddig is indokolta volna.

A feltételes szabadság és a reintegrációs őrizet mint a reintegráció elemei

---

1. Bevezetés

A bűncselekmény elkövetője saját akaratából, szándékosan rosszat okoz a társadalom tagjainak. Ennek ellentételezése a büntetés, szándékos rossz okozása az állam részéről. „Az államnak az Alkotmányból levezethető kötelezettsége indokolja, hogy az állami büntető hatalmat gyakorló szerveknek feladataik teljesítéséhez hatékony eszközeik legyenek, még ha ezek az eszközök lényegüket tekintve súlyosan jogkorlátozók is” – fogalmazta meg az Alkotmánybíróság a 13/2001. (V. 14.) AB határozatában. Az állami büntetőhatalom megnyilvánulásának egyik legmarkánsabb jogszabálya, a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (továbbiakban: Bv. törvény) a reintegrációs törekvések és a progresszivitás jegyében született meg.

De mit is jelent a reintegráció? A reintegráció szó nem jelent mást, mint helyreállítást, visszaállítást, visszahelyezést. Az elítéltek esetében a visszahelyezés értelmezésnek van jelentősége. A cél csak az lehet, hogy az elítéltek számára megteremtse azokat a lehetőségeket, amelyeket használva erősödhetnek a készségeik és képességeik, hogy elősegítsék a visszatérést a családi kötelékbe, illetve egy szűkebb, vagy egy tágabb közösségbe.² A cél meghatározásának azonban csak a határozott tartamú szabadságvesztés büntetésüket töltő elítéltek esetében van értelme. Ebből a körből – értelemszerűen – kiesnek a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték.

---

¹ Végh Marianna ügyész, Fővárosi Főügyészség.

² A reintegrációs és reszocializációs célkitűzésnek a tágabb értelemben vett büntetés-végrehajtási keretek közötti szerepéről és jelentőségéről lásd még: PÁLVÖLGYI Ákos: *A társadalom részvételének szükségessége a büntetés-végrehajtásban (reszocializáció, reintegráció)*. <http://ujbtk.hu/palvolgyi-akos-a-tarsadalom-reszvetelenek-szuksegessége-a-buntetes-vegrehajtasban-reszocializacio-reintegracio/>; SOMOGYVÁRI Mihály: *Integráció és szakképzés a börtönben*. http://tmpkteki.uni-obuda.hu/konferencia/sites/default/files/sitesfiles/somogyvari_mihaly.pdf; TÓTH Mariann: Egyes alkotmányos jogok érvényesülése az elítéltek reintegrációja szempontjából. *Börtönügyi Szemle*, (2010) 4. sz., 23–34. o.; VÓKÓ György: A büntetés-végrehajtási jog szerepe a jogállamban. *Börtönügyi Szemle*, (2014) 1. sz., 1–7. o.

A reintegrációval szorosan összefüggő rehabilitáció és a reszocializáció fogalmát büntetőjogi kontextusban az Alkotmánybíróság az alábbiak szerint határozta meg: „a rehabilitáció az emberi méltósághoz való jogból levezetett olyan garanciális követelmény, amelynek célja, hogy az elítéltet feloldja mindazon hátrányok alól, amelyeket a különböző jogszabályok a büntetett előélethez fűznek. A rehabilitáció jogintézménye azon alapszik, hogy a terhelt a büntetőjogi jogkövetkezmények alkalmazásával büntetett előéletűvé válik, s e jogi tényhez – a büntetés foganatosítását (kiállítását) követően is – büntetőjogi és azon kívüli joghátrányok kapcsolódnak. A reszocializáció pedig megköveteli, hogy az arra objektív szempontok alapján érdemesült elkövető számára egy későbbi, büntetéstől mentes életvitel feltételeit a jog megteremtse.”³

2. A feltételes szabadságra bocsátás

Szabadságvesztés büntetés kiszabásával a bűnelkövetők elveszítik személyes szabadságukat, de bizonyos esetekben – megfelelően a progresszivitás követelményének – a jogalkotó megteremtette a lehetőségét annak, hogy meghatározott feltételek teljesülése esetén az elítéltek a büntetőbíróság által kiszabott szabadságvesztés büntetés teljes kitöltése előtt elhagyják a büntetés-végrehajtási intézetet. Ennek egyik legmarkánsabb megnyilvánulási formája a feltételes szabadságra bocsátás.⁴

A feltételes szabadságra bocsátás a 19. században a fokozatos börtönrendszerben alakult ki. Alapgondolata – a progresszív börtönrendszerhez hasonlóan – az elítéltnék a társadalomba való fokozatos visszavezetése, a szabad életbe történő beilleszkedés elősegítése. A feltételes szabadság a bíróság számára – a büntetéskiszabáshoz képest – korrekciós lehetőség, az elítélt számára pedig perspektívát nyújt, ugyanakkor átmenetet és próbatételt is jelent a reszocializáláshoz. Vizsgálati eredmények azt mutatják, hogy a feltételes szabadság intézménye jobban elősegíti a visszaesés megelőzését, mint a büntetés teljes kitöltése. A feltételes szabadság lehetősége a büntetés-végrehajtás rendjének megtartására is ösztönzi az elítéltet.⁵

A feltételes szabadságra bocsátás anyagi jogi feltételeit a Bv. törvény 188. §-a tartalmazza. A feltételek két nagy csoportra oszthatók, úgymint szubjektív, az elítélt személyéhez kötődő feltételek és az objektív, a törvény által előírt feltételek. Elenged-

³ Lásd erről a 144/2008. (XI. 26.) AB határozat III.2.1.

⁴ A büntetés teljes tartamának kitöltése előtt biztosítja az elítélt számára a bv. intézet elhagyását a reintegrációs őrizet (erről a későbbiekben még szó lesz). A bv. intézet elhagyását biztosítja a látogató bv. intézeten kívüli fogadásának lehetősége (Bv. törvény 177. §), a kimaradás (Bv. törvény 179. §), az eltávozás (Bv. törvény 180. §), valamint a huszonnég, kivételesen negyvennyolc órát meg nem haladó tartamú eltávozás (Bv. törvény 104. §).

⁵ NAGY Ferenc: *A magyar börtönügy általános része*. Budapest, 2001. 365. o.

hetetlen szubjektív, konjunktív feltételei a feltételes szabadságra bocsátásnak, hogy az elítélt a büntetés végrehajtása alatt kifogástalan magatartást tanúsítson, és megállapítható legyen, hogy kialakult benne a készség arra, hogy törvénytisztelő életmódot fog folytatni, valamint alaposan feltehető, hogy a büntetés célja további szabadságelvonás nélkül is elérhető.⁶ A konjunktív feltételek fennállását a bv. bíró vizsgálja, amelyekről egyrészt a bv. intézet előterjesztéséből, másrészt az elítélt meghallgatásából nyer információt. Fontos tehát, hogy a büntetés végrehajtása alatt, illetve előzetes fogvatartás esetén, már ez alatt az időszak alatt a reintegrációs tiszt⁷ megismerje a fogvatartottat, és a befogadó beszélgetést követően is rögzítsen minden olyan lényeges információt, amelyből kirajzolódhat az érintett személy jellege és nyomon követhetővé válik a személyiségében bekövetkező akár pozitív, akár negatív irányú változás.⁸

A feltételes szabadságra bocsátás további, objektív feltétele, hogy a határozott ideig tartó szabadságvesztésnek a Btk.-ban⁹ meghatározott vagy a bíróság által az ítéletben megállapított részét, az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén a bíróság által a Btk. alapján az ítéletben meghatározott tartamát az elítélt letöltse.¹⁰

A feltételes szabadságra bocsátott elítélt a bv. bíró által meghatározott napon elhagyja a büntetés-végrehajtási intézetet, és ettől kezdve – hacsak nem kapott pártfogót – nincs senki felé elszámolási kötelezettsége. A napirendjét maga határozza meg, eldöntheti, el akar-e indulni munkát keresni, vagy milyen más módon igyekszik, illetve próbálkozik visszailleszkeszteni a társadalomba. Természetesen az elítéltek számára ekkor is van lehetőség arra, hogy a pártfogó felügyelői szolgálatot felkeressék, és tőlük segítséget kérjenek például az elvesztett okmányaik pótlásához, kisebb összegű segélyt hazautazáshoz.

Az elítélt az országhatáron belül szabadon mozoghat, lakóhelyét vagy tartózkodási helyét szabadon változtathatja, de ezt köteles bejelenteni, és gondoskodni arról, hogy a változásról a megfelelő okirat elkészüljön.¹¹ Az elítélt feltételesen, illetve feltétellel kerül szabadlábra. Azzal a feltétellel, hogy törvénytisztelő életmódot fog folytatni, tartózkodik az újabb bűncselekmény elkövetésétől.

⁶ Bv. törvény 188. § (1) bekezdés a) pont.

⁷ A reintegrációs tiszt kifejezés a korábbi nevelőtest kifejezést váltotta fel. Ő készíti el – többek között – azt az értékelő véleményt, ami a bv. bíró számára fontos információt tartalmaz a feltételes szabadságra bocsátás előtt álló elítélt személyiségéről, magatartásának pozitív vagy negatív irányú változásáról.

⁸ Lásd 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 89. §, 92–93. §, 105. §.

⁹ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény, a továbbiakban: Btk.

¹⁰ Lásd Bv. törvény 188. § (1) bekezdés b) pont.

¹¹ Lásd Bv. törvény 8. § (3) bekezdése.

3. A reintegrációs őrizet

A bv. intézetek „tartós” elhagyásának másik lehetséges formája a reintegrációs őrizetbe helyezéssel történik meg.

A reintegrációs őrizet – végrehajtási szempontból – nem más, mint egy elektronikusan felügyelt házi őrizet. S mint ilyen, nem keverendő össze a büntetőeljárás során az előzetes letartóztatás alternatívájaként elrendelhető elektronikusan – nyomkövető útján – felügyelt házi őrizettel.

A büntetőeljárás során elrendelhető házi őrizet bevezetését, jogi szabályozását a büntetés-végrehajtási intézetek zsúfoltságának növekedése tette indokolttá.¹² A fogvatartottak létszámának emelkedésével a férőhelybővítési program nem tudott lépést tartani, ezért vált szükségessé egy alternatíva kidolgozása.

A házi őrizet és reintegrációs őrizet között különbség egyrészt abban van, hogy más-más törvényben került sor a szabályozására és az ellenőrzést végző szerv is más.¹³ További eltérés a két jogintézmény között, hogy eltérő cél érdekében kerül sor az elrendelésükre, az érintettek köre sem azonos, és a terhelteket is különböző jogok és mozgási lehetőség illeti meg az időtartama alatt.

A büntetőeljárás során akkor rendelhető el elektronikusan felügyelt házi őrizet, ha a bűncselekmény jellegére és a büntetőeljárás időtartamára, vagy a terhelt eljárás során tanúsított magatartására tekintettel az előzetes letartóztatással elérni kívánt célok ezzel is biztosíthatók.¹⁴ A terhelt nem kerül büntetés-végrehajtási intézetbe, de a kényszerintézkedéssel a mozgási szabadságát és a tartózkodási helye szabad megválasztásának a jogát korlátozzák. A terhelt ugyanis a bíróság által kijelölt lakást és az ahhoz tartozó bekerített helyet csak a bíróság határozatában meghatározott célból, különösen gyógykezelés céljából, hatóságok által küldött idézésekre, a megjelenési kötelezettség teljesítése érdekében, az ott írt időben és úti célra hagyhatja el.¹⁵

¹² A házi őrizetet az 1999. évi XC. törvény 65. §-a vezette be ismét, 2000. március 1-i hatállyal. Ezt megelőzően a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvénybe az akkor még hatályba nem lépett 1998. évi XIX. törvénnyel szabályozott, és még hatályba nem lépett új büntetőeljárási törvényből emelték át a rendelkezéseket. A témáról lásd még: THAN Alexandra: *Elektronikus mozgáskövető eszköz alkalmazása a büntető igazságszolgáltatás során Magyarországon és Európában*. PhD-értekezés. Pécs, 2016. <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/than-alexandra/than-alexandra-muhelyvitaltezesek.pdf>; <http://www.arsboni.hu/reintegracios-orizet-uj-lehetosegek-a-buntetes-vegrehajtasban.html>.

¹³ A házi őrizetről a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) 138. §-a rendelkezik, míg a reintegrációs őrizetet a Bv. törvény 187/A–187/E. §-ai szabályozzák.

¹⁴ Lásd Be. 138. §

¹⁵ Lásd Be. 138. § (1) bekezdése. A Kúria is kifejtette álláspontját a házi őrizet részleges feloldásával kapcsolatban a BH 2014, 238. eseti döntésében. Ebben kifejtette, hogy a lakhelyelhagyási tilalommal

A kényszerintézkedés célja, hogy a terhelt elérhető legyen a hatóságok számára, ugyanakkor ez a megoldás költségkímélőbb és végrehajtási szempontból humánusabb. A terhelt meghatározott helyen (házban, lakásban) tartása a cél, és eltartásáról – különösen annak pénzügyi fedezetéről – másnak, az arra kötelezettséget vállalónak kell gondoskodnia.

A reintegrációs őrizet elrendelésével az elítélt szabadságának teljes elvonása megszűnik, de mozgási szabadsága és a tartózkodási helye szabad megválasztásának a joga továbbra is korlátozott. Elrendelésének szigorú, objektív és szubjektív feltételei vannak. A Bv. törvény konjunktív feltételeket határoz meg, tehát a feltételeknek együttesen kell teljesülnie.¹⁶ Csak olyan elítélttel szemben lehet elrendelni, akit első alkalommal ítélték végrehajtandó szabadságvesztésre, elítélésére nem személy elleni erőszakos bűncselekmény miatt került sor, a büntetőbíróság által kiszabott, öt évet meg nem haladó tartamú szabadságvesztés büntetést tölt fogház vagy börtön fokozatban, és vállalja a reintegrációs őrizetbe helyezését. Mindezen feltételek teljesülése esetén is csak akkor van lehetőség az elrendelésére, ha a szabadságvesztés célja az elítélt szabadon bocsátásával is biztosítható, és a feltételes szabadságra bocsátás esedékesége, illetve ennek kizárása vagy kizártsága esetén a szabadulás várható időpontja előtt legfeljebb hat hónap van hátra.

Az első lényeges feltétel, hogy az elítéltet első alkalommal ítéljék végrehajtandó szabadságvesztésre, és ezt a szabadságvesztés büntetését töltsse. Ennek azért is van jelentősége, mert a büntetés-végrehajtási jogviszony fennállását a bv. bírónak vizsgálnia kell.

Több olyan elítélt tölti első, végrehajtandó szabadságvesztés büntetését a bv. intézetekben, akiket – a törvényhely nyelvtani értelmezése szerint is – első alkalommal ítélték végrehajtandó szabadságvesztésre, de a bűncselekményüket egy korábbi, végrehajtásban felfüggesztett szabadságvesztés próbaideje alatt követték el, és ez az első, végrehajtandó szabadságvesztést kiszabó ítélet elrendeli a felfüggesztett szabadságvesztés végrehajtását. S bár az „első végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték” kritériumának megfelelnének, mégis kizárt lesz velük szemben ezen intézkedés alkalmazása.

összehasonlítva, „a két kényszerintézkedés közül nyilvánvalóan a házi őrizet korlátozza jobban a terhelt mozgásszabadságát, mivel a terhelt a lakását csak a mindennapi élet szokásos szükségleteinek biztosítása, gyógykezelés, vagy más hasonlóan fontos ok esetén hagyhatja el. A házi őrizet elrendelése esetén nincs mód tehát például arra, hogy a terhelt a lakásától eltérő helyen munkát végezzen.” A Legfelsőbb Bíróság a 2009. 235 számú eseti döntésében kifejtette, hogy „[a] házi őrizetnek a napok bizonyos óráira történő rendszeres feloldása ellentétes e kényszerintézkedés céljával, ezért még munkaviszony létesítése céljából sem megengedhető [1998. évi XIX. törvény 138. § (1) bekezdés].”

¹⁶ Lásd Bv. törvény 187/A. (1) bekezdése.

A törvényalkotó ugyanis igyekezett szűkre szabni azon elítéltek körét, akikkel szemben az intézkedés ténylegesen alkalmazható. Nem helyezhető reintegrációs őrizetbe az elítélt, ha vele szemben további szabadságvesztést kell végrehajtani.¹⁷ Egy korábbi, végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés végrehajtásának az elrendelése pedig ezt a kizáró okot teremti meg.

A következő feltétel, hogy az elítélt által a büntetőbíróóság ítéletében megállapított bűncselekmény ne legyen személy elleni erőszakos bűncselekmény. Ezt a bűncselekményi kört a Btk. értelmező rendelkezése alapján lehet beazonosítani.¹⁸ A jogalkotó célja nyilván a sértettek védelme, illetve a generális prevenció végrehajtási oldalról történő markánsabb érvényesítése volt, miszerint az ilyen bűncselekményt elkövetőket indokolatlan lenne ilyen kedvezményben részesíteni.

Lényeges, hogy a perbíróóság ítéletében kiszabott szabadságvesztés nem haladja meg az öt évet.

Az elítélt a szabadságvesztés büntetését börtön vagy fogház fokozatban kell, hogy töltse. Elvi síkon nem kizárt az sem, hogy az elítélt fokozatváltással érje el a börtön fokozatot, és a fokozatváltást követően kerüljön sor a reintegrációs őrizetbe helyezés iránti előterjesztés megtételére.

Az objektív feltételek teljesülése mellett arra is szükség van, hogy az elítélt vállalja a reintegrációs őrizetbe helyezését. Tehát hivatalból, az elítélt előzetes megkérdezése nélkül nem kezdeményezhető ez a kedvezmény. Ennek az oka az is, hogy az engedélyezés esetén az elítélt testére (lábára) felhelyezésre kerül az elektronikus jelek fogadására és továbbítására alkalmas eszköz, amit a reintegrációs őrizet tartama alatt el sem távolíthat, sőt folyamatosan biztosítani kell az eszköz megfelelő működését, annak időszakos töltésével, és az adatátviteli, forgalmazási díj fizetésével.¹⁹

Az objektív és szubjektív feltételek fennállása esetén sem biztos, hogy az elítélt részesülhet a kedvezményben. Vizsgálni kell további kizáró okok fennállását. Amennyiben ugyanis az elítéltnak az ellene folyamatban lévő új büntetőügyben elrendelt és megszakított előzetes letartóztatása van, vagy a már engedélyezett reintegrációs őrizetet egyszer már megszüntették, mert a szabályokat nem tartotta be, kizárt a kedvezmény elrendelése.²⁰

Az elítéltnak az egy évet meg nem haladó tartamú szabadságvesztésből legalább három hónapot, az egy évet meghaladó tartamú szabadságvesztésből legalább hat hónapot ki kell töltenie. Fontos szempont, hogy a reintegrációs tiszttal megismerje a fogvatartottat, tudjon róla véleményt nyilvánítani, és a perbíróóság ítélete se váljon súly-

¹⁷ Bv. törvény 187/C. § (1) bekezdés a) pontja.

¹⁸ Lásd Btk. 459. § 26. pontja.

¹⁹ Lásd Bv. törvény 187/C. §.

²⁰ Lásd Bv. törvény 187/C. §.

talanná azzal, hogy esetleg az elítélt befogadását követően – az előzetes fogvatartásban töltött idő beszámítása mellett – nyomban kedvezményt biztosítanak a számára.

Szükséges feltétel, hogy az elítélt által megjelölt lakás alkalmas legyen az elektronikus távfelügyeleti eszköz telepítésére. Ha ugyanis korábban az áramot a lakásban kikapcsolták, vagy olyan mértékben leárnyékolta, hogy a GPS adatok vételét, továbbítását nem biztosítja, az eszköz rögzített egységének telepítése lehetetlenné válik.²¹

A külső, büntetés-végrehajtástól független feltételek megfelelő feltérképezése a büntetés-végrehajtási pártfogó feladata. Már a bv. bíróhoz történő előterjesztést megelőzően be kell ugyanis szerezni egy környezettanulmányt, ami részletes adatokat tartalmaz az elítélt családi körülményeire, lakáskörülményeire, vagyoni és jövedelmi viszonyaira, valamint munkavállalási lehetőségeire vonatkozóan. A környezettanulmány eleve adatot szolgáltat arra, hogy a lakás, amelybe az elítélt távozni szeretne, alkalmas-e az elektronikus távfelügyeleti eszköz telepítésére. A pártfogónak ennek érdekében együtt kell működnie a rendőrséggel is, hiszen a büntetőeljárás során elrendelhető elektronikus házi őrizet alkalmazásával a telepítés protokollját ez a szerv már kidolgozta.²²

A reintegrációs őrizet tartama legfeljebb hat hónap lehet. Ezt a tartamot a feltételes szabadságra bocsáthatóság esedékessége időpontjától, ha pedig a feltételes szabadságra bocsátás kizárt, a szabadulás várható időpontjától visszafelé kell számolni. A bv. intézet az elítélt befogadását követően megállapítja a feltételes szabadságra bocsátás esedékességének az időpontját, amennyiben a perbíróság az ítéletben nem zárta ki az elítéltet a feltételes szabadságra bocsátás kedvezményéből vagy a bv. bíró nem zárta ki az elítéltet a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből arra tekintettel, hogy a határozott tartamú szabadságvesztését önhibájából nem kezdte meg.²³

Amennyiben az elítélt a feltételes szabadság kedvezményében nem részesülhet, akkor a szabadulás időpontjából kell kiindulni, amit a bv. intézetnek szintén meg kell állapítania. A magyar jogi szabályozásnak hazai előzménye ugyan nincs, de Európában nem teljesen ismeretlen a büntetés-végrehajtásnak ezen formája.²⁴ A jogintézmény fejlődése szempontjából a legjelentősebb Svédország, Németország, Svájc és Ausztria szabályozása.

²¹ Lásd Bv. törvény. 187/C. §, 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 136/A. §.

²² Lásd ezzel kapcsolatban az elektronikus távfelügyeleti eszköz működését biztosító rendszer létesítésének és üzemeltetésének, az elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazásának, továbbá a büntetés-végrehajtási szervezet, valamint a rendőri szerv ezzel kapcsolatos feladatának részletes szabályairól szóló 10/2015. (III. 30.) BM rendelet szabályait, vö. VESZELI Dániel: A reintegrációs őrizet bevezetése a büntetés-végrehajtás tevékenységrendszerébe. *Börtönügyi Szemle*, 3 (2015) 33. sz. 92. o.

²³ Lásd Bv. törvény 87. § (1) bekezdés.

²⁴ Európában a jogintézmény *electronic monitoring* néven több országban is létezik. Lásd ehhez: http://www.cepprobation.org/uploaded_files/EM2011_Conference_Analysis-of-EM-Questionnaires.pdf.

Legkorábban Svédországban vezették be a szabadságvesztés büntetésnek a büntetés-végrehajtási intézeten kívüli, elektronikus távfelügyelettel történő végrehajtását. 1994-ben került sor próbajellelggel a bevezetésére, de ekkor még nem az egész országra kiterjedően. 1997. január 1-jétől azonban alkalmazását az egész országra kiterjesztették.²⁵ Németországban két szövetségi tartományban került bevezetésre. 2000-ben Hessen tartományban került sor a modell kipróbálására, majd 2010-ben Baden-Württemberg tartományban.²⁶ Svájcban 1999-ben vezették be az elektronikus házi őrizetet egyes kantonokban, majd 2015. január 1-jével terjesztették ki országos szintűre a szabályozást. Mivel egyes kantonokban még hiányoznak az intézkedés alkalmazásának technikai feltételei, az intézkedés tényleges működésének megkezdését 2017-re teszik.²⁷

Ausztriában is 2010-ben született meg az intézkedés jogalapja.²⁸ Az intézkedés európai bevezetésének praktikus okai voltak. A büntetés-végrehajtási intézetek magas fogvatartotti létszáma és a végrehajtás költségei indokoltá tették az elektronikusan felügyelt házi őrizet bevezetését, a szabadságvesztés büntetés alternatívájaként. Természetesen nemcsak a pénzügyi nyomás játszott szerepet, fontos volt a reszocializáció mint büntetés-végrehajtási cél. Ezzel az intézkedéssel elérhetővé vált a szabadságvesztés büntetés káros mellékhatásainak a kiküszöbölése, és pozitív hatással volt a felügyelt személy magatartására is. Az őrizet ideje alatt ugyanis az elítélt részben az otthonában – a kijelölt szálláshelyén –, illetőleg a munkahelyén tartózkodhat, a mindennapjai ugyan szabályozottak lettek, de egyben erősítették az önkontrollját is. A mindennapok szabályozottsága megnyilvánult abban is, hogy az elítélt számára napi-, illetőleg hetirendet állapítottak meg, amelynek az elítélt köteles volt magát alávetni.

Az intézkedéssel együtt jártak járulékos kötelezettségek is, hiszen meghatározhatták a kapcsolattartás tilalmát, illetve a meghatározott helyen való tartózkodás tilalmát. Ezzel egyidejűleg szigoríthatták, vagy éppen enyhíthették a szabadidő kötelező

²⁵ Lásd bővebben: HOCHMAYR, Gudrun: *Elektronisch überwachter Hausarrest Zur Regelung in Deutschland und Österreich*, www.zis-online.com/dat/artikel/2012_11_712.pdf; *Der elektronisch überwachte Hausarrest Eine rechtsvergleichende und empirische Untersuchung in Schweden und Deutschland*, <https://www.mpicc.de/de/forschung/forschungsarbeit/kriminologie/archiv/hausarrest.html>.

²⁶ A Hesseni Igazságügyi Minisztérium rendeletet alkotott az elektronikus lábbilincs (az elektronikus monitoring) kipróbálásához a Frankfurt am Main-i Állami és Kerületi Bíróságon történő alkalmazásához 2000. március 20. napjától. 2009. július 30. napjától hatályos a szabadságvesztés büntetés elektronikus felügyeletéről szóló törvény. (EASTVollzG)

²⁷ <http://www.nzz.ch/schweiz/elektronische-fussfessel-laesst-auf-sich-warten-1.18455412>.

²⁸ Az osztrák büntetés-végrehajtási törvény (öStVollzG); A büntetés és előzetes letartóztatás elektronikus felügyelt házi őrizettel történő végrehajtásáról szóló rendelet. (*HausarrestV*)

tartózkodási helytől távol töltésének a szabályait azzal, hogy ha a kötelezettségeit a felügyelt személy megszegte, a házi őrizet megszüntetésére került sor, és a szabadságvesztés büntetés hátralévő részét büntetés-végrehajtási intézetben kellett végrehajtani.²⁹

A magatartási szabályok ellenőrzése elektronikusan történik, amelyhez egy testre szerelt eszközre és a jelek átvitelét biztosító, rögzített, úgynevezett bázis eszközre van szükség. Amennyiben az elítélt ezt az eszközt megrongálja, manipulálja, vagy a kötelező tartózkodási idő szabályait megszegi, akkor az eszköz vészjelzést küld a központnak, és megnyílik a lehetőség az intézkedésre.³⁰ A szabályozás során figyelmet fordítottak arra is, hogy az elektronikus házi őrizet végrehajtásához szükséges speciális feltételrendszert megalkossák, ami az alábbi területeket érintette: a) lakás és foglalkozás; b) jövedelem, biztosítás és költségviselés; c) szabadidő eltöltése lakáson kívül; d) az ellenőrzés terjedelme; e) a lakótárs hozzájárulása; f) a pszichoszociális ellátás.³¹

a) Lakás és foglalkozás

Fontos, hogy az elítélt rendelkezzen megfelelő lakással vagy házzal, ami alkalmas az elektronikus házi őrizet technikai feltételeinek és eszközeinek a telepítésére. Hessenben különösen fontosnak tartják a telefonos csatlakozás meglétét.

A hesseni és osztrák szabályok szerint a lakás nem feltétlenül kell, hogy az elítélt tulajdona legyen, elegendő, ha azt valamely harmadik személy bocsátja az elítélt rendelkezésére.³²

A megfelelő foglalkozásnak is jelentősége van. A munka, a foglalkozás hat arra, hogy az elítélt fokozatosan hozzászokjon a „kinti, civil” hétköznapiakhoz. A foglalkozás fogalmát igen tágan értelmezik. Az osztrák szabályok szerint minden értelmes tevékenység ide tartozik, mint például a gyermekek gondozása, munkahelyen vagy valamilyen képzésen való részvétel, vagy éppen a közhasznú munka. Így azok a személyek, akik nem foglalkoztathatók, kikerülnek az elektronikus házi őrizetre jogosultak közül.³³ Különbség van ugyanakkor abban, hogy ezt az értelmes tevékenységet milyen tartamban kell végeznie az elítéltnak.

Baden-Württembergben és Hessenben hetente legalább húsz órát kell teljesíteni. Ausztriában a felügyelt személy által foglalkozáson töltött időnek a lehető legjobban

²⁹ Lásd bővebben: HOCHMAYR: *Elektronisch...*

³⁰ Lásd bővebben: HOCHMAYR: *Elektronisch...*

³¹ Lásd bővebben: HOCHMAYR: *Elektronisch...*

³² *Gesetz über elektronische Aufsicht im Vollzug der Freiheitsstrafe (EAStVollzG)* § 4 Abs. 1; HOCHMAYR: *Elektronisch...*

³³ Lásd az osztrák büntetés-végrehajtásról szóló törvény 156b §, lásd HOCHMAYR: *Elektronisch...*

meg kell felelnie a normál munkaidőnek, ami Ausztriában 38,5 óra hetente. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy egyre kevesebb embert foglalkoztatnak teljes munkaidőben, így a fogvatartás ideje alatti teljes munkaidős foglalkoztatás is nehézségekbe ütközik.³⁴

b) Jövedelem, biztosítás és költségviselés

Ausztriában a büntetés elektronikus házi őrizettel történő végrehajtása elrendelésének a feltétele, hogy az elítélt rendelkezzen olyan jövedelemmel, ami fedezi a megélhetését. Ez a jövedelem származhat valamilyen foglalkozásból, munkából, de alapja lehet már meglévő jelentős vagyon, eltartásra való jogosultság, munkanélküliség esetére szóló biztosításból származó kifizetés, nyugdíj vagy segély is.³⁵

Az elítéltnak rendelkeznie kell továbbá betegség- és balesetbiztosítással is. Ezen követelmény miatt a szociális biztonságról szóló törvénybe beillesztettek egy szabályt, amely szerint a beteg-, baleset- és nyugdíjbiztosítás az elektronikus házi őrizet ideje alatt nem nyugszik.³⁶ Az elítéltnak az elektronikus házi őrizet költségeihez hozzá kell járulnia. Ennek szabályozási alapja az, hogy az elítéltnak a büntetés-végrehajtási intézetben is hozzá kell járulnia a tartási költségekhez. Ez a költség az elektronikus házi őrizet végrehajtásáról szóló rendelet szabályai szerint 22 euró naponta. Amennyiben azonban ennek az összegnek a kifizetése az elítéltnak vagy annak a személynek, aki az elítélt eltartásáról gondoskodni köteles, a megélhetését veszélyeztetné, akkor az összeg csökkenthető vagy elengedhető. Ezzel a szabállyal teremtik meg a lehetőségét annak, hogy a kevésbé jó anyagi háttérrel rendelkező elítéltek sem esnek el az elektronikus házi őrizet elrendelésének a lehetőségétől.³⁷

c) Szabadidő a lakáson kívül

Nehézséget jelentett az elektronikus házi őrizetet alkalmazó országokban annak szabályozása, hogy szükséges-e az elítéltek számára annak biztosítása, hogy a munkán, a létfenntartáson, illetőleg orvosi ellátáson kívül egyéb okok miatt elhagyhatják-e a lakásukat, s ha igen, milyen okból és mennyi időre.

Németországban megengedőbb a szabályozás, ugyanis lehetőséget biztosítanak az elítélt számára arra, hogy szabadidős tevékenységre és sportolásra elhagyhassák az otthonukat. Ez beépítésre került a végrehajtási programba. A szabadidős tevékenységre elsősorban a hétvégén biztosítanak lehetőséget, ez az első négy hétben szombatonként és vasárnaponként öt óra tartamú, majd a kilencedik héttől az egész hétvé-

³⁴ Lásd bővebben: HOCHMAYR: *Elektronisch...*

³⁵ Lásd bővebben: HOCHMAYR: *Elektronisch...*

³⁶ Lásd bővebben: HOCHMAYR: *Elektronisch...*

³⁷ Lásd bővebben: HOCHMAYR: *Elektronisch...*

gére, tehát pénteken 17 órától hétfőn 8 óráig tart.³⁸ Ausztriában szigorúbbak a szabályok. Az osztrák büntetés-végrehajtási törvény szerint ugyanis az elektronikus házi őrizet feltétele a büntetés-végrehajtás célját szolgáló elítélti életmód biztosítása. Ezért az elítéltek csak munkavégzés céljából, a létfenntartáshoz szükséges bevásárlásra, valamint orvosi ellátásra és egyéb okok miatt hagyhatják el a lakásukat. Az egyéb okok közé tartozik a családi alkalom, a lelkész vagy a templom felkeresése. Erre havonta egy vagy két szabadnapot biztosít a büntetés-végrehajtási törvény, melynek tartama 12 óra, de ha utazással egybekötött, akkor 48 óra.³⁹

d) Az ellenőrzés terjedelme

Az ellenőrzés terjedelme tekintetében markáns különbségek vannak. Hessenben az ellenőrzés arra szorítkozik, hogy az elítélt a hetitervben foglaltaknak megfelelően tartózkodik-e a lakásban, illetve van lakáson kívül.

Baden-Württembergben egy mozgásprofil készítenek, ezzel egészítik ki az alapellenőrzést, amelyik arra szorítkozna, hogy az elítélt a kijelölt szálláshelyen tartózkodik-e vagy sem. A profilnak van individuális eleme, amely az elítélt szökés- és visszaesés-veszélyéhez igazodik, kiegészülve így az arányosság követelményével.⁴⁰

A törvény egy prognózisspecifikus elektronikus őrizetről rendelkezik, ami szükség esetén a „lépten-nyomon” ellenőrzést is lehetővé teszi.

Az osztrák szabályozás rögzíti, hogy az elektronikus felügyelet az arra alkalmas eszközzel történik, a végrehajtás módját külön rendelet tartalmazza. Ez egy személytelen ellenőrzési forma, amellyel kapcsolatban igényként merült fel, hogy a lakásban rögzített báziseszköz kiegészítésre kerüljön egy hang-, arc- és alkohol-ellenőrző funkcióval, ami az elítélt azonosítását szolgálja, és részben a magatartási szabályok ellenőrzését biztosítja. Az alkohol-ellenőrzés egy ún. Alkomaten készülékkel történne, ami az elítélt biometrikus módszerrel történő ellenőrzését biztosítja.⁴¹

e) A lakótárs hozzájárulása

A házi őrizettel érintett személy hozzájárulása mellett a lakótárs, illetve a lakhatást biztosító személy hozzájárulását is megkívánják.

Baden-Württembergben és Hessenben csak a felnőtt – nagykorú – lakótársak beleegezésére van szükség, de az osztrák szabályozás ennél szigorúbb. Itt ugyanis minden, az ellenőrzött személlyel együtt élő személy hozzájárulását megkövetelik arra

³⁸ Lásd bővebben HOCHMAYR: *Elektronisch...*

³⁹ Lásd bővebben: HOCHMAYR: *Elektronisch...*

⁴⁰ Lásd bővebben: HOCHMAYR: *Elektronisch...*

⁴¹ Lásd bővebben: HOCHMAYR: *Elektronisch...*

figyelemmel, hogy ez az intézkedés valamennyi személy életmódjára kihatással van, abba beavatkozik. Ez a hozzájárulás ugyanakkor visszavonható.⁴²

f) Pszichoszociális ellátás

Az elektronikus házi őrizet modelljének kidolgozásakor a szociális munkás által biztosított ellátás eredményességi faktorként került meghatározásra. Ez jelentette az emberi, élő komponenst a technikai felügyeletben. A kísérleti szakaszban ezzel a személlyel akár a nap 24 órájában kapcsolatot lehetett tartani, minden problémás helyzetben elérhető volt.

4. Zárszó

A bemutatott külföldi modellek és szabályok alapján elmondható, hogy a magyar szabályozás megtette a kezdő lépést a reintegrációs őrizet bevezetésével, ami az elektronikus házi őrizetnek felel meg, de a szabályozás kiegészítésre szorul, hiszen indokolt lenne a végrehajtás tekintetében legalább rendelet megalkotása, ami rögzítené mind az eljáró szervekkel, mind az elítéltekkel szembeni kívánalmakat.

Ennek azért is lenne létjogosultsága, mert a 2015. április 1. napja óta elrendelt reintegrációs őrizetek többsége inkább a büntetőeljárás során elrendelt elektronikusan felügyelt házi őrizetnek felel meg, ahol az elítélt számára nem biztosítanak olyan heti-, illetve napitervet, amely keretet adna az életének. Nem szabad ugyanis elfelejtkezni arról, hogy az elítélt büntetés-végrehajtási jogviszonya nem szakad meg, csupán a szabadságvesztés egy bizonyos részét nem a büntetés-végrehajtási intézetben, hanem a saját vagy éppen a rendelkezésére bocsátott lakásban tölti. A bv. bírónak a végzésében kellene kijelölnie azt az időkeretet, amelyben az elítélt az ingatlant elhagyhatja, értelmes, hasznos, jövedelemszerző tevékenységet folytathat, amellyel az önbecsülése és az önkontrollja is növelhető. Ha kizárólag a négy fal közé szorítjuk, zárjuk az elítéltet – mint a bv. intézetben –, akkor a kiszolgáltatottság és a másoktól való függés érzése nő, ami egy idő után frusztrálttá teheti nemcsak az elítéltet, hanem azt a személyt is, aki – igaz, visszavonható – nyilatkozattal vállalta, hogy eltartja és gondoskodik róla.

De valóban ez a cél?

⁴² Lásd bővebben: HOCHMAYR: *Elektronisch...*

VI.

Jogtörténet

Reformatio et Libera Religio

A vallásszabadságról szóló 1608. évi (k.e.) I. tc.
létrejöttéhez vezető út

*„Szertartások nélkül nem lehetsz
keresztény, de nem ettől leszel
keresztény” (Rotterdami Erasmus)*

A reformáció, az európai példa

A reformációt előkészítő és az egyházszerkezet 16. század eleji nagy megújítási mozgalmát kiváltó, illetve kezdeményező okok alapvetően a középkori államkormányzatban is kereshetők. Az állammal szimbiózisban élő egyház nem vonhatta ki magát az államszerkezet korabeli módosulásai során bekövetkező változások alól. Sőt, eleinte képtelen volt védekezni a fokozottabb állami igényekkel szemben. Így történelmi távlatokban elmondható, hogy az államkormányzatok maguk is jórészt felelősek az egyház szerkezetében, már a 15. században beinduló laicizálódási folyamatokért.

Elsőként említhető, hogy a 15–16. században a rendi képviseleti monarchiák új típusú államkormányzatában a központi igazgatási szerkezet fokozottan megerősödik. Ennek az új tendenciának két legfőbb jele, hogy a zsoldos hadsereg alkalmazásának terjedésével egyre inkább nő a központ pénzügyi igénye, illetve a bővülő állami adminisztráció miatt mind nagyobb számban igényelte a litterátus embereket. Tehát a zsoldos hadseregek megjelenése és a központi állami adminisztráció kibővülése a leglátványosabb jelenségek a kor fejlettebb államaiban. A késő középkori államkormányzatok ekkor még csak a jelzett igényeket érzékelték, ám ennél nagyobb probléma lesz, hogy az ezek fedezetére szolgáló pénzügyi eszközök hiányoztak.

---

¹ Rácz Lajos ny. egyetemi tanár, ELTE ÁJK.

Ugyanakkor az államok kormányzatának többsége a fenti kérdéseket az egyház aktív bekapcsolásával kívánta megvalósítani, mégpedig a korlátozott állami bevételek miatt az egyházi vagyon igénybevételel. Bár Magyarországról ismeretes a példa, miszerint a Mátyás halála utáni királyválasztó országgyűlésen összeállított választási feltételek, a *conditiók* egyik kiemelt passzusa, hogy a király ezentúl nem fogja adóztatni az egyházakat, feltehető, hogy ez más európai államokban is így történt. Mátyás apósáról, Aragóniai Ferdinándról írják a történeti források, hogy új zsoldos hadseregének eltartásához nemcsak országai egyházait adóztatta meg, hanem megtette magát mindhárom spanyol lovagrend nagymesterének is. Ez a lovagrendek vagyonának állami pénzügyi tartalékként való működését is elősegítette a lovagrendek katonai kontingenseinek az alkalmazása mellett. Leggyakoribb eszközként írnak a korban arról, hogy a még létező hűbéri rendszer maradványaként az – uralkodók hűbéreseiként is szereplő – egyháziak katonáskodási kötelezettségét előszeretettel váltatta meg az államkormányzat pénzzel. (NB. az angol művészettörténetben elfogadott álláspont szerint a hatalmas angol katedrálisok építtetése nemcsak a britanniai egyháziak művészetszeretetével magyarázható, hanem többek között így – óriási építkezésekbe kezdve – próbálták meg védekezni a központi királyi jövedelemelvonással szemben is.)²

Hasonló viselkedést mutatnak az államkormányzatok a központi adminisztráció fejlesztése kapcsán. Már a létszámgyarapítás is látványos, hiszen a középkori egyetemet végzettek jelentős része korábban egyházi tisztségeket töltött be. Az egyház szerencsére igényelte a kiművelt fők alkalmazását az egyházigazgatásban. Ám a 15. század végére általános jelenség lesz, hogy az egyetemet végzettek állami adminisztrációban helyezkednek el, így nem is szenteltetik fel pappá magukat. (Kivételek persze vannak, mert Itáliában az egyetemet végzettek a legelső egyházi rendeket felvetették, hogy ha nem világi, akkor egyházi fejedelemnél vállalhassanak szolgálatot!) Ugyanakkor az állam pénzeszközök híján az új adminisztráció „fizetését” megkísérelte áthárítani az egyházi jövedelmekre. Egyre növekszik azok száma, akik központi királyi tisztviselőként díjazásukat az uralkodó kinevezése alá tartozó valamely jelentősebb egyházi javadalomból húzzák. (NB. Közismert, hogy már Nagy Lajos a frissen alapított pécsi egyetem tanárainak nem állami fizetést adott, hanem megtette őket a szomszédos királyi felügyelet alatt álló pozsegai káptalan kanonokaivá, azok jövedelmeit rendelve a professzoroknak fizetésül.) A francia király, I. Ferenc 1516-ban

² CLIFTON-TAYLOR, Alec: *The Cathedrals of England*. 1967. (Reprinted 1979, Norwich.) 147. o. Itt I. Edward 1297-es kezdeményezésére hívják fel a figyelmet, aki egy lehetséges francia háború előtt biztosaival inventáltatta az egyházak és monostorok kincstárait. „This was something of a shock to the Churchmen and left them, with a feeling that portable objects were not a very safe investment.”

a pápával kötött híres Bolognai Konkordátum idején: „A király 10 érseket, 82 püspököt és 527 apátot s számtalan perjelt és kanonokot nevezhetett ki, s mint ezeknek... a javadalmaknak az osztogatója, közvetve a kezében tartotta az egyházi vagyont.” Pénzügyi szűksége esetén „még csak nem is kellett törvénytelen módszerekhez folyamodnia”.³

Már a humanizmus hazai kezdetén találhatók érdekes esetek a Magyar Királyságban is. *Beckensloer Jánosról*, Mátyás kedvelt egyházi emberéről írja a modern egyháztörténet-írás: „valószínűleg csak becsvágya vezérelhette egyházi pályáján, hiszen csak 1465 – váradi püspöki kinevezése – után szenteltette fel magát áldozó pappá”.⁴ Szintén e korból való adat, hogy a Beatrix királyné által olyannyira kedvelt unokaöccsét, *Estei Hippolitot* nyolc évesen kinevezetetik a pápával Esztergom érsekévé, azzal, hogy a kánoni kort, 25 évet elérve szenteltesse majd magát püspökké. „*Püspökké szentelésére azonban negyvenegy éves korában bekövetkezett haláláig nem került sor.*”⁵ [Pedig királyi rokonságára tekintettel a pápa már tizennégy évesen bíborossá is kreált a(!) Hippolit elődjét, Aragóniai Jánost, Beatrix testvérét szintén tizennégy évesen érte el a bíbor. Utóbbi magyarországi szerepléséről jegyzik meg, hogy midőn hosszas huzavona után az Esztergomból megszökött Beckensloer érsek ügyét sikerült kánonilag rendezni, s Mátyás kérésére *Aragóniai Jánost esztergomi érsekké* tenni, ő 1485-ben „ünnepélyesen bevonult Esztergomba. Azután ismét eltávozott, magával víve 1000 aranyat, s többé nem tért vissza”!]⁶ Egy másik történetben az 1500-as évek elején például úgy lesz valakiből királyi kinevezéssel egri püspök, hogy még a legalsóbb egyházi rendeket sem vette fel. Továbbá *Szalkai László*, a Mohácsnál elesett esztergomi érsek, úgy nyerte el (1524) a legmagasabb magyar egyházi méltóságot, hogy „csak a kisebb papi rendek”-nek volt birtokában. „Campeggio bíboros legátus hatott oda, hogy egyházi méltóságának megfelelően *vegye fel a papi rendet...* a pápai követ az esztergomi érsek-prímást előbb áldozó pappá, majd püspökké szentelte.”⁷

Utóda, *Várday Pál*, jóval érseksége előtt (1527) úgy lesz a budai vár Sz. Zsigmond káptalanjának prépostja 1515-ben, hogy „még nem volt felszentelt pap, egyházi javadalmát a kor szellemének megfelelően valószínűleg fizetesképpen kapta”. Egyébként

³ CHADWICK, Owen: *A reformáció*. Budapest, 1997. 23. o.

⁴ BEKE Margit: Beckensloer V. János. In BEKE Margit (szerk.): *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Budapest, 2003. 215. o.

⁵ LACZLAVIK György: Estei Hippolit. In BEKE Margit (szerk.): *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Budapest, 2003. 224. o.

⁶ BEKE Margit: Aragóniai VI. János. In BEKE Margit (szerk.): *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Budapest, 2003. 221. o.

⁷ VARGA Lajos: Szalkai I. László. In BEKE Margit (szerk.): *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Budapest, 2003. 236. o.

később is kincstartóként szerepel még veszprémi püspöksége idejében is. Ekkor (1522) „Chebi Pogány Zsigmondnak, máramarosi sókamari tisztnek (pénzzel) tartozott, zálogképpen lekötötte a veszprémi püspökség (jövedelmének) a felét.”⁸ *Verancsics Antal*, a kor jelentős humanistája két püspök rokonának – Beriszló Péter veszprémi, illetve anyai nagybátyja, Statileo János erdélyi püspököknek – köszönhetette egyházi pályafutását. Az 1504-ben Dalmáciában született Verancsics már 1525–1526 táján legalább két egyházi stallummal rendelkezett, amit valószínűleg a Páduában folytatott tanulmányai finanszírozására használt fel az alig húszesztendő fiatalember. Majd Statileo és Szapolyai János király rokoni és politikai kapcsolatának köszönhetően hamar bekerül a budai udvarba és számos diplomáciai küldetést teljesít, így 1531-ben a pápánál járt János király érdekében, ám pappá csak 1551-ben szenteltette magát. Világias életmódja miatt a korban többször megrótták. (Az egyháztörténet-írás szerint valószínűleg ő húzódik meg Bornemissza Péter azon „lator pispeke” mögött is, aki „nem méltó, hogy ez könyvbe neve legyen.”) Amikor 1569-ben a már nem fiatal papot és diplomatát II. Miksa kinevezte esztergomi érsekké, akkor azon év „december 5-én tartotta *Verancsics élete első miséjét*... A nuncius ugyanis azzal fenyegetőzött, hogy ha kötelességét elmulasztaná, *Róma nem fogja megerősíteni kinevezését*”. Nem is jött meg a megerősítő bulla, csak két évvel később!⁹

A nemzetközi szakirodalom is számos további példával szolgál. Emlegetik VIII. Henrik udvari orvosát, *Linacriust*, ki legalább hét vagy nyolc egyházi javadalmat élvezett (négy plébánia és három kanonokság birtokosa, s a yorki apátság praecentora).¹⁰ Ám feltehető, hogy mivel Linacriusnak az uralkodó egészségi állapotának frissen tartása lévén a fő feladata, ezen alája rendelt egyházi intézményeket sohasem látogatta, hanem csak azok jövedelmeit húzta. Ráadásul mindezeket még pappá szentelése előtt kapta. Olyan érsekről is tudnak a források Franciaországban (egy egyébként kiváló francia diplomata, *Antoine du Prat*, Sens érseke), aki életében először akkor került be saját székesegyházába, amikor temetni vitték holttestét.¹¹ Languedoc-ban (délfancia tartomány) „*huszonkét püspöke közül mindössze öt vagy hat tartózkodott*

⁸ LACZLAVIK György: Várday Pál. In BEKE Margit (szerk.): *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Budapest, 2003. 241. o., míg Csebi (Csehbi) Pogány Zsigmond, egyúttal Máramaros főispánjának (korábban *magister Curiae* Buda várában) vagyon- és birtokszerzéseit lásd NAGY Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Pest, 1862. P–R. köt. 351–52. o.

⁹ LAKATOS Adél: Verancsics Antal. In BEKE Margit (szerk.): *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Budapest, 2003. 266. o. (a megerősítő pápai bulla 1571. dec. 2-án érkezik), míg érsekként neki adott pápai felmentvényekről szóló kiváltságot, azaz facultasokat lásd GALLA Ferenc: *Pápai kinevezések, megbízások és felhatalmazások Erdély, a Magyar Királyság és a Hódoltság területére (1550–1711)*. Budapest–Róma, 2010. 12. o. 14. tétel (1571 IV. nap nélkül) „*facultas absolvendi hereticos...*”

¹⁰ CHADWICK: *A reformáció...* 13. o. (NB. még pappá szentelése előtt)

¹¹ CHADWICK: *A reformáció...* 13. o.

székhelyén”. 1510-ben Tours-ban „francia hittudósok bizottsága” azon vitatkozott, hogy mi a hatása azon pápai kiközösítésnek, ha az „olyan királyt sújt, aki ellenállt a pápai hadsereg agressziójának?”¹²

A forrásokból az is egyértelmű, hogy az ilyen új, királyi (tkp. állami) feladatokat ellátó „egyháziak” már teljesen a világiak életmódjához igazodnak a mindennapokban. Ugyanakkor a királyi tisztviselők jövedelmeinek az egyházi vagyona ily módon történő telepítése szinte előre jelzi a majdani reformáció *saecularisatiós* tendenciáit.

A reformációt előkészítő folyamatok másik vonulata a *humanizmusban* bontakozik ki. A reneszánsz nagy szellemi áramlata a szellemiek terén nemcsak az ókoriak iránti csodálatot hozta magával, hanem Konstantinápoly elestével az Európába áramló görög irodalom iránti fokozott érdeklődést is.¹³ Ez pedig óhatatlanul a *nyelvtudás látványos gyarapodása* mellett a *források fokozott tiszteletével* (*ad fontes!*) járt, azaz a nevesebb humanisták elkezdték a Szentírást, illetve annak ókori forrásait és irodalmát is, ha lehet, eredetiben tanulmányozni. Ne feledjük, hogy *Luther Márton* az Újtestamentom páli szövegeinek alapos elemzésével jut el üdvözüléstanához,¹⁴ illetve *Kálvin Jánosnak* is első nagyobb munkája a Seneca-kommentárok elkészítése (*Seneca: De clementia*, 1532).¹⁵ *Erasmust*, a Rotterdami tartják a nagy kezdeményezőnek a kibontakozó Biblia-kritika terén. (Már első munkája – 1503 – nagy feltűnést keltett: *Enchiridion militis Christiani – A keresztyén harcos kézikönyve*. Az első három kiadást huszonhárom újabb kiadás követte!) Az ő *Újtestamentom-fordítása* (1516 kritikai görög kiadás és latin fordítás)¹⁶ ugyanis egyértelművé tette, hogy a középkorból rájuk hagyományozott bibliai szövegek – elsősorban a *Vulgata* – számos problémával, így félrefordítással és pontatlansággal küzdenek. (Szokták idézni azt az újtestamentomi

¹² CHADWICK: *A reformáció...* 15. o.

¹³ SINAY Miklós: *Historia Ecclesiastica Seculi XVI. de Reformatione Ecclesiarum Hungariae et Transylvaniae. Usque ad annum 1564. Quo plene terminata et absoluta fuit. – A Magyar- és Erdélyországi reformáció története 1546-ig.* (Bilingvis kiadás, sajtó alá rendezte és magyarra fordította Herpay Gábor, bev. és ford. redakciója Szabó József.) Debrecen, 1941. 222. o. Honterusról írja: Ugyanebben az időben (1540-es évek) Brassóban Hontér János tanácsára könyvtárt alapítottak, melyet a törökök borzasztó dühétől elpusztított Görögország különböző könyvtáraiból szereltek fel s összegyűjtötték bele a leghasznosabb könyveket... Majd így folytatja: „Ebben az időben határozta el magában Hontér..., hogy Luther-nek némely könyveit, az ágostai hitvallást és más az evangéliumi tudományt magában foglaló könyveket kinyomtatja... Így készült elő... lassankint az út Brassóban, Erdélyben a reformációra.”

¹⁴ CHADWICK: *A reformáció...* 41–42. o. „Volt idő, még a reformok kezdetén, amikor úgy vélte (*Luther*) helyénvaló, ha ő is görögösen írja a nevét, s Erasmus, Melanchton s a többi humanista módjára *Eleutherius-nak* nevezte magát.” Ugyanakkor: „Később barátainak egyike azon sopánkodott, hogy milyen kár, hogy *Luther* olyan keveset foglalkozott az antik irodalommal, mert ez talán enyhítette volna nyersességét.” (41. o.)

¹⁵ MCGRATH, Alister E.: *Kálvin*. Budapest, 1990. 75–77. o.

¹⁶ CHADWICK: *A reformáció...* 35. o.

passzust – Máté 4:17 –, amely szerint az elkövetkezendő megváltásra a Vulgata, vagy másképpen „textus vulgatus”, így szólít fel, hogy „Tartsatok bűnbánatot”, míg Erasmus kritikai kiadása szerint az eredeti szöveg így szólt „Térjetek meg”!¹⁷) Súlyos megállapítása, szarkasztikus kritikái ellenére is máig ül, hogy: „*Szertartások nélkül nem lehetsz keresztény, de nem ezektől leszel keresztény.*”

A reformáció kibontakozó folyamatában, az egyház megreformálásában – a kezdeti szentszéki passzivitás miatt – a világi hatalomra hárul a feladat. Így a lutheri reformációt követő országokban a pápával való kapcsolat megszüntetése után a pápai hatalom helyébe belépett az adott terület világi főhatalmának gyakorlója. Klasszikus példája ennek az angol reformáció kezdetéről szolgáló *Act of Supremacy* (1534),¹⁸ amely lényegében csak arra szorítkozott, hogy kijelentette a máig érvényes szabályt: az angol egyház feje nem a pápa, hanem a király. Ezzel alakul meg az „*Ecclesia Anglicana*”. (Jól jellemzi az angol reformáció kezdeti, elsődlegesen politikai indíttatását, hogy az egyházfőségen és a *saecularisation* túl más változás VIII. Henrik alatt nem következik be, hiszen a lényegét, a protestáns dogmatikai hittételeket, az ún. 39 *hitcikkelyt* csak második leánya, I. Erzsébet uralkodása alatt, tehát jó néhány évtizeddel később tartják szükségesnek összegezni – 1571.) Bár az így kialakuló, számos más helyen is megvalósuló egyházkormányzati formát kezdeti német példák alapján, mintegy szemérmesen, „*Landeskirchen-regiment*”-nek nevezzük, ám ez valójában az államegyháziság egy felújított változata.¹⁹ Jól szolgálta ezt, hogy ezeken a területeken általában megmarad a püspöki rendszer vagy legalábbis hamar létrejön helyette az ún. *superintendenciák* hálózata, tehát egy viszonylag stabil egyházszervezet az uralkodónak alárendelten. Éppen erre tekintettel fogalmazták meg már korábban egyes írók, hogy *német területeken hosszú ideig evangélikus templomok vannak, ám lutheránus egyház nincs.*

¹⁷ MCGRATH, Alister E.: *Kálvin...* 71–72. o. „Ahol tehát a *Vulgata* a bűnbánat egyházi szertartására utal, Erasmus olyan szóhasználatot ragaszkodik, amely az egyén belső ‘megbánását’ hangsúlyozza, nyíltan megkérdőjelezve az egyházi szertartások szükségességét és létjogosultságát.” Míg U. o. hasonló további fordítási probléma a *Vulgata*-szöveggel. E szerint Gábel arkangyal, amidőn üdvözli Máriát, a „*gratia plena*=kegyelemmel teljes” kifejezést használja. Ugyanakkor Erasmus szerint az eredeti görög szöveg „egyszerűen a ‘kedvelt’ személyről szól, olyasvalakiről, ‘aki pártfogást nyert’.” Ily módon nem felel meg a szövegkritikai vizsgálatnak, hogy Máriát a *Vulgata* teológusi magyarázata úgy láttatja „mint a kegyelem csordultig telt edényét...”.

¹⁸ CHADWICK: *A reformáció...* 95. o.

¹⁹ CHADWICK: *A reformáció...* 64–65. o. „Luther nem talált ellenérvet arra, hogy (ne) a fejedelem reformálja meg az egyházat. Éppen ellenkezőleg, a reform a fejedelem kötelessége, hivatása, többek között ezért kapta az isteni elhívást... Szászország választófejedelemét, Jánost, aki meggyőződéses lutheránus, arra kéri, rendelje el a szászországi gyülekezetek vizitációját.”

Figyelemreméltó e területeken a *saecularisatio*, az *egyházi vagyon elvétele* is, mivel az szinte mindenütt a világi hatalom közbejöttével történt. Ennek ma már világosan elkülöníthető két típusát ismerjük, úgymint az angolt és a németet. Az *angol különlegessége*, hogy azt a király friss egyházi főhatalmára alapítva hajtják végre. Közismert, hogy az angol keresztyénség kezdeteinél az ír minta hatására a monostorok játszották eleinte a fontosabb szerepet, így az egyházi vagyon is elsősorban ott koncentrálódott. A király, VIII. Henrik élve 'egyházfői' felülvizsgálati jogával, sorra számolja fel a kolostorokat, illetve koboza el vagyonukat a megromlott, a kiküldött királyi bizottságok által is gyakran tisztátalannak ítélt szerzetesi élet miatt. Az ily módon királyi kézre jutott egyházi vagyonból az ingó javakat elárvereztették. Az ingatlanok egy kisebb részéből egy quasi „nyugdíjalapot” létesítettek az arra érdemes korábbi szerzetesek számára,²⁰ míg a földbirtokok további jelentősebb része a királyra háramlott, aki annak nagy részét azután eladományozta, így teremtve nagyobb létszámú arisztokráciát a korábban a rózsák háborújában igencsak megfogyatkozott angol *peerek* mellé. Ha drasztikusan akarunk fogalmazni, akkor azt is mondhatnánk, hogy az angol megoldás az egyházi vagyon elherdálását jelentette. Bár gazdaságtörténetileg igazolt tény, hogy az angol gazdaságnak ily módon ekkor adott 'ingatlaninjekció' majd száz évvel később az egyik motorja lesz az angol polgári forradalmat is előkészítő látványosabb gazdasági fejlődésnek.²¹ (Megjegyzendő, hogy az *angol reformáció* során először csak a monostorok vagyonát *saecularisálják*, ám a VIII. Henrik idejére nem kevésbé jelentős *püspöki vagyonok megmaradnak*. Éppen ezzel, a püspöki vagyon elvételének fenyegetettségével, tehát az irányításuk alatt megmaradó egyházi vagyon féltésével játszik eleinte dicstelen szerepet az angol püspökök egy része a reformáció során. Hiszen számosan közülük ennek érdekében a királyi hatalom feltétlen kiszolgálóivá válnak, s lesznek egyik nap a reformáció, majd a politikai irány változásával a katolikus restauráció átmeneti hívei.)

A *német minta* jellemzője viszont, hogy elsősorban a városokra épít, ott kifejezetten városi mozgalom a reformáció. Így a változások is másképpen zajlanak le. Különösen igaz ez az egyházi vagyon felhasználására, ahol azt, mivel korábban is a város valamilyen befolyással bírt patrónusi jogánál fogva azok igazgatására, így most is elsősorban közcélra fogják felhasználni.²² A példák szerteágazóak, hiszen van, ahol már igen korán ún. *Religionsfondokat* hoznak létre, amiből a közösségi vallásos tevékenységet, illetve a korábbi feladatok közül az *iskolákat és a szegénygondozást*

²⁰ CHADWICK: *A reformáció...* 100–103. o.

²¹ Megjegyezzük, hogy az angol forradalom híres vezetője, Oliver Cromwell, szintén egy egykori egyházi birtokot használt.

²² CHADWICK: *A reformáció...* 65–66. o., 138–139. o.

finanszírozzák. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy Genf városában az egyházi vagyon elvétele éppen a város megmaradását szolgálta, amennyiben az akkor folyó háborúk során a Genfre kivetett hadisarcot jórészt ebből fedezték.²³ (Megjegyeznénk, hogy *Magyarországon is*, az elsődlegesen német hatásra kibontakozó reformáció a *saecularisatio* terén szintén követi a német mintákat. A legkorábbi hazai törvények, így például az 1548. évi XII. tc. a megszűnt egyházi javadalmakat az iskolák, illetve a szegény alsópapság támogatására rendelik fordíttatni, amiből majd később kialakul a közismert Vallásalap, a *Fundus religionis*, illetve másik irányban, később a Tanulmányi alap.)

A fentiek mellett a reformáció, de elsősorban a kálvini, jelentős szervezeti változásokat is hozott az új egyház kormányzatában. Kálvin János ismert újításai, az autonóm egyházkormányzat kiépítése éppen a lutheránus egyház tapasztalatai vagy inkább tanulságai alapján jött létre. Lutheránus országokban ugyanis, ahogy már jeleztük, a korábbi egyháziak által gyakorolt legfelsőbb kormányzati jogosítványokat a világi főhatalom gyakorlója vette át.²⁴ „Az államfő nem egyszerű emberként, hanem mint államfő, kitüntetett tagja az egyháznak (*praecipuum membrum ecclesiae*).”²⁵ Így az új protestáns egyház ismételten alárendelődött a hatalomnak, még ha ez a hatalom a korábbi spirituálissal szemben alapvetően *saecularis* jellegű is volt. Mindez pedig főként arra vezethető vissza, hogy az egyházalapító Luther Márton a vallás megújítása során elsősorban a *dogmatikai kérdésekre helyezte a fő hangsúlyt*, míg magán a szervezet kimunkálásán kevesebbet dolgozott, nem ezt tartotta fontosnak.²⁶ Ezt a szakirodalom élesen fogalmazza meg: „Míg Luther az egyházszervezetet teológiai előírásokkal nem igénylő, történelmi esetlegességnek tekinti, addig Kálvin azt

²³ MCGRATH: *Kálvin...* 105–108. o.

²⁴ SZENTPÉTERI KUN Béla: *A Magyarországi Református Egyház külső rendje. (Református Egyházi Könyvtár. XXIV.)* Budapest, 1948. 17. o. A püspöki elmélet főbb képviselői: Robert Stephanus, Reinking, Benedict Carpzov. E szerint: „a reformáció követői kivétlenül a püspökök (katolikus) joghatósága alól, a rájuk vonatkozó püspöki jog visszaszállt eredeti birtokosára, a fejedelemre”. Lásd még CHADWICK: *A reformáció...* 65. o. „A fejedelemre ruházott püspöki jogkör a püspökök régi adminisztratív, s elsősorban szekuláris és jogi funkcióját jelentette... Komoly területek változtak át katolikusból lutheránussá, majd később lutheránusból kálvinistává, uralkodók személyes hite vagy politikai érdekei szerint.”

²⁵ SZENTPÉTERI KUN: *A Magyarországi...* 16. o. „A reformáció tiltakozik az államnak az egyház uralma alá vetése ellen. Mivel pedig az állam hatalmát nem tudták megkülönböztetni a fejedelem hatalmától, szükségképp következett a fejedelemnek az egyház feletti hatalma.”

²⁶ SZENTPÉTERI KUN: *A Magyarországi...* 15. o. „A létező egyházszervezetet sem megszüntetni, sem megváltoztatni nem kívánta. A tan tisztaságának megővését tartotta lényegesnek.”, illetve uo. 18. o. Luther úgy vélekedett, hogy mindenki végezze a maga dolgát, amit az Isten elrendelt: „a fejedelem dolga, hogy kormányozzon, tehát lássa el az egyház kormányzását is.”, lásd még CHADWICK: *A reformáció...* 62–66. o.

tartja, hogy az egyházkormányzat mintája a Szentírásban pontosan meg van szabva.”²⁷ Így szerinte az Egyház egyrészt lelkihatalommal van felruházva, másrészt az egyház „egyik ismertetőjegyeként (*notae ecclesiae*) határozta meg a szentségek helyes kiszolgáltatását...”

Kálvin János – *Johannes Calvinus*, eredeti nevén: Jean (Jehan) Cauvin (Cauven) (szül.: Piccardia, Noyon, 1509)²⁸ – viszont a wittenbergi egyetemen tanároskodó Lutherrel szemben alapvetően nem annyira a tudomány oldaláról indult el a reformáció irányába, hanem egy Párizsban²⁹ szerzett kétéves teológiai műveltséggel – „*licencié an arts*”³⁰ – és főleg pedig Orléans-ban iskolázott jogászként („*licencié es lois*”-nak minősíti egy korabeli okmány),³¹ akit megfogott az új, a korban evangéliuminak („*évangéliques*”) nevezett vallás.³² Később reformátorként „Kálvin a maga korában a legjelentősebb Biblia-kommentátor lett”, sőt, a szakirodalom szerint: „*módszereinek eredete* a haladó szellemű Orléans-ban és Bourges-ban folytatott *jogi tanulmányokra vezethető vissza*.”³³ Viszont ekkor még csak egy hirtelen bekövetkezett megvilágosodás hatására – „*subita conversio*”,³⁴ ahogy Kálvin maga is írja – csatlakozott az új tan híveihez, ami rövidesen a Franciaországból való menekülést is eredményezi

²⁷ MCGRATH: *Kálvin...* 185. o.

²⁸ MCGRATH: *Kálvin...* 28. o. Sajátos a helybeliek, a „noyonnais” utólagos vélekedése Kálvinról: „okos egy fiú volt ez a Jehan Cauvin”. Lásd még CHADWICK: *A reformáció...* 77. o. *passim*.

²⁹ MCGRATH: *Kálvin...* 36. o. „A *noyon*i püspök titkára, Jacques Regnard 1521 május 19-i egyházközségi feljegyzése szerint a *La Gésine*-i káptalanságot Michael Courtin lemondását követően Kálvin kapta meg. A tisztelet 1529-ig töltötte be, ekkor lemondott, hogy 1531-ben azután újra fölvegye. Véglegesen 1534 májusában mondott le. Pierre Imbart de la Tour szerint a *káptalani hivatal az egyetemi tanulmányok nélkülözhetetlen előfeltétele volt, mint afféle tanulmányi ösztöndíj*, tehát Kálvin... tizenegy-tizenkét évesen Párizsba kerülhetett.”

³⁰ MCGRATH: *Kálvin...* 66. o.

³¹ MCGRATH: *Kálvin...* 75. o., míg uo. 73. o. „Kálvin feltehetőleg 1528-ban érkezett Orléans-ba... A következő évben Bourges-ba vonzotta a neves itáliai jogászprofesszor, Andrea Alciati érkezésének híre.”

³² Nyelvtörténeti érdekesség a „*Hugenotta*” kifejezés alkalmazása az új vallás híveire. A legújabb kutatások svájci gyökerekre vezetik vissza. MCGRATH: *Kálvin...* 101–102. o. E szerint az 1519 táján, a Savoyai ház főhűbérurására alá tartozó Genf városa, szabadulni kívánván e hatalom alól, más svájci városokkal – így Fribourggal – szövetekezett. Az így létrejött „*combourgeoisie*”-t a Savoyaiak sikertelenül próbálták megsemmisíteni. Genfben, egy 1519-es feljegyzés szerint ezt a szövetséget pártolókat kezdték elnevezni „*aguynos*”, majd „*eyguenots*” névvel. Ez a szerző szerint a német „*szövetséges*=*Eidgnoss*” kifejezés svájci nyelvi leleménye, így „valószínűsíthető gyökere a francia »*huguenot*« szónak, feltehetően a savoyai »*enguenot*« vagy a későbbi genfi »*enguenot*« közvetítésével.”

³³ MCGRATH: *Kálvin...* 74. o.

³⁴ MCGRATH: *Kálvin...* 83–84. o. Itt Kálvin maga írja, hogy „*Végül az isteni gondviselés gyepölje (frenum) egészen más irányba fordított... Hirtelen megtéréssel (subita conversio) engedelmessé tett, megszilárdította a korához képest túl makacs elmét.*” Lásd még a ‘*subita conversio*’-ra uo. 300–301. o. 1–5. l.j. Kálvin úgy magyarázza a *subita conversio*t Seneca-kommentárjában, hogy a ‘*subita*’ kifejezés

sámára. Tehát igen *hamar szembekerült a hatalommal*. Ez még egynéhányszor ismétlődik életében, amennyiben nemcsak Franciaországból kell rövid visszatérése után ismételten menekülnie, hanem az őt befogadó Genf városa is egy ízben prédikátortársával, Guillaume Farellel együtt átmenetileg száműzi falai közül.³⁵ Úgy látszik, Kálvinnak élete során nem volt szerencséje a hatalommal.

Genf városának Kálvinnal szembeni tartózkodására jellemző fényt vet az az újabb kutatási eredmény is, miszerint Kálvin egész élete során soha nem nyerhette el a teljes genfi polgárjogot. Bár Kálvin a harmadik kategóriából – *habitant* – egy idő után előrukkolhatott a *bourgeois* státusúak közé, *ám citoyen élete végéig nem lehetett*, ezért többek között nem volt választható a várost ténylegesen kormányzó huszonnégy tagú tanácsba, a *Petit Conseil*-be. Így nem számíthatott a genfi „*Messieurs de Geneve*” vagy röviden „*Seigneurie*”, tehát a várost vezető urak közé.³⁶ Fontos tudni, hogy Kálvin egyházszervezeti reformjai után is a *Petit Conseil* fenn kívánta magának tartani a felügyeleti jogot a genfi református egyház felett. Így ez a testület többek között abban, a korban nem lényegtelen kérdésben is magának vindikálta a végső döntést, hogy ha az egyházi *consistorium* valakit méltatlannak talált az úrvacsoravételre, tehát ideiglenesen vagy véglegesen ki kívánta azt zárni sorai közül. Kálvinnak emiatt, azaz az egyházi testület döntésének világiak által szándékolt felülvizsgálata miatt, nemegyszer meggyűlt a baja a *Petit Conseil* uraival.

Számunkra úgy tűnik, hogy Kálvin jogászai műveltsége, nemkülönben a hatalommal való gyakori szembenállása őt egyházának éppen a hatalomtól való szeparálására ösztönözhetette. (Ezt tanúsítja az 1535-re elkészült fő művének első változata, az *Institutio Religionis Christianae*.) Így nála merül fel *legkorábban és legtisztábban a világi és egyházi hatalom, azaz az állam és egyház elválasztásának (régőbbi szakirodalom szerint: szétválasztás) igénye*. Mindezeket pedig jogászai ismeretei birtokában megpróbálta szervezeti garanciákkal is biztosítani. A *consistorium* vagy későbbi szóhasználattal *presbitérium* valószínűleg a fentiek fényében értékelhető világosabban.³⁷ Ám az így létrejött klasszikus autonómiával rendelkező „*calvinista*” egyházközösség

---

nem annyira a „hirtelen” jelentésű, hanem inkább a meglepetésre utal. Egyes teológusok – így Parker – hasonlóképpen magyarázzák a subita conversio Kálvin-féle használatát, miszerint abban „benne van az is, hogy váratlan, nem várt (inconsiderata)” esemény.

³⁵ CHADWICK: *A reformáció...* 77. o., MCGRATH: *Kálvin...* 109–116. o., „Így 1536 augusztusában Kálvin egyszerre azon vette észre magát, hogy Genfben marasztalták. Hogy Farel pontosan mit látott meg benne, azt sosem fogjuk megtudni.”

³⁶ MCGRATH: *Kálvin...* 120–121. o. az „habitant” (=idegenek) kategóriába tartozók semmiféle jogosultsággal nem rendelkeztek: „nem szavazhattak, nem viselhetek fegyvert, nem tölthettek be semmilyen közhivatalt. Egy kivétel volt csupán: az »habitant« lehetett lelkipásztor, ezenkívül előadó az 'haute école'-ban.”

³⁷ SZENTPÉTERI KUN: *A Magyarországi...* 46–62. o., lásd még CHADWICK: *A reformáció...* 64. o. „Az egyháztanács (konzisztórium), a lutheránus (később a református) egyházak eme jellegzetes

bizonyos, hogy minden időkben kiállhatja a megmaradás próbáját, de éppen országos szervezettsége hiányában mégis sérülékeny lehetett egy-egy erőszakosabb központi hatalommal szemben. Kálvin egyházszervezésének ezt a tudatos „szervezeti hiányát” a történelem során szerte megpróbálják majd pótolni az egyes református egyházak a maguk országos szervezeteinek a létrehozásával.

A *consistorium*, amit a genfi Egyházi Rendtartásban – *Ordonnance Ecclesiastique*³⁸ – fogalmazott meg Kálvin (1541), eredeti felállításakor nem szolgált másra, mint az egyháztagok fegyelmezett életének a kontrollálására. De ez csak egy formális felügyeletféle lehetett, s talán csak jóval Kálvin halála után nőtt ki belőle – az időnként rossz szájjal emlegetett – erkölcsrendészeti funkció. Megjegyzendő, hogy a legújabb kutatások fényében elképzelhető, miszerint a *consistorium* ősforrása a német területeken, már korábban egyes városokban felfedezhető „*Ehegericht*”,³⁹ tehát ún. házassági bíróság. Talán ennek a családi viszonyokat ellenőrző feladata lehetett a minta a genfi *consistorium* megalapítására, amit megerősíteni látszanak a korabeli adatok is. Eszerint első idejében a *consistorium* elsősorban házassági ügyekkel foglalkozott Genfben is.

Ugyanakkor arra is felhívják a figyelmet, hogy Kálvin Genfből való száműzetése alatt Strasbourgban már láthatott mintát állam és egyház kapcsolatára. Az itteni rendszer – miszerint a városi *magistratus* dönt az egyházból való kiközösítés kérdésében, tehát tisztán egyházi kérdésben – talán éppen kedvezőtlen tapasztalatai indítják el Kálvint egy másik irányba. (Figyelemreméltó, hogy más svájci városokban, így Zürichben, illetve Baselben szintén a városi hatóság feladata a kiközösítés. Érdekes, hogy Baselben az 1530-as években a neves *Oecolampadius lép fel annak érdekében, hogy világosan külön kell választani az egyházi és állami bíraskodást.*⁴⁰ Ennek

---

egyházkormányzati szerve nem egy csapásra jött létre az összes lutheránus államban. A teljes konzisztoriális rendszer igen lassan bontakozott ki. Pomerániában 1563-ig, Hessenben 1610-ig, Waldeckben 1678–80-ig nem állítottak fel egyháztanácsot.” Ráadásul a lutheránus területeken a konzisztoriális rendszer más jelentéstartalommal bírt: „...többnyire jogászokból és hittudósokból állt, s a fejedelem nevezte ki. Funkciója szerint inkább egyházi bíróság, mintsem polgári törvényszék... Az üléseken néha a fejedelem elnökölt, más esetben megbízottja képviselte.”

³⁸ SZENTPÉTERI KUN: *A Magyarországi...* 46–47. o., lásd még CHADWICK: *A reformáció...* 77. o. és passim.

³⁹ MCGRATH: *Kálvin...* 124–125. o.

⁴⁰ MCGRATH: *Kálvin...* 125. o. „Éppen ezért föl kell állítani egy egyházi törvényszéket, amely a bűnökkel foglalkozna, míg a világi magisztrátusok elé csak a köztörvényekbe ütköző bűnösöket kerülnének. Az előbbi joga lenne a kiközösítés, mégpedig javító céllal, illetve az egyházi élet egységének megtörését elkerülendő. Bázel városi tanácsa a javaslatot elutasította...”!

Uo. „Zwingli utóda, Henrik Bullinger idején Zürichben a kiközösítést a polgárságra, azaz a magisztrátusokra és nem a klérusra tartozó ügynek tekintették. Kiközösítési ügyekben Bázel egyházi bírósága szintén csak komoly megszorításokkal dönthetett magában. Bern csupán annyiban kivétel e szabály alól, amennyiben egyháza egyetlen tagját sem közösítette ki.”

érdekében szükségesnek látta egyházi törvényszék felállítását, ami többek között éppen a közösségből való egyházi kizárás kérdésében dönthetne. Hasonló igényről tudunk a korban *Ulm városából* is.⁴¹⁾

A *consistorium* vagy később *presbitérium* felállításával az egyházigazgatáson belül is – ahogy fent már jeleztük – *világosan kettévált a spirituális és saecularis feladat*. Hiszen az elsőt a lelkészre bízta, míg a második megmaradt a főként világiakból álló testület, a *presbitérium* hatáskörében. Ha úgy tetszik, így *egy kettős vagy kétszintű különválasztás is megfigyelhető*. Egyrészt általában is Genf városában *az egyház ügyeit különválasztják a város politikai igazgatásától*, míg *egyházon belül* pedig az előbb jelzett elhatárolást valósítják meg. Az elválasztás csírája tulajdonképpen már Luther tanításaiban is jelen van, hiszen ő újítja fel a régiekre visszamenve, a hit által való üdvözlés – *a Sola fide* – mellett *az egyetemes papság gondolatát*. Ily módon bár a reformáció során is lelkészi funkció marad a szentségek, a „sákramentumok” kiszolgáltatása, de a gyülekezet tagjainak a helyi egyházkormányzatba való bevonásával, igaz, képviseleti alapon, de meg tudják valósítani az addig megoldhatatlannak látszó kérdést is, azaz a nép intenzív bekapcsolását az egyház életébe az egyetemes papság eszméje alapján.⁴²⁾ A korábbi középkori megoldással szemben a most már a spiritualitás területére visszaszorított *lelkész csak erkölcsi hatalommal rendelkezhetett* a gyülekezetben, s igencsak karizmatikus egyéniségnek kellett lennie, ha az egyházközség

---

„1531. Bucer (Martin ugyanebben az évben *Ulm városában* támogatja az egyházi törvényszék felállításának tervét, tagjai részben laikusok, részben lelképásztorok, hatáskörébe az egyházi fegyelem ügyei tartoznak.” Három évvel később a Münsterben végbement forradalmi változások után *Strasbourg*, ezen példától félve, nem fogadja el a Bucer-féle javaslatot az egyházi törvényszékről, „az egyházi fegyelem továbbra is a polgári hatóságok fennhatósága alá tartozott. Midőn a városban időzött, nem is annyira Bucer elmélete, mint inkább a városi tanács gyakorlata ragadta meg Kálvint. Farel és Kálvin 1537 januárjában készítette el a *strasbourgi egyház szervezetéről* szóló cikkelyeket, amelyek az egy konzisztórium kivételével minden szempontból az 1541-es *Egyházi Rendtartás* előképének tekinthetők.” Uo. 126. o.

Uo. 305. o. 17. lj. „Mindenesetre 1553-ban a *zürichi hatóságok úgy vélik, hogy az egyházfegyelemnek a genfi körülmények között létező változata éppenséggel nem a legtokéletesebb.*”

⁴¹⁾ BALÁZS Mihály: *Az erdélyi antitrinitarizmus az 1560-as évek végén*. Budapest, 1988. 198. o. és passim. Itt hivatkozva egy olaszországi eredetű, de végül Angliában letelepedő (protestáns hitű) gondolkodó, Jacobo ACONCIO *Satane Stratagemata* című 1564-ben Baselben megjelent munkáját. Ebben Aconcio is úgy foglal állást, „hogy a *vallás ügyeibe a magistratus nem avatkozhat bele... nem ítélni el az eretnekeket*”.

⁴²⁾ CHADWICK: *A reformáció...* 78. o. ahol nem annyira pozitívan nyilatkozik ezen genfi rendszerről: „Kálvin egyházkormányzati eszméi aligha nevezhetők demokratikusnak. A lelkészeket lelkészek választották, igaz, a városi tanácsnak joga volt elutasítani a választást... Ők (a lelkészek) választották a tanítókat is... A presbiterek... egyházfegyelmi feladatokat láttak el. A presbitereket a városi tanács választotta, miután konzultált a lelkészekkel. Csütörtökönként közös gyűlést tartottak a lelkészekkel, melyen áttekintették, nem támadt-e valami orvoslásra szoruló rendetlenség az egyházban.”

saecularis ügyeit is döntő módon akarta befolyásolni. Erre egyébként Genfben, a fentiek alapján éppen minimális politikai jogokkal rendelkező Kálvin egyénisége a példa.⁴³

Ezzel a formával nemcsak az őskeresztyén egyház kezdeti eljárási rendjéhez tért vissza a reformált egyház, hanem a korabeli körülmények között egy *politikai üzenet* is tartalmazott, amennyiben a közösségből bárki csak személyes képességei, vagy Isten előtti érdemei, azaz választás alapján emelkedhet ki. Ennek megítélésére pedig a közösség, amelyben él, a jogosított. Mögöttes gondolatként pedig ott húzódik, egyelőre csak az *egyházkormányzati hatalom laikusok által történő végzése és egyúttal ellenőrzése* is. Jól jelzi ezt az irányt a kálvini alapokon elinduló francia reformáció is, ahol például a kezdeti idők bevett gyakorlata szerint minden protestáns klerikust két választott világi kísért el az egyházkerületi ülésekre,⁴⁴ s a lelkész csak azok hozzájárulásával nyilatkozhatott.

Mindenképpen megemlítenő, ahogy Kálvin a modern egyházigazgatási formát kialakítja Genfben. A *Genfi Egyházalkotmány* (tkp. a Rendtartás) „*népszavazással*” *történő elfogadtatása*, ami nyilvánvalóan a városi politikai kultúra hatása, az elfogadott szabályok szavazásokkal való ismételt megerősítése, illetve az ótestamentumi formának a felújításával azoknak a nagy ünnepeken való ismételt publikációi – azaz felolvasásai – mindenképpen egy újszerű hatalomgyakorlás számára tartalmaztak további üzeneteket. Egyúttal pedig a törvény és a világi hatalom konstituálására is új forrást mutattak, hiszen távlataiban majd ebből a gondolatból nő ki a felvilágosodás *népszuverenitás* elmélete. A népek mint alkotmányozó hatalomnak kálvini felfogása nélkül nem lenne érthető a francia forradalom Alkotmányozó Nemzetgyűlése, illetve annak újszerűen legalizált tevékenysége. Ami mögött természetes eszmei háttérként, akár több évszázados vonulatként a *társadalmi szerződés gondolata*, vagy a gyakorlatban, a *fejlettebb rendiségű országokban* ténylegesen fungáló *belső államszerződések sora* húzódik meg.

Tehát ellentétben a lutheránus megoldással, ahol a felettes világi hatalom is beleszólhatott az alsóbb szintű egyházközség ügyeibe is, itt és így – Genf városában – megpróbálták ebből kizárni a világi hatalmat. (Megjegyzendő, hogy a későbbiekben majd több helyen ismét szoros összefonódás alakul ki a kálvini egyházszervezet és

⁴³ CHADWICK: *A reformáció...* 81. o. „...Kálvin sohasem volt Genf teljhatalmú ura... Számos ügyben nem tudta érvényre juttatni akaratát. Azt akarta, hogy a lelkész választásakor a lelkészek tegyék meg az első lépést, ám a városi tanács makacsul kitartott, hogy az első lépéstől kezdve részt vehessen a választásban. Azt akarta, hogy a lelkészek is jelen legyenek, amikor a városi tanács megválasztja a presbitereket, és ezt élete utolsó éveiben el is érte, ám halála után... visszaállították a régi gyakorlatot.”

⁴⁴ SZENTPÉTERI KUN: *A Magyarországi...* 48. o.

a helyi politikai hatalom között. Ennek az a kézenfekvő oka – lásd nálunk Debrecen városa –, hogy a városi *magistratus* gyakran egybeesik a presbitériumi tagsággal is. Ez azonban semmit sem von le az elv – politikai és egyházi hatalom különválasztásának – kálvini igényéből.)

Éppen ezért nem véletlen a berzenkedés az ekkorra már megszilárduló lutheránus, azaz „Landeskirchen-regiment” rendszerben működő államok vezetői részéről a kálvini megoldással szemben. Többek között a száz évvel későbbi Angliában így lehet ez majd nagy politikai harcok kiindulópontja, hiszen az *angol puritánok*⁴⁵ kálvini megoldási rendszere pontosan a VIII. Henrik-féle *Act of Supremacy*val szemben, azaz a királlyal szemben igényelte magának az egyházközségnek az önálló egyházkormányzati jogát. Hasonló viszolygás tapasztalható a presbitériánus rendszerrel szemben az 1600-as évek Magyarországon is. Erdélyben pedig éppen politikai csatározásokig visz el a vita, hiszen öreg Rákóczi György a politikai tények, de nem törvények alapján egyfajta *Landeskirchen*-regimentet kívánt érvényesíteni az erdélyi fejedelemségben (gondolunk itt többek között az erdélyi reformáció szélsőséges hajtását, a judaizánsokat és az őket pártoló unitáriusokat megtörő ún. *Dési complanatióra* is), míg a felesége, *Lorántffy Zsuzsánna* körül csoportosuló, az *angol puritánok eszméi* által áthatott személyek – így az udvari prédikátor Meggyesi Pál⁴⁶ – éppen a *presbitériánus elveket*, azaz az önálló egyházkormányzatot kívánták volna érvényesíteni.

A reformáció hatása a magyar állam–egyház viszonyára

A Magyar Királyságban az 1514-re sikeresen megerősített *supremus juris patronatus* főpróbája is hamar elérkezett. Egyrészt a reformáció, annak 1517-es kezdete után, a magyarországi száz városok révén igen hamar elterjedt Magyarországon is, s igen erősen próbára tette a magyar főpapságot.⁴⁷ (Állítólag Luther híres Wittenbergi 95

⁴⁵ CHADWICK: *A reformáció...* 167–177. o. „A puritán jelzöt az 1560-as években kezdték használni – gúnynévként. A kifejezéssel csakhamar a pedáns, rendmániás, merev és engedményeket nem ismerő embert jelölték. A csúfnévvel azokat akarták nevetségessé tenni, akik abszurditásig fokozták a szigort és a pontosságot.”

⁴⁶ TARNÓC Márton: Meggyesi Pál. In TARNÓC Márton (szerk.): *Magyar gondolkodók. 17. század.* 1979. 1242. o. „Odera-Frankfurtban, Leidenben tanult, Angliában ismerkedett meg a puritán eszmékkel, s ezekhez haláláig hű maradt.”

⁴⁷ SINAY: *Historia...* 148–149. o. „Luthernek a bűnbocsátó levelek feletti vita folyamán keletkezett iratait, melyeket Wittenbergben szorgalmasan kinyomtattak és kiadtak, a kereskedők és könyvárusok szabadon hozták be és adták el Magyarországon és Erdélyben...” (NB. könyvtörténeti érdekessége Sinay kéziratban fennmaradt munkájának, hogy azt az egykori possessor ajándékozta a M. Nemzeti Múzeumnak, s a kiadás ez alapján történt: „Possidet Museum Hungaricum ex dono M.D.C. Ludovici Rhédei de Kis-Rhéde Camerarii 28 augusto 1809.”)

„thesise” már négy hét múlva ismeretes volt Bártfán).⁴⁸ Tudniillik, egyre világiasabb életmódjukkal a hazai prelátusok, hasonlóan más európai országokéhoz, nemigen voltak felkészülve a reformáció által felvetett kérdésekre. A helyzetet fokozta, hogy a királyi udvarban Habsburg Mária királyné, II. Lajos felesége szintén szimpatizált a Luther-féle tételekkel. Mellette *Henkel János*, a királyné udvari orvosa és hitszónoka említendő, akivel Rotterdami Erasmus is levelezik. Még 1526 tavaszán *Erasmus* egyik levelében dicséri Henkelt, mint olyan személyt, „akinek annyira tetszik az evangéliumi igazság, amennyire nem tetszik a zűrzavar ... és az evangélista személyét nem egyesítik a bohóc személyével...”, s itt említi, hogy hálát adva „... szívünkől kívánva minden jót a kegyes, a bölcs, kiváló királyné asszonynak, Máriának...”, *Luther* pedig maga személyesen a királynénak, *Máriának* ajánlja Dávid négy zsoltárát, ekképpen: „mert az a kellemes hír jutott hozzám, hogy Felséged örömmel hajlik az evangéliumhoz...”.⁴⁹ Mohács után *Luther* ismételten írt az özvegygé lett királynénak, hogy azokat a „vigasztalásokat tárja fel előtte, amelyek a leghatásosabbak”. *Sinay Miklós* nevezetes magyarországi reformációtörténetében írja, hogy férje – II. Lajos – halála után Mária királyné megjelent az 1530-as, Augsburgban tartott birodalmi gyűlésen is, ahol testvérét, V. Károly császárt kísérelte meg a lutheránusok pártfogására hajlítani. Sőt komolyan figyelmeztette a császárt, hogy „ne engedje magát rászedetni a ’papoktól’, mint ahogy rászedték az ő férjét és Ferdinándot.” Végül arról is vannak híradások, hogy Mária aktivitása a lutheri irányzat támogatására már a Szentszékét is aggasztotta, s III. Pál pápa „nem habozott követe által *Máriáról*, mint eretnekséggel megfertőzött-ről, tudakozódni”.⁵⁰

⁴⁸ Később is a bártfaiakat lutheranus érzelmeik miatt már II. Lajos király több királyi rendeletben megintette, szankciókat helyezve kilátásba, lásd *SINAY: Historia...* 162. o., 165. o. Utóbbi helyen az 1525-ös (febr. 3.) rendeletében írja a király: „...nagy visszatetszéssel értesültünk arról, hogy közöttetek valami krakkói mester, de aki abban a városban született és mások, többen vannak, akik a lutheránus eretnokséget és szektát vallják... azonnal vizsgálatot tartva az említett mestert és másokat is, mind akik vallják a lutheránus szektát, közöttetek kinyomozni, s azokat, ha világi rendű a kínzó-eszközök minden nemével megbüntetni, ha pedig egyháziak, az egri vikáriusnak kiszolgáltatni kötelességeteknek tartásotok...”

⁴⁹ *SINAY: Historia...* 169. o., 171. o., 189. o., illetve *ZSILINSZKY Mihály: A Magyarhoni protestáns Egyház története.* 1907. 39. o. Itt olvasható a mű eredeti címe is: *Vier tröstliche Psalmen an die Königin zu Hungern.* 1526., Mária királynéra lásd még *BÍRÓ Sándor – BUCSAY Mihály – TÓTH Endre – VARGA Zoltán: A magyar Református Egyház története.* (Révész Imre előszavával) 1949. 28. o.

⁵⁰ *SINAY: Historia...* 184. o., míg 182–183. o.: férje, II. Lajos halála után *Mária regina* „...Pozsonyban... hosszabb ideig való tartózkodása alatt figyelemre méltó módon kezdte pártfogolni az evangéliumot. Mert itt igen nagy buzgósággal forgatta a szent írásokat, melyeket latin nyelven tudott olvasni, úgy annyira, hogy még a vadászatokon is magával hordozta, hogy a szónoklatokra vonatkozó helyeket szorgalmasan kikereshesse és azoknak értelmét megvizsgálhassa.”

Ugyanakkor a *Felvidék és Dél-Erdély szász városai* a németországi távolsági kereskedelmük révén szintén igen hamar behozták a reformációs tanokat Németországból.⁵¹ A Felvidék városainak egy része, mint a királyné hitbére, különös királynéi protekció alatt állván, élvezte az udvar védelmét is, így közöttük talán leghamarabb gyökeret verhettek az új tanok. Mohács után, Mária királyné távozásával ugyan más helyzet állt elő, s eleinte *Ferdinánd* még agresszív fellépést tervezett (1544) királyi rendelkezésében „*a hamis prédikátorok ellen, akik megvetik az orthodoxus egyház szentségeit... és szakadást okoznak...*” (Fontos megjegyezni, hogy míg a *katolikus tanítás hét szentséget* ismert, addig a *Luther-féle irányzat* csak hármat fogadott el: a *keresztséget, az úrvacsorát és a bűnbánatot*, míg a *Kálvin-féle csak az első kettőt tekintette sákramentumnak*. Abban is lényegesen különböznek a szentségekről vallott felfogásukban a katolikus és protestáns egyházak, hogy míg a katolikusok szerint a szentségek *a tény erejénél fogva* – „*ex opere operato*” – működnek, addig a *protestánsok szerint a tudatosság is szükséges* a szentségek érvényesüléséhez, s ez csak „*sola fide*”, azaz a hit által történhet!)

Ám a *Felvidék* egyes területei viszonylag korán – királyi parancsra – önmaguk igazolására, tanult plébánosaikkal elkészítik a királyhoz benyújtott Hitvallásaikat (például Stöckel Lénárt⁵² fogalmazza az Ötvárosit). Maga az Ötvárosi Hitvallás – *Confessio Pentapolitana* (1549) –, majd a Hétvárosi Hitvallás – *Confessio Scepusiana* – (1558), végül a *24 Szepesi Város Hitvallása* (1569–73) (NB. A „XXIV királyi város plébánosainak testvérülete” a Szepességben a 13. századig nyúlik vissza, s alapja az erdélyi szász *universitashoz* hasonlítható „*Universitas XXIV Regalium Civitatum Terrae Scepus*” volt), mind azt mutatják, hogy e Hitvallások viszonylag korán összegezték dogmatikailag az új reformációs, főleg a Luther-féle tanokat.⁵³ A *protestánsná váló főurak*, így például a Drágffyak támogatásával szerveződött korai zsinatok, többek között az *erdődi és az óvári zsinatok* is még szintén a *lutheri tételek befogadását* rögzítik Északkelet-Magyarországon.⁵⁴ Hasonló lehetett az erdélyi szászszágtól

⁵¹ SINAY: *Historia...* 186. o., itt egy 1528-as, Brassóban, a városi feljegyzésekben található szöveg szerint: „Ebben az időben virágzott valami Luther Márton, német, kinek tudományából kifolyólag a szerzetesek és szent vestapapnók, sőt papok is többen házasságra léptek.”

⁵² SINAY: *Historia...* 250. o.

⁵³ ZSILINSZKY: *A magyarhoni...* 75. o., BÍRÓ–BUCSAY–TÓTH–VARGA: *A magyar...* 45. o., FABINY Tibor: Az evangélikus egyház jogtörténetének vázlata, 1523–1945. In RÁCZ Lajos (szerk.): *Felekezeti egyházjog Magyarországon*. Budapest, 1992. 113. o., BOLERATZKY Lóránd: A magyarországi evangélikus egyház alkotmányának kialakulása. In RÁCZ Lajos (szerk.): *Felekezeti egyházjog*. Budapest, 2004. 183. o. Itt a szerző a Csepregi kollokvium mellett megjegyzi, hogy: „A galántai 1592-es zsinat, a késmárki kettős kollokvium, végül az 1599-es kisszebeni gyűlés teljessé tette a szakadást az evangélikus és református vallás hívei között.”

⁵⁴ ZSILINSZKY: *A magyarhoni...* 75. o. Uo. 2. l. „...Erdődről egy világi nemes sem távozott el, míg az ágostai hitvallásban közzétett hitnézetekben meg nem erősítettett...”, míg az 1554-es óvári zsinatra

különváló és a magyar *natió*n lévő lutheránusok feltételezett hitvallási irata, a „*Confessio fidei et doctrinae christianae omnium pastorum, qui praesunt instauratis reformatisque ecclesiis in Hungaria et Transylvania, edita communibus suffragiis in synodis provincialibus*”, amely a nevezetes Szék városában 1555-ben tartott zsinaton hozatott, a feltételezés szerint Dávid Ferenc közreműködésével.⁵⁵

Mindez nem akadályozta meg, hogy viszonylag korán, mégpedig országgyűlésen, a reformáció ellen hozott törvényekkel próbálják meg a vallásújítás visszaszorítását. Az 1523-as országgyűlésen hozott LIV. tc., mint eretnekekre hagyományosan a fej- és jószágvesztés büntetését („*poene capitis et ablatione omnium bonorum puniantur*”) helyezi kilátásba. Míg az 1525-ös rákosi országgyűlés hírhedtté vált IV. artikulusa már azt mondja: „*Lutherani omnes de regno exstirpentur... et comburantur*”, tehát az eretnekekkel szemben a középkorban alkalmazott hagyományos megégetést helyezi kilátásba.⁵⁶

Ám az 1567-es debreceni zsinat a „II. Helvét hitvallás” (*Confessio Helvetica posterior*) elfogadásával már a kálvini irányzat térnyerését jelzi. (NB. a Mélius Péter irányításával összeállított 1562-es „*Confessio Debreceniensis*” az első hazai református hitvallás.)⁵⁷ Ez folytatódik az 1576-ban, Hercegszöllősen tartott zsinaton, végül az 1591-es Csepregi *Colloquium* hozza meg a lutheri és kálvini irányzat végleges szétválását a szorosabb értelemben vett Magyarországon. Majd az 1626-ban megjelent *Komjáti zsinat kánonjai* (*Canones ecclesiastici in quinque classes distributi*), sőt az 1562-es ún. Magyar Hitvallás, a Béza-féle „*Confessio Christianae*” (Tarczal-tordai zsinat) befogadása, illetve a geleji Katona István- (erdélyi református püspök) féle 1646-os „*Szatmárnémeti Zsinat*” kánonjai, amit közönségesen „*Geleji-kánonok*”-nak szokás hívni, valamint az itt rendszeresített „*Heidelbergi Káté*” (Heidelberger

lásd BÍRÓ – BUCSAY – TÓTH – VARGA: *A magyar...* 65. o. „...ezen a zsinaton nem valamilyen lutheránus többség győzött, hanem csak a viszonyok parancsolta kompromisszum született meg...”, hasonlóan nyilatkozik ZOVÁNYI Jenő: *A reformáció Magyarországon 1565-ig*. 1921. (reprint) 205. o.

⁵⁵ ZOVÁNYI: *A reformáció...* 202–203. o. E munkálat szerint: „sok cikkében szóról szóra egyezik az 1555-iki »*Confessio Augustana repetitá*«-val.”

⁵⁶ SINAY: *Historia...* 168. o. Ahogy erre a szerző is felhívja figyelmet, az 1523-as törvényhez hozzáadott két súlyosítás, hogy „míg az előbbinek végrehajtása a királyra és a főbb egyházi személyekre volt bízva, most ezt a hatalmat köölték a világi személyekkel is...”, illetve a megégetés büntetése. Uő. írja (153. o.), hogy már korábban is megtörtént ez. Egy 1524-es novemberi Luther-levél, melyben a Bécsben élt és hitújításért megbüntetett személyről ír, és itt említ egy budai kivégzést is: „Azt hiszem, tudod, Tauber Gáspárnak, az új bécsi martyrnak történetét, akiről azt írják, hogy feje levágatván, tűzben égettetett meg az Isten ígéjéért. *Ugyanez történt Magyarországon, Budán egy János nevű könyvárussal, aki szintén, körülrakatván könyveivel, megégettetett, s a legnagyobb bátorsággal szenvedett halált az Úrért.*”

⁵⁷ ZSILINSZKY: *A magyarhoni...* 86. o. Az ő tudósítása szerint a *Confessio Debreceniensis* többek munkája, így Mélius mellett: Szegedi Gergely debreceni, Czeglédy György nagyváradi lelkészeket, illetve Károli Péter kolozsvári tanítót, későbbi esperest és szuperintendenst említi még meg. „Éppen ezért tudományos rendszert e munkában hasztalan keresünk.”

Katechismus) dogmatikailag, sőt egyházjogilag is, egészen a 19. századig rögzítik a reformáció kálvini irányzatának Magyarországon való meggyökeresedését.⁵⁸

Erdélyben az 1552-es tordai országgyűlés még csak a lutheri tanok elismerését jelzi. Sőt elrendeli, hogy az új irányzat hívei ne bántsák a katolikusokat. Majd csak az *1568-as januári* – másik – *tordai országgyűlés* véglegesíti a reformáció akkori irányzatainak – *evangélikus, református, unitárius* – szabadságát és békés együttélését, amely szabadságba a *katolikusok is beleértendő*k. Érdekes, hogy az *erdélyi szászok*, ellentétben a felvidéki-szepességi szász városokkal, nem alkotnak önálló Confessiót, számukra annyira egyértelmű Wittenberg és Luther tanainak, s így az *Ágostai hitvallás*nak a befogadása. Erről önálló közigazgatási szervezetük, az *Universitas Saxonum*, még 1541-ben önálló statútumot hozott, míg maguk a *szász egyházak Medgyesen tartott zsinatukon fogadták el* egységesen az *Ágostai hitvallást*. (A szász területeken belül is az elsőség érdeme a barcasági vagy *brassói káptalant* illeti, akik 1542-es zsinatukon elfogadták a *Honterus* által – lutheri alapon – készített szabályzatot: „*ecclesiae Formula reformationis Coronensis et Barcensis totius provinciae*” címmel, ami általánossá vált az erdélyi szász egyházakban!)⁵⁹ Sőt 1543-ban megjelentetik a „*Reformatio ecclesiarum saxonicarum in Transylvania*” című németül is kiadott szabályzatukat: „*Kirchenordnung aller Deutschen in Siebenbürgen*”. Így ez a régió lesz Magyarországon a „legtisztábban területiális képződmény, ugyanakkor a legtisztábban lutheri.”⁶⁰ Ráadásul a dátumokból kitűnően jóval megelőzik a felvidéki Szepesség városainak a reformációját.

Ehhez az egyházszervezeti „segítség” is jól jött, mivel az ország három részre szakadása után az erdélyi szász területek, amelyek nem az erdélyi püspök, hanem az esztergomi érsek fennhatósága alá tartoztak, a kialakuló külön erdélyi államiság okán Esztergom már nem tudta érvényesíteni egyházi jurisdikcióját a szászok felett, konkrétan a szebeni káptalan⁶¹ és barcasági dekanátus felett. Volt ugyan néhány szász régió – *Medgyes, Beszterce, Kisd, Selyk*, valamint *Szászsebes* –, amelynek *káptalanjai* az erdélyi püspök alá tartoztak, ám ezek – az erdélyi püspöki szék megürültével – az *1545-ös Medgyesen tartott zsinatukon csatlakoztak a szebeni és brassai hitújítókhoz*.

⁵⁸ ZSILINSZKY: *A magyarhoni...* 252. o. és passim.

⁵⁹ SINAY: *Historia...* 246–248. o.

⁶⁰ BÍRÓ-BUCSAY-TÓTH-VARGA: *A magyar...* 57. o. kritikus hivatkozása névtelenül az egyik szász történétíróra: „Az erdélyi szászok abban látták saját útjukat, hogy mindazokat a gyümölcsöket, amelyeket a reformáció más területen élethalálharcok között megteremtett, a *maguk számára serényen és észrevétlen betakarítsák*.”

⁶¹ SINAY: *Historia...* 175–176. o. a szebeni káptalan már Mohács előtt esedező levélben fordult Szalaky László esztergomi érsekhez a szebeni luteránusok elleni segítséget kérve: „Főtisztelendő Érsek! A könyörülő Isten szívére kérjük, jöjjön segítségünkre, mert felette igen gyötrettetvén a jogtalanságoktól, már a szánkat sem merjük kinyitni.”

Az erdélyi szász reformáció alapidokumentuma pedig a *Honterus János, Brassó város reformátora* által – Luther tanácsai és Melanchton jóváhagyása alapján – összeállított „hitjavítási könyvecskéje”, a *Libellus Reformationis* volt. Végül ez alapján reformált az egész Barcaság, majd a szász főváros, Nagyszeben. (Honterus másik fontos *innovatori* vitairata az *Apologia Reformationis* volt.)⁶² Hogy pedig a hitújítás nem feltétlenül szász „találmány” volt Erdélyben, mutatja, hogy már 1535-ben az *obszerváns-ferencrendiek* erdélyi tartományi gyűlése arról rendelkezett, *hogyan kell büntetni azt a szerzetest, aki „quod Deus revertate”, azaz az Istentől eltévelyedve a lutherizmusba esne.*

A magyarországi reformáció sajátosságai az alábbiak: az új felekezeti irányzatok ún. vallásügyi disputákban – hitvitákban – tisztázzák új tanítételeik és a régi, immáron katolikus egyház hittételei közti különbséget. Ennek során egy külön dokumentumban, ahogy azt fent is láttuk, az ún. *confessióban* vagy *hitvallásban* rögzítik a végleges dogmatikai formát. A hitvita során az egyik vezérelv a régi egyházjogból kölcsönzött módszer volt, a „*mensura mensurata*”, a „*mérő mérték*” és a „*megmért mérték*” alkalmazása. Ez azt jelentette, hogy az új hittételeket hozzámérték vagy összehasonlították a régi hitigazságokat tartalmazó forrásokkal, mégpedig a Szentírással, az egyházatyák tanításával és a közös egyházi hagyománnyal (*traditio*). Ezen processzus során született új dokumentum a *confessio*-hitvallás, amit egyházjogilag már „megmért mérték”-nek neveztek. (Ha mai modern fogalmaink szerint parafrázáljuk ezt az eljárást, akkor azt mondhatjuk, hogy a *confessiók* megszületése azt jelentette, hogy kiállták az egyházjogi „alkotmányosság” próbáját, azaz az új tanítételeket hozzáigazították az általánosan elfogadott hitigazságokhoz, a régi „egyházi alkotmányos elvekhez”.) Ezen egyházi disputák sajátossága, quasi „demokratizmusa”, ami még a konstanzi zsinat által rögzített *conciliarismus* elvéhez vezethető vissza, hogy az egyházban a hívő népet, mint az alapvető jogforrást (a keleti egyházjog szerint az egyház „plérómája”), így a vitákba rendszeresen bevonták, mint a régi és az új hit képviselőit. Ezzel szemben a katolikus egyház, amely a reformáció nyomán szintén rákényszerül a saját hittételei rögzítésére is, ezt a munkát a nevezetes trienti zsinaton végzi el, de az új felekezetek kizárásával.

A fentiek nyomán az új felekezetek számára, visszanyúlva az ősegyház gyakorlatára, a *synodus*-zsinat lesz az a forma, ahol akár a kezdetekben, majd a későbbiekben mindenképpen megvitatták tanítételeiket, főként pedig azok továbbfejlesztését, végül pedig a rögzülő új protestáns egyház szervezetét, fegyelmi szabályzatát. A *zsinatelvűség mindmáig a protestáns felekezetek egyik legnagyobb vívmánya*, illetve máig

⁶² SINAY: *Historia...* 220–222. o., ZSILINSZKY: *A magyarhoni...* 74. o., BOLERATZKY: *A magyarországi...* 185. o.

alkalmazott formája; a zsinatelvűség adott módot a kezdeti a nagy reformátorok egyik legfontosabb újításának, az ún. *egyetemes papság* elvének konkretizálására. A zsinaton ugyanis egyháziak és világiak egyaránt részt vettek és vesznek. Abban már különböznek az egyházak, hogy a *kezdeti presbiter-zsinati*, illetve *zsinat-presbiteri*, vagy csak *tiszta presbiteri* elvet alkalmazzák-e. Legkorábban, klasszikus formában a francia protestantizmusban él a zsinati elv, ahol a tartományi *synodus*ra minden lelkészt két presbiter kísért el,⁶³ így eleve garantált volt a világiak többsége a döntések meghozatalánál.

A fentiekből következik egy másik fontos gyakorlat, hogy a világi jogalkotást is bekapcsolják a hitvallások biztosítékainak megteremtésébe. Ennek kapcsán két elv érvényesülése válik fontossá, úgymint a *vallásszabadság jogi rögzítése*, másrészt jogelméletileg – a törvényi forma felértékelődésével – a *garanciák törvénybe foglalása*.

A *vallásszabadság* nálunk is, mint Európa-szerte tulajdonképpen a *gondolat- és vélemény szabadság* ősforrása. Közismert, hogy az 1598-as *nantes-i edictum* nyomán vált általánossá ez a felfogás, szinte *proverbium* formájában, miszerint „*az is jó francia alattvaló, aki nem katolikus*”.⁶⁴ Hasonló axióma Magyarországon, mégpedig Erdélyben néhány évtizeddel korábban megjelenik az *1568-as tordai országgyűlés* határozatában, mégpedig bibliai textusra építve: „A hit Istennek ajándéka. Ez hallásból léssen, mely hallás Istennek ígéje által vagyon.” Az erdélyiek ebből a tételből vezetik le a szabad igehirdetést, azaz a vallásszabadságot. Megjegyezzük, hogy ez a fenti tétel megfogalmazódik János Zsigmond fejedelemnek a vallásszabadságra vonatkozó kijelentésében, a híres nagyváradi disputában: „*mert a mű birodalmunkban, miképpen arról ország végezése is vagyon, mű azt akarjuk, hogy szabadság legyen. Továbbá tudjuk, hogy a hit Istennek ajándéka, és a lelkiismeret semmire erőszakkal nem vitethetik.*”⁶⁵

Különlegesség ez a *német reformációval* szemben, ahol az augsburgi vallásbéke nyomán a „Landeskirchen-regiment” elv érvényesült, azaz a tartományúr számára jelentett ’vallásválasztási’ szabadságot, s az alattvalók pedig kénytelenek voltak ehhez igazodni, vagy elvándorolni.⁶⁶ A kicsiny Erdélyi Fejedelemségben viszont a földesúr – a tordai országgyűlés nyomán – már *nem kényszeríthette* vallását, felekezetét a job-

⁶³ SZENTPÉTERI KUN: *A Magyarországi...* 48. o. (NB. Franciaországban az újkorban – 1852-es törvényhozás – felállított Központi Egyháztanács, amely a kormány egyházi véleményező testülete, áll: két legidősebb párizsi lelkészből és a kormány által delegált 15 tagból. Uo. 50. o.)

⁶⁴ CHADWICK: *A reformáció...* 160. o. Az ő megfogalmazásában: „Vajon lehet-e jó állampolgár az, akinek más a vallása, mint a királyé.” Uo. 158. Ugyanis ő figyelmeztet az ősi elvre: „*egy király, egy törvény, egy hit (un roi, un loi, un foi)*”.

⁶⁵ BALÁZS: *Az erdélyi...* 201. o.

⁶⁶ CHADWICK: *A reformáció...* 136. o. Uo. 165. elemzi a tétel további lehetséges magyarázatát: „az uralkodónak jogában áll arra kényszerítenie népét, hogy az ő vallását kövesse. Ám az elvet meg is

bágyaira. Így gyakoriak voltak Erdélyben az olyan falusi közösségek, ahol más rítus szerint imádta Istent a földesúr és más rítus szerint a jobbágyai. Valószínű, hogy ez a liberális vallásfelfogás is egyik segítség lehetett az Erdélybe betelepülő, s keleti vallási rítusukat sokáig megőrizni tudó ortodox (görögkeleti) román és ruszin jobbágy-közösségeknek. (Ahogy jeleztük, az erdélyi vallásszabadság azért egy zárt csoportra vonatkozik, csak a három protestáns – evangélikus, református, unitárius – és a katolikus felekezetek bírtak ezen joggal, míg a jelzett nagytömegű ortodox vallásúak ebből ki voltak zárva. Egyetlen könnyítésük a tizedfizetés alóli mentességük, amit az 1574. évi IV. tc. is megerősített.⁶⁷ Sőt az az egyháztörténeti különlegesség is egészen 1691-ig jellemző volt, hogy az erdélyi ortodox román püspököket ugyan Havaselvén szentelték fel, de az Erdélyi Fejedelemségben mint ortodox egyházi vezetők felett a kánoni felügyeletet már a református püspökök gyakorolták I. Rákóczi György óta.⁶⁸ Ez a helyzet egészen az „Unióig”, azaz az a román ortodox vallásúaknak a görögkatolikus hitre térítéséig állt fenn, amikor is az „unitus”-nak nevezett románok elismerték maguk felett Róma egyházi fennhatóságát, azaz unióba léptek a latin szertartású katolikusokkal.)

Az erdélyi fejlődés nem reked meg ezen a szinten, de azért lényeges változás a felekezeti struktúrában egészen I. Rákóczi György uralkodásáig, a szombatos – vagy ahogy a korban hívták: „judaizánsok”⁶⁹ – üldözés kezdetéig, a híres *dési complanatio*ig, nem következik be.⁷⁰ Figyelemreméltó ugyanakkor az a kísérlet, amit a fejedelmek, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György indítanak el, mégpedig az Erdélyben élő románok református hitre térítése. Bár ebben a kezdeményezés először a dél-erdélyi szász lutheránus papokat illeti, majd mögéjük sorakozik fel a fejedelmi hatalom erejével, s román nyelvű, de református bibliafordítással az Erdélyi Fejedelemség kormányzata. *Több román református egyházközség is létrejön, sőt egy idő után*

---

lehetett fordítani, vagyis ha a népnek elég hatalma volt, a többség vallására kényszeríthette az uralkodót vagy lemondathatta.”

BALÁZS: *Az erdélyi...* 202. o. János Zsigmond, magyarországi választott király, majd erdélyi fejedelem egy egészen más, főként türelmes álláspontot képviselt uralkodóként. Amidőn a betegeskedő fejedelmet halálára, illetve az utána bekövetkező vallási viszályra figyelmeztetik („halála után bontakozása lenne az igaz tudománynak” – Dávid Ferenc) egyes vérmes tanácsadói, ekképpen válaszolt: „hogy ő nem Isten, nem is oltalmazhatja az Istennek igazságát, hanem az Istennek önmagának gondja volt eleitől fogva és leszen az ő igazságára. Támaszt ő és ad patrónust, ha emberek által oltalmazni akarja, ha pedig nem, ő maga is elég erős arra.”

⁶⁷ BERKI Feriz (szerk.): *Az orthodox kereszténység*. 1975. 118. o.

⁶⁸ BERKI: *Az orthodox...* 119. o. „Azt is meg kell azonban említeni, hogy az első liturgikus fordítások engedélyezése I. Rákóczi György nevéhez fűződik, ami a vallási tolerancia reális volta mellett tanúskodik.”

⁶⁹ MAKKAJ László – SZÁSZ Zoltán (szerk.): *Erdély története. II. k. 1606–1830-ig*. 781–782. o.

⁷⁰ ZSILINSZKY: *A magyarhoni...* 198. o., BÍRÓ–BUCSAY–TÓTH–VARGA: *A magyar...* 100. o.

román, *Simon István* (másképpen Stefan Simion) nevű, *református püspökökről is hallunk*. (Az említett román nyelvű bibliafordítás az ő munkája 1648-ban.)⁷¹ Ám a fejedelemség végével beköszöntő Habsburg uralom mindezen szerencsésnek tűnő kezdeményezés végét jelenti.⁷² Az új érában már a jelzett módon a románoknak a római katolikus vallással való egyesítése kerül előtérbe, amit sikeresen végre is hajtanak, létrehozva új felekezetként a *görögkatolikusságot* (*ritus Graeci catholicorum*). Ettől kezdve az *erdélyi református egyház védekezésre kényszerül*, s immáron magát – míg korábban szórványosan, addig 1691 után már rendszeresen – „*ortodoxia ecclesia*”-nak nevezi. Ugyanezen védekezési trend eredménye, hogy az 1680-as években felállított *Egyházi Főtanácsot 1713-tól Református Főconsistoriumnak* nevezik.⁷³ Zsinatok hiányában, illetve a református fejedelmek sorának megszakadásával ez a német protestáns, lutheránus mintájú, így *a kálvini elvektől* egyébként némileg *eltérő szervezet* (hiszen egyháziak is vannak benne) látja el legfelsőbb szinten az Erdélyi Református Egyház irányítását és védelmét.

Ezzel szemben az ún. *Királyi Magyarországon* tételes törvényekben *sokáig nem rögzítik külön a vallásszabadságot*, megelégszenek a felekezet hitvallásainak az elfogadásával, illetve azoknak az uralkodóhoz való benyújtásával. Változás az *ellenreformáció* kezdeti szakaszában indult meg. E változásnak a sajátossága, hogy az erdélyi fejlődéstől *eltérően itt a vallásszabadságért kibontakozó harc összekapcsolódik a rendi szabadságjogokért vívott küzdelemmel*. Ennek ékes példája a Bocskai-

⁷¹ BÍRÓ–BUCSAY–TÓTH–VARGA: *A magyar...* 147–148. o.; MAKKAI–SZÁSZ: *Erdély története...* 776. o. Simon püspök „lugosi pap, a későbbi gyulafehérvári vladika” az elvégzett bibliafordítás kapcsán mondta: „igyekeztünk, amennyire tudtunk úgy fordítani, hogy mindenki megértse, ha pedig nem érti, az nem a mi bűnünk, hanem azé, aki szétszórta sokfelé a románokat úgy, hogy elkeverték szavaikat és nem beszélnek egyformán.”

⁷² SIPOS Gábor: A reformáció továbbélése a hátszegi románok között. In *Reformata Transylvanica. Tanulmányok az erdélyi református egyház 16–18. századi történetéhez*. Kolozsvár, 2012. 211–221. o.

⁷³ SZENTPÉTERI KUN: *A Magyarországi...* 92–93. o. megjegyzi, hogy a korábbi időkben Erdélyben még létezett – elsősorban az országgyűlések üléseihez kötődve – egy vegyes, egyháziakból és vezető világiakból álló református egyházi döntéshozó testület is: „*generalis congregatio politico-ecclesiastica*”. Ezt némi túlzással párhuzamba lehet állítani a Királyi Magyarországon a pozsonyi országgyűlések alkalmával együtt ülésező katolikus – egyháziakból és világiakból álló – politikai testület működésével, amely történetileg gyökere lehet a nálunk igen korán meghonosodott „püspökkari konferenciák”-nak.

SIPOS Gábor: Adatok Wesselényi István főgondnoki tevékenységéről. In *Reformata Transylvanica. Tanulmányok az erdélyi református egyház 16–18. századi történetéhez*. Kolozsvár, 2012. 227. o. Ugyanilyen országgyűlési összefüggés, *concurus* során, 1709 tavaszán került sor a Főkonzisztórium megújítására: „A Consistorium Reformatum felállítatik – szól a jegyzőkönyv első pontja –, mely is áll a református religion levő úri és főrendekből, és egyéb alább való, mind vármegyéken, mind székeken levő nemességből universaliter.” (Ugyanekkor főcuratorok lettek Wesselényi István, Bethlen László és Teleki László.)

szabadságharcot lezáró 1606-os bécsi béke. Már a szabadságharc folyamán a fejedelem – így értékeli az egyháztörténet-írás is – küzdelmei során „ezentúl kart karöltve járó két nagy országos ügyért is: ‘igaz keresztyén hitéért’ és ‘hazája és nemzete szabadságáért’” igyekszik jogi garanciákat elérni.⁷⁴ Bocskai a béketárgyalásokon azt követelte, hogy „*legyen szabad a lutherana és helvéciai confessio, az római vallás azonban képpen az országban minden rendek között*”, tehát, a „*római katolikus vallás sérelme nélkül*”, míg a *protestánsellenes törvényeket érvénytelenítsék*. Továbbá állítsa vissza a király a nádori tisztelet, a Szent Korona az országban legyen, illetve szüntesse meg a kamarákat, a jezsuitákat száműzzék az országból, míg a hivatalokba csak magyarok legyenek kinevezve.⁷⁵ Az ezt követő időszak hasonló mozgalmait, illetve az azok nyomán született jogi dokumentumokat – így a Bethlen Gábor-féle (1621-es) nikolsburgi béke, vagy az I. Rákóczi György felvidéki hadjáratát lezáró (1644-es) linzi béke – mindegyik a vallásszabadság és a rendi szabadságjogok sajátos összekapcsolódását vagy némileg metaforikusan „összeöllekezését” mutatja, mivel azokat együttesen garantálják. További fontos garancia természetesen ezen békék törvénybe iktatása lesz. Így már a Bocskai-békét becikkelyező 1608-as (k.e.) tc.-k vagy az 1647. évi országgyűlés végzeményei!⁷⁶

A vallásszabadság és a rendi szabadságjogok „öllekezése”

Ahogy a lengyeleknek szánt Bocskai-féle kiáltvány szövegében olvasható, a mozgalom a „*lelkiismereti és törvényes szabadság* elvesztett kiváltságainak védelmére és helyreállítására” indult.⁷⁷ Mindennek eklatáns példája, ennek az összekapcsolódásnak, ahogy a Bocskai-féle 1606-os bécsi békét becikkelyező 1608-as koronázási országgyűlés (1608. évi k.e. I–V., VIII., XVI. tc.-k) – a protestánsok nyilván tartva attól,

⁷⁴ BÍRÓ–BUCSAY–TÓTH–VARGA: *A magyar...* 88. o.

⁷⁵ ZSILINSZKY: *A magyarhoni...* 164–171. o., BÍRÓ–BUCSAY–TÓTH–VARGA: *A magyar...* 88–90. o. Igen érdekes a kor jeles krónikáirója, PETHŐ Gergely: *Rövid magyar krónika*. Kassa, 1753., hasonmás kiadás 1993. 173. o. Megemlékezik szintén a rendi szabadságjogok *restitutio*járól: „hogy az ország régi szabadságát és igasságát, Rudolphus császár ismét megadja a magyaroknak...”, de a vallásszabadságról egy szót sem szól. Pedig (uo.) Bocskairól igen szépen emlékezik: „Botskai István volt indítója a Magyar Nemzet régi szabadságának, és igasságának helyére-ülő állatásában...”

⁷⁶ PETHŐ: *Rövid magyar...* IV. Rész. 11. o. az 1647-es országgyűlésről: „Ezen gyűlés folytának nagyobbik részét a Religio dolga foglalta el, holot is az eretnekek vak fenyegetéssel III. Ferdinánd császártól 90. templomot facsartak ki, mellyeket a Papisták mint magáét vissza foglaltak vala... A jesuitáknak az országban megmaradások miatt nagy egyenetlenség támad a Papisták és eretnekek (értsd: protestánsok) között.”

⁷⁷ PACH Zsigmond–R. VÁRKONYI Ágnes: *Magyarország története. 1526–1686*. III/1.k. Budapest, 1985. 744. o.

hogy megcsalják őket a „vallás védelme” hagyományos koronázási eskü feltétellel – a nyomásnak engedve még a koronázás előtt törvénybe iktatta az okmányt.⁷⁸ Ebben olyasfajta kibővítés is megfigyelhető (III. tc.), hogy a *nádorválasztásnál az uralkodó egyenlő arányban jelöljön katolikusokat és protestánsokat* e tisztre. Nemkülönben az ország kormányzásánál „magyar ügyekben *valláskülönbség nélkül csak magyarok tanácsával éljen*” (X. tc.). A jezsuita rendnek még birtokai sem lehetnek az országban (VIII. tc.). (NB. tanulságos példa, hogyan játssza majd ki ezt a törvényi feltételt Pázmány Péter a jezsuiták visszahozatalára.) Másrészről viszont *ugyanezen szabadságokat az 1681. évi 25. tc.-ben* – katolikus nyomásra – *korlátozzák*, mivel kiegészítő garanciaként beillesztik, hogy *a vallásszabadság pedig szabad mindenütt az egész országban, még a jobbágyság számára is, de a „földesurak jogainak sérelme nélkül”*.⁷⁹ Ebből – amint azt a későbbi fejlemények mutatják majd – tulajdonképpen dedukálni lehetett, illetve sikerült becsempészni a Németországban közismert „*cujus regio, ejus religio*”⁸⁰ elvét, amit az ellenreformáció során erőszakkal kihasználnak majd a rekatolizáló főurak a protestáns jobbágy községeikkel szemben. Időközben megkezdődtek mindkét részről az erőszakos templomfoglalások. Így a linzi békét becikkelyező 1647-es országgyűlés (1647. évi VI. tc.-ben) elrendelte kilencven templom visszaadását a protestánsoknak. Természetesen ebből újabb problémák keletkeztek. Majd az 1681. évi 26. tc., amely újra elrendelte az *elvett templomok visszaadását*,⁸¹ de kikötötte, hogy

⁷⁸ ZSILINSZKY: *A magyarhoni...* 168. o. A béke megkötésekor annak jóváhagyása még Rudolf joga volt, aki azzal a feltétellel, vagy kikötéssel hagyta jóvá a vallásszabadságra vonatkozó részeket, hogy azok ne ellenkezzenek az ő királyi koronázási esküjével, illetve még ezt a záradékot illeszti bele, hogy „a katolikus vallás sérelme nélkül”. A protestáns rendek tiltakozására II. Mátyás a koronázás előtti törvényekből ez utóbbi szakaszt kihagyatta. Sőt hozzátették: „a karok és rendek közötti bármely gyűlölség és visszavonás elhárítására megállapítottatott, hogy minden vallásfelekezetenek saját fellebbvalói vagy szuperintendensei legyenek.”

⁷⁹ 1681. évi XXV. tc.: „ezért megerősítvén ehelyütt az említett békekötés (1606-os bécsi béke) első cikkelyé, e *szabad gyakorlatot mindenkinek (de a földesurak jogai fenntartásával) az 1608. évi koronázás előtti első törvénycikkhez képest megengedjék.*”

⁸⁰ CHADWICK: *A reformáció...* 136. o. e szerint az augsburgi vallásbéke a jövőre nézve engedte meg a tartományuraknak a szabad vallásválasztást, s ha az alattvalóknak ez nem tetszik, akkor elhagyhatták a tartományt. Így a ‘*cujus regio ejus religio*’ mint jogelv csak később kerül megfogalmazásra. Ugyanakkor hasonló intézkedést látunk majd Franciaországban XIV. Lajos uralkodása alatt, amikor felszámolták a nantes-i ediktumot, s a hugenottákat száműzik. Viszont uo. 165. „Ám az elvet meg is lehetett fordítani, vagyis ha a népnek elég hatalma volt, a többség vallására kényszeríthette az uralkodót vagy lemondathatta.” (lásd Stuart Mária és a skót protestánsok!)

⁸¹ Az 1608-as k. e. törvények végrehajtási problémáira lásd HELTAI János (szerk.): *Alvinczi Péter: A nemes Magyarország panaszainak megoltalmazása*. Budapest, 1989. 68. o. és passim., továbbá uo. Heltai János: 242–243. o., míg az 1681. évi XXVI. tc. (templomok s azok építésére való helyek kijelöléséről), amelyik ismét felsorolja a visszaadandó templomokat, bevezetőjében ezen *clausulával*: „Ezenkívül elrendelik, hogy az *ágostai és helvét hitvallások híveitől épített, s katolikus szertartás szerint még fel nem avatott templomokat nekik bizonyos biztosok átadják.*”

*csak akkor, ha még nem szentelték fel, illetve újra. (Vajh melyiket nem szentelték újra?) Egyúttal – talán francia mintára – elrendelték, hogy ott, ahol a protestánsok számára nincs lehetőség templom visszaadására vagy más helyen való vallásgyakorlásra, ott vármegyénként egy evangélikus és egy református templomépítést kell biztosítani.*⁸² Mindkét cikke a törvénynek a későbbi viták forrása és mozgatója lesz az újabb Habsburg-ellenes felkelésnél.

Hasonló összekapcsolódás mutatható ki az I. Rákóczi György Habsburg-ellenes hadjáratát lezáró 1645-ös linzi béke végzeményeinek országgyűlési becikkelyezésében. Az 1647-es törvénycikkek ismételten megerősítik a jobbagyság szabad vallásgyakorlását (ha nincs templomuk, a földesúr köteles építeni), kimondják a protestáns lelkészek elűzésének tilalmát, s gátat akarnak vetni a templomfoglalásoknak (ekkor 90 templomot kaptak vissza a protestánsok az elfoglalt 400-ból). Különlegessége az országgyűlésnek, hogy elrendelte *a jövőbeni vallási sérelmek országgyűlési tárgyalását, mégpedig azoknak a protestánsok sérelme nélküli elintézését* (1681. évi XXVI. tc. 23. §).⁸³

Érdemes egy pillantást vetni ezen rendi felkelések eszmei hátterére is. A Bocskai-féle felkelés kezdetén – Bocskai János fogalmazásában – elkészült egy latin nyelvű kiáltvány, amelyik a felkelés indításának jogosságát hivatott igazolni a külföldi közvélemény előtt. Annak ellenére, hogy a mozgalomnak egyértelmű jogcíme lehetne az Aranybulla ellenállási záradéka, mint ahogy ezt a kiáltvány fogalmazója is megjegyzi, ők az uralkodói törvényszegésekkel és zsarnoksággal szemben: „kijelentik Isten és az egész keresztény világ előtt, hogy utolsó lehetetükig *védekezni fognak a király zsarnoksága ellen, mert a természeti jog szerint ez még az oktan állapotoknak is szabad a veszélyben.*”⁸⁴ Tehát a természetjog, illetve ennek az ősforrása, a *jus divinum* az, amely szerint a zsarnoksággal szemben való fellépés jogos. Ez pedig olyan régi tétele az európai államelméletnek, amit a keresztény világban mindenütt nemcsak értettek, hanem igazságosnak is kellett tartani.

Hasonló érvelés figyelhető meg pár évtizeddel később is. Az 1600-as évek első felében kezdődik el a „luzitánok”, másképpen *portugálok szabadságharca* a spanyol birodalom ellen. Ennek híre hamar eljutott Európa keleti felébe is. Figyelemreméltó

⁸² 1681. évi XXVI. tc. második fordulata: „más helyeken (tehát ahol nem adják vissza!) pedig Ő felsége jósaág határozata szerint, *templomok építésére s iskolák és paplakok felállítására való területeket emez ágostai és helvét hitvallások híveinek kényelméhez képest, ugyanazok a biztosok az alábbi sorban jelöljenek ki.*”

⁸³ 1681. évi XXVI. tc. 23. §: „És az e törvénybe igtatott engedménnyel ugyanazon ágostai és helvét hitvallás követői előtt (ellent nem állván a katolikus papság s egyéb világi katolikusok ellentmondásai) *semmiképpen el ne legyen zárva a jövő országgyűléseken további követelések iránti folyamodásuk útja.*”

⁸⁴ A szöveget idézi PACH – R. VÁRKONYI: *Magyarország...* 740. o.

az I. Rákóczi György által, a Habsburg-ellenes hadjárata során kiadott *Kállói kiáltvány* megfogalmazása: „már azt is megtudhatták, hogy a spanyol királyságnak alávetett provinciák, úgymint *Portugália és Katalónia, nem a lelkiismereti, hanem csupán a világi szabadságért a legnagyobb serénységgel küzdöttek.*” („...*Lusitaniam et Cataloniam, non propter spiritualement, sed temporalem duntaxat libertatem maxima cum alacritate dimicare, hactenus D. V. intelligere potuerunt.*” NB. a kiáltványt németül, angolul, sőt hollandul is megjelentették.)⁸⁵

Mivel a Rákóczi György-féle hadjáratot lezáró 1645-ös linzi béke, sőt az azt törvénybe iktató 1647-es törvények a vallásszabadság mellett először rendelkeznek a királyi Magyarországon a protestáns egyházszervezet felállításáról is, többek között a protestáns egyházkerületekről, illetve hogy azok élére válasszanak vezetőket, azaz „superintendens”-eket,⁸⁶ egyúttal viszont biztosítják a rendi szabadságjogokat is. Világosan tanúsítják, hogy Rákóczi Györgyék ügyesen használták a portugál példát a szabadságjogok megalapozására. Ettől kezdve folyamatos, hogy *quasi* „ölelkező jogcsoport”-ként nálunk együtt jelentkezik a *vallásszabadság (az egykori rendi) és a későbbi értelmű politikai jogosítványokkal*, vagy másként politikai szabadságjogokkal. I. Rákóczi György a kállói kiáltványban fent jelzett formát, azaz hogy a vallás- és a politikai szabadságot együtt kell a politikában kezelni, valóban folyamatosan vallotta. 1644-es hadjárata kezdetén írta aggódó feleségének, Lorántffy Zsuzsannának, hogy a hadjárata során megfelelő „cautela”-val, tehát a szükséges óvatossággal jár el, mert „semmi világi dologért szántsándékkal az *Isten dicsőségének és tiszteletének*, előmenetelének s *nemzetem szabadságában* való épületinek kárt nem akarunk tenni, s ennek szolgálatában semmi jó alkalmatosságot nem akarunk elmulatni...”⁸⁷

Érdemes figyelmet fordítani magára a *törvényi formára* is. Tudniillik a korabeli teológia a Biblia két könyvét leggyakrabban Ó és Új törvénynek nevezte. Fontos ebből a szempontból az a tény is, hogy a kibontakozó humanista irányzatok egyik fontos alapelve lesz mint *módszer az „ad fontes”*, azaz az eredeti forrásokhoz való visszanyúlás. Valószínűleg a *bibliafordításokból* erednének ennek a *testamentum*, majd újabb teológiai megfontolásból *szövetséggé* váló – máig használatos – elnevezései. A törvény, különösen az isteni törvény, a *jus divinum*, amely a keresztény

⁸⁵ KLANICZAY Tibor: *Pallas magyar ivadékai*. Budapest, 1985. 191. o., 320. o. 165–66. lj.

⁸⁶ Már az 1608. évi k.e. I. tc. 2. §-a kimondja: „mindenik vallásfelekezetnek a maga hitét valló előjárói vagy superintendensei legyenek”.

⁸⁷ BÍRÓ–BUCSAY–TÓTH–VARGA: *A magyar...* 103. o., még világosabban fogalmaz ZSILINSZKY: *A magyarhoni...* 198. o. „Kiáltványában (Rákóczi György), melyet 1644. február 17-én bocsátott ki, azt hangsúlyozta, hogy *hadai a lelki-testi, a vallási és polgári szabadság visszanyerését* tűzték ki feladatukul.” vagy „Bizonyoságul hívja Istent, hogy nem magán ok miatt nyúl fegyverhez, az ország *statutumait akarja helyreállítani és a haza és vallás szabadságát megvédelmezni.*”

embert az istenséggel jogilag is egybekapcsolja, ezért különös fontossággal bírt.⁸⁸ Egyfajta stabilitást, állandóságot vagy némi kis túlzással megváltoztathatatatlanságot is sugallt. (NB. a módszert illetően a kor kiváló francia jogásza, a francia humanista jogtudomány első képviselőjeként is értékelt Guillaume Budé „a francia jogrendszer megújításához a megfelelő eszköznek a római joghoz való visszatérést tartotta”. Így vált a korban meghatározóvá a régi kommentár-szemlélettel – a „*mos italicus*”-szal szemben az új „*mos gallicus*”, azaz francia eljárás, ami a régi „*legista*” iskolából nőtt ki. Ez pedig éppen Kálvin intenzív egyetemi korszakában történik!)⁸⁹

Elméletileg nem lehetetlen, hogy ez a forma hatott a korban a rendi gyűlések által felerősödő jogalkotási gyakorlatra is, amely törvényi formában jelentkezik. Hiszen az is a felsőbbség, mégpedig a világi uralkodók és az alattvalók egyes kérdésekben való, sőt állandó jelleggel bíró megállapodását, szövetségét jelentette, amit a világi bíróságok révén a kormányzat be is tartatott. Tehát a jogforrásokon belül a *törvény szerepének megerősödése és felértékelődése* a reformáció eszmeiségével is összefügg-het. Csak erősítették ezt a tendenciát az olyan példák, mint az említett Geleji kánonok. Az 1646-os szatmárnémeti zsinat tárgyalási anyagából állította össze a nagyformátumú erdélyi püspök, *Geleji Katona István a kánonokat* (NB. a református egyháztörténet szerint legalább akkora predikáló talentuma volt, mint Pázmánynak, csak sokkal kevesebbet írt). *Ezt az erdélyi országgyűlés szintén megtárgyalta és jóváhagyta.* Majd *felterjesztették I. Rákóczi György fejedelemhez, aki más törvényekhez hasonlóan aprobálta, sőt I. Lipót is megerősítette.*⁹⁰ Így a „Geleji-kánonok” *kettős minőséggel bírtak*, egy egyházzal és egy világgal is. Hasonló ez a megoldás az angolhoz, ahol a már szintén említett „*Thirty nine Articles*”-t (1571) az angol egyháziak állították össze, a parlament megtárgyalta, elfogadta és I. (Tudor) Erzsébet királynő jóváhagyta, megerősítette. (Ugyanakkor *korábbi erdélyi példát* is ismerünk, ha nem is törvényi formában. Amikor *János Zsigmond* alatt a különböző hitviták zajlanak, Dávid Ferenc, az unitáriusok jeles képviselője jegyzi meg *Az egy Atya Isten* című művében, amely az 1569-es váradi disputa kiadása, hogy a kinyomtatott *disputatio* igaz szöveget tartalmaz: „minek előtte a nyomtatáshoz kezdtünk volna, a *Felséges Fejedelem* a mi Kegyelmes Urunk meg akarta látni, és megolvasta az ő fő népeivel egynehánnyal, és önnön kezével notálta az *exemplárt*, és hozzátött, ami önéki eszébe jutott”).⁹¹

⁸⁸ GIERKE, Otto: *Political theories of the Middle Age*. Cambridge, 1900. (reprint) 75–76. o.

⁸⁹ MCGRATH: *Kálvin...* 75. o.

⁹⁰ ZSILINSZKY: *A magyarroni...* 253. o. A kánonok hitelességéhez kétség sem férhet „mert azokat nemcsak a nagyságos fejedelem, hanem... a tiszamelléki ...szuperintendens, s általa a tiszántúli es-peresek és előjárók, végre az erdélyi lelkészek is megbírálták és Kolozsváron ünnepélyesen elfogadták.”

⁹¹ BALÁZS: *Az erdélyi...* 202. o.

Sajátos vélekedés vagy akár az előbbiekre példaként fogalmazódik meg a *legfelsőbb törvény* és az *uralkodó viszonyáról* az egyik korabeli államelméleti mű szerzőjénél, Pataki Füsüs Jánosnál, aki az abszolutizmustól óvja az uralkodót (*Királyoknak tüköre*). Figyelmezteti Bethlen Gábort, hogy *ne higgyen* azoknak a hízolgőknek, akik a régi (római jogi) maximát emlegetik a fejedelemlnek, miszerint „*Princeps lege (vagy: legibus) solutus est*”, tehát hogy „*Az fejedelem szabados az törvénytől*”. Vagy másik helyen *hasonlóan inti az uralkodót*: „nem királyi méltósághoz illik az törvényekhez kötelesnek lenni...”, az „*efféle agyafurt tanácsot*” meg *ne fogadja*. Mert „*mindenek a törvényeknek alá vannak vettetvén (NB – így az uralkodó is), csak egyedül az törvénynek szerzője az Isten (aki) az törvények felett (állhat)*”.⁹² Antonio Guevara könyvében, a *Horologium principiumban*, Pataki Füsüs (aki fordítását Bethlen Gábornak ajánlotta) még további érveket is felhoz az uralkodó számára: „*nincs nagyobb királyi dolog, mint a törvényeknek alá adni magát, s ami szabad, ha megcselekedhetné is, ettől magát megtartóztatni*”. Hasonló intelmeket fogalmaz meg a Rákócziak alatti udvari prédikátor, Meggyesi Pál is az előljárók kötelességeiről elmélkedvén, hogy azoknak azért is szükséges példamutatóan viselkedni, mert „*Regis ad exemplum totus componitur orbis – a király példájához igazodik az egész világ*”.⁹³

Amint láthatjuk, az 1600-as évek első felének európai kormányzati felfogásában az abszolutizmus és a korlátozott hatalomgyakorlás két nagy tendenciája áll szemben egymással. Mindkét irányzat dominanciájára van gyakorlati kormányzattörténeli példa, s felsorakozik mellettük a korabeli államelmélet is. Magyarország sajátossága abban található, hogy az idegen és katolikus uralkodók kormányzati túlkapásaival kapcsolatos ellenállás összekapcsolódik az erdélyi fejedelmek hadjárataival. A két erő együttese legkorábban 1608-ban, az akkor még protestáns többségű országban, hagyományosan a rendi jogok védelmére hivatkozva el tudja érni az uralkodói hatalom korlátozását. Az viszont szerencse, hogy a kiélezett politikai helyzetben, a Rudolf leváltása és II. Mátyás trónra kerülésének politikai vitáiban kínálkozó kedvező kiegyezési lehetőséget ki tudják használni, s király által megsértett rendi „alkotmányt” garantálni, mind pedig a vallásszabadságot el tudják fogadtatni. Ennek pedig az alkotmánytörténeli értéke a 13. század végére mutatkozik meg, amikor a II. József utáni megújulásban az 1608. (k.e.) tc.-et *alaptörvényként* tartják majd számon.

⁹² PATAKI FÜSÜS János: *Királyoknak tüköre. Az okosságról*. In TARNÓC Márton (szerk.): *Magyar gondolkodók. 17. század*. Budapest, 1979. 83. o.

⁹³ MEGGYESI Pál: *Erdély romlásának okairól*. In TARNÓC Márton (szerk.): *Magyarországi gondolkodók. 17. század*. Budapest, 1979. 955. o., 1242. o.

VII.

Király Tibor pályája és munkássága

Márki Zoltán¹

A kétszáz éves könyv (laudáció)²

„A legelső tudományos értékű, emberies szellemű büntetőjogi tankönyv”, „egycsapásra európai színvonalra emelte a magyar büntetőjogi tudományt” (Finkey Ferenc)

„A korszak irodalmában különös értékkel bíró, cicerói latinsággal megírt mű” (Angyal Pál)

„Kiemelkedik a XIX. század első harmadának művei közül”, „korszerű, európai szintet képviselő jogi mű” (Király Tibor)

Kivételes alkalom egy majd' kétszáz éve írt könyv első magyar nyelvű kiadása. Mert az idő nemcsak múlik, hanem telik és szelektál, a tudományban is, könyörtelenül. Súly van az ilyen pillanatnak.

Mégis könnyű nekem. A mű latin nyelvű kiadását a szerző kései pályatársai per-döntően méltatták. Dolgom csupán bemutatni, dicsérni; kedvet ébreszteni a magyar nyelvű kiadás iránt. Szakmai virtusnak nincs itt az ideje.

Mostantól teljes egészében magyarul olvasható a Magyar Büntetőjog Rendszere, amelynek eddig egyetlen kiadása volt, 1819-ben. Vuchetich Mátyás Lászlónak, a horvát, ám magyar nemesi családba született, pesti egyetemen doktorált és 1808-tól ott tanító professzornak latin nyelven írt, német alapossággal rendszerező, korának bölcséletéből merítő műve, Király Tibor akadémikus hozzáértő fordításában. Kettejük kapcsolatáról majd a végén.

A könyv, amiről szó van, a nagy mű első fele. Címe az *Elméleti Büntetőjog*: vagyis a büntető anyagi jog.

„(...) figyelmemet arra fordítottam, hogy a tárgyakat megfelelő fogalmakkal körülírjam, és ezeket törvényeinkre építsem, a bíróságok gyakorlatával alátámasszam, példákkal szemléltessem, vagy a doktorok véleményét híven idézve azokat megerősítsem.”

---

¹ Márki Zoltán tanácselnök, Büntető Kollégium, Kúria.

² Elhangzott dr. Vuchetich Mátyás: *A magyar büntetőjog rendszere* dr. Király Tibor akadémikus fordításában megjelenő I. kötetének a bemutatása alkalmával (2010. április 21., 14 óra, Parlament, Vadászterem).

„Sőt, nehogy a műből valami hiányozzék, más népek törvényeiről is megfelelő helyen megemlékeztem, valahányszor azokat a mieinkkel egybevetni, vagy a mieinket ezekkel illusztrálni, avagy megerősíteni szükségesnek látszott.”

Ekként köszönti és ragadja magával az olvasót műve elején az ötvenkét éves szerző. Tökéletes. Pár sorban benne van évekig tartó munkájának értelme.

A negyvenoldali Bevezetés sem előszó, hanem már tanainak a része. Nem csupán leírása, hanem rendszerbe állítása a büntetőjog fogalmának, rendeltetésének, tudományának, rokon- és segédtanainak. Honi és külhoni bölcséletének, történetének és forrásainak a részletes ismertetése. S végül fejtegetés a tanításáról.

Világosan meghatározza a büntetőjog helyét:

1. „a büntetőjog lényegét két egyszerű fogalom adja: a bűncselekmény és a büntetés fogalma”;
2. a büntetőjog nem a magánjog, hanem a tágabban vett közjog része;
3. a büntetőjog nem azonos a büntetőpolitikával, sem a rendészeti joggal: „a törvényhozásnak arra kell törekednie, hogy meghatározza a pontos határokat a bűncselekmények és a rendészet területe között, mind az eljárás, mind a büntetések tekintetében, nehogy a cselekmények és a jogkörök jellegzetes természetüknél fogva összekeveredjenek és hogy a cselekmények jellegéről vallott erkölcsi népi ítéletek zavarossá váljanak”;
4. a jogbölcsélet és a tételes jog kölcsönhatásban áll: „egymagában a jogbölcsélet, minden tapasztalatától eltávolodva üres térben mozgó spekuláció, amely álmodozó kriminalistákat terem”; „önmagában a tételes jog, minden jogi bölcséletet nélkülözve, pusztán a törvények krónikájává válik, és létrehozza a hetvenkedő, szájhős, fecsegő büntetőjogászokat”;
5. „Bárkinek is biztosítani az immunitást a büntetőtörvények iránti tisztelettel szemben, azzal volna egyenlő, mintha a polgároknak megparancsolnák, hogy az állam közbiztonságát rontsák meg.”
6. „Kétféle módszerrel szokás tanítani büntetőjogtudományt: a törvényes vagy a tudományos módszerrel.”
7. „A törvényes a jog tanainak kifejtésében áll, a törvény szerinti metódust követi... sok előnye van, elsősorban ott, ahol a törvényhozásnak van rendszere; ha azonban a törvénykönyvek nélkülözik a rendszerességet, valóban semmi más nem marad, mint a tudományos módszer.”

Hogy mi ez? Megtalálják a könyvben.

A Bevezetést követő kilenc fejezet az Általános Rész. Részletesen kimunkált bűncselekménytan és büntetéstan. Olyan elemei vannak, melyeket ma sem nélkülözhet egyetlen büntetőjogi tankönyv sem. Előbb meghatározza a fogalmat, majd elhelyezi, kategorizálja, és nem pedig fordítva. Ezért követhető.

Nem úgy, mint a hatályos joga. Melynek szétszórtsága eredményezte, hogy a bűncselekmények felosztásának számtalan kategóriája volt forgalomban.

A szerző is látta ezt a haszontalanságot, és ötre korlátozta azok számát. Jótékonyan segítve a felkészülést, így Vörösmarty Mihályét, aki 1823. április 5-én vizsgázott nála büntetőjogból – kitüntetéssel.

Az öt egyike: a bűncselekmény tárgya szerinti köz-, avagy magánbűncselekmények, másika pedig: a súlyosság szerinti súlyos avagy kisebb súlyú, előbbin belül pedig a főbenjáró vagy nem főbenjáró bűncselekmények kategóriája.

A kor sajátossága, hogy a korszerűség nem feltétlen pozitív tartalmú. A büntetések alapelveire vonatkozó tételei azonban egy kivételével ma is megállnák a helyüket: törvény nélkül nincs büntetés, bűncselekmény nélkül nincs büntetés, ha van bűncselekmény, lennie kell büntetésnek, a büntetés mindig rossz, de nem lehet barbár és kegyetlen, a közhatalomnak csak előzetes eljárás és ítélet alapján van joga büntetni.

Az egy kivétel, továbbá a büntetés nemeire vonatkozó fejezet talán leginkább kornyomat. Itt is ismerteti azonban korának legfrissebb törvényi tendenciáit; nem mutogat, hanem jogi elveken nyugvó álláspontot közöl.

Érdekesség, hogy szerinte jogi személyek is lehetnek bűncselekmények elkövetői. Hozzáteszem, a középkori és jelenkori magyar joggal egyezően.

Többször érinti a bíró és törvényhozás viszonyát:

„a bíró hatalma abból áll, hogy a törvények szerint ítélik és nem a törvényekről”; meghaladja a bíró hatalmát, „hogy a terhelt megérdemelt büntetését elengedje, vagy büntetlenséget ígérjen”;

„ugyanakkor az ítékezés jogával összekapcsolódik a törvény értelmezésének lehetősége, ami a bírónak tehát megadatik, különben nem tudná hivatását teljesíteni.”

Az elévülés kapcsán pro és kontra érvel, tekintettel arra, hogy a kor törvényei nem rendelkeznek róla; kérdését pedig a bíróságok hol így, hol úgy bírálják el, s a Kúria gyakorlata sem egyenes.

Mivel zárja fejtegetéseit? Javaslom, nézzenek utána a könyvben.

A Különös Rész négy fejezetének címe sorrendben: az államot közvetlenül sértő bűncselekmények, a magánbűncselekmények, különösen amelyek az ember veszélyeztetett jogait sértik, az ember szerzett jogai elleni bűncselekmények, és végül a test bűnei.

Nos, ebben végképp különös lenne válogatni, ezért attól eltekintek.

Talán annyit, hogy akinek hiányérzete marad az Általános Rész után, ha az emberöléshez lapoz, megtalálja a szerző jogos védelemre vonatkozó álláspontját. Természetesen – önmagához hűen – valamennyi bűncselekménynél ismerteti a jogi álláspontokat, és korának honi, külhoni törvényeit.

A mű szellemi piramis. Valóban a magyar büntetőjog rendszere. Akkor írja, amikor itt az ideje: Magyarországnak büntetőtörvénye van, de rendszeres Büntető Törvénykönyve nincs.

Miből meríthetett erőt? Tudományának környezete sivár. 1790-ben – egy tollvonással – véget ért a felvilágosult abszolutizmus és a felvilágosodás versenyfutása. 1792 után pedig az uralkodó és a törvényhozás már lépéseket sem tesz a büntetőjog javítása irányába. Hetedik éve országgyűlés sincs, Vuchetich életében nem is lesz már, Tudományos Akadémia pedig még nincs.

Egyedülálló volt, de nem volt egyedül. Kortársa, professzortársa, barátja, Kelemen Imre a magánjog területén hasonló nagy művet alkotott 1814-ben. (Ennyivel tartozunk a civilistáknak.) Talán ez inspirálta.

Közismert szelíd természete is, és a hallgatók iránti odaadása, ami kölcsönös volt. Nyugodtan vonjanak párhuzamot.

Két nagy professzor találkozása ez a kötet. Tudom, hogy régóta tart. Király Tibornak nincs olyan könyve, melyben Vuchetich ne lenne hivatkozott; akkor is így történt ez, amikor lett volna nevezetesebb. Most pedig egészen beavat bennünket.

Ez több mint tudomány vagy nyelvtudás. Illyés szép gondolata, hogy a magyar irodalom története kézfogások története. Folyton el kell ismételni, hogy a magyar büntetőjog történetében sincs ez másképp. Itt és most ez történik.

Ennél többet én nem tudok a két professzor kapcsolatáról.

Ám azt igen, hogy latinul tudni, érteni és gondolkodni nem ugyanaz. Erre most mind szükség volt. De ez sem lett volna elég.

Az anyanyelvre fordítás mindig nemzeti ügy. Illyés gondolatait folytatva, ahhoz még több kell. „Alázatra és szabad szárnyalásra való képesség, szerzett tudás és születéssel kapott tehetség. Tökéletesen birtokolni egy nyelvet, anyanyelvünket persze. Mert nem azt a nyelvet kell igazán ismernünk, legfinomabb rezzentéig, amelyről, hanem azt, amelyre fordítunk.”

A múlt nem mögöttünk van, hanem azon állunk, legfeljebb nem vesszük észre, vagy nem akarjuk észrevenni.

A könyvet olvasván olyan érzés keríti hatalmába az embert, mintha egyik lábával a 19., másikkal a 21. század elején állna, egyszerre, itt is, ott is.

Talán a magyar fordítás teszi. Ritka érzés, megéri kipróbálni.

Király Tibor életrajza

Király Tibor 1920. július 11-én született Málcán (Csehszlovákia). Jogi doktori oklevelét 1943-ban Pozsonyban a Komenský Egyetemen, az állam- és jogtudomány kandidátusa fokozatot 1959-ben, doktora fokozatot 1971-ben szerezte meg. 1979. május 11-től levelező, majd 1987. május 8. óta rendes tagja a Magyar Tudományos Akademiának. Az MTA Elnökségének 1993–1996 között tagja, 1991–1995 között a Magyar Jogászegylet elnöke, 1995-től tb. elnöke, a Nemzetközi Büntetőjogi Szövetség igazgatótanácsának tagja, valamint a Kossuth- és Széchenyi-díj Bizottság tagja. Tiszteletbeli elnöke az *Association Internationale de Droit Pénal* magyar nemzeti bizottságának, valamint a szervezet tiszteletbeli tagja is. Alapítója és első elnöke az 1983-ban megalakult Magyar Kriminológiai Társaságnak.

Több díjjal, kitüntetéssel rendelkezik, így 1965-ben Akadémiai Díjjal, 1980-ban Apáczai Csere János-díjjal, 1991-ben Széchenyi-díjjal, 1992-ben Szent-Györgyi Albert-díjjal, 1994-ben a Magyar Köztársaság Érdemrend középkeresztjével, 1995-ben a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány fődíjával ismerték el tevékenységét. A Magyar Tudományos Akadémia elnöksége 2011-ben Akadémiai Aranyéremmel tüntette ki.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán 1951 óta tanít, 1962 és 1990 között a Büntető Eljárásjogi Tanszék egyetemi tanára. 1979-től 1990-ig a Bűnügyi Tudományok Intézetének (a Büntetőjogi, Büntető Eljárásjogi és Kriminológiai Tanszékeket magába foglaló intézet) vezetője. Közreműködik a büntetés-végrehajtási jog tárgy oktatásának elősegítésében: a tanszék az 1990-es évek elejétől először fakultatív tárgyként, majd 1999-től főkéllégiumként oktatja a büntetés-végrehajtási jogot. 1990-től kutató professzor, 1994-től az ELTE professor emeritusa. A Kar dékánja először 1961 és 1967 között, majd 1976 és 1980 között is. Az ELTE rektorhelyettese 1967-től 1970-ig, majd 1971 és 1974 között a Művelődésügyi Minisztérium felsőoktatás-politikai főosztályvezetője, 1988–1990 között az MTA megbízott főtítkárhelyettese.

---

¹ GLATZ Ferenc (főszerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002 II. (I–P)*. Budapest, 2012. 673–674. o.; a Magyar Tudományos Akadémia Köztestületének tagjai: http://mta.hu/koztestuleti_tagok?PersonId=19172.

Tudományos munkássága átfogja a büntetőeljárás jog alapvető elméleti és jogtörténeti kérdéseit, elsősorban az eljárási garanciák és a perbeli döntés igazságának és valószínűségének problémáival, valamint a bírói megismerés folyamatával foglalkozott. Több tanulmányt írt az ártatlanság vélelméről, a felmentő ítéletekről, az ügyfélegyenlőségen alapuló tárgyalás elvéről.

Irányította az 1993. évi felsőoktatási törvény és az 1998. évi büntetőeljárás törvény kodifikációs munkálatait.

Válogatott publikációk

Király Tibor munkásságából

2012

Emlékezés Arany Albert Lászlóra – A Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség büntetőpere

Magyar Szemle, 2012. (21. évf.) 1–2. sz. 32–48. old.

2008

Király Tibor, Pusztai László, Kadlót Erzsébet, Dobrocsi Szilvia, Erdei Árpád (szerk.)

Büntetőeljárási jog

Budapest: Osiris Kiadó, 2008. 694 p. (ISBN: 978-963-276-005-6)

Az alapelvek jelentősége, felosztása, a szervezeti alapelvek

In: Király Tibor, Pusztai László, Kadlót Erzsébet, Dobrocsi Szilvia, Erdei Árpád (szerk.)

Büntetőeljárási jog. 694 p.

Budapest: Osiris Kiadó, 2008. pp. 107–138. (ISBN: 978-963-276-005-6)

2005

A bűnügyi tudományok Magyarországon

In: Máthé Gábor, Bócz Endre, Deres Petronella, Domokos Andrea, Király Tibor, Hollán Miklós (szerk.)

Bűnügyi Oktatók Országos Találkozója (BOT), 2004: Tudományos ülés: Budapest, 2004. szeptember 24. 68 p.

Konferencia helye, ideje: Magyarország, 2004.09.24. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2005. pp. 9–13.

(ISBN: 963-8392-71-1)

Szemelvények ötven év büntetőjogi és más tárgyú tanulmányaiból, hogyan magukon viselik a korszakok bélyegét

Budapest: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2005. 265 p.

2003

A magyar büntető eljárásjog fél évszázados történetének vázlata

Belügyi Szemle: a Belügyminisztérium folyóirata (1995–2006) 51. (1) pp. 17–34. (2003)

A kártalanítás: A büntetőeljárási jog mint anyagi jog a polgári eljárásban

In: Varga István, Kiss Daisy (szerk.)

Magister Artis Boni et Aequi – Studia in Honorem Németh János. 1071 p.

Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2003. pp. 453–464.

Büntetőeljárási jog

Budapest: Osiris Kiadó, 2003. 621 p. (ISBN: 963-389-529-4)

Bizonyítás a készülő büntetőeljárási kódexben

In: Tóth Mihály (szerk.)

Büntető eljárásjogi olvasókönyv. 510 p.

Budapest: Osiris Kiadó, 2003. pp. 207–215. (ISBN: 963-389-526-x)

Büntetőítélet a jog határán

In: Tóth Mihály (szerk.)

Büntető eljárásjogi olvasókönyv. 510 p.

Budapest: Osiris Kiadó, 2003. pp. 379–382. (ISBN: 963-389-526-x)

2001

Király Tibor, Pusztai László

Büntetőeljárási jog

Budapest: Osiris Kiadó, 2001. 593 p. (ISBN: 963-389-104-3)

2000

Magyar centenárium az AIDP XVI. kongresszusán

Magyar Jog 47(3) pp. 129–134. (2000)

Az 1896. évi XXXIII. tc. a bűnvádi perrendtartásról

In: Gergely Jenő, Csapó Csaba, Dobszay Tamás, Zeidler Miklós (szerk.)

A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század: Tanulmányok Pölöskei Ferenc köszöntésére. 674 p.

Budapest: ELTE Bölcsészettudományi Kar, 2000. pp. 247–258.

(ISBN: 963-463-355-2)

Előszó

In: Szathmáry Béla (szerk.)

A magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete 1619–1914.
218 p.

Sárospatak: Jogászok a Kultúráért Alapítvány, 2000. pp. 5–13.

(ISBN: 963-00-4496-x)

Lehorgasztott fejjel?

Magyar Tudomány 45(1) pp. 29–31. (2000)

I. Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya B

IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya B

Tendenciák a büntetőjogban és az eljárásjogban

In: Geller Balázs (szerk.)

Békés Imre ünnepi kötet. 414 p.

Budapest: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2000. pp. 247–253.

(ISBN: 963-463-429-X)

Király Tibor, Pusztai László

Büntetőeljárás jog

Budapest: Osiris Kiadó, 2000. 593 p. (ISBN: 963-379-893-0)

1998

A büntetőeljárás jog reformja

Magyar Tudomány 43(4) pp. 389–396. (1998)

A büntető eljárási kódex tervezetének helye a magyar büntető eljárásjog fejlődésében

Jogtudományi Közlöny 53(4) pp. 117–120. (1998)

1997

A nemzeti kisebbségek az alkotmányban

Magyar Szemle 6(7–8) pp. 85–94. (1997)

Megjegyzések a kollektív jogokról

Magyar Tudomány 42(3) pp. 303–310. (1997)

Rendszerváltás és bűnözés

In: Irk Ferenc (szerk.)

Társadalmi átalakulás és bűnözés. Magyar–Német Kriminológiai Szimpózium
298 p. Konferencia helye, ideje: Budapest, Magyarország, 1995.08.20.–

1995.08.25. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 1997. pp. 15–16.

(ISBN: 963-7373-03-9)

A büntetőeljárás reformja

In: Máthé Gábor

Tizedik jogász vándorgyűlés. [Sopron, 1997. máj. 29–30.] 212 p.

Budapest: Magyar Jogász Egylet, 1997. pp. 29–35.

A bűnözés jövője: a büntetőeljárás rendszere

In: Irk Ferenc (szerk.)

A bűnözés jövője: Emlékkönyv Pusztai László tiszteletére halála első évfordulóján. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 1997. pp. 22–32.
(ISBN: 963-737-302-0)

Die geplante Neuregelung des ungarischen Strafprozessrechts

Mitteilungen Des Ungarisch–Deutschen Juristenvereins 1(2) pp. 1–6. (1997)

Kódexjavaslat a büntető eljárási jogról. 1. rész

Collega: Szakmai folyóirat joghallgatók számára 1(1) pp. 8–10. (1997)

1996

A Csemegi-kódex (1878:5. tc.)

In: Mezey Barna (szerk.)

Magyar jogtörténet. 438 p.
Budapest: Osiris Kiadó, 1996. pp. 281–292. (ISBN: 963-379-138-3)

Values and the changes of criminal procedure

In: A Kar Tudományos Bizottsága (szerk.)

Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio iuridica. Tom. XXXVI. 1995. 184 p.
Budapest: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 1996. pp. 27–38.

Bizonyítás a készülő büntetőeljárási kódexben

Kriminológiai Közlemények 54, pp. 90–103. (1996)

Strafgesetzbuch von 1878: Der Csemegi-Kodex

In: Máthé Gábor, Ogris Werner (szerk.)

Die Entwicklung der österreichisch–ungarischen Strafrechtskodifikation im XIX–XX. Jahrhundert. 269 p.
Budapest: Unió, 1996. pp. 221–236.

Az 1896. évi [XXXIII. tc.] 1. büntető perrendtartás száz év távlatából

Magyar Jog 43(11) pp. 670–672. (1996)

1995

Finkey Ferenc nézetei a büntetőeljárási jogról

In: Szathmáry Béla (szerk.)

Finkey Ferenc, 1870–1949: emlékkönyv. 210 p.
Sárospatak: Jogászok a Kultúráért Alapítvány, 1995. pp. 61–74.
(ISBN: 963-04-5876-4)

1994

A három semmisségi törvény jogi természete

Magyar Jog 41(6) pp. 321–323. (1994)

1993

A büntetőeljárás jog reformja elé

Magyar Jog 40(5) pp. 257–261. (1993)

Pritz Pál: Bárdossy László a népbíróság előtt [ismertetés]

Magyar Tudomány 38(10) pp. 1281–1286. (1993)

1991

**Békés Imre, Bihari Mihály, Király Tibor, Schlett István, Varga Csaba, Vékás Lajos
Szakvélemény: Az 1949 és 1990 között elkövetett, a társadalmi igazságérzetet
sértő magatartások, illetve előnyök megítélésének, a felelősség megállapítá-
sának elveiről és jogi feltételeiről**

Magyar Jog 38(11) pp. 641–645. (1991)

A megújult Magyar Jogász Egylet

Magyar Jog 38(6) pp. 2–3. (1991)

A polgári engedetlenség és a büntetőjog

In: Csapody Tamás (szerk.)

A polgári engedetlenség helye az alkotmányos demokráciákban: A Bibó István Szakkollégium 1991. március 9–10-i konferenciájának előadásai és vitája. 196 p. Budapest: T-Twins Kiadó, 1991. pp. 140–142. (ISBN: 963-7977-05-8)

1990

Bárd Károly, Cséka Ervin, Erdei Árpád, Kratochwill Ferenc, Király Tibor, Tremmel Flórián (szerk.)

Magyar büntetőeljárás jog II.

Budapest: Tankönyvkiadó, 1990. 348 p.

Három következtetés

Magyar Tudomány 35(7) pp. 852–853. (1990)

The limits of punitive power

In: Katonáné Soltész Márta (szerk.)

Human rights in today's Hungary. 420 p.

Budapest: MEZON, 1990. pp. 259–274. (ISBN: 963-02-7782-4)

A büntetőhatalom korlátai [1988]

Kriminológiai Közlemények 33, pp. 67–93. (1990)

A bíróság igazságmonopóliuma [1972]

Kriminológiai Közlemények 33, pp. 55–66. (1990)

1987

H. Varró Rózsa, Bede Rita, Lendvai L. Ferenc, Forgács Imre, ifj. Marosán György, Gönczöl Katalin, Horváth György, Szegő Szilvia, Ancsel Éva, Ádám György, Németh G. Béla, Ferge Zsuzsa, Sándor Mihály, Alföldi Lajos, Ormos Mária, Király Tibor, Pataki Ferenc, Erdős Péter, Huszár István (interjút adta);

Beszélgetések tudósokkal

Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1987. 201 p. (ISBN: 963-09-3040-4)

1986

A legalitás a büntetőeljárásban

Jogtudományi Közöny, 1986. 201–206. o.

1981

A büntetőjog és a garanciák

Jogtudományi Közöny, 1981. 5. sz.

1978

Kilátások a bűnözés megszűnésére

Jogtudományi Közöny, 1978. 6. sz., 303. o.

1972

Büntetőítélet a jog határán. Tanulmány a perbeli igazságról és valószínűségről

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1972.

1969

A bírói megismerés határai a büntető eljárásban

Jogtudományi Közöny, 1969. 11. sz.

1966

Barna Péter, Király Tibor, Szabó Lászlóné

Magyar büntetőeljárás jog. I. kötet. Budapest, 1966.

1955

A szabálysértések

Állam és Igazgatás, 1955. 9. sz.

1954

A kihágási bíraskodás kérdései

Állam és Igazgatás, 1954. 1. sz.

1953

Kihágások a magyar jogban

In Móra Mihály (szerk.): *Tanulmányok az állam és a jog kérdései köréből*. Budapest, 1953. 111–112. o.

ELTE JOGI KARI KÖNYVSOROZAT

ELTE Jogi Kari Jegyzetek

ISSN 2060 5986

1. DEZSŐ Márta – POZSÁR-SZENTMIKLÓSY Zoltán (szerk.): *Alkotmányjogi alapok*.
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2008. 130 o., ISBN 978 963 284 044 4
2. KOVÁCS Árpád: *Közpénzügyek*.
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 379 o., ISBN 978 963 312 004 0
3. PRINCZINGER Péter: *Sportjog I.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 264 o., ISBN 978 963 312 009 5
4. MARGITÁN Éva (szerk.): *Büntetőjog*.
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 461 o., ISBN 978 963 312 010 1
5. RÉTI Mária: *Szövetkezeti jog*.
Változatlan utánnyomás,
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 414 o., ISBN 978 963 312 020 0
6. PRINCZINGER Péter (szerk.): *Sportjog II.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011. 405 o., ISBN 978 963 312 033 0
7. SZEIBERT Orsolya: *Családi jog*.
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2012. 255 o., ISBN 978 963 312 119 1
8. FÖLDI András (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet*.
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2012. 643 o., ISBN 978 963 312 130 6
9. KÉPES György (szerk.): *Magyar alkotmány- és közigazgatás-történet a polgári korban. A hatalommegosztás államszervezete, 1848–1949*.
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013. 233 o., ISBN 978 963 312 156 6
10. FERENCZ Jácint – GÖNDÖR Éva – GYULAVÁRI Tamás – KÁRTYÁS Gábor:
Munkajogi alapismeretek. Harmadik, átdolgozott kiadás,
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2016. 216 o., ISBN 978 963 312 263 1
11. GYULAVÁRI Tamás – HŐS Nikolett – KÁRTYÁS Gábor (szerk.): *Munkajogi feladatok és jogesetek*. Második, átdolgozott kiadás,
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2016. 216 o., ISBN 978 963 312 174 0
12. HOFFMAN István: *Bevezetés a területfejlesztési jogba*.
Második, átdolgozott kiadás,
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015. 137 o., ISBN 978 963 312 228 0
E-Book: <http://www.eltereader.hu/kiadvanyok/hoffman-istvan-bevezetes-a-teruletfejlesztési-jogba-2-atdolgozott-kiadas/>

13. FLECK Zoltán (szerk.): *Jogszociológiai előadások.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 196 o., ISBN 978 963 312 196 2
14. HACK Péter (szerk.): *Büntetőeljárás jog.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 262 o., ISBN 978 963 312 198 6
15. BÖLCS Ágnes: *Italiano giuridico.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 206 o., ISBN 978 963 312 208 2
16. KIRÁLY Miklós (szerk.): UNIDROIT – *Nemzetközi Kereskedelmi Szerződések Alapelvei 2010.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 121 o., ISBN 978 963 312 213 6
E-book: <http://www.eltereader.hu/kiadvanyok/unidroit/>
17. KEDVES Imre: *A különleges titkosszolgálati eszközök alkalmazásának története.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 107 o., ISBN 978 963 312 210 5
E-book: <http://www.eltereader.hu/kiadvanyok/kedves-imre-a-kulonleges-titkos-szolgalati-eszkozok-alkalmazasanak-tortenete/>
18. KÁRTYÁS Gábor (szerk.): *Bevezetés a közszolgálati munkajogba.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015. 177 o., ISBN 978 963 312 222 8
19. FILÓ Mihály (szerk.): *Büntetőjog. Általános rész.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015. 219 o., ISBN 978 963 312 235 8
20. HACK Péter (szerk.): *Büntetőeljárás jog II.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015. 248 o., ISBN 978 963 312 245 7
21. HOFFMAN István (szerk.): *Bevezetés a szociális jogba.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015. 131 o., ISBN 978 963 312 244 0

ELTE Jogi Kari Tankönyvek

ISSN 2060 6494

1. BOROS Zsuzsanna – SZABÓ Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944).*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2008. 402 o., ISBN 978 963 284 043 7
2. VARGA István (szerk.): *A polgári nemperes eljárások joga.*
Második, átdolgozott kiadás,
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013. 1093 o., ISBN 978 963 284 152 8
3. KARDOS Gábor – LATTMANN Tamás (szerk.): *Nemzetközi jog.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 494 o., ISBN 978 963 312 022 4
4. MENYHÁRD Attila: *Dologi jog.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 448 o., ISBN 978 963 312 030 9

5. KIRÁLY Miklós (szerk.): *Az Európai Unió gazdasági joga I. A belső piac és a közös kereskedelempolitika.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 290 o., ISBN 978 963 312 032 3
6. SZILÁGYI Péter: *Jogi alaptan.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011. 387 o., ISBN 978 963 312 072 9
7. GYULAVÁRI Tamás (szerk.): *Munkajog.*
Második, átdolgozott kiadás,
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013. 591 o., ISBN 978 963 312 155 9
8. MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga.*
Nyolcadik, átdolgozott kiadás,
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 557 o., ISBN 978 963 312 131 3
9. BERKE Barna – PAPP Mónika: *Az Európai Unió gazdasági joga II. Az Európai Unió versenyjoga.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013. 285 o., ISBN 978 963 312 165 8
10. FAZEKAS Marianna (szerk.): *Közigazgatási jog. Általános rész III.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013. 344 o., ISBN 978 963 312 177 1
11. FAZEKAS Marianna (szerk.): *Közigazgatási jog. Általános rész I.*
Második, átdolgozott kiadás,
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015. 367 o., ISBN 978 963 312 239 6
12. FÖLDI András (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet.*
Harmadik, javított kiadás,
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2016. 680 o., ISBN 978 963 312 206 8
13. VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog. Általános rész*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2016. 380 o., ISBN 978 963 312 265 5

ELTE Jogi Kari Tudomány
ISSN 2060 9361

1. MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 488 o., ISBN 978 963 284 065 9
2. GÁRDOS Péter: *Az engedményezés.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 462 o., ISBN 978 963 284 087 1
3. HOFFMAN István: *Önkormányzati közszolgáltatások szervezése és igazgatása. Az elmélet és a gyakorlat tükrében.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 395 o., ISBN 978 963 284 088 8

4. FILÓ Mihály: *Az eutanázia a büntetőjogi gondolkodásban.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 353 o., ISBN 978 963 284 104 5
5. Gábor HAMZA: *Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 826 o., ISBN 978 963 284 095 6
6. FLECK Zoltán (szerk.): *Igazságszolgáltatás a tudomány tükrében.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 237 o., ISBN 978 963 284 127 4
7. ROZSNYAI Krisztina: *Közigazgatási bíráskodás Prokrusztész-ágyban.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 281 o., ISBN 978 963 284 129 8
8. NYIKOS Györgyi: *A PPP finanszírozási technika és az EU fejlesztési támogatásai a közcélú beruházások megvalósításában.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 270 o., ISBN 978 963 312 007 1
9. SZABÓ Máté – PÉTERFALVI Attila (szerk.): *Európai ombudsman-intézmények.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 291 o., ISBN 978 963 312 008 8
10. FUGLINSZKY Ádám: *A polgári jogi felelősség útjai vegyes jogrendszerben. Québec, Kanada.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 518 o., ISBN 978 963 312 024 8
11. SOMODY Bernadette: *Az ombudsman típusú jogvédelem.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 158 o., ISBN 978 963 312 031 6
12. NAGY Marianna: *Interdiszciplináris mozaikok a közigazgatási jogi felelősség dogmatikájához.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 214 o., ISBN 978 963 312 029 3
13. Miklós KIRÁLY: *Unity and Diversity: The Cultural Effects of the Law of the European Union.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011. 304 o., ISBN 978 963 312 045 3
14. MEZEY Barna (szerk.): *A szimbólumok üzenete. A jogi kultúra jelképei: eljárások, szokások, formák és tárgyak.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011. 595 o., ISBN 978 963 312 054 5
15. ERDEI Árpád: *Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011. 359 o., ISBN 978 963 312 061 3
16. SZÉKELY László: *A személyiségi jogok hazai elmélete.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011. 191 o., ISBN 978 963 312 079 8
17. Balázs József GELLÉR: *Legality on Trial. A Theoretical Analysis of the Legality of Substantive Criminal Norms.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011. 303 o., ISBN 978 963 312 085 9

18. KISFALUDI András (szerk.): *Versenyjogi jogsértések – magánjogi következmények.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2012. 235 o., ISBN 978 963 312 142 9
19. GELLÉR Balázs József: *Legalitás a vádpadon.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013. 317 o., ISBN 978 963 312 154 2
20. Tamás SZABADOS: *The Transfer of the Company Seat within the European Union.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013. 253 o., ISBN 978 963 312 144 3
21. BÁNYAI Ferenc – NAGYPÁL Szabolcs (szerk.): *Közvetítés és vitarendezés a jogi és a vallási kultúrákban.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 255 o., ISBN 978 963 312 202 0
22. GOSZTONYI Gergely: *Alternatív (?) média. A közösségi média jogi szabályozásának vetületei.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 262 o., ISBN 978 963 312 194 8
23. SIKLÓSI Iván: *A nemlétező, érvénytelen és hatálytalan jogügyletek elméleti és dogmatikai kérdései a római jogban és a modern jogokban.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 452 o., ISBN 978 963 312 200 6
24. SZEIBERT Orsolya: *A házasság Európában a jogegységesítő törekvések tükrében.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 260 o., ISBN 978 963 312 201 3
25. NAVRATIL Szonja: *A jogász hivatásrendek története Magyarországon.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 180 o., ISBN 978 963 312 209 9
26. TÖKEY Balázs: *Az egészségbiztosítási szerződés.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015. 345 o., ISBN 978 963 312 221 1
27. KOÓSNÉ MOHÁCSI Barbara: *A szabadságelvönás határai.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015. 317 o., ISBN 978 963 312 220 4
28. FEKETE Balázs – FLECK Zoltán (szerk.): *Tanulmányok a kortárs jogelméletéről.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015. 343 o., ISBN 978 963 312 223 5
29. KAJTÁR Gábor: *A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015. 561 o., ISBN 978 963 312 226 6
30. HOFFMAN István: *Gondolatok a 21. századi önkormányzati jog fontosabb intézményeiről és modelljeiről.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015. 297 o., ISBN 978 963 312 231 0
31. KISFALUDI András: *Tanulmányok a bizalmi vagyonkezelés jogi szabályozásának elméleti alapjairól.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015. 340 o., ISBN 978 963 312 229 7
32. Martin AHRENS – Volker LIPP – István VARGA (Hrsg.): *Grundrechte im Zivilprozess.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015. 340 o., ISBN 978 963 312 229 7

33. FÖLDI András – SÁNDOR István – SIKLÓSI Iván (szerk.): *Ad geographiam historico-iuridicam ope iuris Romani colendam Studia in honorem Gábor Hamza.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015. 416. o., ISBN 978 963 312 240 2
34. KECSŐ Gábor: *A helyi önkormányzatok pénzügyi jogi jogállása.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2016. 493 o., ISBN 978 963 312 250 1
35. CSÖNDES Mónika: *Előrelátható károk? Az előreláthatósági korlát hatása szerződésszegési kártérítési jogunkra*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2016. 396 o., ISBN 978 963 312 252 5
36. HACK Péter – HORVÁTH Georgina – KIRÁLY Eszter (szerk.): *Kodifikációs kölcsönhatások. Tanulmányok Király Tibor tiszteletére*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2016. 396 o., ISBN 978 963 312 264 8

Az elmúlt években három nagy kódex született, amelyek a bűnügyi tudományok által vizsgált területeket szabályozzák, és egy negyedik megalkotása jutott el az előkészítés utolsó szakaszába. 2012-ben az országgyűlés elfogadta a szabálysértésekről szóló 2012. évi II. törvényt, továbbá új Büntető Törvénykönyv is született: a 2012. évi C. törvény. A törvényhozó 2013-ban alkotta meg az új büntetés-végrehajtási kódexet, azaz a 2013. évi CCXL. törvényt. 2016-ban pedig már az új büntetőeljárási törvény első szövegtervezetei is megjelentek.

A kriminális magatartásokra adott törvényhozói reakciók ideális esetben összehangolt, egymással kölcsönhatásban lévő jogalkotási lépések rendszereként születhettek volna meg. Jelen tanulmánykötet azt vizsgálja, hogy sikerült-e ezt az összhangot megteremteni vagy sem.

A kötetben megjelenő tanulmányok egy része 2015-ben, az ELTE ÁJK Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszéke és Tudományos Diákköre által szervezett konferencián elhangzott előadásokra épül. A konferencián a szervezők köszöntötték az akkor 95 éves Király Tibor akademikust, akinek munkássága iskolát teremtett a bűnügyi tudományok komplex megközelítésében. Király professzor évtizedekig a büntető eljárásjogi tanszék oktatója volt, aktív szerepet vállalt szinte valamennyi magyar büntető eljárásjogi, büntetőjogi kodifikációban a 20. század második felében. Publikált a szabálysértések kérdéskörében, aktívan részt vett a kriminológia magyarországi oktatásának megindításában, elnöke volt a Magyar Kriminológiai Társaságnak. Király Tibor személyében a magyar bűnügyi tudományok olyan példamutató tudósát tisztelhetjük, aki jogásznemzedékek számára tette természetessé, hogy a „büntetőügy sorsától emberek sorsa függ”.

ISBN 978-963-312-264-8

9 789633 122648